

УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УЖГОРОДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. Ф. ПОТУШНЯКА»
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ПЕТРО СКУНЦЬ У КОЛІ СУЧАСНИКІВ

ЗБІРНИК СПОГАДІВ, СТАТЕЙ,
БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

До 80-річчя від дня народження письменника

Ужгород, 2023

Петро Скунць у колі сучасників : зб. спогадів, ст., бібліогр. джерел : до 80-річчя від дня народж. письменника / Упр. у справах культури, молоді та спорту Ужгород. міськради, КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош ; відп. за вип. О. А. Канюка. — Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2023. — 472 с. : фот.

Збірник матеріалів «Петро Скунць у колі сучасників», підготований до 80-річчя від дня народження відомого поета, публіциста, громадсько-політичного діяча Петра Миколайовича Скунця (1942-2007), — спроба зафіксувати постать письменника у контексті доби, в якій він жив і творив. Книжка свідчить, що в особі Петра Скунця українська література має не тільки самобутнього поета, але й яскравого публіциста. А живі враження, спомини сучасників спільно творять виразний портрет цієї вже хрестоматійної постаті.

Видання розраховане на широкий загал, передусім — літературознавців, краєзнавців, викладачів, студентів, бібліотечних працівників.

Укладачі: М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош

Відповідальна за випуск — О. А. Канюка

Автор ідеї проєкту — О. Д. Гаврош

*Висловлюємо щиру подяку за фінансування книги
Управлінню у справах культури, молоді та спорту Ужгородської
міської ради та народному депутату Іванні Климпуш-Цинцадзе*

В оформленні обкладинки використано портрет Петра Скунця
1970-их років авторства Олексія Попова

ЗМІСТ

Від укладачів (Іванна Когутич-Гаврош)	9
---	---

I. ПЕТРО СКУНЦЬ ПРО СУЧАСНИКІВ

Доглянутий сад Василя Скакандія	14
Ернест Контратович іде до людей.	18
Гострота зору Ернеста Контратовича.	21
З високої полонини Петра Пойди.	25
Слово про друга Володимира Матіїва	29
Багатий ужинок Юрія Шкробинця.	31
Невже це серйозно, що Феліксу Кривіну — 60?	36
Творча критика Василя Попа	41
Василь Свида, який вдихає душу в неживе.	45
За розпеченим обрієм літа Володимира Ладижця	49
Високосні роки Йосипа Жупана	55
Печаль за Тарасом Мельничуком залишається з нами	61
Просвітянський син Павло Федака.	64
На смерть Євгена Гуцала	66
Жили ми тоді з Кривіном в одному домі.	68
Портрет Петра Сови під тисовою гілкою	74
Соколинний лет Василя Вароді	82
Ернест Контратович і помилка, котрою не караюся	85
Дмитро Кремінь, на якого чекала Україна	91
Чоловік-легенда Федір Потушняк.	92
Прощальне слово про Юрія Мейгеша	94
Степан Усик дихає небом	96
Юрій Шкробинець, якого не можна втрачати.	100
Служіння музам Тараса Гарагонича.	102
Яворівський не ламається і не гнеться	104

В пошуках духовної пекторалі Дмитра Кременя	107
Вільнодумний Андрій Патрус-Карпатський	109
Не почута правда Юрія Бачі	111
На батькове століття	115
Самота Ольги Рішаві	119
Дозоване повітря Миколи Матоли	122
Олесь Бердник пішов у свій світ	126
Юрій Чорі став українською жилою	128
Фелікс означає — щасливий	133
Василь Вовчок — поет перехідних світів	136
Доля-незграба Василя Басараба	141
Василь Вовчок у пошуках людини	143
Попіван Степана Пушика	146
Небесний шлях Миколи Руденка	148
Михайло Томчаній — наївність, піднята до мудрості	151
Тихий бунтар Семан	154
Феномен Павла Загребельного	156
Незустрінуте 70-ліття Василя Кохана	160
Василь Ігнат упав на межі покори	163
Федір Потушняк — ковток, задушений у горлі	165
Омелян Довганич — історик, якому вірю	170
Юрій Мейгеш так і не став старим	173
Федір Зубанич у пошуках України	177
Іван Чендей перепиняв пройдисвітам дорогу в письменство	180

II. СУЧАСНИКИ ПРО ПЕТРА СКУНЦЯ

Марія Чендей-Трещак

Із «Щоденників Івана Чендея»	186
--	-----

Степан Пойда

Серед тіней і Дантових примар	193
---	-----

Василь Басараб

Воля називає свої імена	202
-----------------------------------	-----

Андрій Лешко

Відьомська ніч у потязі, або Химерна містифікація
майже без жарту. 209

Олександр Боржава

Нетерпіння серця 219

Василь Зубач

Одинока Україна чоловіка з Прохідного 221

Фелікс Кривін

Вослед ушедшему 226

Василь Густі

Едельвейс від Петра Скунця. 228

Василь Горват

Присутність. 235

Леонід Годований

Видавничка робітня 237

Михайло Сирохман

Ранковий переліт. 240

Петро Мідянка

Є така країна — Скунціана. 243

Мар'яна Нейметі

Один, але не самотній
(інтерв'ю з Д. Федакою, Б. Кушніром, П. Ходаничем,
Н. Панчук, Г. Малик, І. Ребриком, В. Скакандієм,
В. Фединишинцем, П. Частом) 246

Володимир Товтин

Як Петро Скунць «сидів» у тюрмі. 253

Дмитро Кремінь

Всесвіт, гори і поет. 256

Олена Скунць

За худими плечима Петра Скунця ховалися всі
(інтерв'ю Олександра Гавроша) 259

Святослав Максимчук

Оповідки про Петра Скунця 270

Олександр Гаврош

Скунцівське благословення 278

Христина Керита-Вароді	
«Нам би друга справжнього зустріти...»	281
Тарас Кремінь	
Далекі вогні пам'яті	285
Віктор Дрогальчук	
Філософський камінь поета	294
Василь Ільницький	
Про Скунця-редактора	302
Мар'яна Нейметі	
«І найхитріші, найспритніші хапають кола рятівні»	308
Михайло Рошко	
Пам'яті Петра Скунця	312
Іван Сенько	
Сім пам'ятних зустрічей	315
Сергій Федака	
Вогнепальний Петро Скунець	331
Надія Ференц	
Поет для епох	349
Петро Часто	
«На поклик далини...»	357
Павло Чучка	
Петро народний	365
Василь Шершун	
З благословіння Петра Скунця я став режисером	369

ІІІ. ІНТЕРВ'Ю З ПЕТРОМ СКУНЦЕМ

Василь Нитка	
Петро Скунець: «Не чекати райдужних змін»	376
Василь Ільницький	
Не суди і не судимий будеш	381
Наталія Скунець	
Не хитруй з життям, все одно воно за все спитає	387
Василь Вароді	
Чому заплакав Президент?	397

Людмила Кудрявська

Петро Скунць: «Проголосити бажання — не означає його здійснити...» 403

Олександр Гаврош

Петро Скунць: «Поезія — це теж серйозно» 410

Поети і поет: діалог на вершині 417

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

Окремі видання творів Петра Скунця 425

Публікації у збірниках та періодичних виданнях 427

Матеріали про життя і творчу діяльність Петра Скунця 429

Окремі праці про творчість Петра Скунця 430

Статті в збірниках, періодичних та довідкових виданнях,
а також з інтернет-мережі 431

Літературна премія імені Петра Скунця 452

Архівні відео з письменником 455

Вірші, присвячені Петру Скунцю 456

Іменний покажчик 457

Іменний покажчик до бібліографії 464

Список авторів, твори яких увійшли до збірника 467

*Графічний портрет П. Скунця роботи О. Хорунжого
зі збірки «Сейсмічна зона»*

ВІД УКЛАДАЧІВ

20 травня 2022 року виповнилося 80 років від дня народження відомого українського поета, публіциста, громадського діяча, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка — Петра Миколайовича Скунця (1942-2007).

Народився ювіляр у присілку Прохідне селища Волового (нині смт Міжгір'я Закарпатської області). У 1963 році закінчив філологічний факультет Ужгородського державного університету. Працював в обласній молодіжній газеті «Молодь Закарпаття». Згодом був редактором Закарпатського обласного видавництва «Карпати», перекладачем, публіцистом, редактором першої в краї незалежної газети «Карпатська Україна». Він — один із організаторів Закарпатського обласного осередку Всеукраїнського товариства української мови, перший очільник Закарпатської крайової організації Народного руху України, почесний громадянин міста Ужгорода.

За висловом Івана Чендея, Петро Скунець вісімнадцятирічним увійшов до літератури на білому коні збіркою «Сонце в росі» (1961). А наступного року вже став наймолодшим членом Спілки письменників СРСР, отримавши спілчанський квиток разом із Миколою Вінграновським, Євгеном Гуцалом, Іваном Драчем, Миколою Сингаївським, Робертом Третьяковим, Валерієм Шевчуком, яких невдовзі наречуть «шістдесятниками».

Петро Скунець — автор поетичних книжок «Сонце в росі» (1961), «Верховинська пісня» (1962), «Полюси землі» (1964), «Погляд» (1967), «На границі епох» (1968), «Всесвіт, гори і я» (1970), «Розп'яття» (1971), «Розрив-трава» (1979), «Сейсмічна зона» (1983), «Спитай себе» (1992), «Колись я був на світі Травнем» (2000), «Один» (2000), «Нічні портрети» (2003). Побачили світ чотири томи вибраних творів (2007, 2008, 2009, 2011) і том дитячих поезій і перекладів «Моя азбука» (2012).

Як редактор підготував до виходу у світ близько пів сотні книжок. Також в його доробку — нарис, інтерв'ю, літературно-мистецькі, критичні, публіцистичні, суспільно-політичні статті і відгуки.

Творчість Петра Скунця завжди привертала увагу дослідників, критиків, літературознавців, зокрема Тараса Салиги, Миколи Ільницького, Володимира Моринця, Петра Іванишина, Василя Попа, Олександри Ігнатович та багатьох інших.

До 80-річчя поета в Ужгороді відбулися дві наукові конференції: в Ужгородському національному університеті та в Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти.

6 листопада 2022 року в Закарпатському академічному музично-драматичному театрі імені братів Шерегіїв уперше поставлено виставу «Один» за поезією Петра Скунця (режисер — заслужений артист України Василь Шершун).

Не проминула ювілей знаного земляка і Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека імені Ф. Потушняка, яка підготувала цей збірник спогадів, статей, есе, бібліографічних джерел під назвою «Петро Скунць у колі сучасників». Згаданий том, як і попередні у цій серії — «Іван Чендей у колі сучасників» (2017) та «Олекса Мишанич у колі сучасників» (2018), подають постать письменника у контексті доби, в якій він жив і творив.

Перший розділ «Петро Скунць про сучасників» складають його нарис про тих, кого він знав, з ким товаришував, мав творчі взаємини. Зокрема, про приятелів — Василя Вовчка, Василя Басараба, Василя Ігната, Василя Кохана, Василя Вароді, Миколу Матолу, Фелікса Кривіна, колег по перу — Федора Потушняка, Івана Чендея, Михайла Томчанія, Юрія Шкробинця, Юрія Мейгеша, художників — Ернеста Контратовича, Василя Скакандія, Ференца Семана, Василя Свиду, Степана Усика, про друзів-шістдесятників, дисидентів з-поза меж Закарпаття — Миколу Руденка, Олеся Бердника, Тараса Мельничука, Володимира Яворівського та інших.

Петро Скунць у своїх дописах постає талановитим і щирим оповідачем, а складна епоха, в якій довелося йому жити, отримує людський вимір. Можна тільки дивуватися залюбленості письменника у довколишній світ, якщо чи не для кожного колеги в нього

знайшлося добре слово. Згадане видання чудово демонструє, що в особі Петра Скунця українська література має не тільки самобутнього поета, але й яскравого публіциста.

Другий розділ книжки «Сучасники про Петра Скунця» присвячений думкам та споминам про самого ювіляра. Тут подаємо як матеріали, що вже раніше побачили світ, так і написані спеціально для цього видання. Вперше публікуються спогади політичного соратника Павла Чучки-молодшого, журналістів Петра Часта, Віктора Дрогальчука, Василя Ільницького, актора Василя Шершуна, письменниці Христини Керити-Вароді, сина Дмитра Кременя, Уповноваженого із захисту державної мови Тараса Кременя. Своїми рефлексіями про старшого колегу ділиться й молодше покоління літераторів — Сергій Федака, Мар'яна Нейметі, Олександр Гаврош та інші.

Всі ці живі враження спільно творять виразний портрет визначного письменника, фіксують десятки розмаїтих ситуацій, пов'язаних із Петром Скунцем. Власне в цьому і полягає одне із завдань цієї серії — по можливості уникнути зайвої академічності, надавши перевагу олюдненню вже хрестоматійної постаті.

Третій розділ книжки «Інтерв'ю з Петром Скунцем» складають діалоги з відомими журналістами Василем Ниткою, Василем Ільницьким, Олександром Гаврошем, колегами по перу Василем Вароді та Людмилою Кудрявською, донькою Наталією. Зроблені з 1986 по 2002 рік, вони висвітлюють внутрішній світ поета, його роздуми та сподівання, показують еволюцію поглядів за чверть століття.

У роботі над книжкою зауважили, що матеріалів, пов'язаних із Петром Скунцем, стільки, що їх доведеться видавати ще не однією книжкою. Зокрема, це й вагома частка публіцистики, літературно-критична спадщина, листування. Тому видання «Петро Скунць у колі сучасників» у жодному разі не претендує на вичерпність. Тут подано тільки те, що нам вдалося зібрати в ювілейний рік. Ілюструють видання архівні світлини, люб'язно надані родиною Петра Скунця і видавництвом «Гражда».

Завершує видання бібліографія, яка в основному фіксує матеріали за останнє десятиліття й доповнює раніше видані покажчики «Петро Скунць» (укладач О. Ігнатович, 1997) та однойменний

показчик 2012 року, що вийшов у серії Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Ф. Потушняка «Корифеї Закарпаття: бібліографія». Вперше згадано і відеоматеріали, де зафільмований Петро Скунець, та лауреатів премії імені Петра Скунця Ужгородської міської ради. Матеріали бібліографії згруповано за роками, а в межах років — за алфавітом.

Видання «Петро Скунець у колі сучасників» розраховане на широкий загал, передусім — літературознавців, краєзнавців, викладачів, студентів, бібліотечних працівників.

Іванна Когутич-Гаврош

І. ПЕТРО СКУНЦЬ ПРО СУЧАСНИКІВ

ДОГЛЯНУТИЙ САД ВАСИЛЯ СКАКАНДІЯ¹

Сад доглядати — це захоплення Василювого батька, ужгородського робітника.

Василь теж любить працювати в саду. Його сад — мистецтво. І приходять до нього художник щодня. Не плоди зривати, вони — для інших. Приходять шукати собі нової роботи, нової турботи.

Старший брат Василя Скакандія навчався малювати у прекрасного педагога, заслуженого учителя України Золтана Баконі, який досі веде студію образотворчого мистецтва Ужгородського палацу піонерів. Ужгородців не раз на виставках творів самодіяльних художників радували живописні полотна вчителя Івана Скакандія.

Чи не він уперше привів до студії образотворчого мистецтва брата Василя? Тоді був у третьому класі.

Хто перший — сам учень чи його вчитель Золтан Степанович — зрозумів, що мистецтво — доля Василя Скакандія?

— Але чому ти вирішив стати саме художником-графіком? — питаю Василя Скакандія, знаючи, що замолоду люди люблять барвистість, навіть крикливість кольорів, а в графіці — сувора, стримана мова однотонних ліній.

— А я і не вирішував, — зізнається Василь. — Так вийшло, що мене зарахували на графічний відділ Київського художнього інституту, і я не опирався, бо знав: підготовка та сама, що й на відділі живопису. Навіть тепер не переконаний, що графіка — моя остаточна доля. Коли роблю графічні роботи, тягне до живопису. Коли працюю в живописі, кличе графіка.

І все-таки основні Василюві здобутки — це чудові графічні роботи, зокрема, блискуче оформлені ним книги. З часу закінчення інституту оформив для видавництва «Карпати» десятки книжок. І досі видавці найвідповідальніші видання просять художньо оформити Василя Скакандія.

Відповідальність за свою роботу — прекрасна риса характеру в будь-якій справі, а мистецтво без неї просто немислиме. Цю істину

¹ Скунць П. Доглядати свій сад. *Закарпатська правда*. 1980. 1 черв. С. 4.

Василь Скакандій здобув власним трудом, але наблизитись до неї допомогли й старші художники, зокрема, викладачі Київського художнього інституту, видатні митці-графіки Г. В. Якутович та О. Г. Данченко. І про безпосереднього керівника майстерні І. М. Селіванова Василь скаже тільки добре слово. Всюди за взірцем має перед собою закарпатських майстрів пензля Ф. Ф. Манайла, А. А. Коцку, Е. Р. Кондратовича, В. В. Микиту, а в графічному жанрі — Е. Ф. Медвецьку.

Кожен талант має свої витoki. У Василя Скакандія ці витoki — з кращих надбань вітчизняного й зарубіжного образотворчого мистецтва, а ще — з історії рідного народу, давньої й недавньої, з чистих фольклорних джерел.

Його студентською роботою в інституті була серія графічних робіт про народного героя Закарпаття Олексу Борканюка. Захоплювали й захоплюють художника також інші героїчні образи — партизанського командира Ференца Патакі, поета-антифашиста Дмитра Вакарова. До речі, буквально днями мені доводилось бачити з великою любов'ю і майстерністю виконане оформлення сувенірного видання збірки поезій Дмитра Вакарова «Удар за ударом» — книжка має побачити світ ще цього року, до шістдесятиріччя з дня народження поета.

Увага до славного революційного минулого і до сучасності, а також рання професійна зрілість Василевого таланту дали свій щасливий резонанс серед громадськості, і молодий Скакандій двічі ставав комсомольським лауреатом: спочатку — обласної комсомольської премії імені Миколи Островського.

Успіх не породив у художника самовдоволення, навпаки — спонукав працювати ще з більшою відповідальністю.

З належним тактом, з проникненням у світ знайомих кожному героїв працював Василь над художнім оформленням видатних здобутків української літератури — «Землі» Ольги Кобилянської і творів Василя Стефаника. А коли у видавництві «Карпати» зародилася книжкова серія народної творчості «Біля гірської ватри», першу книгу цієї серії «Легенди нашого краю» винахідливо, новаторськи оформив Василь Скакандій, запропонувавши тим самим принцип оформлення подальших видань. Потім під рукою художника здобували своє видиме обличчя фантастичні герої книжок «Казки Буковини», «Дванадцять братів», «Казки Підгір'я».

Фольклорні образи — постійні супутники Василя Скакандія в творчості. Вражають майстерністю його графічні аркуші на теми закарпатських народних пісень, що засвідчують тонке знання художником народної психології, звичаїв, побуту. Думаю, тут ще раз слід згадати про незабутнього Ф. Ф. Манайла. Він, бувало, й різко відгукнувся про твори молодшого побратима, ловлячи в них сторонні, неприродні для Василя напливи, але цей сивовусий майстер водночас умів усіх навколо заразити своєю любов'ю, а любов до народного мистецтва і знання народної душі в Манайла були незвичайні.

Тепер уже Василь сам працює з молодими художниками. Минулого року під керівництвом Скакандія вперше було організовано молодіжний пленер у Жденієві на Воловеччині. Такі пленери тепер проводитимуться щороку. Ініціатором цього почину став знов таки Василь Скакандій — голова молодіжного об'єднання при Закарпатській організації Спілки художників.

Охоче береться молодий художник і за монументальні роботи. Не минають увагою гості міста й ужгородці панно «Мир», яке прикрашає дев'ятиповерховий будинок на площі Богдана Хмельницького. Інтарсії на закарпатські мотиви побачите на турбазі «Нарцис» у Хусті. Тут же — розпис «Історія Хустського замку» з легендарним Пинтею на передньому плані. Його рукою виконано розпис на турбазі в Євпаторії. Тепер художник працює над мозаїчним панно для санаторію «Синяк».

Молодший брат Василя, Юлій, теж закінчив художній інститут у Києві й залишився в столиці працювати. Цікаво б побачити його нові роботи, зокрема, графічні.

Троє братів Скакандіїв — і всі художники! Завидна родина. Знаю, що й сестри Магдалина та Агнеса вміють тримати в руках пензлі. Мистецтво в цій родині ніби в крові.

І знов повертаємося до мистецьких проблем. Мене цікавить на-самперед книжкова графіка, бо в душі сподіваюся, що майбутню мою книжку, як і попередні, також візьметься художньо оформити Василь Скакандій.

Але цікаво, як Василь ставиться до своїх, так би мовити, найближчих суперників у графіці.

— Шкода, що на Закарпатті їх менше, ніж потрібно для справжнього творчого суперництва, — каже Василь. — З друзів своїх дуже

ціную творчий досвід Павла Бедзіра, Михайла Митрика, Едіти Федорівни Медвецької. З молодших — радий за Надію Пономаренко, художника з дуже своєрідним і мислячим світобаченням. Вірю в талант Йосипа Чорнія, Михайла Томчанія.

Вірити в інших — це щаслива риса творчої вдачі митця. І друга щаслива риса — вірити в себе.

Коли Василь народився, був початок війни, і сльозами та кров'ю повнилося невідоме майбутнє над його колискою. Десять гинули за майбутнього художника невідомі йому Борканюк, Патакі, Вакаров, інші герої, відомі нам нині, і безіменні. Своєю кров'ю зросили ужгородську бруківку солдати Червоної армії восени 1944 року.

І встав на повен зріст наш битий віками край, і явив народам свій талант, що дрімав у глибині душі.

Разом із рідним краєм ішов сміливо в нове життя Василь Скакандій із паростком дарованого природою таланту в його душі. Його талант по-материнськи зростила й доглянула визволена земля. І тепер він митець, що садить і доглядає неповторний сад краси на радість добрим людям.

ЕРНЕСТ КОНТРАТОВИЧ ІДЕ ДО ЛЮДЕЙ¹

Від людей митець узяв багато: цілий світ народної моралі, гордість душі і чистоту совісті. Може, найбільше йому сказала про народ бідна сільська красуня, що кутала свою вроду в лахміття, а загрубілими руками виборювала в долі шмат насущного хліба, але радше б умерла десь у підворотні, ніж згодилася б продати свою первозданну вроду ситим тогочасного світу. Тож іще в 1930 році з'явилася робота Ернеста Кондратовича «Сирітка», де крізь жорстокий біль за знедолену людину проступає велика віра в духовну чистоту народу — і в торжество цієї чистоти.

Думаю про «Сирітку» Кондратовича — і гадаю роботу іншого художника, одного з основоположників закарпатської школи живопису Адальберта Ерделі «Пролетарські діти». Дуже різні ці роботи за стилем, за світовідчуттям, але як ріднить їх оте всебільне вміння поринути в душу зацькованої долею людини.

Про Адальберта Ерделі я згадав не випадково. Він та ще Йосип Бокшай, Омелян Грабовський об'єднали навколо себе кращі мистецькі сили Закарпаття, аби захистити культуру краю від бундючного, салонного і просто любительського примітивізму. Минув якийсь час, і виросла ціла плеяда майстрів закарпатської школи, до яких разом із Андрієм Коцкою, Шандором Петкі, Золтаном Шолтесом, а пізніше — і самобутнім Федором Манайлом належав також Ернест Кондратович.

«Ми створили «Товариство діячів образотворчого мистецтва», — згадував пізніше Й. Й. Бокшай. — Через життя ми прагнули пронести шану до скарбів — витворів Рембрандта, Веласкеса, Гої, Мункачі, Курбе...».

І тут же з пошаною називав імена російських передвижників.

Оце вміння вчитися ціле життя ніколи не зраджувало закарпатських майстрів живопису.

Не зраджує воно досі Ернеста Рудольфовича Кондратовича, хоч тепер це визнаний майстер, заслужений художник України, якому під шістдесят.

¹ Скунць П. Від людей — і до людей. *Закарпатська правда*. 1981. 19 квіт. С. 4.

Первозданна гірська природа кличе його до себе взимку і влітку. То він зустріне весну у Волівці і прийде до людей з роботою «Весна у Волівці», але на зустріч із весною поспішає він ще взимку і приносить роботу «Кінець зими». Є в художника і «Весна в селі Чорноголова», і «Осінь у селі Костева Пастіль», і просто «Зима в горах». І це не просто картини з натури, це розмова художника з рідною природою, де незримо присутня його душа.

Любить Ернест Рудольфович полонину, вона в нього не тільки красива і висока, вона думаюча, у неї є свої спогади — і от перед нами людяна й прониклива робота «Сумні спогади полонини». Є ще і «Пейзаж з полониною Рівною», є загублений далеко в горах, та не загублений для художницької душі «Млин у селі Люта» — природа, людина і людські труди єднаються під рукою художника в єдиний повноцінний світ, гідний подиву й захоплення.

Чорноголова і Костева Пастіль на Великоберезнянщині, Богдан на Рахівщині, Жденісво на Воловеччині добре знають художника не лише по його роботах, а і в обличчя.

Звичайно, нинішні роботи художника навіть тематично дуже віддалені від тих, що збереглися з 1930-х років, коли Ернест Рудольфович заявив про себе творчістю на повну силу. Самі назви робіт наводять на сумні спогади. Ось кілька з них: «Похорон бідняка», «Ведуть арештованих», «Жебраки», «Закарпатська Катерина». І написані ці твори не так далеко від Ужгорода — в селах Сухому, Ужку, Волосянці на Березнянщині.

Жанрові композиції, які створив митець по війні, проникнуті зовсім іншим настроєм. Ні, не тому, що на світі раптом не стало смутку, — і таке неможливе. Просто гори повернулися лицем до майбутнього і в його дзеркалі побачили свою справжню красу, якої не соромитися треба — якій треба підкорятися. І в роботах «Зустріч молодої пари», «Весільний похід» людські обличчя вже не будуть контрастувати з обличчям природи, людина і природа творять єдину гармонію життя, і навіть сільська хата вростає в гори якимось помолоділо.

Митця знають і люблять кияни, що двічі знайомилися з його персональними виставками. Знають у Чехословаччині, насамперед у сусідніх Пряшеві та Бардієві. Серед інших українських художників він неодноразово представляв свої твори москвичам, відстоював ними добру славу нашого мистецтва в Угорщині, Італії.

І ще одна деталь: люблять його не тільки цінителі мистецтва, а й самі художники, про яких він знайде завжди в своїй душі добре слово. Чи то про своїх учителів, чи про ровесників, чи про молодих. З теплотою і хвилюванням розповідає про Ігоря Грабаря — видатного нашого земляка-академіка, що подарував велику колекцію своїх мистецьких полотен Закарпатській картинній галереї. А головне — вірить, що закарпатська школа живопису не вичерпала себе, що її розвивають і поглиблюють завтра нові таланти, що приходять у мистецтво. Мені доводилося бувати на обговоренні виставок молодих художників, і майже завжди був там присутній Ернест Рудольфович. І не сидів безпристрасно, а заводив принципову професійну бесіду про відповідальність перед мистецтвом і народом.

Широкими мазками пише свої твори Ернест Контратович, і прекрасно, коли широчінь не заважає глибині. Здається мені, він міг би бути таким же сильним співцем моря, як став співцем рідних гір. Бо навколишня природа не застигає на його полотнах, вона ніби тече до нас, приймає у свій плін із нашим учорашнім днем, нинішнім і завтрашнім.

Він живе неголосно, і в творах своїх некрикливий, зате сміливий і самотній, в очі світові дивиться відверто і довірливо.

Поєднання народного світовідчуття із глибоким професіоналізмом ріднить творчість Ернеста Контратовича з творчістю незабутнього Федора Манайла, хоча це й зовсім різні художники, з різними характерами.

У творчій натурі Ернеста Контратовича однаково правомірно живуть потяг до монументальності й довірлива інтимність у спілкуванні з людьми, з природою.

І ще в його творчості ніби немає другого плану, тут ніби все обов'язкове, все на першому плані, настільки міцно з'єднані деталі, працюючи на зміст.

Це далось як завдяки природному таланту, так і невсипущій багатолітній душевній роботі.

Мирна земля дивиться на нас із полотен художника і вже не сумними очима сирітки чи закарпатської Катерини — дивиться очима гордої матері. Любіть цю землю, що вас народила й виростила — написано на кожному полотні художника.

ГОСТРОТА ЗОРУ ЕРНЕСТА КОНТРАТОВИЧА¹

З роками гострота людського зору слабшає. Але в художника є ще й свій, мистецький зір, який дозволяє йому бачити такі відтінки й деталі життя, які для всіх нас будуть відкриттям, коли оживуть на полотні.

Як дивитися на світ — це завжди важливо. Та важливим буває і те, звідки дивитися. Якщо замкнутися від навколишнього життя у своїй власній душі, митець може й не помітити, коли від спілкування з людьми перейшов до розмови з самим собою, а від життєвих проблем — до вигаданих.

Ернестові Рудольфовичу Кондратовичу, заслуженому художникові України, це не загрожувало ніколи, не загрожує й тепер, коли карпатські травневі зозулі накували йому цілих сімдесят літ. Його рідко можна застати в ужгородській квартирі на Ленінградській набережній (*ред. нині — набережна Незалежності*). Первозданна гірська далеч кличе його з дому взимку і влітку. І ми знаємо, що й тепер, відзначивши в колі друзів свій ювілей, не засидиться художник удома, буде шукати нових зустрічей з ваблячою далиною і людьми.

Ні, він не втікає від міста, але й не спиняється на темах, котрі під рукою. Не цурається красивих свят, отож багатство кольорів і відтінків життя цвіте в його роботі «Набережна Ужгорода в святковий день». Або згадаймо «Зустріч молодої пари», «Весільний похід», де людина і природа творять єдину гармонію життя. А все ж головне для нас те, що художник ніколи не втрачав інтересу до образу трудівника. І виникають твори «Робота в полі», «Жниця». Та й сама природа в нього ніби трудиться, думає, згадує.

Надворі весна, але нам потрібні й ті весни, що створені теплом мистецької душі. Не раз проллються на землю благодатні літні зливи, але ми не раз подихаємо свіжим озоном біля полотна «Після дощу». Вироснуть нові модерні споруди, але все одно прийдемо в гості до хатки, що загубилася в горах і чекає на людські голоси. Бу-

¹ Скунць П. Гострота зору. *Закарпатська правда*. 1982. 18 трав. С. 3.

дуть у наших криницях і річках веселки пити воду, та всі кольори землі розпливуться й розтануть, якщо їх не пропустить через душу істинний художник.

Вже чотири десятиліття ім'я Контратовича називають поряд з іменами Йосипа Бокшая, Адальберта Ерделі, Федора Манайла, Андрія Коцки та інших митців, що створили гідну славу закарпатській школі живопису. І нині тривожить душу написана ще в 1930 роках робота «Сирітка», де так контрастує велика віра в духовну силу народу з болем за знедолену людину. А створено це в час, коли потрібна була творча сміливість, аби вивести народну культуру на професійний рівень, бо немало було зверхності серед дешевих малярів у ставленні до простолюдина або ж примітивних підробок під народ.

У кого ж було вчитися молодим художникам? Від того, кого маєш за вчителя, залежить не так уже й мало.

Ернест Рудольфович і тепер любить повторити:

— Вчитися не соромно не лише в старших, а й у молодших. І насамперед — у народу. Своєю безпосередністю народне мистецтво просто таки вражає. І хто не вміє проникнути в його глибину, той просто не вміє дивитися на багатство навколишнього світу.

І сталося те, що мало статися: твори закарпатських художників здобули визнання не тільки в нашому краї — в цілій країні й за її межами, а серед них і самобутні роботи Ернеста Контратовича. Кожного разу, коли вдивлятися в них, можна помітити щось непомічене досі. Тому не можуть вони надокучати ні досвідченому глядачеві, ні навіть професіоналу. Вгадати в них Ернеста Контратовича не важко: він має свій неповторний почерк у мистецтві. А от як вдається бути завжди собою і водночас несхожим на себе вчорашнього, це вже не просто пояснити, як не просто пояснити загадку мистецтва взагалі.

Вірний життю художник завжди настроює свої думки на дійсність, і нинішні полотна Контратовича і тематично, і виражальними засобами дуже помітно відрізняються від тих, що збереглися з 1930-х років, коли талант митця виявився у всій силі. Писалися ті твори у найбільшій селі на Великоберезнянщині, а назви їх багато про що говорять: «Похорон жебрака», «Ведуть арештованих», «Жебраки».

Мало можна знайти митців у творчості яких би не прозвучала жіноча доля. Одна з поем великого Кобзаря України обізналася в художниковій душі таким же щемким образом, що постав на полотні «Закарпатська Катерина».

З возз'єднанням Закарпаття в українській родині ті мистецькі образи стали важкими спогадами, від яких годі відмовитися, бо скільки б краси не було на світі, а без споминів вона блякне.

Разом із художником згадує рідна природа, і з'являються уже в радянський час «Сумні спогади полонини». Але нова дійсність владно приходить у роздуми, пропонує свої кольори і відтінки. Що нині характерне для творчої манери Ернеста Контратовича? Мабуть, монументальність у поєднанні з довірливою інтимністю в спілкуванні з людиною та природою.

Порівняння одного таланту з іншим завжди ризиковане, але я чомусь бачу духовну спорідненість творів Контратовича саме з Манайловими. Може, вона проявляється в пильності до життя, може, в широті, а водночас — глибині погляду на світ, а може, в природності людини і людяності природи.

Як би там не було, а художники ці рідні — і водночас різні, бо кожен має свою неповторну задуму і радість, свій творчий характер.

Коли говоримо про закарпатський пейзаж, завжди з шаною згадуємо Йосипа Бокшая, насамперед, як співця карпатської осені. Доводилося бачити не раз на виставках роботи, коли у відтворенні осіннього пейзажу художники так і не могли визволитися від Бокшаєвих напливів. Добротою наповнений кожен його твір, і не пасивною, а тою, що захоплює простір і переливається в тебе.

Був час, коли навіть досвідчені митці не витримували напору скороминущої моди і в якусь мить відходили від своїх художніх принципів. Ернест Контратович щасливо залишився сам собою протягом десятків літ мистецької роботи, а що в свою творчість він сміливо впускає навколишню дійсність, йому завжди є що віддавати людям.

У сімдесят років свій шлях прийнято згадувати аж із дитинства. А він пролягає через учительську семінарію в Ужгороді, потім була вчительська робота, яка приносила мало відради в світі визиску і несправедливості, а там настали безпросвітні роки фашистської окупації. Але і в найтяжчі часи народна душа, народне мистецтво жили, і чиста іскра таланту, якою природа нагородила

Ернеста Контратовича, не згасла на вітрах історії, спалахнула добрим вогнем, що зігріває людей ось уже понад чотири десятки літ.

Вже з'явилися думки, що закарпатська школа живопису вичерпала себе, а Ернест Контратович знову увіковічує життєву мить у своїй душі, і картини його далі дивують нас чистотою і багатством земного світла. Ми віримо в нього, а він вірить у молодих митців, які розів'ють і поглиблять завтра все те прекрасне, що започатковане вчора. Він приходить на молодіжні виставки без менторських настанов, для професійної бесіди про відповідальність перед мистецтвом і народом. Він любить молодих і молодь любить його. Не тільки як художника, а й просто як добру, чутливу і водночас принципову людину.

З ВИСОКОЇ ПОЛОНИНИ ПЕТРА ПОЙДИ¹

У закарпатському місті Берегові, де живе сімдесятирічний Петро Михайлович Пойда, полонина про себе нічим не нагадує. Новітні висотні будинки тут щасливо сусідять із потопаючим в садах та виноградниках вродливими, майже казковими котеджами; у річищах вулиць мирним єдиним плином тече угорська, російська, українська мови; яскраві афіші запрошують молодь на сучасні естрадні концерти та дискотеки...

Добре тим людям, які до кінця життя не розлучаються зі своїм ділом. Письменникам, наприклад, чи художникам, артистам — багато з них проживуть весь вік, так і не зазнавши самоти: з людьми, для людей. А йому, скромному працівникові сфери обліку, постукав у віковічну шибку такий ранок, котрий не сказав, для чого будить так швидко. Нікуди ж не треба йти, з усіх паперів, з якими стикався не одну нічку й днину, головний умістився тепер у пенсійну книжку.

А хотів же колись стати письменником. Писати почав ще в 1932 році, коли вчився в Ужгородській учительській семінарії — вірші, оповідання. І в радянський час його твори час від часу з'являлися друком: в обласних та районних газетах, в альманасі «Радянське Закарпаття», в журналі «Україна».

Хвороба не дозволила закінчити семінарію, і вчителем Петро Михайлович не став. Згодом закінчив торговельну школу.

Обліковцем Петро Михайлович був сумлінним, ні характером, ні зовнішнім своїм виглядом не виділявся з пунктуальних канцелярських службовців, що незворушно корпіли над цифрами. І тільки для нього — нечутно для інших — билася в шибку крилом, долітаючи з рідного гуцульського села Лугу, чи то гірка рекрутська, чи то привільна полонинська пісня — билася в шибку чи в серце?

Він уже давно записував пісні, коломийки, казки, легенди, перекази, усмішки, загадки, скоромовки.

¹ Скунець П. З високої полонини. *Закарпатська правда*. 1985. 23 черв. С. 4.

Потім, у війну, чимало записів загубиться. Та вже Петро Михайлович ніколи не зневірився в потрібності своєї роботи на віковичній, з прадавен щедро засіяній ниві народної творчості. Про ниву кажемо не лише тому, що так заведено, а й тому, що сам народ вірив — свої пісні він не просто співає, а висіває:

Співаночки мої любі, де я вас подію?

Понесу вас в полонину, в шуварець посію...

А вже в розповні радянського часу на Закарпатті, в 1967 році, на всесвітню виставку «Експо-67» у далекий Монреаль їхала разом із кращими українськими книжками невеличка, сувенірно видана книжка «Пісні з полонин» — збірка народних пісень Закарпаття, записаних Петром Пойдою. Їхала не тільки завдяки привабливій зовнішності. Зібрані у ній перлини народної творчості для багатьох канадців були безцінним дарунком.

Відтоді не один закарпатець, що скорився долі вигнання, побував на рідній землі. Ті самі гори. Але куди ж поділися селянські хижки з малими підсліпуватими вікнами, що ніби боялися впустити сонце, соромлячись бідності? Куди ж поділися ті знеможені люди, що проводжали синів, чоловіків, братів із криком відчаю в очах?

Про що думав старий канадський робітник, припавши очима до томика своїх же пісень? Що розкаже він про свій край синові? У тому краї злидні тягнули людину в безодню, а пісня піднімала до сонця. І ось:

Закувала зозуленька у нас на тополі,

Діждалося Закарпаття щасливої долі!

Багато пережила пісня разом зі своїм народом. Була вона втещищем від неволі за всі часи тисячолітнього чужинства на Закарпатті, була підпільницею в наших селах і містах, партизанкою в лісах карпатських, переслідувала ворога з воїнами Червоної армії та Чехословацького корпусу Людвіка Свободи, в якому воювали закарпатці. Хай то була навіть не бойова, а ніжна лірична чи жартирлива пісня — вона йшла крізь усі випробування.

Петро Михайлович Пойда — один із тих, кому пісня довірила свої таємниці.

Збірка «Пісні з полонин» вже витримала три видання загальним накладом 140 тисяч примірників.

...Думав стати письменником — не став. Але до його записів народної творчості не раз припадали талантом відомі письменники. І добре слово про нього сказали: Іван Сенченко — в журналі «Україна», Андрій Патрус-Карпатський — в «Літературній газеті», Семен Панько — в «Закарпатській правді». Світлий розголос робота Петра Михайловича має і в братній Словаччині. І про власні його твори. І про записані ним пісні.

І сам він щиро відгукувався на живі події, що тішили серце. Приміром, на збірку віршів та коломийок свого колеги в царині фольклору Василя Піпаша-Косівського в газеті «Культура і життя». Або на першу книжку ще зовсім молодого поетеси Христини Керити «Березневі заручини».

Завдяки видавництву «Дніпро», яке тричі видало «Пісні з полонин» у записах Петра Михайловича, його ім'я вже не загубиться серед тих багатьох добрих і мудрих людей, котрі по селах і містах серед сучасних голосних ритмів ловлять тиху народну мелодію і, як щастливу мить, намагаються її залишити собі назавжди. Собі — й людям.

А в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії чекають свого часу аж 23 рукописні фольклорні збірники Петра Пойди. Вони ждуть — він не їде, поки зроблене не стане письмово засвідченим фактом мистецтва. Трудиться над хрестоматією «Народно-пісенна творчість Закарпаття», куди ввійдуть фольклорні записи ще з 1930-х років і донині.

У фольклориста-збирача є така особливість творчої долі: це книжка і його (бо він збирав, записував, упорядковував) і не його (бо ж не він автор, а народ). Тим паче губиться його ім'я в колективних збірниках. В збірці «Коломийки», виданій «Науковою думкою» в 1969 році, в «Танцювальних піснях», виданих там же в 1970 році, в «Піснях Карпат», видрукованих в Ужгороді в 1972 році, не кожен спостереже серед інших ім'я Петра Пойди. А завдяки йому набутком культури стали ще й немало легенд, опублікованих в «Легендах нашого краю», прислів'їв, приказок, народних усмішок, які ми читали, читаємо в газетах «Культура і життя», «Сільські вісті», «Друг читача», «Закарпатська правда», «Молодь Закарпаття», журналах «Україна», «Перець».

Записи Петра Пойди знайдемо і в «Закарпатських сміховинках» (1966), і в «Тисячі усмішок» (1970), і в збірці народного гумо-

ру «Добридень, сусіде!» (1971), і в «Казках про тварин» (1976), і в «Народних усмішках», що вийшли у бібліотечці «Перця» (1978), і у «Веснянці» (1981), і на сторінках журналів «Народна творчість та етнографія», «Мурзилка», «Барвінок». Окремими збірками видавництво «Веселка» видрукувало зібрані Петром Пойдою казки «Батьківські поради» (1978) та загадки «Хата не хата» (1972). Друкувалися і його переклади угорського народного гумору...

Зі сторінок його книг та рукописів говорять тисячі й тисячі людей, що передали йому на догляд і зберігання своє духовне багатство. І ні в сімдесят, ні у вісімдесят — ніколи не буде в долі Петра Михайловича самотності.

Щаслива людина, що раз на віку зуміла взяти на себе труд, з яким не розлучать глибокі літа.

СЛОВО ПРО ДРУГА ВОЛОДИМИРА МАТІЇВА¹

Ми знали про його недугу, що раптом виявила себе у всій безпорадності, але сподівалися на диво. Є люди, в смерть яких повірити важко, навіть неможливо. Володимир Матіїв настільки належав життю, що й тепер, коли його серце відлічило свій останній удар, повірити в смерть не хочемо — цьому опирається все наше єство. Непоправно-безглузде сталося на 46-му році його життя. Це якраз той вік, коли людина покінчує з безоглядним вседозволенням, навчившись цінувати час, входячи в роботу як у єдино мудру, єдино виправдану свою стихію.

Володимир Матіїв і справді оминав не суттєві, тимчасові примхи долі, а водночас зберігав юнацьку, аж наївну довірливість до життя, в якому для нього все було виправдане вірою в красиве майбутнє, де житимуть його доньки — і старша, майже доросла, і молодша, яка ще не знає про існування зла й добра на землі.

Зло, яке від дітей забрало батька, ніхто не в силі перебороти. Але сам Володимир Михайлович всіма душевними силами протистояв йому до кінця, поки не зрадили сили фізичні.

Досі бачу його в залі філармонії, коли ми зустрілись уперше, познайомились. Був концерт, і на кожен вдалий виступ артистів Володимир не просто реагував, він весь аж світився радістю, а в очах була така синя чистота і така довіра до краси світу, яку, здавалося, ніхто ніколи не ладен погасити.

Тоді я ще не знав, що музика для нього була не тільки захопленням слухача, а й прагненням творчості.

Що він після десятирічки навіть навчався в Дрогобицькому музичному училищі, працював викладачем дитячої музичної школи в місті Старокостянтинові на Хмельниччині.

На Закарпаття він приїхав працювати до «Молоді Закарпаття», вже знаючи на смак журналістський хліб після роботи в районній газеті в Старокостянтинові, в обласній молодіжці в Чернігові. В Ужгороді Володимир відразу якось природно влився і в журна-

¹ Скунець П. Слово про друга. *Молодь Закарпаття*. 1985. 18 лип. С. 4.

лістське, і в літературне середовище. З яким не поривав і тоді, коли став інструктором облвиконкому.

Мені випало благословляти у світ його першу книжку поезій «Зблиски ватри», видану в «Карпатах» в 1978 році, редагувати другу «Краплі живиці», видану також в Ужгороді через чотири роки. Обидві збірки здобули визнання і читачів, і критики, тож автора було прийнято до Спілки письменників. Тим часом він знову повернувся до улюбленої журналістської роботи, на цей раз головним редактором радіо Закарпатського обласного телерадіокомітету. Підготував і третю збірку поезій.

Вона піде в люди вже без нього самого — жива частинка його життя, несучи в собі поетову довірливість і громадянську високу пристрасність у боротьбі за ідеали.

В одному з програмних віршів Володимир Матіїв писав:

*Як з весни
розвиваються брості,
з Революції
наша путь.*

Говорилося це від імені покоління, яке вже в радянський час здобувало для себе життєву істину.

І долетить його слово із-за Карпат у рідне село Нижню Рожанку Сколівського району на Львівщині. Щасливого для Західної України 1939 року він народився, коли вона возз'єдналася з Україною.

І впізнають земляки у слові молодого Володі Матіїва, що так і не встиг постаріти.

Різний спадок залишають люди по собі.

Він залишає нам пісню, а в пісні — себе — тривожного, світлого, сповненого роботи, — для тих, хто залишається жити, хто приїде жити завтра.

БАГАТИЙ УЖИНОК ЮРІЯ ШКРОБИНЦЯ¹

Юрій Шкробинець знав хіба що два-три слова по-угорськи, коли доля закинула його ще з півсотнею закарпатських школярів до Будапешта. А тепер має всі підстави стверджувати: мова, що вчора була тобі бар'єром до взаєморозуміння, здатна стати величезним стимулом до зближення людей різних культур якраз на духовній основі, котру ми останнім часом так занехаяли. Звичайно, це коштує труда. Та жодна справжня суспільна цінність не з'являється без зусиль.

Одинадцятирічний хлопчак, що народився і виріс у Хусті, мабуть, боявся великого столичного міста не стільки тому, що воно велике і столичне, як тому, що в тім велелюдді обрушиться на нього жорстока самота. Бо чи буває жорстокішою самота за ту, коли ти говориш, а тебе не розуміють, до тебе говорять, а ти не розумієш?

У класі з русинів Юрко був один, тобто, білою вороною. Над ним удосталь кепкували, а він коли й розумів, що кепкують, з'ясувати стосунки умів хіба що жестами. Втікав тоді у вірші. Не тільки в Духновичеві — у свої теж. Не раз хотілося кинути все і втекти додому, де кожне деревце говорить по-рідному.

Червону армію Юрій Шкробинець зустрів у рідному Хусті (бо гімназистів розпустили), зоставшись русином, але встигнувши полюбити душу угорського народу, яка билася у віршах Петефі та в інших улюблених поетів.

Що він українець – зрозумів за радянської влади: доти його, як і всіх закарпатців, називали то русином, то руснаком, рутеном, карпаторосом, угроросом. В Хусті закінчив середню школу, в Ужгороді – щойно відкритий університет. Викладав українську мову й літературу в Хустському медучилищі, а згодом його запросили в газету «Закарпатська правда», якій віддав шістнадцять років...

Коли я познайомився з Юрієм Васильовичем, уже знав його трохи як поета, міг навіть напам'ять процитувати кілька строф з його вірша «Говорить Ужгород» або «Над Гортобаддю хмарка розтавала...». Мабуть, ці поезії припали до душі, якщо з одного

¹ Скунець П. Хай слово мовлене інакше. *Закарпатська правда*. 1988. 12 листоп. С. 4.

прочитання запам'яталися. І коли ми говоримо сьогодні про Юрія Шкробинця тільки як про поета-перекладача, це не зовсім так. Щоб перекладати поезію, та ще й таких велетнів, як Шандор Петефі, Янош Арань, потрібно було самому спочатку стати поетом.

Час від часу Юрій Шкробинець і сьогодні виступає зі своїми авторськими поезіями як українською, так угорською мовою. Не без успіху. Згадаймо бодай недавній вірш «Кобзар до Ужгорода йде», що набув щасливого розголосу.

Але як поет-перекладач, лауреат премії імені М. Рильського, Юрій Шкробинець і в Україні, і в Угорщині давно здобув авторитет, який випадає на долю не багатьом літераторам. Коли досягнути думкою те, з чим він прийшов до людей, можна сказати одне: зроблено дуже багато. А скільки ще зробленого без близької перспективи на видання вкривається пилом часу, жовкне осіннім листям у рукописах!

Та й те, що видане, не завжди легко пробивалося в люди. Був я редактором видавництва «Карпати», коли виходила в перекладі Юрія Шкробинця всесвітньовідома поема Шандора Петефі «Апостол». Пам'ятаю, як тяжко було пробити її в план і відстояти в плані. Бо як же так, куди не кинеш оком — героїчні діла, ореоли так і засвічуються на головах сучасників, зорі сиплються з неба просто їм на груди, а тут довірливому читачеві хочуть підсунути в ідеалі якогось віджилого апостола!

Поема все-таки вийшла, але відтоді минуло двадцять років, виросло ціле покоління... Щоправда, вийшли цього року в його перекладах збірка Шандора Петефі «Ой, вернись, лелеко!», адресована дітям. І на тім спасибі. Але то в Києві, у видавництві «Веселка». А ми тут, в Ужгороді, мабуть, занадто вже прямолінійно сприйняли нарікання читачів на видання, приурочені до письменницьких ювілеїв. Вибрані й перевибрані твори одних і тих же авторів, переважно якихось функціонерів, справді вже завалили книгарні й бібліотеки. Але на цей раз мова про визначного майстра, який жодного разу не постав перед читачем у більш-менш зібраному вигляді, все в якихось окремих робочих моментах...

Багато часу, аж вісімнадцять років, сплигло й відтоді, коли з'явилася під прізвиськом Юрія Шкробинця «Угорська арфа» – своєрідна антологія, в якій українською мовою представлено поетів

різних епох, характерів і величини — від сімнадцятого століття і до середини двадцятого. Власне, це був своєрідний підсумок двадцятилітньої роботи поета-перекладача. Мислився він тоді як перший том. А другий готовий?

— Звершення задумів якось не збігаються в мене з ювілеями, — чи то нарікає, чи просто констатує Юрій Васильович. — Але другий том не був фантазією, він майже готовий, весь із нових перекладів, теж виконаних за два десятиліття.

Будемо сподіватися, що, потрапивши в нашу бездушно-громіздку видавничу машину, рукопис таки перетвориться в книгу, яка працюватиме на людську єдність, у порядку проголошеного нами прискорення, а не звичної інерції.

«Угорська арфа» — це твори майже п'ятдесяти авторів, кожному з яких наш поет-перекладач своєї душі вділив чимало, зберігши їхню. А це під силу тільки поетові небуденного таланту.

Недаремне угорська поетеса Жужа Раб, що сама багато перекладає з української, якось висловилася, що такий перекладач угорцям міг тільки наснитися, бо володіє однаково угорською і поетичною мовою.

Ендре Аді і Мігай Бабіч, Дюла Югас і Аттіла Йожеф, Дюла Ййеш і Шандор Вереш — ці та багато інших поетів, що прославили угорську літературу, завдяки Юрієві Шкробинцю в повний голос заговорили по-українськи. Звичайно, були і є на Україні ще немало подвижників, які наводили мости між українською та угорською літературою: від Грабовського, Франка, Щурата — і до Первомайського, до молодших наших сучасників. Але коли перефразувати трохи, точніше, доповнити вислів Жужі Раб, в Юрієві Шкробинцеві маємо перекладача, що однаково володіє українською, угорською і поетичною мовами.

У 1972 році у видавництві «Веселка» вийшла в перекладі Юрія Шкробинця повість у віршах Шандора Петефі «Витязь Янош». Написаний у народному ключі, цей твір примусив перекладача не тільки домагатися співзвучності із самим поетом, шукати ще й українські фольклорні відповідники, зберігаючи угорський народно-поетичний колорит.

Щоправда, досвід на той час уже був. Колись Юрій Васильович спробував підступитися до балад класика угорської літератури

Яноша Араня. Тоді, пам'ятає, вразило його, навіть налякало багатство художньої форми та поетичних інтонацій, наскрізь проияний народним духом. Як це все передати іншою, зовсім не схожою мовою? Але захопив молодого Шкробинця до перекладу відомий на той час поет Юрій Гойда, що добре знав угорську поезію. З того часу творчість Араня стала для молодого перекладача і великою роботою, і великою школою, що завершилася виданням балад і поеми «Толді» окремою збіркою у видавництві «Дніпро».

Ця школа, продовжена під час роботи над перекладом «Витязя Яноша», через багато літ дала змогу Юрієві Васильовичу підняти і витримати ще один труд. Мова йде про збірку казок «Таємниці скляної гори», записаних Михайлом Фінцицьким у нашому краї ще століття тому. Ці записи готувалися до видання угорською мовою в 1914 році. Всьому завадила війна. Тільки в 1970 році книга побачила світ у Будапешті як п'ятдесятитом серії «Казки народів світу». Але український оригінал пропав. Вихід був один: реставрувати український текст за угорським виданням.

Бодай кількома рядками про переклади Юрія Шкробинця угорської прози. Ще в 1958 році він видає в своїй інтерпретації роман Дюлі Ійєша «Народжені в пустах». І це було щасливим початком, бо з'являються один за одним твори «Жага» Клари Бігарі, «Будь чесний до самої смерті» Жігмонда Моріца, «Даруйте, пане вчителю» Фрідеша Карінті.

Не оминув своєю увагою поет-перекладач наших закарпатських угорців Вільмоша Ковача, Ласло Баллу, Борбалу Салаї, а також молодших і зовсім молодих.

Ще одна деталь, яку не проминути. Не зважаючи на закиди, що він узявся обробляти не свою царину, Юрій Васильович останнім часом дедалі частіше працює в зворотному напрямку: перекладає з української на угорську. Спитаю і я: чи існує така потреба?

— Для мене існує. Коли хочеш, це моя внутрішня потреба.

Крім «Заповіту», що став чотирнадцятим перекладом на угорську, переклав Юрій Шкробинець Шевченкову «Долю», «Мені тринадцятий минало». Крім «Каменярів» та «Вічного революціонера», які озвучив по-угорськи раніше, підготував для сувенірної збірки мовами народів світу пролог до поеми «Мойсей» Франка. І зразки української лірики спробував донести до угорського чи-

тача: «О любя Інно...», «На майдані», «Як упав же він...» Тичини, «Душа поета» Свідзинського, «Слово про рідну матір» Рильського, «Любіть Україну» Сосюри, «Да святиться навіки...», «Де найкраще місце на землі» Павличка.

Юрій Васильович працював не на витребеньки часу, а на його потреби. На взаєморозуміння між народами-сусідами.

Взаєморозуміння — це те, що буде актуальним і завтра, і в усі часи, якщо воно — на засадах правди.

І з нами згодні, мабуть, в оцінці роботи поета-перекладача Юрія Шкробинця сусіди-угорці, якщо відзначили його не тільки добрим словом, а й численними нагородами: медаллю Співки письменників «За угорську літературу», медаллю імені Шандора Петефі, медаллю імені Жігмонда Морица, почесним знаком «За соціалістичну культуру», почесним знаком Товариства угорсько-радянської дружби «Золотий вінок».

Але втішатися заслугами рано. Ще в роботі другий том «Золотої арфи», а там — клопоти, щоб його видати, а поміж тим — щось нове виношувати в задумах...

Розслаблюватися нема коли. І не треба.

НЕВЖЕ ЦЕ СЕРІОЗНО, ЩО ФЕЛІКСУ КРИВІНУ – 60?¹

Хотілося написати щось веселе. І ждав я настрою, аж доки не підперла сувора правда: шістдесят йому, і від цього нікуди не дінешся.

У шістдесят належить тужити за молодістю. Давайте, Феліксе Давидовичу, зговоримося, де зустрінемося, посидимо, потужимо.

Працювали разом у видавництві «Карпати» (там опинився Вашими зусиллями), і я не знав, що згодом стану редактором кількох Ваших книжок. Адже першу свою збірку «Вокруг капусты» Ви, друкуючи інших, видали у видавництві «Советский писатель» у Москві, бо тоді існувало негласне правило: редактор у своєму видавництві друкуватися не може. Хоч мудріші від Вас (читайте — хитріші) це правило мудро (читайте — хитро) обминали.

От, здається, ми й дійшли до правди. У нас, в кожному разі за нашого життя, завжди переплутували мудрість із хитрістю. Хитрість мудрістю вважали, а мудрість хитрістю бути не могла.

Не беруся сьогодні пройти Вашу долю: це не тільки важко, а й страшнувато.

Але буду говорити не так до Вас, як до незнайомого читача.

Ми сьогодні багато списуємо на застій і часто трактуємо його як загальне, всеосяжне явище. Це глибока неправда, якщо неправда може бути глибокою. Зроблено в ті часи багато. Інша справа, що зроблене не завдяки часові, а всупереч йому.

За ці часи було нелегко всім. Письменникові, який не міг висловитися, взагалі було нестерпно. Але за всі ці роки письменник Фелікс Кривін не пішов на компроміс із совістю. Тільки близькі люди знають, в яких безперспективних матеріальних умовах доводилося йому жити, але...

Коли я збирався писати ці рядки, хотів мати перед очима всі його книги. Багатьох не знайшов у своїй домашній бібліотеці. Це означає, що колись комусь дав почитати, а вони помандрували так далеко, що й не вернулися до мене. І все одно всі його книги — зі

¹ Скунць, П. Невже це серйозно?... *Закарпатська правда*. 1988. 11 черв. С. 3.

мною. Від тих перших, що були розумні, дотепні, але тільки прицілювалися до істини, до життя, до тих, останнім часом написаних, в яких стільки правди, що аж хочеться попросити: «Пощадіть!».

Не щадіть. Бо хто боїться правди, той її не вартий.

У передмові до творів Козьми Прудкова Фелікс Давидович спостеріг: «Мудрі думки народжуються так само, як і безглузді, і навіть нерідко в одних і тих же головах». Є потім продовження цієї думки, але зробимо продовження своє. Народитися мудрим не складно, це залежить не від тебе, мудрість у тому, щоб природну мудрість зберегти.

Не знаю, наскільки це мудро: казати правду в очі не якісь одній людині, а цілій епосі, часові. Час цього не любить. Навіть якщо правда тактовна. А езопівська мова — це, мабуть, якраз і є пошуком тактовності у висловленні правди.

Якщо придивитися до світу, до своїх друзів у цьому світі, то багато хто з них, а точніше, з нас, починав сміливо, а потім або ж купився на похвальбу, який він сміливий, або ж просто мізерно продався за чин і гроші. Початок творчого шляху Фелікса Кривіна припав на обнадійливі часи, які ми не без іронії називаємо хрущовськими. Але то був справді час духовного зміцнення народу, хоча тривав він і недовго. Потім настала така духовна глуш, про яку й згадувати важко.

Світили нам у цій глуші тільки іскри честі, які пробивалися всупереч усьому тільки завдяки одному недослідженому закону: як не брехали ми собі, а десь у глибині душі живе потяг до правди, і в будь-яку злу епоху знайдуться люди, що цей потяг живитимуть.

Письменник Фелікс Кривін належить до таких людей. Його за прийнятою шкалою творчості вважають то гумористом, то сатириком. Але я з цим категорично не згоден. Я не можу серед своїх друзів-письменників назвати тоншого лірика, як він. Згадаймо його білінку, що полюбила сонце і виросла в струнку акацію: от що з нами робить любов, навіть нерозділена. Серед моїх товаришів є філософи, що знають досконало не тільки сучасних, але й давніх мислителів, а проте у Фелікса Кривіна древність є не минулим, а вічним, а сучасність — не нинішнім днем, бо вона й завтра буде сучасністю.

Ні, я не плутаю філософічність літератури з наукою філософією, де потрібен учений муж із цитатником. Кривін не може нам

дати суть життя, як не може ніхто в світі, та весь час тримає нас у відчутті, що ця суть десь близько, тільки не віддаляйтеся від неї.

У Кривіна висока фантазія, яка, проте не має нічого спільного із втечею від життя, бо примушує людину повірити, що вона вища від самої себе. І там, де письменник показує нашу нищість, він хоче нам показати, до чого ми здатні впасти і до чого вирости.

Він любить дітей (очолює в області дитячий фонд) і зумів наблизити свою філософію до дітей. Колись написав «Карманную школу», яку б видавати й перевидавати для вчителів та учнів, але наші товариші краще знають, що потрібно людям, ніж самі люди, яким це «щось» треба, і тому вислуховували так звані побажання читачів третім неіснуючим вухом. Однак Феліксу Кривіну після дорослої дочки нагадав онук, що школа життя продовжується і виникла «Принцесса Грамматика, или Потомки древнего Глагола».

Гуморист і сатирик за офіційним статусом раптом видав книгу прекрасних поезій «Круги на песке». Якби в нас театри були не тільки читаючими розпорядження Міністерства культури, то вони б завоювали собі мудрість і п'єсами Кривіна.

За сценаріями Фелікса Давидовича зроблено мультфільми, про які ужгородці майже не знають, його твори записані на платівках, які в місті та області, де він живе, мало хто чув. Всі достеменно знають, як представляв ведучий програми «Вокруг смеха» Фелікса Кривіна: людина з міста, яке було великим містом, коли Москва була ще маленьким. Так-от: це подаровано ведучому самим Кривіним.

І все-таки все це — не Кривін. Справжній він у книжках, які далеко не кожному цікавому доступні вже в силу того, що купити їх практично неможливо. Воістину:

*Не иссякает к правде интерес,
И мы полны горенья и отваги.
Но что же делать, если нет бумаги?
Для истины ее всегда в обрез.*

Спробую перекласти ці слова Ф. Кривіна українською мовою, якою пишу:

*І ми пройшли шляхами багатьма,
Щоб істині відкрити нашу еру.
Та що поробиш, як нема паперу?
Для всього — є, для істини — катма.*

Абсолютне почуття гумору — справді щаслива сторона таланту Фелікса Кривіна. І те, що декому здавалося знуцанням, було не чим іншим, як даром сміху. Це не вишкіряння над нашими бідами, які ми звикли називати недоліками, а сміх, який спонукає не злюбити зло в самому собі. Це не сміх над кимось, а сміх над собою. Очищувальний сміх. Власне, інший сміх в літературі й не має права на життя.

Але у Фелікса Кривіна почуття гумору не зводиться до сміху чи навіть веселості. Прочитаймо його «Гиацинтовые острова», «Изобретатель вечности». Жодного сміху чи насмішки нема, але відчуття гумору нас не покидає. Навіть тоді, коли він пише нарис.

Несерйозно ставиться до життя? Радше не серйозно ставиться до тих, хто занадто серйозно ставиться до себе, не розуміючи, що був світ до нього, буде й після нього. Не зважаючи на те, чи він на це дасть дозвіл.

Навіть у письменницькому колективі не всі знають про ще одну цікаву грань таланту Фелікса Кривіна: перекладача й інтерпретатора української літератури. Коли відомий і всюдисущий автор «Дяді Стьопа» С. Маршак засумнівався у можливості перекласти російською мовою байки Леоніда Глібова (щоб не зробити ще одного Крилова), цю роботу блискуче виконав Фелікс Кривін, видавши байки, загадки й відгадки Глібова з проникливою передмовою, де довів не вторинність таланту українського байкаря. Фелікс Кривін допоміг російському читачеві вникнути в суть творчості Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Черемшини, але це якось пройшло повз нашу увагу.

Взагалі-то в нашому письменницькому колективі багато чого проходить повз нашу увагу, і, на жаль, саме такого, що уваги варте. А час підпирає. І от Феліксу Давидовичу, що був вилучений на довгий час із літературного життя, шістдесят років. Певна річ, вилучені офіційно роки були робочими. Вдяка природі, що дала йому на це силу. Дякуючи тим читачам, що любили його й тоді, коли час не любив: без відчуття потрібності, мабуть, жилося б важче.

Фелікс Кривін читачів не розчарував. Книга «Изобретатель вечности» здобуток не тільки автора, а й нашої літератури. А на підході до читача нова збірка «Хвост павлина», на яку поки що не знаходиться друкарні, як на інші не знаходилося паперу.

І все-таки невже це серйозно, що йому шістдесят?

Я бачу його чомусь найкраще у кімнатці, заваленій книгами, де важко було знайти місце для стільця, аби посадовити гостя, і читав він мені, тодішньому студентові, не свої твори, а письменників, про яких тоді лише починали говорити вголос, хоча вони на той час уже завершили свою літературну долю.

І тому маю право на любов до нього не лише як до письменника, але й як до свого вчителя.

І це для мене дуже серйозно — що йому шістдесят. Це означає, що поряд людина, яка в найскрутніші часи не відступала від принципів людяності. А тепер, коли...

Не будемо бездушними оптимістами і повіримо: коли є такі люди, що вистояли в часи двоїстої правди, тим часам не буде вороття. Інакше — гріш нам ціна.

Коли прожитому ціна — не гріш, то дозвольмо собі повірити в життя, на яке сподівалися. Дозвольмо собі розкіш мрії і в шістдесят років.

ТВОРЧА КРИТИКА ВАСИЛЯ ПОПА¹

Що творчість — це робота, доводити нібито не треба, але ж уклінилося у свідомість багатьох: сидять собі люди і ждуть натхнення. З'явилося. Хоп — і ти вже автор.

Ми ходили в забезпечені властями аудиторії та й потихеньку вбивали собі в голову, нібито творчість — робота якась виняткова, доступна тільки обраним, власне, це й не робота, а щось небуденне. І самі ставали небуденними: з'являлися до людей як свято. Поети, яких читали найменше, в зустрічах із трудящими успіху мали найбільше. І прозаїки, попорпавшись у творчих задумах, знаходили сюжет, яким можна розчулити читача. Важче було у цьому єднанні літератури з масами критикам: говорити людям про творчість інших, не про свою. Це можна робити для зацікавлених, не для мас. А потрібно було тільки для мас. І видавництва критиків не балували. Видавали книжки партійних діячів (у літзаписах), книжки, які за жодної погоди ніхто не читатиме, а критиків, яких мало хто прочитає, але все ж хтось прочитає, не видавали взагалі.

Наш закарпатський критик Василь Поп, котрому сповнилося 60 літ, працює в літературі не одне десятиліття, але власних книжок має тільки дві, та й ті видано ще в 1960-х роках, коли держава з літературою ще трохи рахувалася. Одна з тих книжок — «Струмки великої ріки». Вона про творчість закарпатських письменників, котра потроху почала на той час вливатись у загальне річище української літератури. Потім видано літературний нарис «Юрій Гойда» — про творчість поета, талант котрого, довірливий до радянської дійсності, замовк, підсічений тою дійсністю, коли поетові сповнилося ледь 36 років.

Після того жодної книжки Василь Поп не видав, а, мабуть, і надію про видання не підпускає до себе. Письменники-депутати у своїх стражданнях за українську державу геть забули, що в тій державі повинна бути й література, і забезпечують майбутнє своїй незалежній Україні на прикладі власного благоденства.

Але «нам своє робить».

¹ Скунець П. Творчість — теж робота. *Карпатський край*. 1993. № 2. лют. С. 28-29.

І Василь Поп — робить. Робить невдячну роботу, витрачаючи себе на інших. І що мене завжди дивувало: до кожного закарпатського письменника, сильного чи слабого, він ставився однаково уважно, не принижуючи і не возносячи нікого. Літературний факт для нього є тим фактом, що вже збувся, і оминати Василь Поп не хоче нікого, розумів літературу не як вистриб окремих талантів, а як процес, у котрому ніхто не зайвий і ніщо не зайве.

Він однаково уважний до тих, кого вже нема, до тих, хто надійно утвердився в літературі, до тих, котрі тільки пробують знайти свою стежину.

Авторських книжок у Василя Попа лише дві, зате він — спів-автор десятків видань, серед яких немало таких, що без наукової підкладки Василя Попа не побачили б світу.

Коли в 1969 році стараннями тоді ще молодого критика вийшла в Москві з його передмовою збірка «Закарпатские новеллы», набула розголосу думка про цілу школу закарпатської новелістики. І вона, ця школа, була. На жаль, занепала школа закарпатського живопису. Але що в нас не занепало.

Ми, закарпатці, у свою Україну увійшли тільки по війні. Тоді про Україну ми знали дуже мало, а вона про нас майже не знала. Молодий Василь Поп (він, до речі, й тепер не старий) намагається привернути увагу літературної України до Закарпаття і налагоджує творчі контакти з Павлом Тичиною, Миколою Бажаном, Володимиром Сосюрою, Андрієм Малишком, Юрієм Яновським, з багатьма нині суцими творителями української, все ще радянської, української літератури. Не без їхньої допомоги вдалося відкрити читаючій Україні багато закарпатських імен: Луку Дем'яна, Олександра Маркуша, Михайла Томчанія, Федора Потушняка, Василя Фенича, Олексу Улинця, Миколаю Божук, Марію Тисянську...

Але — конкретніше.

Визначний український закарпатський письменник і педагог Олександр Маркуш до встановлення в краї радянського режиму написав і видав, крім чотирьох авторських книжок, понад двадцять підручників для шкільної молоді, три томи «Підкарпатських народних казок», три книжки пізнавального характеру, а з 1922 по 1939 рік видавав журнал «Наш рідний край». У радянську добу письменника було відлучено від творчої та педагогічної роботи,

і він перебивався на канцелярських харчах. Нарешті в 1956 році з'явилися його «Марамороські оповідання» як дозволений властями літературний епізод. Василь Поп, зрозумівши небуденність таланту Олександра Маркуша, взявся за підготовку великої книжки його прози. Звісно, наткнувся на мертву чиновницьку стіну. Їздив за допомогою до київських вершителей долі. Допоміг Олесь Гончар, і в 1966 році з'являється друком збірник прози Олександра Маркуша «Світанок Тисі усміхнувся». Старий письменник і не підозрював, що ця моральна й матеріальна підтримка, що ніби з неба впала — справа молодого Василя Попа.

У довоєнні роки на Закарпатті в малій прозі талановито проявився Василь Фенич. Радянська влада забезпечила б йому цілковите забуття, коли б не Василь Поп і Петро Панч, котрий допоміг молодому критикові в його стараннях повернути літературі втрачене ім'я. До речі, в наш час цей талановитий прозаїк успішно забутий заново.

Я працював у видавництві «Карпати», коли Василь Поп подав упорядкований ним рукопис блискучого поета-сатирика Марка Бараболі. Видати книжку ми не змогли. Іван Рознійчук, він же Марко Бараболя, був мобілізований до угорської армії, на фронті перейшов на радянський бік, а потім якось дивно пропав безвісти. А що, коли він десь шпіює проти України під іншим прізвиськом? Минули літа, поки Василеві Попу вдалося довести: не пропав Марко Бараболя безвісти, а став жертвою сталінських репресій, загинув у концтаборі. І тільки торік нарешті вийшла друком упорядкована Василем Попом збірка Марка Бараболі «Тутешняцька губернія» — тепер уже як пописник (від — дати по писку) новоявленим політичним русинам.

Василь Поп, як, мабуть, і всі критики, не кидається в боротьбу стрімголов, а веде її розважливо, іноді цілими роками, виснажуючи супротивника. Пам'ятаю, прийшов він до мене із записаним на вимогу обкому партії відгуком на збірку Івана Чендея «Березневий сніг», котрій уже було заготовано вирок. Я подолав це нудне читиво, десь сторінок на двадцять, і нічого не зрозумів, ото ж і порадити не зміг, що там можна вдосконалити. Хвалить? Ні. Засуджує? Ні. Не зрозуміли нічого і в обкомі. Довелося шукати іншого університетчика.

Знайшли. Тепер він — демократ.

Але ми — про Василя Попа, нинішнього голову правління Закарпатської письменницької організації. Про людину, що кожного письменника шанує і приймає, як даність, аж до ледь подаючого надії початківця. Завідуючи кафедрою української літератури в Ужгородському університеті, він уже багато років вовтузиться з молодими літераторами, допомагаючи кожному, хто досяг пристойного літературного рівня, сказати наболіле публічно.

До слова, про мою першу збірку на республіканському рівні (в журналі «Дніпро») написав колись обнадійливо саме Василь Поп. Дякую.

Дякую і бажаю Вам, щоб і надалі в нашому літературному середовищі, де є тільки генії та нездари, ви залишалися тою врівноважувальною силою, що не дасть нам розпастися назавжди.

ВАСИЛЬ СВИДА, ЯКИЙВДИХАЄ ДУШУ В НЕЖИВЕ¹

Сеї осені сповнилося 80 літ від дня народження закарпатського скульптора, лауреата Шевченківської премії Василя Свиди.

На жаль, про нього сьогодні говорити доводиться в минулому часі. Але вмерти — це ще не означає піти з життя. Скульптор-самоук Василь Сvida здобув усього сповна, як і його народ: поневірянь, надій, розчарувань.

Колись я написав великий нарис, видрукуваний свого часу в книзі «Володарі долі» (Ужгород, 1987). Перечитав його і подумав, що багато зі сказаного там не варто забувати. Приміром, у 1946 році запросив директор Ужгородського художнього училища Адальберт Ерделі Василя Свиду на посаду викладача — той знітився:

— Я ж не маю потрібної освіти. Мені би самому ще повчитися, а не других учити.

— Се вже я беру на себе.

А потім були анонімні сигнали: В. І. Сvida не має належної теоретичної підготовки і спеціальної освіти, проте, використовуючи свою посаду голови правління Закарпатської філії Спілки художників, зловживає службовим становищем в Ужгородському училищі прикладного мистецтва, де продовжує викладати, — це проявляється, зокрема, в тому, що займається власною творчістю в навчальних приміщеннях під час уроків, хоча в колективі є підготовлені спеціалісти, здатні...

Але послухаймо учнів Василя Івановича про його педагогічні методи.

— Я навчався в інституті, — розповів скульптор Богдан Корж, — працював і сам викладачем училища прикладного мистецтва, але уроків Свиди не забував і не забуду. Навчав він не лише майстерності, а й любові до свого ремесла. Не нав'язував нічого, не глузував із наших невдач — цього б йому не дозволила природжена інтелігентність. Не застерігав, як не можна, не приписував,

¹ Скунець П. Вдихнути душу в неживе. *Карпатська Україна*. 1993. 18 листоп. С. 8.

як треба, не вимагав, щоб його повторювати. Зате показував, що можливо витворити зі звичайної глини, гіпсу, непоказного шматка дерева, довіряв нам усім секрети майстра...

— І навіть свій інструмент довіряв, з яким після нас мав немало мороки, — доповнив інший скульптор Михайло Белень. — Хоча до інструменту скульптор завжди ставився ревниво. Коли б можна було поділитися власним талантом, Василь Іванович і ним би поділився, роздав своїм вихованцям. Як би там не було, та з училища ми винесли важливу для себе правду: талант скульптора не відбудеться, навіть якщо він закладений природою, коли досконало не оволодієш самим ремеслом ліплення чи різьби. Василь Іванович і додому не раз запрошував своїх учнів, показував не тільки свої твори, а й процес роботи над ними. А було — й годував, особливо тих, що прийшли з гір і менше могли розраховувати на батьківську поміч. А головне, Василь Іванович дозволяв кожному самовиявитися, нехай то буде й тривала путь, через невдачі, нікого не гнітив своїм авторитетом.

Ще багато добрих слів чув я про Василя Івановича від його учнів. І від викладачів училища, які з ним працювали.

Згадуючи випадок з анонімкою, Василь Іванович скаже:

— Вдихнути душу в дерево, глину — легше, як у людину, вражену бездуховністю. На жаль, декотрі наші хлопці не шкодують часу на написання скарг. Ніби почуватимуться вищими, якщо когось із талановитіших принизять підозрою. Та нищість залишається нищістю, які б доспіхи правдоборця не одягала. Незліченні комісії, що без кінця трусять наш художній фонд, поглинають час і сили не тільки перевіряючих, а й самих митців. За сигналами скаргників тільки за два останні роки на перевірки витрачено понад рік робочого часу. І це ще далеко не вся шкода, заподіяна наклепниками, — будемо їх називати так, як вони заслужили. Руйнується довіра між людьми, забруднюється сама творча атмосфера, художник самоізолюється, замикається в собі.

Загалом же і в Спільці, і в училищі раніше панували душевні стосунки. Молоді до старших приходили з почуттям шаноби, старші до молодших — з почуттям відповідальності за їхню долю. Нас єднала любов до творчості, без якої ми не мислили майбутнього світу. А тепер...

Василь Іванович не любив говорити різко, а тут раптом настроївся на незвичний лад. Але змахнув рукою, замовк.

— Тепер є ваші учні, — пробую спровокувати його на продовження теми. — Наскільки знаю, ви ними задоволені, підтримуєте далі добрі стосунки.

— Між ними є навіть професійні скульптори: Михайло Белень, Іван Бровді, Богдан Корж, Михайло Михайлюк. Немало зі стін училища вийшло і гарних живописців. І серед прикладників, що працюють у майстернях художнього фонду, є справжні таланти. В народі митці не перевелися і не переведуться. Але я не про це. Мене турбує, що в організації Спілки художників зникають добрі традиції. Помпезність — вона, по-моєму, зіпсувала не один талант. Пам'ятаю, виїдемо на пленер і щовечора влаштовуємо своєрідні виставки з обговоренням. А нині... Не те що на пленерах, на вулицях не маємо про що поговорити. А така відчуженість повинна мати причини, і їх потрібно дошукуватися, поки самозакоханість дозволяє ще нам глянути збоку не тільки на інших, а й на себе. А добрі традиції були в нас, були... У стосунках між нами зникло щось дуже важливе. Я сказав би — душа...

Не допитуюся, які традиції в житті художнього колективу Василь Іванович має на увазі. І так здогадуються. Інакше звідки б узялися виконані в теракоті Свидині роботи з життя митців «Й. Бокшай та Р. Кент на етюдах», «Художники в гостях у Ерделі»?

А Василь Іванович ніби здогадується, про що думаю:

— Ми були не просто колективом, а товариством, однодумцями. Що боліло кожного окремо, боліло всіх разом. Ні, це не старечі нарікання на зразок того, що колись і синє небо було синішим, а білий сніг — білішим.

Чим я, що належу до середнього покоління і трохи пам'ятаю забуті традиції в стосунках між творчими людьми, можу заперечити? Що є — ми бачимо.

— А що буде завтра? — питаю.

— У цих умовах зачахне навіть яскраве обдарування. А хіба то порядок, що в наших училищах ніде не вивчають народних традицій? То що ж тоді знатимуть молоді художники, крім себе? Подивіться, до чого доведено народні промисли. Були в нас цілі династії килимарниць, різьбярів, гончарів, ткаль, вишивальниць,

кошикарів... То де вони? Дійшли до того, що почали виготовляти віники з художньою ручкою. Я про це колись писав. У Прибатиці — там майстри стали керівниками промислів. А в нас нема дійового контролю за тим, хто й що виготовляє. Не лише нівелюється — компрометується сама народна традиція. І все тому, що нерідко справу віддаємо в руки бездушним, безпросвітним заробітчанами. І найгірше, що в цю непристойну справу часто втягуються здібні люди, серед них і випускники нашого училища.

— То що, справжніх вчителів тепер забракло?

— Не думаю, що забракло. Але в нашому (чи вже не нашому) училищі їх нема. Зайве пояснювати, що міг дати учням такий прекрасний знавець народних традицій, як Федір Манайло. Він блискуче знався не тільки на етнографії та народній творчості — він учив придивлятися до народних матеріалів, зокрема до фарб. А крім нього, в училищі працювали Бокшай, Ерделі, Гарапко, Петкі та інші майстри, що не мислили творчості без занурення в народну традицію.

Що може дати училище, в якому насаджено умови однобічного розвитку, талановитій людині? А я певен, що між хлопцями й дівчатами, які сюди поступають, є й талановиті. Та я заговорився. Сьогодні засідає комісія по роботі з народними майстрами.

Потрібно там бути, я в ній головою. Та що з голови, коли руки зв'язані? Змінити поки що нічого не вдається. Бюрократична машина працює на повні оберти.

Василь Іванович прощається і йде. Бо не можна поступатися душею бездушній машині.

Людина не має права дати знищити в собі своє людське начало, яке, мабуть, ми й називаємо душею. І в тому, щоб наше людське начало не тільки не чахнуло, а розвивалося, мистецтво може й повинно зробити не так уже й мало.

Минули роки. Маємо свою українську державу. А слова скульптора залишаються жити. На жаль, як докір нам. Бо проблеми, про які мені говорив скульптор сім років тому, не тільки не зникли, а й затрималися.

ЗА РОЗПЕЧЕНИМ ОБРІЄМ ЛІТА ВОЛОДИМИРА ЛАДИЖЦЯ¹

Не встиг він на своє сімдесятиліття, що настане завтра, 17 червня. На якихось два з половиною роки не встиг. Тож відсвяткуймо його ювілей не буйним тостом, а доброю згадкою, на яку він заслужив і як людина, і як письменник.

Не встиг він на своє сімдесятиліття, але встиг багато.

Народився в бідній селянській родині в селі Харківцях на Хмельниччині. На Закарпаття приїхав у тяжкі повоєнні роки і зрісся душею з краєм назавжди, і ліг у землю закарпатську не гостем, а сином. Бо прийшов не руйнувати, а творити.

Починав свою творчу путь як лірик. І дав нам прекрасні зразки лірики. Звичайно, не все з написаного витримало пробу часу — не багато між нами таких, що не віддали данину примарному майбутньому. Але спадщину не вибирають, її дістають. Може, ми невміло нею розпорядилися, то вже інша річ.

Оцінювати минуле з висоти сьогодення — справа настільки ж легка, наскільки й невдячна. Коли на літературний кін виходять молоді й незалежні — цьому треба тільки радіти. Але ті з них, що вважають себе незалежними від попередників, обманюють самі себе. Навіть гриба в лісі без досвіду попередників ми не розпізнаємо — отруйний він чи ні, а вже будувати щось — даруйте. То вже було після жовтневого перевороту в Росії, коли навіть класику найбуйніші голови списали в небуття.

Нема сумніву, що із літератури так званого соціалістичного реалізму об'єктивний час відбере на завтра немало. Не все там було соціалістичне — та людяність, віра в перемогу добра над злом, душі над смертю, які все-таки і в бездушну добу давали силу для творчості, залишаються потрібними й через сотні літ, хоч комусь і здаються сьогодні вже непотребом. Серед творів, яких зажадають нові покоління, будуть і найкращі з Ладижцевих. Насамперед то будуть твори для найчутливіших, незіпсованих читачів — для дітей.

¹ Скунець І. За розпеченим обрієм літа. *Карпатська Україна*. 1994. 16 черв. С. 8.

Дитячих книжок у Володимира Ладижця набереться чи не зо два десятки, вони дістали загальне визнання, декотрі виходили російською, угорською мовою, окремі вірші увійшли до шкільних читанок, а збірки «Ластівки з Карпат» і «Орлиный дом» (переклад) відзначені премією імені Лесі Українки.

Нема нічого нуднішого, як характеризувати вірші. Краще їх просто читати. Отож ні сам не хочу бути занадто нудним, ні робити таким поета. Скажу тільки, що в своєму творчому господарстві поет був, як і в житті, не настільки замилюваний собою, аби все зроблене подавати як здобуток. Він писав, бо писалося, а вже коли доводилося наводити лад у літературному господарстві, міг це зробити й абияк... Маю на увазі укладання власних поетичних збірок. Не мав терпіння визначати, коли що написано, що після чого повинно друкуватися. Отож і читаємо в збірці «Ясновид» такий твір, датований 1967-им роком:

*Идутъ кораблі, у космос кораблі!
Летять ровесники мої, герої.
Мене ж не відірвати від землі, –
Немає в світі сили ще такої!
Я тут кохав, боровся стільки літ,
Садив і сів, і скропляв це кров'ю.
Мені б тісним
Став той безмежний світ
З моєю мукою, любов'ю.
А кораблі ідуть, ідуть в політ!
Гарячий вітер чуба розвіває.
Захоплено дивлюся їм услід,
А сам ще дужче землю обіймаю.*

Вірш як вірш, не з найкращих у поета, але цілком пристойний. А все ж, знаючи, що в Ладижця особисте і поетичне «я» — одне й те саме, можна й засумніватися в щирості написаного: поетові 43 роки, у такий вік не дуже літають у космос.

Та все стає зрозуміло, коли глянути в збірку «Лірика», видану в 1959 року, де цей вірш надруковано.

Попри всю зовнішню незібраність, Володимир Ладижець водночас був натурою настільки роботящою, що ми дивувалися з його працездатності. Гадалося, працює він уривками, з настрою, а

що багато пише — лише тому, що це йому дається легко. Власне, поетові й повинні даватися поезії легко, а якщо важко даються — не пиши, бо вийде вимушено.

Написав, щоправда, Володимир Ладижець і повість. «Рапсодія степу» називалася. Про підкорення казахської цілини. Та це здавалося епізодом у творчості поета, на який ми й не дуже зважали.

І раптом, десь у році 1966-ому, він приносить до видавництва роман «Перехрестя», і не просто роман, а першу частину трилогії. Це твір про долю закарпатця, який, опинившись на жорстокому роздоріжжі нашого століття, крізь найжорстокішу за всі часи війну пробивається до своєї правди. Мені як редакторові видавництва припало редагувати першу книжку трилогії, тож добре знаю, скільки чорного, рутинного, далекого від поезії труда довелося затратити письменникові тільки під час доробки твору.

Повністю трилогія вийшла в 1980 році, невдовзі була перекладена російською мовою. Знов-таки не буду характеризувати твір, скажу тільки, що це була перша спроба художньо осмислити долю Закарпаття на обширному історичному й географічному просторі 1939-43 років.

Працюючи над трилогією, Володимир Ладижець не полишав однак ні лірики, ні віршів для дітей, як не полишав і пізніше, коли вже лікарня стала йому мало не другим домом. Я так і не знаю, в якому стані він залишив задуману колись повість «Через круті межі», знаю тільки, що дуже хотів її написати.

А про задум письменника знаю.

У мене залишився сценарій телепередачі про Володимира Ладижця, який я колись підготував. Тож він розповідав про свою повість так:

«У центрі повісті — дуже трагічна постать, яка має життєвого прототипа, та прізвище з певних причин я змінив, не обійшлося і без художнього домислу. Героя мого називають Герасимом, а прізвисько він мав серед дітей Квазімодо. Ну, ви знаєте, хто такий Квазімодо: потворний горбун із роману Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері». Мій Герасим був справді з виду тяжко ображений природою: пів голови лисої, вухо одне мале, недорозвинуте. Чим не намагався він компенсувати свою зовнішню неповноцінність,

життя його не жаліло. І коли почалася війна, він опиняється на обочині життя зовсім самотнім.

В армію його, зрозуміло, не взяли. Не вдалося потрапити і в підпілля — надто вже помітний, і тоді Герасим вирішив діяти на свій розсуд. Доводилося ховатись навіть перед братом, який став поліцаєм, та з другого боку це допомогло Герасимові уникнути підозри. Так самотужки знищив Герасим сім поліцаїв, а серед них — і рідного брата. Заволодівши братовими документами, як доказом, що не сидів, склавши руки, Герасим таки натрапляє на стежку в партизанський загін. Та й тут на нього чекало тяжке розчарування в своїх діях. Виявляється, брат його служив у поліції за дорученням підпілля...

Після такого хай би вже розстріл, та не ця мука самотньої боротьби із своєю трагедією.

Його не розстріляли...

Але й землякам своїм, знайомим показатися на очі він уже не міг. В село не появився. Поїхав на Полісся, де зумів налагодити зв'язки з підпільною групою і завоювати довір'я. По війні подався на Донбас. В шахту його, само собою, не взяли. Влаштувався на озері рятівником. У повісті він гине, рятуючи дітей...

Гадаю, вже цей задум свідчить про вміння письменника бачити ті моменти дійсності, котрі нам не хочеться бачити, а тому їх найчастіше не помічаємо.

Для мене було несподіванкою, що людина і письменник такої життєлюбної вдачі береться раптом художньо освоїти настільки трагічний пласт життя.

Але він, Володимир Ладижець, був далеко не весь на виду. Всім відкритий, він щось мав у собі і таке, чого не вловити.

Я був зовсім юним, коли зустрівся з ним — мав шістнадцять років. Першого вірша мого в альманасі «Карпати» надрукував саме він. А потім я став студентом і вже мав змогу зустрічатися з ним чи то в клубі письменників — тоді ще туди ходила літературна молодь, чи й в університетській літстудії. З молодими він поводився невимушено й просто, мов зі своїми давніми знайомими, допомагав, кому міг і вважав за потрібне, декому, чого гріха таїти, — навіть одягом та домашніми обідами.

Не всім він, звісно, подобався, бо людина, котра працює не безрезультатно та ще й без надмірних зусиль, подобатися всім не

може. Однак я сьогодні не можу назвати людину, котра б мала причини таїти на нього зло. Хоч здружився я з Володимиром Івановичем за багато літ знайомства, з'їздив із ним багато доріг і в Карпатах, і поза Карпатами, а не знаю нікого, хто б його ненавидів або кого б ненавидів він.

Володимир Іванович коли й міг образитися, на це вистачало його недовго. І тому біля нього ніколи не було похмуро. Хоч, можливо, в глибині душі він ще й переживав образу, але на людях, що його оточували, це не відбивалося.

І коли вже тяжко хворів, не обтяжував своїми стражданнями друзів, а якщо заговорював про смерть, то лиш так, як про щось надокучливе, осоружне і аж ніяк не трагічне.

Він до неї не готувався. І ще за пару днів до її приходу нарікав, чому його не залучили до якогось дійства — я вже забув, політичного чи літературного. Прагнув займатися справами, від яких його остерігали, зважаючи на здоров'я.

Він ще встиг повірити в свою незалежну Україну, але вже не встиг віддати за неї свій голос.

Помер він наприкінці листопада 1991 року. Зоставивши нас у шаленій круговерті подій, із якої ми так невміло і так нерішуче виборсуємось, без кінця нарікаючи, як нам важко, без кінця скиглячи про якийсь край безодні. Ніби попередникам було легше.

...Була ніч із 21 на 22 червня 1941 року. Коротка ніч, як змиг очей, двох пар очей, що зустрілися близько-близько.

Володя й Оленка (колись вона стане дружиною поета) стояли й гадали, як би то їхнім дорогам не розійтися так, щоб потім зійтися. Була то ніч після випускного вечора, коли прощалися зі школою.

Не зважали на гул літаків у передсвітанковому небі. Не знали, не відали, що все вже за них вирішила війна.

Вона їх жорстоко розлучила, як і десятки мільйонів близьких людей, і все ж — пощадила. Бо все ж зустрілися вони знову, радіючи тяжкому, але життю.

І не було проклять тим шляхам, які довелося пройти в юності:

*За розпеченим обрієм літа,
Де пожухла від сонця трава.
У мандрівці по білому світу
Моя молодість ходить жива.*

Він би й нашу з вами скруту пережив достойно, якби встиг. Бо хоч і болюче, але рішуче поривав з облудними ідеалами, які обплутали його Батьківщину — не тільки його самого.

Він жив, як Батьківщина, і цього досить. І цього ніхто не відбере, поки маємо Батьківщину. Гарну чи погану, багату чи бідну, добру чи жорстоку, але Батьківщину.

ВИСОКОСНІ РОКИ ЙОСИПА ЖУПАНА¹

Багато років так тривало: 22 червня, коли день найдовший, а ніч найкоротша, ми з кандидатом філологічних наук Василем Попом доконче їхали до Мукачева, аби привітати Йосипа Жупана з днем його народження. Надвечір приходили до його затишної домівки письменник-мукачівець Юрій Мейгеш, знаний тоді ще більше як журналіст Василь Гребя, дехто з ровесників уже літнього письменника і зовсім молоді шанувальники. Дедалі частіше нарікав Йосип Васильович на самотність: друзі-ровесники відходять, і посидіти, позгадувати пережите часто немає з ким.

Свого часу він очолював Закарпатську письменницьку організацію. І тоді справді в літературному середовищі панував всупереч повсюдному офіціозу демократичний дух. Я жив із ним певний час на одній квартирі, тож наслухався його розповідей і не міг збагнути, як людина може стільки пережити і настільки зберегти любов та довіру до людей. Потім я поїхав служити до війська, він повернувся до свого Мукачева, однак ні я не був у Мукачеві, аби не погостювати в нього, ні він не оминав моєї квартири в Ужгороді. Аж поки наприкінці 1987 року не обірвалося його вже тихе і скупе на зустрічі життя.

Він не належав до релігійних фанатиків, однак совість людську цінував над усе. Пам'ятаю, лежав Йосип Васильович у лікарні. Лікарі лікували його вже немолоде тіло, а він — свою душу, сповідаючись сам собі. Коли в палаті западала тиша, для нього то не був «мертвий час»: Йосип Васильович крок за кроком пригадував усе своє життя, оцінюючи кожен свій учинок, і випрошував у кожного прощення, кого, як йому здавалося, колись образив. Наївно, скажете? А мені думається, коли людина здатна сповідатися перед своєю совістю, це не від слабості, а від сили духу, який ми сьогодні так занедбали, не переживши й малої частки того, що пережили батьки наші й попередники.

¹ Скунець П. Рік народження — високосний. *Карпатська Україна*. 1994. 23 черв. С. 8.

Йосип Жупан — родом із села Бородівки (тоді Барбово) Мукачівського району. Народився в 1904-му перепадному (високосному) році в учительській сім'ї. У перепадному 1924-му закінчив Мукачівську вчительську семінарію. І вийшло так, що саме високосні роки потім були визначальними в його долі і творчості, хоча довелося замолоду жити в такий період, коли подій, здебільшого трагічних, вистачало на кожний день.

Письменник одержав російське виховання, як і багато його ровесників, що виростали під впливом російської пореволюційної еміграції.

Сьогодні саме від Росії йде загроза нашій національній культурі, і цілком логічно, що ми прагнемо з її обіймів вирватися, поки не втратили остаточно свого всенародного «Я»: «Я єсть народ...». Однак на ті часи, коли жив Йосип Жупан, загроза народному самозбереженню йшла з іншого боку, особливо з початком гортійської окупації.

— Тобі повістка перевіркою комісії, — подала дружина формений аркуш. Йосип Васильович учителював тоді в Полянї.

Повістка попереджувала: «Доводжу до відома пана Йосипа Жупана, що розгляд справи стосовно перевірки вашої особи призначено на 13 серпня 1940 р. в Мукачеві... Одночасно ставлю до відома пана вчителя те, що помічена ваша антиугорська, з російською спрямованістю діяльність. Перед тим, як Підкарпаття мало повернутись до Угорщини, ви заявили, що скоріше застрелите трьох своїх дітей, ніж змиритесь з цим. Коли вас перевели в Полян, ви заявили, що «це нічого, в усякому разі будете перебувати ближче до росіян» і що з Поляни ви вже не повернетесь інакше, як із червоною зіркою».

Що було, те було: червона зірка в певних колах закарпатської інтелігенції уявлялася тоді знаком свободи. Хто-хто, а комуністи свою пропаганду налагодити встигли. Хоч багато з них навчалось в комуністичних школах на Сході і на свої очі бачили, що таке сталінська «свобода», однак не сказали правди своєму народові.

22 червня, в день народження Йосипа Жупана, гітлерівська Німеччина напала на Радянський Союз, а там у війну вступила й гортійська Угорщина. Розвіялися сподіванки, що ближчим часом східний кордон упаде.

Брат Войтех тихцем подався на схід. І вернеться він уже радянським партизаном. А Йосип лишився без великого діла, на яке почував себе здатним.

Вечорами сторінка за сторінкою перечитував своє життя. Що він устиг зробити для свого народу? Хіба що спробував себе у просвітній та культурницькій роботі. Відколи почав учителювати, записував народні співанки, обряди, звичаї. Надрукував в газеті власну статтю «Прадідизна Підкарпатської Русі». Писав і друкував свої оповідання. Які були вони колись дорогі серцю! А тепер самому собі здавалися наївними до смішного. Бо що можуть ці побутові картинки, хай і правдиві, сказати людям, коли все кипить-клепоче у пекельному казані війни.

І все ж колись масариківські власті зірвали видання підготовленого збірника оповідань.

Гортіївські згодом теж зірвали.

Вертався часом думкою в села, де вчителював раніше: Куштановицю, Пацканьово, Підгоряни, Росвигово. Мабуть, тамтешні селяни його пам'ятають — коли збиралися в сільський хор, струнний оркестр чи драматичний гурток і їздили з виступами до Хуста, Мукачева, Кошиць...

Але все то — невчасні спогади.

Зустрітися б із братом Василем, теж учителем. Він хоч і молодший, а порадитися з ним завжди можна. Тяжко повірити, щоб Василь займався лише вчительськими ділами. Не з таких він...

— Щось ти запустив літературну роботу, — докорив якимось брат. — Роки йдуть, а ти ніби вірити в себе перестав.

«А чому б і не продовжити? — подумалося тепер. — Адже крізь промерзле віконце сільської хати напливають у довгі зимові вечори і спогади про пережите, і думки про завтра із заблуканої на роздоріжжях історії Верховини. Ніхто ж із справжніх письменників не вичікував зручного для літературної роботи часу. Література в усі тяжкі часи жила тяжко, як і народ, але жила».

Вивів заголовок: «У гімназії». Оповідання давно визріло в душі, але здавалося Йосипові запізнлим.

Писатиме. Ні, не про себе. Як-не-як він виріс у родині вчителя — батько нібито й не був обділений шматком насущного хліба, хоча того шматка в родині на дев'ять ротів не вистачало ніколи.

— Думаю, яюсь будеш давати собі раду, — казав батько, залишаючи Йосипа в Ужгороді. — На перший раз я домовився, що будеш опалювати в гімназії. А там, може, щось і ліпше трапиться.

Білою вороною почував себе Йосип серед ситих паничів.

Глум, знущання, насмішки.

В оповіданні «В гімназії» син лісоруба Іван Береза не міг далі терпіти принижень і, давши здачі попівському синкові, мусив покинути гімназію.

— Все це розповім, — обіцяв собі Іван Береза, повертаючись до рідного села.

Розповів за нього Йосип Жупан, розповів так болюче, наче все сталося з ним особисто. Бо для письменника не існує чужого болю.

— Слухай, Василью, — поскаржився яюсь Йосипові брат, — невже отак і пересидимо до кінця війни? Та як потім дивитися в очі дітям?

— Потерпи, твій час прийде, — відповів на те брат.

Та коли він прийде?

Звелено покидати Поляну. Їхати аж за Дунай.

Він уже знав, куди зайти в Будапешті.

І от уже рідні обличчя з'являються хіба що в снах.

З дому вісті невтішні: про брата Войтеха так нічого й не чути. А Василь?..

І враз телеграма від сестри: Василь у в'язниці в Сігеті, йому загрожує смерть...

Був квітень високосного 1944 року, земля пробуджувалася до життя, бралася ще несміливим цвітом, та вже готувалася до рішучого наступу, а зі Сходу котився й котився на Захід фронт. Гортіївці шаліли з кожним днем, відчуваючи, що не сьогодні — завтра ця земля втече з-під їхніх ніг назавжди.

Разом із Василем судили його дружину Анастасію.

— Підсудний Василь Жупан... засуджується до смертної кари через повішення, — чітко, з особливим наголосом на словах «через повішення» прочитав суддя... — Анастасія Жупан, — він скосив очі на жінку, що похитнулася, — засуджена до 15 років тюремного ув'язнення.

В оповіданні, що згодом напишеться, є такі слова про брата Василя: «Він намагався думати про щось інше, але червоноокий кат у чорній куртці весь час появлявся перед очима».

Так, Василь знав, на що йде, коли збирав дані про військові ешелони, відправлені на східний фронт, і передавав радянській розвідувальній групі.

Але скажу про трагічний життєвий момент для обох братів, який не відтворено в оповіданні.

На побаченні з Йосипом Василь признався:

— Боюся. Не смерті — шибениці. Брате, одне прохання маю: дістань мені отрути. Не хочу вмирати від тих паскудних рук. Чуєш, дістань.

Йосип мовчки кивнув головою.

І роздобув отруту, і передав до в'язниці підкупленим охоронцем. Хоч і мучила жорстоко совість.

Однак кати «виявили ласку». Отрута не знадобилася. Шибеницю було замінено розстрілом.

25 квітня — день, що пострілом поставив крапку на житті п'яти закарпатських підпільників.

А Йосипові Васильовичу доля вділила ще багато літ. Хоч і він був на грані смерті.

Після одного з арештів опинився Йосип Жупан у робочій роті. Опинився на Буковині. Разом з іншими неблагонадійними будували міст через Прутець, щоб відкрити дорогу відступаючим військам. Звідти дорога пролягла аж в угорські степи. Вже брат Войтех партизанськими стежками доблукався до рідної домівки. Та й коли червоноармійці настигли роту в невеликому угорському селі, додому дорога не випадала. До того ж, через знання російської мови його ледь не розстріляли як власівця. Пронесло. Опинився в радянській військовій частині перекладачем.

Були у Йосипа Васильовича і щасливіші високосні роки. 1958 року прийняли люди в свою долю першу його книжку оповідань «Теплий хліб». Збірки «Лялька», «Падаючі зорі», «Чекаємо на тебе», «Яблуневий цвіт» теж видано у високосні роки. Здебільшого це твори про синів Закарпаття, що не хотіли й не вміли жити на колінах, боролися проти фашизму і пожертвували своїм життям хай за примарну, але свободу.

Тому й вижили ми, тому й дочекалися своєї держави.

Твори Йосипа Жупана завжди художньо продумані, але водночас їх можна читати і як історичні документи. Навіть у найменших

деталіях письменник не міг згрішити перед історичним фактом, все в нього точно й вивірено, аж до погоди в той чи інший день. І тому оповідання Йосипа Жупана мають ще й історико-краєзнавчу цінність, що за нашої сфальсифікованої історичної науки дуже й дуже важливо.

Немає серед нас Йосипа Жупана вже сьомий рік. А по світі йде великий день — день літнього сонцестояння. І червень у його городці обриває достиглі плоди з високої черешні.

Для мене він досі стоїть у городці серед зеленого літа. Стоїть таким, як стояв років із десять тому, коли писалися йому на день народження рядки:

*І, літом нагріте, життя над землею кипить,
і хоче приспати його заспокійливий вечір,
та серце не спить, а з ним і минуле не спить,
піднявши минуле, неначе дитину, на плечі.
Дрімують дерева, коріння не спить же, мабуть,
поснули архіви, але не дрімують вокзали.
В цю ніч найкоротшу заснути і вам не дадуть
літа пережиті: вони ще всього не сказали.
Вони ще розкажуть, де сходиться небо й земля,
не десь за світами, а в кожній народженій долі...
А дні проминають, зігрівши ліси і поля,
але пережите — воно не минає ніколи.*

ПЕЧАЛЬ ЗА ТАРАСОМ МЕЛЬНИЧУКОМ ЗАЛИШАЄТЬСЯ З НАМИ¹

У погоні за щасливим майбутнім розучилися ми цінувати кожен дарований небом день — все кудись поспішаємо, залишаючи в безвісті, напризволяще тих, хто навіки зійшов із дороги — ані спом'янути їх нікому, та ще тепер, коли на кожному кроці тільки й чуємо про нові трагедії, ще страшніші від того, що не волею стихії, не з безумства воєн чи репресій вони стаються, а з добровільної втрати людської подоби, з відмови від усякої віри.

Серед цього розгулу бандитизму, що вразив наше суспільство, майже непомітною стає смерть, що приходить сама собою, без людського насильства.

А вона, так звана природна смерть, також не дрімає і збирає свій скорбний урожай.

Помирають старики, іноді не так від старості, як від безвиході. І ми це сприймаємо як належне, хоч середня тривалість нашого життя далеко менша, як у цивілізованому світі. Що ж, за служіння облудним силам доводиться розплачуватися не одному поколінню. І це можна зрозуміти, хоч не можна виправдати, бо від того, що більше людей молиться, зла не поменшає, коли не зуміємо жити за господніми заповідями.

А час невблаганно поглинає відведені нам літа.

Ось і моє покоління, народжене в пору найкривавіших воєн, частіше й частіше сплачує данину смерті.

Так недавно, здається, в 1963 році на 4-ій Всесоюзній нараді молодих письменників ми зібралися вивільнити літературу зі сталінських догматів, вдихнути в неї нове життя. Та настали часи брежнєвської зашкарублості. Ніхто з тодішніх двох десятків учасників наради себе сповна не зміг реалізувати.

Пошта з газетою «Літературна Україна» принесла мені зі звичним запізненням аж два некрологи про моїх життєлюбних і талановитих друзів: Анатолія Тарана та Василя Сидоренка.

¹ Скунець І. Печаль залишається з нами. *Карпатська Україна*. 1995. 20 квіт. С. 8.

Анатолій Таран закінчив факультет журналістики Вищого військово-політичного училища Радянської армії і Військово-морського флоту. Тривалий час відбуваючи службу за кордоном, поезією заробляти не мусив, однак і в літературі багато встиг, подолавши путь від романтично-оптимістичної збірки «Я — мільярдер» до заглиблених у людську долю поезій, зокрема, на тему «Людина і зброя» (збірки «Аеродром», «Солдатське поле»). Виявив себе і в документальній прозі.

У запас пішов підполковником і сповна віддався літературній творчості. Ані не здогадуючись, що такою близькою є вічна зупинка.

Не здогадувався про це і Василь Сидоренко, білоруський поет, що все зріле життя прожив в Україні. Він зрісся з нашою землею настільки, що не мислив собі життя без неї, хоч ні родинної втіхи, ні втішної роботи, де міг би самовиявитись, так і не здобув. Видав усього-на-всього одну збілочку «Яса», яку переклали на українську мову його друзі, та й залишився самотнім зі своїми негараздами.

Тепер нема Василя, того Василя, який просив мене по-білоруськи:

*— Веди мене, мій друже, у музей,
Хвали свій край, хвали —
Не перехвалиш.*

І знову із запізненням, як звично, принесла пошта «Літературну Україну», і знову з некрологами, а серед них — про Тараса Мельничука, сина Гуцульщини, що в молодості прийшов у видавництво «Карпати» з напрохуд яскравою і розкованою збіркою «Несімо любов планеті», і хоч вона вийшла в усіченому вигляді (свобода ще трималася в рамках соцреалізму), та вже було ясно, що маємо поета від Бога.

Однак переслідували поета вже тоді негаразди. А там і справжня біда не забарилася. Мені вдалося побачити в головного редактора рукопис його другої поетичної книжки, однак до мене вона так і не потрапила на стіл, хоч я тоді редагував здебільшого поезію. Знаю тільки, що то була поема, пов'язана з окупацією Чехословаччини у 1968 році. Виявляється, рукопис потрапив до рук інших редакторів. Це я зрозумів, коли мене як редактора першої збірки «запросили» на «співбесіду» до управління КДБ.

Відбувши строк у мордовських концтаборах, Тарас Мельничук ніби знову дістав згоду партійних властей Івано-Франківщини на публікацію його творів. Ми вже підготували його добірку до альманаху, коли було дано «відбій».

Тараса Мельничука знову заарештували.

Коли я зустрів його в Києві під час Всесвітнього фестивалю української поезії «Золотий гомін», не впізнав. То був геть вистражданий чоловік, ніби з іншого, ще того покоління, котре пройшло крізь сталінські тортури.

Після повернення з таборів він іще видав прекрасну, вражаючу збірку поезій «Князь роси», після якої вірилося, що збулися забаганки Павла Тичини «Нам треба голосу Тараса», бо й самого поета вже почали величати в пресі Князем роси. За цю книгу Т. Мельничук був удостоєний Шевченківської премії. До слова, наш закарпатський поет-перекладач Юрій Шкробинець, лауреат премії імені Максима Рильського, відразу ж відчув потужну силу Мельничукових поезій і дещо з «Князя роси» вже встиг перекласти на угорську мову.

Але життя і далі не ладналося. Слюсарював на Одеській залізниці і не раз відчув на собі пильність доблесної радянської міліції та добротність її черевиків. А в 1990 році дістав своєрідний подарунок на день народження: в селі Уторопах спалили отчу хату.

Завершив Тарас Мельничук своє земне життя у Коломиї, а поховали його в рідних Уторопах.

І не знаю, що сказати на втіху собі й читачам. Може, найкраще буде повторити рядки з «Літературної України»:

«Плачте, Карпатські гори! Ви втратили свого найкращого співця. Плач, Україно! Ти попрощалася зі своїм Князем роси, справжня слава якого ще — попереду».

ПРОСВІТЯНСЬКИЙ СИН ПАВЛО ФЕДАКА¹

Живуть в Ужгороді три брати: Михайло, Дмитро та Павло Федаки. Багато в чому різні, навіть характерами, а все ж схожі, як би тепер сказали, за менталітетом. Всі пішли в філологи, хоч то була свого часу професія не з престижних.

Я попросив найстаршого Михайла сказати кілька слів про брата, і почув таке:

«Він прийшов у світ березневого дня 1945 року, коли люті морози тріщали у Кальнику. Вдихав тепле хатнє повітря (натоплено в хаті було аж-аж з нагоди появи третього сина) і не мав уяви, що поза порогом дому лютують-свищуть хуртовини, що замети вищі за людський зріст, а в тих заметах позастрявали військові автомашини, і не чув, що десь аж з-поза Ужгорода долинає гуркіт канонад і моментами двигтять-здригається земля від танків та гармат — десь аж з-під Дуклі...».

Але війна вже була далеко, і Павлові здавалося, світить легка доля.

Та життя має свої пастки для кожного покоління і для кожної людини зокрема.

Павло Федака, вдатний до наукової роботи, здобувся на тиху нібито службу в музеї народної архітектури та побуту. Але спокійною буває робота в тих, хто не хоче робити.

Кандидатську дисертацію захистив уже як історик.

Біда приходить із несподіваного боку. Померла дружина, залишивши молодому батькові на руках семирічного сина та дворічну донечку. Як тут не згадати добрим словом стареньку матір, що поспішила на виручку. Нині їй 82-й рік іде.

Хай дарує мені Павло неювілейний спогад, але з життя не виокреслити й найсумніших сторінок. Що переживав Павло в душі — знає тільки він, але на людях тримався мужньо.

Коли в країні і в краї почали пробиватися з-під осточортілості криги сталінізму-брежнєвщини демократичні паростки, Павло не

¹ Скунць П. Син «Просвіти». Карпатська Україна. 1995. 7 берез. С. 1.

вичікував, чия візьме, а кинувся у вир подій безоглядно. Спочатку то була організаційна, багато в чому ризикована робота на створення в Закарпатті Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, а потім ще ризикованіша — на створення крайового та міського Народного руху. Він же тоді й очолив міський Рух.

Але по-справжньому знайшов себе Павло Федака у відновленні історичної «Просвіти» на Закарпатті, котру очолює дотепер. Це, звісно, робота не така помітна, як у Русі, відверто сказати, робота ця найчастіше марудна і невдячна, але у наш безпросвітний час «Просвіту» все ж маємо. Видано вже три просвітянські календарі, організовано чималу бібліотеку з рідкісними виданнями, «вибито» приміщення в просвітянському будинку, що перекваліфікувався в радянський час в Будинок офіцерів, повернуто з небуття багато визначних імен і, нарешті, повернуто почуття потрібності тим старим просвітянам, що були відлучені від усякого громадського життя.

Довгих літ йому на довгій дорозі!

НА СМЕРТЬ ЄВГЕНА ГУЦАЛА¹

Що ж ти, Євгене, покинув нас, коли нам треба ще стільки зробити?

Пам'ятаєш, ми були комсомольцями, і на честь якогось там з'їзду комсомолу, щоб омолодити Спілку письменників, прийняли туди сімох юних ленінців: Миколу Вінграновського, Євгена Гуцала, Івана Драча, Миколу Сингаївського, Петра Скунця, Роберта Третьякова, Валерія Шевчука.

Тоді ми були такими сміливими, що гадали перевернути світ, бо ті, котрі були перед нами, — сталінці, а ми — вільні від сталінських догм шістдесятники.

У комунізм тоді ми ще вірили.

Тоді ми нещадно розправлялися зі своїми попередниками, звинувачуючи їх у прислужництві, і не знали, що торжество нашої молодості таке нетривке.

Та от ми почали старіти, і те, що ми віддавали своїм попередникам, почали віддавати нам. Нічого страшного. «Пусть подурчится молодежь, прежде, чем стала закуской» (Є. Євтушенко).

І тільки сивіючи, ми почали розуміти, скільки для того, аби ми утвердилися в літературі, зробив Олесь Гончар, котрий із табору затверджених партією класиків перейшов у наш табір — шістдесятників.

І ми своє зробили — знищили імперію зла. Ми — комсомольці 1960-тих років.

І залишили владу тим, хто при ній був.

Це — політика, з якої український письменник не годен і не сміє поки що вилізти.

Але була й література, що б там не говорили.

Я ще не знав тебе, коли зачитувався разом зі своїми однокурсниками твоєю поезією.

А потім читав твої прозові книжки, починаючи від збірки напрочуд людських оповідань «Люди серед людей». То вже було щось незвичне: не «Цемент», не «Бруски», не «Бур'ян».

¹ Скунць П. Що ж ти, Євгене? *Карпатська Україна*. 1995. 1 лип. С. 2.

По-різному склалися в нас долі. Уже, мабуть, зробив найбільше ти, написавши понад 100 книг. І таких книг, що відкривали нас від українського сюсюкання, утверджували нас у світовій літературі.

«Живемо на Зорі» — так назвав ти одну зі своїх поезій.

І вмираємо на Зорі — нашій планеті Земля, якій теж суджено перейти у вогонь.

З нас сімох ти перейшов у вогонь першим. Бо в мертву могилу ти не міг піти, бо ти, світлий друже, світитимеш нам і з чорного підземелля.

«Прилетіли коні» — так називається один із твоїх романів.

Пролетіли коні нашої молодості. Не знаю, хто перший із нас сімох піде за тобою.

Але поки живемо, треба робити, щоб наші діти не ганьбилися своїм минулим, котре для нас було сучасністю.

Тільки тому, що були на світі кілька таких безсмертних людей, як ти, серед людського бруду відроджується віра у вічне призначення подрібнених людських істот, котрі колись возз'єднаються в Бозі в один розум, одну істину, в одну душу.

Сумно без тебе, бо ти мав жити, і на серці так тоскно, ніби ти помер не із волі безпощадної природи — ніби тебе вбито нами, людьми.

Ти дивишся на мене з портрета, і совісно стає, що ти помер, а я живу, бо чи ж так живу?

Та й чи так живе Земля, дорога нам Україна, коли так марнотратно втрачає таких людей, як ти?

Над цим питанням і буде битися наше серце, поки б'ється.

А ти спочинь по важких трудах.

ЖИЛИ МИ ТОДІ З КРИВІНОМ В ОДНОМУ ДОМІ...¹

16 травня я прийшов до нього і до його надзвичайно людяної дружини, аби...

Аби не втримати сліз. Бо він покинув нас.

На щастя, покинув не Землю цю, котра його не розуміла, а він її розумів, — покинув Україну, до якої приріс серцем, а вона, мов покритка, ніколи не бачила, хто в неї справжній син чи донька, вона віддавала і віддає перевагу тим, хто на її красивому тілі грає в карти.

Фелікс Кривін — син України. Хто б наважився перекласти байки Глібова російською мовою? Адже Глібов — це український Крилов. У кожному разі в Москві не знайшлося охочого до такої роботи. А Кривін узявся за цю дику роботу. І показав російському читачеві, що Глібов — не плагіатор, як, власне, Крилов не крав нічого від Лафонтена, а Лафонтен від Езопа. Бродячі сюжети — вони тому й бродячі, що ніхто їх не прижив. А спробуйте після «Фауста» Гете цей бродячий сюжет віддати на поталу хирляво пишучим і хирляво мислячим.

Я почав із перекладів Кривіна не тому, що він перекладач блискучий, а тому, що він письменник такої сили, котрий би не взявся за роботу з дрібнотою. І коли він перекладав для росіян Марка Черемшину, коли сварився з московськими видавцями, що «війта» «войтом» робити не можна, я побачив, що Кривін, як і всі ми, досі не знав глибоких пластів української літератури, а коли почав уникати в них, побачив, що це — не периферія мислі та світу, а невідкритий світом материк.

Бо він, Фелікс Кривін, підсунув мені книжку найкращих зарубіжних новел, видану в Росії. І поряд із Мопассаном там був Стефаник. Бо тоді Західна Україна була для Росії ще зарубіжна. А значить, і мудре щось там могло бути. То тепер немає, коли ми обдарували цілий світ своїми талантами, а в себе вдома не маємо нічого.

¹ Скунць П. Жили ми тоді в одному домі... *Новини Закарпаття*. 1998. 13 черв. С. 12.

От і Кривін обдарував Росію своїм талантом, хоч сам — єврей, і хоч ми на тему національного говорили рідко, а все ж від себе не втекти. Якщо вже французи говорять про англійський культурний імперіалізм, то що казати нам, українцям і євреям, котрі будували російську культуру? Та це окрема розмова, яку ми з Кривіним практично не вели.

Просто це був трохи старший від мене чоловік, котрий не любив ні обману, ні самообману. А щодо таланту — наважуся сказати таке: ніхто з російських письменників-сучасників не досяг тої глибини в сатирі та гуморі, котрої досяг Фелікс Кривін. Він і тільки він умів плакати над тим, із кого сміється. Читаю московську й українську літературу, читаю журнали й книжки. Ну, буває дотепно. Але читаю Кривіна — і сміюся в душі, а голова думає. Бо в нього сміх болючий. Бо в нього вже неживе — живе. На жаль, нашим життям. На жаль — тому, що людина, котрій Бог дав дар мислі, ставить себе в центр Всесвіту і не бачить, яка вона тоді смішна й нещасна. Людина, котрій дано жити, не просто вмирає, а сама себе умертвлює.

«Умертвити живе набагато легше, ніж оживити мертве. Віддаль між життям і смертю туди і назад — зовсім різні віддалі!»

Це з книжки «Брызги действительности» Фелікса Кривіна. Книжки, настільки маленької за обсягом, що в кишеню можна засунути і ніхто не помітить. І чи подумає чоловік, у кого та книжка в кишені, що в голові в нього набагато менше?

В особі Фелікса Кривіна я, зелений студент, мав прекрасного редактора першої збірки поезій, хоча і шкодую, що він тоді ще не наважився вилучити мені з рукопису вірнопідданські вірші. Адже більше розумівся в системі брехні, ніж я. Та коли ми почали разом працювати (завдяки йому), поле брехні між нами зникло.

В угорській редакції видавництва працював ще один письменник, який висловлювався, що українська поезія ходить поки що «в тапочках». Це був затятий угорець, дід якого слова по-угорськи не знав: Вільмош Ковач. Звичайно, він, перекладаючи для угорського календаря убогі вірші партійних класиків, не міг знати, що в нас є справжнього, бо ми це справжнє й самі від себе ховали. Хоч ми троє й були «різномовні», але якась сила нас об'єднувала.

Думаю, то був самозахист від добровільного виродження народів, які в системі самообману однаково йшли до прірви — укра-

їнець, угорець, євреї чи росіянин. Ми створили щось на зразок тричленного клубу. Були й сварки. Приміром Вільмош Ковач переконував, що російська культура йшла по світу на багнетах. У душі я його підтримував, адже знаємо культуру тільки тих народів, які завоювали світ зброєю. Бо мало хто знав і знає про культуру датчан або норвежців. Фелікс Кривін захищав Толстого, Гоголя. Я тоді не міг через малоосвіченість сказати йому, що ні Дітріх-Толстой, ні українець Гоголь не були б відомими всесвітньо, коли б не шовіністична імперія.

Усі ми троє були представниками різних культур. Що ж нас об'єднувало? Мабуть, крім усього, й те, що всі ми були під знаком меншовартості. І коли донька Фелікса Давидовича Олена записала себе в паспорті єврейкою, він не міг утриматися, аби не переповісти мені цей мужній вчинок.

Коли ми троє працювали у видавництві, Ужгород у справі книгодрукування був найдемократичнішим в Україні містом. Бо у верхах від нас, провінціалів, цього не сподівалися. Але отямилися наші верховоди швидко. І Кривін, і Ковач, і автор цих рядків були вижиті з видавництва. І книжки їхні, не тільки писані ними, а й редактовані, потрапили під погляд всевидючого ока.

Феліксе Давидовичу, а як нам було несамотньо цілими ночами на тісній кухоньці в нас або в готельному «нумері», або в Кончі-Озерній у Миколи Руденка, а ще в присутності великого росіянина Чичибабіна думати про світ без тієї скверни, яка нами заволоділа!

І коли нас оминула тюрма, а багатьох наших друзів не оминула, ми лише можемо разом з Іваном Чендеем сказати колишній, а може, й теперішній владі: ми були «вірними лєнінцями», бо знали, що революційна ситуація не назріла і народ не хоче виходити з рабства, свободи він боїться, як боїться врятований лісником підстрелений олень вільного лісу.

Був час, коли наші книжки, Феліксе Давидовичу, були щасливим притулком для мислі людей, котрі ще не боялися думати. Їх тоді важче було купити, ніж горілку в часи брежньовської і горбачовської повальної тверезості. Тепер думати дозволено, та вже нема кому думати.

Але є ще люди, котрі до ваших книжок повертаються.

Чи були вони, ті книжки, політичними? Бреше той, хто хоче відділити літературу і взагалі мистецтво від політики. Аполітичність — теж політика, тільки по-фарисейськи безгрішна. Ви колись любили в гніві кидати в очі ласкавим ідеологам некрасиве, але мудре слово «чистоплюство». І те, що ви ніколи ані в книжках, ані в житті не були чистоплюєм, — це мушу сказати нині «естетствуючим» митцям, бо й вони вашого таланту заперечити не посміють, а якщо посміють — то вже їхня біда.

Вільмош Ковач надто любив Угорщину, щоб померти тут, на Закарпатті. Він виїхав на поклик крові перед самою смертю. Хоч і був угорцем не стільки кровно, як духовно, подібно до Петефі...

Я дуже хочу і благаю Бога, аби ви поїхали в Ізраїль не вмирати, а жити! Для мене особисто теж. І заразом для моєї безталанної України, для цього європейсько-азіатського Ужгорода, в якому так довго, цілі десятиліття, бунтувала проти недосконалості світу й людини ваша мисляча душа. Я знаю навіть більше, ніж ви мені розказали перед від'їздом. Адже наважитися в такі роки (я так і не сказав поки що: 11 червня вам сповнюється сімдесят) поміняти звичний, хай і нікудишній, світ на новий — це крок жорстокий до себе. І пліткарів я розумію: хай думають, що ви подалися шукати кращого життя.

Кращого, як було, не буде. Я, звичайно, тужу не за «совітами» — бодай їх планета наша не знала — я тужу за часами, коли бодай хтось був поряд, хто мав і талант, і душу.

Я не пишу про твори Кривіна, бо їх оцінювати не можу. Вони жили завжди зі мною, відколи я з ними зустрівся, і вони настільки мої, що без них мене немає. Всі його казки й напівказки — то світ, в якому варто жити, бо щодо світу навколишнього я не великий оптиміст. Терпіти від світу і не озлоблюватися на нього — то вже мудрість. Фелікс Кривін тієї мудрості досяг. Бо сміявся не з ближнього, а зі спроби мізерної людини поставити себе у центр Всесвіту.

Сміятися з того, коло любиш, — це жорстокий талант. Жорстокий до себе. Фелікс Кривін уміє сміятися — люблячи. От і весь секрет його творчості.

Творчості, яка не суперечить його людській натурі.

Я був тяжко хворий, і завдяки Кривіновим старанням, та ще завдяки Фруці Фединцю і його батькові, знаменитому лікареві, та

ще не дуже знаменитому, але доброму лікареві Борису Рижову поїхав лікуватися в Ленінград, сиріч Санкт-Петербург.

Завдяки вірменському лікареві Єгіазаряну та ленінградським Кривіновим друзям я позбувся невиліковної хвороби за пару тижнів. Літаків із Ленінграда на Ужгород тоді не було, а я після лікування був занадто слабкий, аби в чергах на квиток виявляти витривалість. Син був іще малий, і жінка у Львові зустріти мене не могла. Жили ми тоді з Кривіним в одному будинку. І він, уже не юнак, схопився, як молодогвардієць:

— Чего плачешь, Лена? Я его встречу во Львове.

У львівському аеропорту мене чекав Кривін з двома квитками до Ужгорода.

Цей епізод доречний тому, що в Ізраїль Фелікс Давидович поїхав не просто з охоти до переміни місць і держав. Серйозно хворий зять, несолодко доньці, а внук поки що в армії. І він, матеріально безпорадний тут, поїхав не виживати, а допомогти.

Дай Боже, аби це йому вдалося.

На вулиці Льва Толстого, якого він так захищав перед Вільмошем Ковачем, залишилися його найкращі співбесідники — книги, котрі рятували від самоти краще, ніж заклопотані негараздами або й просто неуважні до незамінних людей друзі. Мені здається, що ті книги чекають свого господаря. Буду з ними ждати і я, аж поки Україна не зглянеться на свої таланти...

А поки що повертаюся думкою в столийний Київ, де якесь пятачко з відрізаним від свого творіння підписом кричало на ще живого тоді Первомайського. Підпільно кричало (в закритій рецензії), хоч, здавалося б, чого було боятися:

— Сіоніст! Он що писав:

По дорозі на дальню Синаю

Снігом пам'ять мені замело.

Це була «підводка» до того, аби звинуватити писану Кривіним, редаговану мною книжку «Подражание театру» в ідейних збоченнях. Далі те Ніщо доводило, що «Зелений верблюд» Фелікса Кривіна (зелений верблюд — оазис у пустелі) — це річ сіоністська, бо той оазис у пустелі — Ізраїль.

Щоправда, мені це дали почитати, коли вже головні погромники розійшлися і доводити щось було нікому.

Не думаю, що для Кривіна Ізраїль був і є оазисом у пустелі. Він колись там уже гостював і переконався, що тамтешні державні установки не для нього. Зокрема, не влаштовує його клерикалізм країни, але без нього вона б не стала країною. Та й читача Фелікс Кривін любить нашого, котрий пережив із ним несосвітності соціалістичної доби.

Та й навряд чи верблюд більше сподобається такому витонченому майстрові, ніж наші коні.

Але виродилися і далі вироджуються наші буйногрові.

Але... Пам'ятаєте, Феліксе Давидовичу, — це ж ви писали:

«Я був тарпаном...»

І хоч дикий кінь тарпан зник в Україні в другій половині минулого століття, я відчуваю, як десь у не зовсім освоєному імперією степу нетерпляче б'є копитом об землю, щоб на перегонки з вітром помчати, молодий тарпан-лошак.

Я вас чекаю, Феліксе, додому, щоб його осідлати.

Для людського добра. Як ви це вмієте робити. А з вами — і я, котрий жив на проспекті 40-річчя Жовтня, а тепер на тому ж проспекті, але вже Свободи. Тільки свободою не вміє розпоряджатися. Тому що самотній. Тому що:

Уходять, уходят, уходят друзья.

Одни в никуда, а другие в князя.

На щастя, це не про вас. І тому чекаю вас за старою адресою. Моєю або вашою.

ПОРТРЕТ ПЕТРА СОВИ ПІД ТИСОВОЮ ГІЛКОЮ¹

Не знаю, де той портрет нині, але, мабуть, доречно б його висити на видному місці в Ужгородській міській управі. Той портрет, роботи знаменитого Адальберта Ерделі, нагадав би нам про чоловіка, який першим по війні очолив міську адміністрацію. Був той чоловік не тільки самовідданим у роботі, а й дивував широтою знань та інтересів. Від діяльного життя не відійшов до глибокої старості. Його добре пам'ятають ужгородці мого віку, а молодшим теж не завадить про нього знати. Бо ж часи бували й скрутіші за наші, але не випадкові люди на найтрудніші посади знаходилися.

Почну з того, як Петро Сова — а мова про нього — брав у місті владу.

За Чехословаччини він служив у Ужгороді муніципальним радником. Однак із приходом угорських фашистів з посадою довелося розпрощатися. Без діла цей невтомний чоловік не сидів — про це ми ще скажемо, — і коли радянські війська увійшли до Ужгорода, він, не чекаючи спеціальних розпоряджень, вирішив діяти згідно зі своїми юридичними знаннями: окупація закінчилась, і поки в місті немає нової влади, слід відновити ту, що була до війни.

Жив Петро Сова на правому березі Ужа. А ратуша містилася на лівому. Дістатися туди було непросто — мости висаджено в повітря. Довелося перелазити руїнами підірваного моста. Несолідно для муніципального радника, зате принципово.

Зібрав службовців і зажадав від них приступити до виконання обов'язків. Так, міську адміністрацію організував негайно, а вже наступного дня з'явився в управу комендант міста майор Юрченко і попередив: 29 жовтня прибудуть сюди представники фронту, треба привести в порядок зал засідань.

Представників фронту було четверо: генерал-майори Колонін, Ляпін, Пронін та полковник, начальник політвідділу 18-ої армії Брежнев.

¹ Скунць П. Портрет під тисовою гілкою. *Новини Закарпаття*. 1998. 5 верес. С. 12.

Не відаю, чи знаєте ви щось про перших трьох, але про четвертого — не менше від мене. А втім, одної подробиці можете й не знати. Невдовзі, у той час, коли червоний колір у нашому місті був непопулярний, саме Петрові Сові довелося вишукувати для Брежнєва пристойну матерію на генеральські лампаси...

Але — по порядку.

Привітавши представників фронту і подякувавши їм від імені міста за визволення (без жодної лукавості), Петро Сова вирішив, що свою місію муніципального радника вичерпав. Та керувати містом йому випало й надалі: він став головою міської управи. Звичайно, довго це тривати не могло, бо комуністом він не був, але шукати на цей пост знаючого й перевіреного чоловіка в ту гарячу пору не випадало, до того ж із деякими іншими колишніми членами міської управи до її складу увійшов комуніст Михайло Пупчак.

Нова управа відразу ж узялась до нормалізації міського життя. Першим ділом належало поховати вбитих, і не тільки людей, а й коней, очистити вулиці від уламків та завалів, сполучити — в умовах обстрілу — правий і лівий берег Ужа, налагодити водопровідну систему, освітлення, торгівлю. На це потребувалися не тільки людські зусилля, а й кошти. Де ж їх узяти? Рішення було зарізким і, як би ми сьогодні сказали, популістським: накласти податок на багатів.

Ні, я не натякаю. Просто так було.

А вже 6 листопада в міському кінотеатрі «Уранія» відбувалися урочистості з нагоди 27-ої річниці Жовтневої революції. Тоді ж було прийнято й надіслано до Москви на ім'я Радянського уряду телеграму такого змісту: «Наші думки й почуття завжди були з українським і російським народами, до наших єднокровних братів спрямовані наші погляди і надії. НАШОЮ ВІКОВІЧНОЮ МРІЄЮ БУЛО І Є — ЖИТИ ЄДИНОЮ ДРУЖНОЮ СІМ'ЄЮ З УКРАЇНСЬКИМ НАРОДОМ». Під телеграмою стояло немало шанованих серед ужгородців імен, у тому числі священників, а першим, звісно, прізвище голови управи.

Не буду твердити, що текст підготували ужгородці без сторонньої підказки, бо зроблений він цілком за радянськими штампами. Але в щирості Петра Сови й інших підписаних сумніватися не маю підстав. Можна хіба що уточнити, що особисто наш герой прагнув

не так до України і не так до Радянської, як до Росії. Чи приніс він це з російського полону, де його застала революція, чи перейнявся русофільством білоемігрантів, коли очолював культурно-просвітне товариство «Школьная помощь» в Ужгороді — так чи інакше, але Радянський Союз перш за все означав для нього Росію. І все ж об'єктивно це не завадило йому прислужитися, як і його однодумцеві Петрові Лінтуру, рідному Закарпаттю і українській науці та культурі загалом.

Може, й декотрі священники, що підписували телеграму, а потім безслідно зникли, поділяли саме такі погляди, але що в народі жило прагнення возз'єднатися саме з Україною — заперечують нині тільки політичні спекулянти. Недарма ж саме на Закарпатті народилася Карпатська Україна.

Та цю тему при зустрічах із Петром Петровичем я свідомо оминав. Щоб не вступати у безплідні, а на той час — і небезпечні дискусії. Мене у цій постаті цікавили не політичні захоплення.

А нагод зустрітися з ним і поговорити було предостатньо. Найчастіше — серед живої природи, куди ми разом із молодими тоді журналістами Тамарою Лісун, Олександром Коробком, Петром Частом, Василем Вароді й Василем Басарабом просили собі Петра Петровича в провідники, а він ніколи не відмовляв.

І коли я прийшов до його затишної квартири на вулиці Цегольнянській, щоб поговорити наодинці й написати про нього нарис, мені здавалося, що обрав собі героя, до якого найпильніший ідеолог не причепиться. Мене саме не друкували, бо ще не вляглися партійні пристрасті після знищення тиражу поеми «Розп'яття», а тут журнал «Жовтень» запропонував виступити під рубрикою «Життя і слово» з розповіддю про цікаву людину, яка вписалася б у тему. Звичайно, про таку, що до неї не мають претензій ідеологічні органи, бо журнал, що виходив у Львові, був під особливим прицілом.

Одним словом, я аж ніяк не хотів підставити під удар ні себе (повторно), ні своїх друзів із часопису. І написав нарис цілком у дусі соціалістичного реалізму. А для цього нібито й не треба було фальшивити: постать Петра Сиви, здавалося, вписувалася в усі ідейні рамки, а водночас була по-людськи приваблива. Недаремно ще в 1945 році напрочуд тонкий художник Ерделі змалював його

портрет — не такого й молодого на той час за віком, але просвітленого й задивленого в добрий світ.

І назвав я нарис «Портрет під тисовою гілкою». Бо тис, що подекуди досі не зник у Карпатах, дерево довговічне, а герой мого нарису вже вступив у вісімдесят перший рік свого життя. І я мимоволі порівнював двох Петрів Петровичів: того, з картини Ерделі, і мого співбесідника. Звичайно, роки зробили своє, але в очах — одна й та сама жага життя, а на лиці, хай уже зморщеним, вроджена інтелігентність.

Справді, був Петро Сова з учительської родини, а тоді слово «вчитель» означало майже те, що й «інтелігент». Учителя шанували навіть власті, не кажучи вже про народ, і заробляв він порівняно добре, і зарплати місяцями не вичікував, міг дати освіту й нащадкам. Коли то було? Ще навіть до нашого освіченого століття. Бо народився Петро Сова у 1894 році.

А втім, життя вчительського сина гладким не було. Закінчив Пряшівську класичну гімназію, а продовжив навчання в Кошицях на юридичному факультеті уже після Першої світової війни і російського полону. Викладав якийсь час у реальній гімназії в Ужгороді, а потім, як уже згадувалось, був у місті муніципальним радником.

Про життя Петра Соби під час окупації з його уривчастих відповідей я не міг собі скласти цілої картини і це засмучувало, поки він не показав мені документ, підписаний командиром партизанського з'єднання Закарпаття Героєм Радянського Союзу Тканком та комісаром Страхом.

«Довідка дана громадянину Сові Петру Петровичу в тому, що він був організатором і керівником підпільної організації по Ужгородському округу і з серпня 1944 року вступав у зв'язок зі штабом Партизанського з'єднання Закарпаття. Його підпільна організація надавала допомогу в постачанні партизанів продуктами, збирала дані розвідки, провела велику роботу серед населення у бойкотуванні призову до угорської армії й підготовку до зустрічі Радянської армії».

Може, я піддався силі підписів на довідці, може, яскравому блиску ордена Червоної зірки, якого від Радянської держави удостоївся Петро Сова, та з природної короткозорості збився на ідейну, про

що й сигналізувала у відповідні органи анонімка з абрєвіатурою «АВОС». Ідейні слідопити довго билися над розшифруванням абрєвіатури — чи не підпільна партія якась? — аж поки не спало комусь на гадку прочитати ззаду наперед: СОВА... Нарис дали історикам на закриті рецензії, і, оскільки в мене тоді був виправний період, негайно було скликано письменницькі збори, аби дати мені прочухана за новий ідейний зрив. Слава Богу, я ще був безпартійний, але редакторів «Жовтня» Роману Федоріву та відповідальному за рубрику Миколі Ільницькому, нині докторові наук, вліпили по партійній догані. Ніяково було перед ними, але найбільше я боявся, що дійдуть чутки про «відповідні заходи» до вісімдесятилітнього Петра Петровича. Адже «викривали» і його ненадійне політичне нутро.

Власне, я до кінця так і не зрозумів, чого від мене хотіли. Адже те, що говорив доповідач, я просто не міг знати, бо ті знання належали спецслужбам. Наскільки петрау тепер, основною провиною Петра Соби було те, що друкарня «Школьной пмоци», на кошти котрої існувало товариство, брала з комуністів гроші за друкування «Карпатської правди» та інших комуністичних видань. А що, в радянські часи із «Закарпатської правди», «Советского Закарпатя» друкарня грошей не брала?

І довідка від партизанського з'єднання була нібито видана Петрові Сові без достатніх підстав. Але звідки мені було про це знати?

Отже, не будемо ще раз висвітлювати ці моменти із життя Петра Соби, щоб не напоротися на нових «АВОСів». Про Петра Петровича й без цього можна написати не одну статтю чи й книгу, в тому числі й як про громадського та державного діяча.

Коли було утворено Народну раду Закарпатської України, заступниками її голови, комуніста Івана Туряниці стали не менш відомі закарпатцям Петро Сова та вчений-фольклорист Петро Лінтур. І хоч Народна рада діяла не так уже й довго — до возз'єднання, — працювала вона з усією відповідальністю. Юрист за професією Петро Сова став у ній головою юридичної та легіслативної комісії. Очевидно, не кожен уявляє, що таке легіслативна комісія. То скажемо так: Петрові Сові довелося керувати законодавчою і нормотворчою діяльністю ради. Він же був автором декрету про організацію державно-адміністративного управління Закарпатської України.

Коли ж Закарпаття увійшло в Україну, виникла потреба організувати в Ужгороді державний краєзнавчий музей. Перед війною, до речі, музей у місті був, і щоб його врятувати, художник Андрій Коцка, теж славний чоловік, вивіз найцінніші експонати в село Кам'яниця і переховував на горищах, у стодолах. Тепер належало те все зібрати і повернути місту. Кому ж було це доручити, як не Петрові Сові, авторові книжки «Прошлое Ужгорода», виданої ще в 1937 році?

Хоча нове призначення, мабуть, було й одночасно відстороненням безпартійного Петра Сиви від державної роботи, та з політичними перемінами ім'я Петра Сиви в часі не розчинилося.

Коло його інтересів було надзвичайно широким. Будучи юристом, він навчився розплутувати найскладніші клубки подій. Що ж, звідси близько й до історії, лише зумій підшукати свідків і розумно взяти зізнання від уміло загостреного каменю, що був зброєю і робочим інструментом давнього предка, від уламка старого глиняного посуду, від чудернацьких фігурок, вирізьблених десь на стіні. Від юриста до історика не так уже далеко, і Петро Петрович став істориком. Нині, мабуть, жодна книжка, в якій висвітлюється історичне минуле Закарпаття, не обходиться без посилань на Петра Сову — нібито й не спеціаліста, а таки прекрасного знавця і дослідника.

У спеціальних журналах Петро Петрович надрукував чимало статей і повідомлень. Знайомі його праці й широкому читачеві. Багатотисячним тиражем українською та російською мовами видалися «Архітектурні пам'ятки Закарпаття». По кілька разів виходили книжки Петра Сиви про Ужгородський та Мукачівський замки, про Невицьке, Хуст, і тепер ці пам'ятки військово-оборонної архітектури відомі скрізь. Видавались і перевидувались путівники Петра Сиви «Советское Закарпатье» «Знакомьтесь — Ужгород»; здобув популярність його фотонарис «Знакомьтесь — Карпаты». Має Петро Петрович опубліковані дослідження з історії народних промыслов Закарпаття, з історії виноградарства та виноробства в краї. А скільки пристрасних статей з приводу охорони архітектурних цінностей друкував він щороку в газетах?

Щоб вивчати історію, треба багато мандрувати. А мандрувати й не придивлятися до природи — обкрадати себе.

Може, Петро Петрович і сам не помітив, як наблизився до природознавства. Його цікаві розповіді про живий світ і виступи в пресі на захист рідної природи досі тривожать людей, оберігають від заспокійливого недбальства. З радістю прийняли читачі його книжки «Зачарованая долина» і «В дебрях Карпат», у яких оспівано рідну природу. А закарпатські угорці дістали в подарунок від Петра Петровича книжку «10 ведмежих оповідань» про мисливські пригоди.

Виявляється, від історії до природи не такий уже і довгий шлях...

Від історії недалеко дорога й до фольклору, адже в народній творчості поетично трактуються часом такі давні події, що годі шукати про них слова в писемних пам'ятках. Фольклор, звичайно, не замінить досліджень, але допомогти в дослідженнях здатен. Тож Петро Петрович записує народнопоетичні твори, насамперед легенди. Досить узяти до рук видані колись на Закарпатті збірники легенд, і ми переконаємося, що багато народних перлин збереглося саме завдяки йому.

Історія пов'язана з літературою. Скажімо, на видатну пам'ятку нашої літератури «Слово о полку Ігоревім» однаково захоплено дивляться і літературознавці, й історики. Цей твір вивчають не тільки наші, а й зарубіжні знавці давнього мистецтва. Зокрема, в наших угорських сусідів «Слово о полкі Ігоревім» перекладено ще 1858 року. Щоправда, автор перекладу Сенде Рідл не вловив або ж не міг зберегти поетичної основи «Слова», а тому з'являлися нові й нові переклади. Нарешті — в 1949 році — переклад цього знаменитого твору на угорську мову було здійснено в Ужгороді Петром Совою. Відгукуючись про цю роботу, відомий угорський письменник Антал Гідаш так її оцінив: «Переклад зроблений зі смаком і належним тактом, гарною угорською мовою, досить точно, а проте без зайвого буквализму. Дещо старовинна мова не заважає читачеві легко зрозуміти твір». Високо оцінила переклад і рецензентка — співробітниця Інституту мовознавства Академії наук СРСР Клара Майтинська.

Отже, Петро Петрович прислужився не тільки рідній, а й угорській культурі. Щоправда, були труднощі з виданням. Авторитетне слово сказав тоді незабутній Максим Рильський...

Давньоруська поема у перекладі Петра Сиви побачила світ в Ужгороді в 1958 році — через сто літ по тому, як цей твір з'явився угорською мовою вперше. На жаль, наскільки знаю, видання, що зберігається в моїй бібліотеці із дарчим написом Петра Сиви, уже рідкісне.

Аж не віриться, що я був знайомий з цією людиною. Адже тепер Петрові Сиви було б уже за сто...

До останнього дня, вже геть пригнуптий до землі, він не знав самотності, хоч із людьми спілкувався менше — завжди поспішав до знайомого каменя в горах чи джерела, що било з-під того каменя.

І помер, повернувшись із мандрівки в природу. То було в червні 1984 року. Пішов із життя раптово, ані на днину не обтяживши близьких своєю безпомічністю.

Бо все, що він хотів — хотів не собі, а людям.

...Отакі в нас люди керували колись містом. Хоч і недовго...

СОКОЛИНИЙ ЛЕТ ВАСИЛЯ ВАРОДІ¹

Раптово, погідної осінньої суботи, по тижневих трудах, коли збирався відпочити серцем на природі біля рідних дерев та кущів, обірвалося життя пристрасного поета й журналіста, а для мене ще й давнього друга Василя Вароді. Сталося це на 56-му році життя.

Вмирають і молодші, але ця смерть справді — наче грім серед ясного вересневого неба. Бо Василь хоч мав проблеми з серцем, але ні в роботі, ні просто в товаристві ніколи духом не виявляв жодної слабкості, тим паче приреченості. Мабуть, і думки не підпускав, що доля вже занесла над ним останній удар.

Горе в родині: горнутьса осиротілі діти до безутішної матері, званої як поетеса Христина Керита, шукаючи захисту від жорстокого світу, що позбавив їх батька. Найменший, завжди непогамований Василько, враз принишк, притих. Йому ще тільки 9 років, а очі вже сповнені дорослого болю, мовчазного і водночас кричущого.

Розгублені друзі, найперше ті, з котрими Василь готувався вдихнути нове життя в газету «Орбіта-логос», яку вперше підписав як головний редактор. В останні дні Василь тільки й жив газетою, сподіваючись вивести її на новий рівень, виокремити з того потоку бульварщини та політичної тріскотні, який підхопив нашу пресу, здобути їй не так масового, як по-людськи порядного й думаючого читача.

Смерть давно топчеться по Василевій родині, а рік тому пішла з життя і страждальна мати, що оплакала багатьох...

Василя вже не оплаче. І то вже ніби його слова:

*...Добре мамо,
Що ти зарані спать лягла...*

Але рідне Королево, де народився поет і журналіст, рідна Тиса, що виколисала свого співця на буйних хвилях, збережуть про нього пам'ять — як про незрадного сина, котрий мав багато захоплень, але всіма міг пожертвувати заради них, заради справжньої любові.

Для тих, хто не знав Василя Вароді зблизька, він міг здатися «товстошкірим» і мало сприйнятливим до всього, що його не сто-

¹ Скунць П. Слово про друга. *Орбіта-логос*. 1998. 10 верес. С. 3.

сувалося особисто. Та й у стосунках із людьми, що його оточували, бував грубуватим. Зрісши в родині залізничника, де забагато було дітей на одну платню, інакше кажучи, на грубих робітничих харчах, він і не міг стати конфетно-солодкуватим. Таких би просто не прийняло середовище. А Василь себе змалку готував не для залів і не для канцелярій. Щоб допомогти батькові, пішов кочегарити на паровоз. І хоч вірші писав, але так, щоб довкола не знали. Хіба що вчителів Фединцю з ними звірявся. А коли їх показав у видавництві, заблукавши до Ужгорода, не вразив особливо нікого, хоч самому, мабуть, здавалися б'ючими наповал рядки:

*Одне серце там кричало,
Друге серце там гарчало...*

Та як йому порадили, вступив на філологічний факультет Ужгородського держуніверситету.

Епоха кричало про себе все голосніше, а вірші молодого поета дедалі тихішали:

*І дощ ішов,
І я ішов.*

Це вже з першої збірки «Повноліття», що вийшла 1967 року в своєрідному конверті з 16-ти «поетичних зошитів» різних авторів.

Василів «зошит» засвідчив, що таки маємо нового талановитого поета.

Подальші збірки надійно утвердили ім'я Василя Вароді в українській поезії. Насамперед — як тонкого лірика, що не опускав, а підносив людину до її природи:

*Я лежав у траві високій
І простежував сокола лет.
Був то, мабуть, не просто сокіл,
А таки соколинний поет.*

Поезія Василя Вароді ніколи не була обов'язком душі, тільки її одкровенням. Але коли він уже брався за перо, то не без внутрішньої причини.

Взагалі він осоружної роботи уникав, наскільки це йому вдавалося, в крайньому разі терпів її, зате коли вже чимось захоплювався, то ставав невтомним. Так було в радіо- і газетній журналістиці, так було в плеканні рідного саду і спорудженні неказенної домівки на виділених шести сотках, так було не тільки в роботі,

а й у стосунках із людьми: ніде не залишався довго, де йому було байдуже, зате й захоплювався безоглядно.

І треба ж так, аби з життя він пішов саме коли йому було небайдуже, саме коли треба закривати від життєвих бід родину, довірливу до його сил, коли настала визначеність у роботі, якій віддавався сповна, бо то була праця не з примусу, а з доброї волі.

В одному з віршів про лікарню Василь Вароді писав:

*Мені одне лиш тут не до вподоби,
Що в тім режимі є і «мертвий час».*

Тепер уже в лікарнях час відпочинку прийнято називати тихим часом.

Тихий час настав для тебе, Василю, — не скрикне тобі нічна птаха, не сплесне риба на Тисі, не зашумить вітер, не прийде дощ і ти не прийдеш до нього, не покличе вечеряти дружина, не засиплять запитаннями доньки Оксана й Тереза, синочок Василь.

І нам, котрі тебе знали далеко не сумирним і зручним у товаристві, стане тихіше. А значить — ближче до тої фатальної грані, яку ти враз переступив.

А вже десять літ сплигло, як ту грань переступив поет Василь Ігнат, твій, а потім і мій друг, що був зовсім не схожий на тебе характером, та схожий вразливою душею. Поряд ви навіть свій сад посадили, та не приходить він до свого, і твій тебе вже не дочекається.

Будемо вірити по-християнськи, що не з життя ви пішли, а в інше життя, де всі колись зустрінємось.

Пригадую, як ти захоплювався колись Хемінгуєм, зокрема, його романом «По кому дзвонять». Епіграфом до цього твору письменник поставив слова, які тепер озиваються особливим бо-лем: «...смерть кожної людини поменшує і мене, бо я єдиний з усім Людством, а тому не питаєте ніколи по кому дзвонять. Дзвонять по Тобі».

От і вдарив, Василю, дзвін. Не тільки по тобі. Не тільки...

ЕРНЕСТ КОНТРАТОВИЧ І ПОМИЛКА, КОТРОЮ НЕ КАРАЮСЯ¹

Колись я вже писав про нашого дивного художника Ернеста Контратовича і несолідно припустився грубої помилки: статтю на підступах до 70-річчя митця я написав зі щирою любов'ю до його таланту, але зменшив його вік рівно на десятиліття. Першим указав мені на цей промах сам Ернест Рудольфович, і хоч спочатку я було знітився, але швидко оговтався:

— Та подивіться на себе: хто вам дасть сімдесят?

Тепер, через багато літ, ми зустрілися в його квартирі-майстерні і почали бесіду саме з того випадку. Виявляється Ернест Рудольфович не забув, що я колись «омолодив» його на цілих десять років, зля за те на мене не таїть, та й сьогодні я готовий йому збавити добрий десяток літ, бо зберіг він світлий розум, пильну пам'ять і талантом не посірів. Одне тільки було прикро, що говорив він більше про інших, як про себе, але ж я знаю, що людина в його віці має менше друзів серед сучасників, ніж серед тих, кому доля відвела менше часу на земні проблеми.

Допомагав нам у тій розмові молодший брат художника Антон, відданий сповна талантові брата, а водночас людина самостійного мислення і також високої інтелігентності.

Згадали ми й про їхнього брата Степана, що вчителював у селі Лютій на Великоберезнянщині і помер там у 1944 році, заразившись туберкульозом.

Був ще й старший брат Михайло-Олександр. Та й Ернест насправді Олександр-Ернест. Тоді в інтелігентних сім'ях побутовували подвійні імена. А Ернест та Антон — з учительської родини.

— Моя мама любила наспівувати мелодію «Ще не вмерла Україна», — згадує митець. — Був такий учитель на прізвище Гриць. Він керував хором і підтримував зв'язки з Галичиною. Був то двоюрідний брат Адальберта Гриця, відомого нині як художник Ерделі.

¹ Скунець П. Помилка, котрою не караюся. *Новини Закарпаття*. 1998. 3 жовт. С. 12.

До речі, перед тим, як розпалася Чехословаччина, вчительський інспектор у Великому Березному Гриць вимагав від молодого тоді художника малювати тризуб.

Були ж колись у нас на Закарпатті цілі династії інтелігенції, були. Тут ще піде мова про видатного російського митця закарпатських коренів Ігоря Грабаря. Так от, його бабка була на прізвище Контратович. Але знайомство з далеким родичем Грабаря буде вже в радянські часи.

А починав Ернест свідоме життя, як і батьки, з учительської семінарії в Ужгороді.

— Всі говорять про гімназистів на Красному полі під Хустом в пору Карпатської України, але не гімназисти то були, а семінаристи, — коментує Ернест Рудольфович.

Директором семінарії був добре відомий Августин Волошин. Він і попросив Ернеста Контратовича упорядкувати семінарську бібліотеку. Тут і прочитав семінарист про славіста Генріха Бідермана. І, звичайно, здивував свого директора такою обізнаністю. А коли в присутності єпископа Стойки, каноніка Гаджеги викладач Іван Мураній почав промацувати семінариста щодо православ'я, посилаючись на полеміста Михайла Андреллу, що лаяв уніатів, Ернест не розгубився і знову виявив ерудицію. Я це до того кажу, що серед своїх ровесників нерідко зустрічав людей, зациклених на творчості, котрі навіть хвалилися тим, як погано вчилися в школі.

Були й кумедні випадки в юного семінариста. Зайшов якось із однокашниками, як тепер говорять, до ресторану. А тут і Волошин із професорами навідалися. Хлопці з переляку сховалися під стіл: ачей, не побачать! Побачив.

— Вилазьте, — пошкодував їх Волошин. — Але цілий тиждень не дістанете сніданку.

І не дістали.

Збунтувався якось клас (і тоді таке бувало). І от дійшло до нагород за кращі оцінки. Одержує подарунок Ян Білі (майбутній президент Свобода стане йому швагром). А як прийшла черга до Контратовича:

— Не дістанеш ні гелера за той бунт, — заявив директор...

— Айбо...

— Знаю, що не ти усе те затіяв, але ти мав знати і відговорювати від того семінаристів.

Все ж через рік, нагороджуючи Ернеста, видав і ту суму, яку затримав. Так що не злий був чоловік Августин Волошин, просто вимагав дисципліни.

Капітана Свободу семінаристи знали: він служив в ужгородських касарнях і приходив поговорити з майбутнім родичем.

Коли Свобода став президентом Чехословаччини, Ян Білі міг приїхати на Закарпаття стараннями радянського Посольства в Празі навіть без документів. А чемодани йому носили до поїзда. І честь віддавали. Зате після Свободи вже і з документами не пускали.

Може, це й не має прямого стосунку до Кондратовича, але коли він про це оповідає, захоплює своїм гумором і розумінням нашої ментальності, як прийнято тепер говорити.

Вчителював Ернест Кондратович на рідній Великоберезнянщині. Спочатку у Лузі, потім — в Ужку, де директорував Чайковський, запам'ятаймо це прізвище. Війну зустрів у Сухому. На той час Ерделі вже організував Групу підкарпаторуських умільців, до якої входили Бокшай, Борецький, Добош, Коцка і наш Кондратович. Метою осередку був захист культури нашого краю від бундючного, салонного і просто любительського примітиву. Власне, звідси й виросла пізніше широковідома школа закарпатського живопису, яку сьогодні по-справжньому продовжує в краї чи не єдиний Ернест Рудольфович, ще з часів Чехословаччини вірний українській ідеї.

— За Чехословаччини, — нагадує він, — на всіх школах були синьо-жовті прапори, ще до Карпатської України. Співали ми, що-правда, підкарпатський гімн. Лялько, майбутній генерал міліції, теж ходив по Волясній із синьо-жовтим значком.

Гарні земляки в Михайла Петровича, раз про це промовчали. Бо гріхи молодості теж у нас не прощалися.

Але час сказати про Ернеста Кондратовича як про художника. Бо всі інші життєві деталі — лише заготовки до того прекрасного діла, якому він віддає усього себе, не створивши навіть сім'ї.

Від людей митець узяв багато: цілий світ народної моралі, гордість душі і чистоту совісті. Може, найбільше йому сказала про на-

род бідна сільська красуня, що кутала свою вроду в лахміття, але радше б умерла десь у підворотні, ніж згодилася б продати свою первозданну вроду ситим тогочасного світу. Тож іще в 1930 році з'явилася робота Ернеста Контратовича «Сирітка», де крізь біль за знедолену людину проступає велика віра в духовну чистоту народу — і в торжество цієї чистоти.

Не менше вразила мене й інша картина з тих часів, назву якій автор не дав, але з'явилася вона явно з міфів і повір'їв і, здається мені, назвати її можна б «Нехрещені діти». На всохлому чи спаленому блискавицею дереві, гойдаються потерчата — діти, що вмерли неохрещеними. А то — знак біди. Хто їх бачив, міг прогнати це марево хіба що молитвою...

Але і в «Сирітці», і в «Нехрещених дітях» мені бачиться щось споріднене з поезією Шевченка. Мій здогад підтверджує і написана пізніше «Карпатська Катерина».

Народна творчість для кожного митця — могутній рушій. Але замикатися у своєму народі, то обкрадати себе. Контратович зі своїми однодумцями це прекрасно розумів. Тому й намагалися прилучити свій народ до мистецьких здобутків Рембрандта, Веласкеса, Гойї, Мункачі, Курбе, російських передвижників, залишаючись, однак, закарпатцями, а коли говорити конкретно про Контратовича — то й свідомим українцем.

І прийшла нагода сказати про Чайковського.

Поїхав Контратович разом із художником Петкі, що збирався малювати Сталіна, на творчу базу біля острова Сенеж під Москвою. Директором бази був Чайковський.

— Моїм директором школи в Ужку на Закарпатті також був Чайковський. Не родич часом?

Ой, горе, горе тій чайці-небозі,

Що вивела своїх діток при битій дорозі...

Знайшовся на базі й рояль. І давня музика щось ніби пробудила в підмосковному Чайковському, воскресила забуте. Так закарпатський Чайковський виявився його далеким родичем.

Розходилися Контратович і новий знайомий уже як два українці.

— До свідання, — відкланявся Ернест Рудольфович.

— До побачення, — почув у відповідь.

А потім трапилася нагода погостювати й у всесвітньо відомого Ігоря Грабаря.

То вже була інша поїздка, на окреме запрошення самого художника. Крім Кондратовича, в Москву тоді поїхали Бокшай, Гарапко, Петкі, Шолтес. На довгому, застеленому вишиваними скатертями столі в гостинного господаря було все, що тільки душа бажає, навіть закарпатська довжанка з молоком, а він усе побивався, чим би здивувати.

— Давайте я вам покажу «Третьяковку»!

— То було б чудово. Але ж закрито.

— Яке там «закрито»! Ключі в мене.

І справді «Третьяковка» їм того дня відкрилася.

Були в галереї і роботи Грабаря. А він нарікав:

— Кращі мої роботи не показують.

І обурювався, в яких умовах зберігаються шедеври в підвалах.

— Дрезденську галерею ховали під час війни від розграбування, але ж картини були професійно запаковані. Яка там реставрація!

Наївні закарпатці повірити не могли, що навіть у знаменитій на весь світ галереї художні шедеври надійно не захищені.

Таке хіба в Ужгороді можливе: на квартирі в Ерделі була фреска, де жінки-прочанки з хрестом спочивають. Фреска зосталася. А хрести зішкребли. І це у квартирі!

Та перед ким тоді було обурюватися?

До речі, коли мова зайшла знов про Ерделі, згадую його картину «Лікнеп». На ній учитель, явно з обличчям молодого Кондратовича, показує літери закарпатському дідові з кривулею. З усього видно — при гасовій лампі.

А я думаю, чого так і не побачив жодного автопортрета роботи Кондратовича.

Власне, портретистом він себе не вважає і спілкується більше з природою, ніж із людьми. Але людей у природу вводить, хоч у нього і сама природа мислить по-людськи. Для мене такою є картина «Сумні спогади полонини». Є ще й «Пейзаж із полониною Рівною», є загублений глибоко в горах, та не загублений для художницької душі «Млин у селі Люта». Так природа, людина і їхні труди єднаються рукою митця в єдиний повноцінний світ, перед якими враз меркнуть оті примарні скарби, що за ними ганяємося ми, і які так легко втратити.

Може, саме тому, що з природою він має часу більше поговорити, як із вічно суєтними нами, старість не поспішає до нього. Їй, мабуть, цікавіше там, де гору над душою беруть нервозність і бездуховність.

Ще не так давно це назвали б утечею від життя. Але він і раніше не дуже переймався критикою. І в боротьбу за титул заслужених чи народних не встрявав. Дали — то й добре, а ні — хай дістають спритніші. От уже кілька місяців президентська стипендія йому надходить — це в наш час і в його літа допомога справді відчутна.

А де самі його картини? Є з десять у Київському національному музеї. І в Угорщині. І в Словаччині. Ще б пак у Словаччині не було — його отча домівка за повоєнним переділом території опинилася за кордоном, так що ніби народився на Закарпатті, але й не зовсім. Чого ж тільки не натворять політики з нашими долями!

І в дальших світах є роботи Кондратовича. Наприклад, в Індії. А торік з нагоди свого 85-річчя він подарував виставку землякам-закарпатцям. Однак тривала вона недовго. Особисто я на неї не встиг, бо був у від'їзді.

А в квартирі митця щось відібрати для огляду важко. Не хочеться турбувати поважного літами господаря проханнями відшукати те чи інше полотно. Картин багато, серед них, я певен, немало таких, що будемо через якийсь час хвалитися ними на пів світу, однак Ернест Рудольфович із братом Антоном не в силі дати цьому лад.

Художник і не пробує якось систематизувати свої праці. Він знає своє основне діло: малювати. Звичайно, є в тому своя незручність, що мистецтво його міцно прив'язане до гір. Бо Чорноголова і Костева Пастіль на Великоберезнянщині, Жденієво на Воловеччині, Богдан на Рахівщині, інші села, що знали художника, ніби подаленішали. Як би не тішити себе, але «Весну у Волівці» чи «Зиму в горах» малювати нині зміг би хіба що з пам'яті.

Але пам'ять у Ернеста Кондратовича міцна, бо це пам'ять душі, рука водить пензлем впевнено, бо й вона підкоряється душі, а вже про творчий досвід і говорити не доводиться, він не підведе.

І роботи Кондратовича ще вийдуть із майстерні на волю. Ще здивують світ. І соромно нам стає, що ми не мали колись часу біля них зупинитися і зрозуміти, який талант живе поряд із нами.

ДМИТРО КРЕМІНЬ, НА ЯКОГО ЧЕКАЛА УКРАЇНА¹

«Щире привітання груні шлють степам», — писав закарпатський поет Василь Гренджа-Донський ще в 1930-х роках, коли, за його ж словами, «розділили Україну серед ворогів».

Щире привітання шлють закарпатці своєму країнинові Дмитрові Кременю, що, всупереч своїй любові до рідних гір, до рідного села Суха на Закарпатті, опинився на Миколаївщині: після закінчення Ужгородського університету йому, талановитому, але бунтівному, не знайшлося вчительської роботи у рідному краї...

Однак зросійщена Миколаївщина, де поет опинився, виявилася не такою вже й зросійщеною в душі, як то виглядає зовні. Поет великої внутрішньої напруги і не меншої культури слова здобув там незаперечний творчий авторитет, і, що цікаво, — не тільки у творчих колах, а й у влади: йому було призначено іменну стипендію облдержадміністрації.

Але головне, що він здобув глибоку любов усіх, хто не байдужий до поезії, і не тільки на Миколаївщині, де живе, не тільки на Закарпатті, де народився, — в усій Україні. І хоча в останньому турі конкурсу на здобуття Шевченківської премії цього року Дмитро Кремень мав могутнього суперника — живого класика, що опинився за океаном, Василя Барку, таємним голосуванням перемогла кандидатура нашого земляка.

Чи заслужено? Зарубіжні масмедіа схильні захищати «свого». А ми все-таки вважаємо, що Дмитро Кремень каже нам мовою поезії те, що болить нам нині, хоч шануємо і те, що боліло колись.

Дмитро Кремень — такий поет, котрого Україна чекала. Через його талант зійшлися у ментальності розділені віками гори і степи.

Привітаймо ж його!

¹ Скунць П. Талант, в якому зійшлися гори і степи. *Новини Закарпаття*. 1999. 6 берез. С. 12.

ЧОЛОВІК-ЛЕГЕНДА ФЕДІР ПОТУШНЯК¹

Погодьтеся: мало є таких людей, які стали легендою ще за життя. Тим паче, що це не якийсь лісовий опришок, а людина, котру можна кожен день побачити.

Ми, студенти, бачили Федора Потушняка майже щодня. І все одно він був для нас легендою. Ще на першому чи на другому курсі я прочитав його роман «Повінь» — на ту пору закарпатських романів іще не було. Крім російського «Свет ты наш, Верховина» М. Тевельова, виданого навіть китайською мовою...

До письменників тоді студенти ставилися майже побожно. Ми думали, що так до нього ставляться всі. Навіть не підозрювали, що десь там, у «вищих сферах», цього тихого і розумного чоловіка дзюбає вся дрібнота, яка здобула собі викладацькі місця в університеті лише завдяки відсутності в краї належних кадрів. Або завдяки кагебістським здібностям.

Гадаєте, кадрів не було? Були. Та їх знищили... Іноді він підміняв нашого викладача чеської мови Кирила Галаса, але оскільки бачив нашу безталанність у вивченні братніх мов, то був часом відсутній на своїх так званих лекціях.

Бомбою для нас, студентів, було коли ми, з'явившись на чергове читання «Бабічки» Божени Немцовой — бо ми вже її читали і зліва направо, і справа наліво, почули: «Федір Потушняк — помер».

Виносили його тіло з філологічного факультету Ужгородського державного університету. Один із моїх однокурсників на похороні завважив, що в письменника Андрія Патруса-Карпатського протерте хутро на куртці. Я не засуджую цього студента, бо він не знав, що письменники живуть трудно. У нас розкошували кілька письменників, які все мали. Інші бідували.

Я був наймолодшим членом Спілки письменників СРСР, а це означало — найпершим поетом у Закарпатті. І ніколи не знав, що були в нас поети не типу примітивного Духновича, навіть не рівня сільського Гренджі-Донського, був у нас поет європейського рівня

¹ Скунць П. Чоловік-легенда. *Срібна Земля*. 2000. 26 лют. С. 6. фото.

Федір Потушняк. Та ще й досі його поетичні твори перебувають у глибокому підпіллі. І будемо чекати, коли наші верховники витягнуть нашу культуру із неіснування.

Не буду брати до уваги роботи окремих науковців про Потушняка — це земляцька справа. Пишу витяг із Української радянської енциклопедії: «Перші вірші позначені впливом **імпресіонізму**». Підкреслення не моє.

Згодом від Потушнякового сина я дістав дорадянські видання його поезій. Може, я і дав би їм лад, якби не стільки прилипал до великого таланту.

Федір Потушняк здобув таку славу, що існує премія його імені. А сам він так і залишився недоступним людям. Як колись нам, студентам. Новели його страшні по-стефаниківськи. Але не тільки це. Хто має хист прочитати його казку зі збірки «В долині синьої ріки» — «Штани короля», той здивується, як у сталінські часи могла з'явитися настільки антирадянська річ. Я скажу — чому. Цензори були тупі, і вони не могли навіть подумати, що це антирадянське. Тепер є розумні неофіційні цензори. Вони контролюють кожну газету. Але це зовсім не стосується Федора Потушняка.

Переконалий: ми оцінимо Федора Потушняка. Але тільки тоді, коли перестанемо кидатися на дрібні цінності, які приносять кров, а не любов.

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО ПРО ЮРІЯ МЕЙГЕША¹

20 січня цього року виповнилося б 75 років письменникові Юрію Мейгешу. Але дату цю доводиться зустрічати без нього. Торік він пішов із життя, позбувшись перед тим найдорожчого для письменника дару мови. Але за життя боровся до останку.

Нині пізно співати йому хвалу — він і за життя сповна зазнав любові читачів, як і нападок партійної критики. Мені доводилося редагувати його книжки, зокрема повість «Сьогодні і завжди», що не вписувалася в рамки соцреалізму. Бо як то вчитель може мати кохання на стороні? Мабуть, доля повісті була б сумною, коли б не авторитетне слово на її захист Павла Загребельного. А от роман «Марш людей» так і застряг на рівні цензури. Це була остання книжка у видавництві, яку я редагував.

І хоч пізніше за роман «Стихія» Ю. Мейгеш був удостоєний премії А. Головка, писалося йому легше, як видавалося. У часи незалежної України відпала потреба в цензурі, однак принизливий пошук спонсорів не додав письменникові оптимізму. І, мабуть, красномовно свідчить про життя майстра сама назва одного з його романів — «Голгофа».

Мейгеш був надзвичайно роботящим і книжок видав багато, проте доживати довелося на мізерну пенсію. Нещасна та країна, яка ставить на межу виживання свої таланти. Та що там таланти — весь народ...

Чи думав він, ідучи в Народний рух, що йде назустріч своїй бідності?

Але він був щасливий, що діждався української незалежності, що вирвався з фальшивої дійсності. Свобода, хай і вбога, для таланту дорожча від ситого рабства.

Юрій Мейгеш був тим письменником, що підніс закарпатську прозу на європейський рівень, начисто позбувшись традиційного провінціалізму. Він мав і має не просто читача, а розумного читача.

¹ Скунць П. Слово про друга. *Срібна Земля*. 2000. 29 січ. С. 6.

Родом він з Іршавщини, а похований в Мукачеві, де різні примітиви досі бавляться в політичне русинство.

Але він ліг в українську землю. І хоч сам уже не зможе фізично допомогти окраденій Україні, його твори ще довго живитимуть наш український дух.

У життя нашого народу він уже вписаний навічно.

СТЕПАН УСИК ДИХАЄ НЕБОМ¹

Хочу розповісти про Степана Усика, якому 16 червня сповнюється 75 років.

Хто бував у його майстерні, той переконаний: Бог наділив цього чоловіка всім, що в нього було припасено для своїх улюбленців — справжньою чоловічою вродою і силою, любов'ю до навколишнього світу, доброзичливим і одчайдушним талантом, даром небайдужого слова, неймовірною працездатністю, і, нарешті, сім'єю, котра не тільки шанує отця-митця, а й омолоджує його сином Тарасом, теж талановитим художником, але незалежним у мистецтві від батька, що дуже важливо, бо спростовує міщанську істину: природа, явивши талант, відпочиває на його дітях.

Не відпочила. Ось такий результат любові наддніпрянського козака і верховинки з моєї любові Міжгірщини.

У майстерні Степана Усика людей буває чимало. І за його роботами кожного тижня, якщо не кожного дня, збагаченими новою творчою несподіванкою, ніколи вдивитися в ту долоню, що тримає в руках пензель. А яка непроста доля виписана на її лініях!

Горе по сім'ї Усиків топталось з не меншою пристрастю, ніж по всій Україні. У роки диявольсько-комуністичного голодомору Григорій Усик, Степанів батько, рятуючи шістьох своїх дітей від нелюдської смерті, попався на жмуткові колгоспних колосків і «загримів» на Біломор-Балтійський канал. Будувати світле майбутнє. І те «світле майбутнє» невдовзі вдарило по Україні й по родині Усиків безжальною війною.

Старший Степанів брат Анатолій зник навіки в її горнилі. Степан був іще підлітком і мобілізації не підлягав. Проте війна і його обпалила своїм пекельним подихом. Зі звичкою сталінського рабства довелося йти в чужоземне, гітлерівське.

Наскільки я знаю, це рабство для Степана не було жорстоким за домашнє, йому пощастило на бауера. Мучила тільки туга за Батьківщиною, за родиною. Боже, як він радів визволителям! Та на той час він уже досяг призовного віку. Довелося трохи й по-

¹ Скунць П. Він дихає не повітрям, а небом. *Срібна Земля*. 2000. 10 черв. С. 15.

воювати. Так би мовити, добивати звіра у його лігві. Зате додому повертався уже не «остарбайтером», а теж визволителем. Без проблем вступив до вищого художнього училища. Уже мав готовий дипломний проєкт, коли з'явилися хлопці з відомої організації. І заgrimів Степан, як колись батько, тільки вже не на «Біломорканал».

Рідне село Студеники на Київщині (біля знаменитого Переяслава, де Україна підписала собі вирок на цілі століття неволі) спорядило його в Ужгород. Там є училище прикладного мистецтва, де викладають видатні художники. Може, там трохи вільніше...

Справді, ужгородські митці, ще не виховані в комуністичному дусі, не стали порпатися в його анкетах. А пізніше і до Спільки художників рекомендували. «За» були видатні люди: Кашшай, Коцка, Глюк, Шолтес, Берец. Справа загальмовувалася в Києві. Досить було погодитися стати «стукачем», і все було б гладко. Але, мабуть, «стукачами», як і митцями, не стають, а родяться. Степан Усик відмовився від брудної пропозиції навідріз. І, хочете вірте, хочете — ні, а він досі — не член Спільки художників України. Такий собі самодіяльник.

Тільки на відміну від десятків «оприходованих» художників, він пише не навколишній світ, а свою любов до цього світу, насамперед до рідної України, яка його замолоду пустила на самоплив, а він вплив на високій хвилі печальної доброти і щасливого таланту у свої такі 75 літ, що стали вже й нашими спільними.

Хочу закінчити віршем, написаним чотири роки тому. Нового не пишу, бо відтоді в наших стосунках нічого не змінилося. І сам Степан не змінився. Тільки збагатився новими творчими здобутками.

У майстерні Степана Усика

Заглядаю сюди

не любителем коки і коли.

Я приходжу від тих,

Хто за пійло-їство не вбивав.

Я таким тебе виджу,

яким ти вже не будеш ніколи,

і таким тебе виджу,

яким ти ще вівек не бував.

*Я не часто заходжу,
адже справжнє буває не часто,
та коли вже зайшов,
то свої традиційні налий.*

*Я не йду сповідатись,
а тим паче дістати причастя,
я зайшов, щоб відчути,
що на світі не зовсім малий.
Я ходив до великих,
що ласкаві бували зі мною.
Та коли мені тяжко,
коли тяжко й не знаю чому,
я твоїм непокір'ям
і твоєю журою земною
відіб'ю свої злидні
і культмасову нашу чуму.
Я ходив до таких,
де потрібно робитися дурнем,
і робився не раз,
щоб лише возвеличити їх.
Ну, а ти перейшов і нацистські,
і сталінські тюрми,
і в Карпати прийшов,
як приходять лише до своїх.
Та минули роки —
знов на кожному кроці падлюцтво,
і вбирається погань
у звання та одежі вельмож.
Все твоє переживши, може,
я би зненавидів людство,
але ти його любиш,
і я мушу любити також.
Був би я малярем
на примарній моїй Україні,
став би графіком я,
чорно-білим, як віра і страх,*

не народ малював би,
а його перевтомлені тіні,
а ти далі малюєш
наше чорне життя в кольорах.
Відкривати багатства
не для того, щоб їх відібрати!
...Якщо будеш самотнім,
я на бік твій самотньо стаю.
Не питаю тебе,
скільки друзів і юності втратив.
Є – що втратили більше.
Україну. Мою і твою.

ЮРІЙ ШКРОБИНЕЦЬ, ЯКОГО НЕ МОЖНА ВТРАЧАТИ¹

Здається, я тільки вдруге переступив поріг його останньої квартири — ми завжди зустрічалися чи то на вулиці, чи в клубі письменників.

Бодай не переступати...

Завжди іронічно-спокійний, він лежав усе такий же спокійний, тільки вже відсутній. Нема йому більше діла до нашого суєтного світу. Немає для нього більше ні ворогів, ні друзів.

Власне, ворогів, мабуть, і не було. Він не втручався в земну суєту й за життя. Жив у собі більше, ніж у навколишньому світі. Ніколи не був агресивним. Проте захищатися вмів. Фальшивого слова не терпів. Не пропускав повз вуха. Відразу зупиняв фальшивця. І тому суперечки з ним якщо й були, то короткі.

Однак людей не цурався. Йому однаково було з ким пройти по Корзо (так називають в Ужгороді головну пішохідну вулицю старого міста): з політиком, письменником, художником чи «бомжем». Поговорити міг на будь-які теми: від протистояння в парламенті до невдалого рядка в публікації... Аби тільки без фальші. Де починалася фальш, іронія зникала, голос набирал ставлевої ноти.

Уже багато років не прикладався до спиртного. Здається, і в день свого 70-ліття обійшовся «мінералкою». Але веселого товариства не цурався, вдовольняючись чорною кавою. Та коли товариство починало чманіти і всі ставали геніями, ішов собі до розумнішого товариства — до самого себе. І ніяких потім повчань: ви були, хлопці, вчора сякі-такі...

Усе сприймав, як належне. Навіть те, що йому, видатному перекладачеві (а це він, без сумніву, знав) виділили наймізернішу пенсію, яка тільки може бути. І, нарешті, торік доля повернулася до нього обличчям. Його приймають на пару місяців працювати в державну газету. Оскільки він тривалий час віддав «Закарпатській правді», напівдержавній — напівпартійній, це обіцяло для нього державну пенсію. І він її кілька місяців одержував. Хай і неповну,

¹ Скунць П. Його не можна втрачати. *Срібна Земля*. 2001. 24 берез. С. 13.

бо достатнього «державного» стажу не було. І вже зітхнув полегшено. І вже можна дозволити собі купити свіжу газету чи нову книжку для перекладу з угорської. І все одно на прожиття не вистачало. Пенсія ж не повна.

У п'ятницю він подався виходжувати субсидію на оплату квартири. Бо дружина, хоч і пенсійного віку, але змушена працювати. Теж за мізер. Виходив. Знов полегшення. Та чогось заболіло в грудях. Замучував кашель. У суботу з дому на звичний променад не виходив. У неділю вранці не прокинувся. От і все.

Ба ні, не все. Він не вступав із цим світом у ліричні стосунки, тільки в іронічні. Але хто його знає, що там діялося в його серці — він був потаємний, і, мабуть, любов його була потаємною. А от таланту приховати не зумів. І встиг виявити його сповна.

І вгамується світ від злоби, і стане спокійно-іронічний, як мій давній товариш. Важко прощатися з такими людьми, як Юрій Шкробинець. З ними ми втрачаємо щось таке, чого не можна втрачати і без того окрадений Україні.

Але життя його збулося. Збулося, а не зникло. І вже ніхто його від нас не відбере. Ні від нас, ні від тих, хто вже прийшов і прийде за нами.

СЛУЖІННЯ МУЗАМ ТАРАСА ГАРАГОНИЧА¹

Що на цій планеті потрібно людині насамперед? Різні люди відповідають по-різному, але коли звести їхні міркування до спільного знаменника, результат буде один: реалізувати свої можливості.

Чи реалізував себе мій добрий друг Тарас Гарагонич? Ще не цілком. Йому тільки-но сповнилося 55, а це для людини творчої саме та пора, коли набутий досвід треба запрягати в діло. Відкласти на завтра не можна — жити вчорашнім днем іще рано. Нині він — член Спілки театральних діячів України. Викладає режисуру в Ужгородському училищі культури. А хотів бути художником. Уже подав було документи до інституту імені Рєпіна в Ленінграді, та все перевернула випадкова зустріч з видатним кінорежисером Сергієм Параджановим під час зйомок фільму «Тіні забутих предків». Тож вступив до Київського театального інституту імені І. Карпенка-Карого. Мабуть, не помилився у виборі професії. Бо на фестивалі студентських робіт у Ленінграді був відзначений за найкраще виконання чоловічої ролі в п'єсі Я. Галана «Під золотим орлом».

На фото, яке тримаю в руках, Тарасові — 25. Він — актор Черкаського муздрамтеатру ім. Т. Шевченка. Поллюбив Шевченківський край, та закарпатці так уже налаштовані душею — хай би де були, а майбутнє своє бачать в отчому краї. Після служби в армії поїхав навідати рідню і залишився в Ужгороді. Щоправда, робота інспектора облуправління культури не дуже тішила. Мабуть, чиновником, як і митцем, треба народитися. Тому радо прийняв пропозицію викладати в училищі культури.

Мало яке театралізоване дійство, що відбувається в Ужгороді, обходиться без Тараса Гарагонича. У бібліотеці, на майдані, в училищі, театрі — він усюди встигає, не зважаючи, престижно чи ні.

Його вистави, здійснені силами училища, виходять за рамки любительських: він уміє пробудити в юній душі актора, прилучити до культури в пору, коли мистецтво перебуває на задвірках життя. Репертуар у нього — близький молоді, але з філософським

¹ Скунець П. Служити, а не прислужувати. *Срібна Земля*. 2001. 13 січ. С. 6.

доважком. Не любить Тарас пустодзвонства. Одноманітності також. От і з'являються зовсім різні за тематикою і настроєм вистави: «Громадянська думка» А. Баранти, «Створи себе знову» Ю. Грушаса, «Запрошує Снігуронька» А. Азарова, «Куку в руку» Ю. Чорі, «Танець життя» О. Олеся, «Три сни Олеся, або Цитаделя духу». І вихованці його стають професійними акторами.

Не так часто, як хотілося б, а все ж запрошує Тараса і Закарпатський муздрамтеатр. Кілька років залишаюся під враженням глибоко народної і поетичної вистави за п'єсою О. Олеся «Ніч на полонині». Добрий розголос у спектаклю за п'єсою Ю. Чорі «Его». Чи не першим із місцевих режисерів Т. Гарагонич спробував підступитися до драматургії В. Гренджі-Донського. Хотів би поставити і власну п'єсу «Велика грішниця» — до 200-ліття Різдва Христового.

Але поки що це — тиха мрія. Охочіше, ніж театр, відкриває двері талановитому режисерові обласна бібліотека. Поетичні вечори, присвячені творчості Марка Бараболі, Ліни Костенко, Зореслава, проведені за його режисурою, збирають хай і не надто масового, але справді чулого до мистецтва глядача.

Батько вже не порадується за сина — він відійшов із земного життя. А 77-річна мати, хоч і живе в Словаччині, а вболіває за синову долю, бо знає, що митцеві сьогодні владнати стосунки з практичним світом не просто. Вболіває за батька й дочка Діана, що навчається юриспруденції в інституті імені Коменського в Братиславі. Поряд лише дружина Анна, що вчителює в Чопі... Ні, поряд іще багато людей, не загрубілих від прагматичної дійсності.

Зрештою, самота для митця — теж благо. На базарі мистецтво не твориться, воно потребує тиші. Тарас Гарагонич має за реліквію подаровану йому колись в інституті як першому актору книжка Ю. Германа «Справа, котрій служиш». З неї він почерпнув важливу істину: служити мистецтву, а не прислужуватися. Тільки так досягається самореалізація у творчості. А суєти не потрібно — вона безплідна.

ЯВОРІВСЬКИЙ НЕ ЛАМАЄТЬСЯ І НЕ ГНЕТЬСЯ¹

*Розполовинений, розчахнутий між добром і злом,
щастям і лихом, славою і ганьбою, красою і звиродністію,
цей блискучий український прозаїк зі своїм словом завжди
там, де біль і гнів його народу.
Павло Загребельний*

Замолоду ми називали його Явором. І справді, таке прізвисько йому пасувало. Стрункий, просвітлений, завжди свіжий на вигляд і свіжий у думках.

Такий він і тепер, коли йому виповнилося 60 літ. Хоч багато змінилося в житті, а любові до життя не втрачає. Правда, то вже не та романтична любов, з якою входив у літературу, — сувора дійсність її вивітрила.

Чорнобильська трагедія його вдарила по-своєму, але — навід-ліг, із розмахом. Адже на той час він уже був автором роману «Ланцюгова реакція», покликаний до життя чорнобильським духом великого творення. Ні, то не був гладкопис, а все ж — данина часові. Облудному часові, що таким себе не визнавав.

Звичайно, коли Чорнобиль дихнув на світ пеклом, декотрі ку-хонні таланти, що заздрили стрімкому входженню в літературу нового прозаїка, що починав із поезії, дістали неабияку нагоду для зловтіхи. Слаба людина у таких випадках падає у зневіру або на нинішній манір — у прострацію.

А що ж Яворівський?

Багато моїх знайомих, переконались у тому, що політика — брудне діло, замкнулося в собі і вважають себе вищими від життєвої суєти. Може, це й справді виправданий самозахист, тільки є тут невеличка заковичка: як би ми не тікали від політики, а вона знаходить нас сама, вривається нахабно в кожную домівку, в кожную родину і затыгає у свою круговерть, хочемо того чи ні.

¹ Скунць П. Явір не ламається. І не гнеться. *Карпатська Україна*. 2002. 24 жовт. С. 1.

Коли з кончиною маразматичних генсеків, трьох підряд, новий генсек попустив віжки, щоб дати можливість творчій думці знайти вихід для загнаної в глухий кут комуністичної ідеї, виявилось, що саме свобода і є для неї згубною. Найдіяльніші уми метнулися зовсім не в той бік, куди їх спонукала влада. В багатьох республіках СРСР виникають народні фронти. Українці з притаманною їм обережністю, але з далеким прицілом створюють Народний рух України за перебудову. І це було виправдано, бо Україна завжди була під особливим наглядом імперії як велика й історично могутня республіка.

Володимир Яворівський стає одним із найбезоглядніших творців Народного руху України.

На той час він уже був лауреатом Державної премії імені Т. Г. Шевченка за художньо-документальну повість «Вічні Кортеліси» про трагедію поліського села, знищеного гітлерівцями. Не секрет, що багато письменників демократичного ґибу на цю премію або інші державні нагороди купилися і самі не помітили, як опинилися в клані своїх вчорашніх антиподів. Володимир Яворівський не пішов на зговір зі своєю тінню — він вийшов під пекуче сонце своєї історії, своєї совісті. До того ж, він виграв у Києві вибори до всесоюзного парламенту. І...

Надамо слово самому письменникові:

«...на третій день після перемоги вже публічно дискутував з Горбачовим, захищаючи бунтівного тоді Єльцина і еталонного демократа Сахарова, з якими працював в одній депутатській групі».

Пригадую програмний виступ Володимира Яворівського на установчому з'їзді Народного руху України, тоді ще монолітного. «Що ж ми за народ такий?» — запитав чи то себе, чи то переповнений зал уже знаний письменник і молодий політик. Це запитання і досі не дає йому спокою, недарма воно стало назвою його публіцистичної книги.

Не купився на блага Володимир Яворівський і тоді, коли став народним депутатом України, з усіх болів свого народу прийнявши на себе насамперед передсмертний зойк Чорнобиля. Багато про нього тоді пліткували, мовляв, нахапався по закордонах доларів, нажився на людській трагедії, а він, геть занедбавши письменницьку роботу, мотався від Чорнобиля до Києва, від Києва до заокеанської діаспори, аби бодай трохи полегшити долю тих, що

раптом опинилися відлученими не тільки від істинного життя, а й від отчих могил. На ціле десятиліття письменник добровільно відходить від письмового стола.

Перша частина його роману «Марія з полином наприкінці століття», що відтворює чорнобильський апокаліпсис, видана в багатьох країнах світу, а на другу він так і не спромігся. Незакінченим залишився і роман про Шевченка. Коли в 1999 році письменник нарешті отримав чотирирічний перепочинок від політики (нині він знову народний депутат), повертатися до недописаного не став.

Сучасність диктувала свої вимоги. Сам Яворівський у перемові до книги «Вовча ферма» пояснить читачеві: «...Багато людей розгубилося від такої навали незвичайних проблем. Хочеться втекти з переляку в найзатишніше місце — в минуле. Там усе зрозуміло і звично, бо ми там уже були. Інші прагнуть в один стрибок скочити в майбутнє, бо там, кажуть, як в Америці: всього багато і в кожного є гроші. Однак і перше, і друге має сенс лише тоді, коли є сучасне, яким би важким, драматичним і виснажливим воно не було».

На цьогорічному ІІ з'їзді Національної спілки письменників України її очолив Володимир Яворівський. А це сумний шмат роботи в часи духовного занепаду або, за словами Павла Загребельного з передмови до тієї ж «Вовчої ферми», в «...Наше похмуре сьогодення, яке продажні душі вже найменували кастрованим словом «негаразди», а воно тим часом щодалі більш нагадує тихий Чорнобиль».

Не такий уже й тихий, коли нам про нього весь час нагадують такі люди, як Загребельний, Яворівський. Біда в тому, що їхні голоси глушить влада своїми політичними шлягерами, як глушила колись зарубіжні голоси.

А вони ж свої, не зарубіжні.

Та що з того, коли мало ким почуті.

Але привітаймо нашого двічі шістдесятника — і в тому розумінні, що в літературу прийшов у шістдесяті роки, і в тому, що йому сповнилося шістдесят. До речі, автора нашої газети з її першого в цьому році номера. Депутата — «нашоукраїнця». І людині ХХІ віку, котра знає, що нова людина не тим визначна, що вона — нова, а тим, що має, крім розуму, пам'ять.

В ПОШУКАХ ДУХОВНОЇ ПЕКТОРАЛІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ¹

Закарпатці середнього покоління добре пам'ятають Дмитра Кременя — молодого бунтівного поета 1970-х років. А для молодших подамо короткі біографічні дані.

Народився 21 серпня 1953 року в селі Суха Іршавського району. Закінчив філологічний факультет Ужгородського держуніверситету (1975), після чого викладав українську мову та літературу на Миколаївщині. Тепер — на журналістській роботі в Миколаєві.

Автор поетичних збірок «Травнева арка» (1978), «Південне сяйво» (1982), «Танок вогню» (1983), «Бурштиновий журавель» (1987), «Шлях по зорях» (1990), «Пектораль» (1998).

За збірку «Пектораль» удостоєний Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Думаю, не зайвим буде пояснити саму назву книжки, удостоєної найвищої української нагороди. Пектораль — то дорогоцінна металева нагрудна прикраса, що її носили високі сановники як ознаку влади, зокрема — скіфські.

Свого часу поет-археолог Борис Мозолевський докопався до золотої скіфської пекторалі, яка здивувала своєю не тільки золотом, а й мистецькою вагою цілий світ. Було це в сімдесяті роки минулого століття, бо саме накопилася хвиля брежнєвських арештів, під яку потрапляв і поет Борис Мозолевський. Та, за свідченням колишнього політичного в'язня Євгена Сверстюка, Бориса від арешту порятувала саме та золота пектораль.

Нині багато говориться про «шістдесятників» — людей, які прийшли в мистецтво за часів хрущовської відлиги. Чимало з них опинилися за колючим дротом, а многі — в компартійних обіймах, з яких вирватися не легше було, як із ГУЛАГу.

А от у 1970-ті роки всі гайки вже було закручено так, що віддушини для таланту ніби й не залишалися.

Проте це не означає, що таланти упокорилися.

¹ Скунець П. В пошуках духовної пекторалі. *Карпатська Україна*. 2002. 17 жовт. С. 7.

Дмитрові Кременю випало підступатися до літератури саме в задушливі роки, які вимагали ідейної чіткості і доступної чиновнику прямолінійності мистецтва. А Дмитро Кремень накручував у своїй поезії такі метафори, що і літературознавці, навіть ті, що не в погонах, розгублювалися. Тож і користувалися уже винайденими термінами «абстракціонізм», «формалізм», що розцінювалися як безідейність. А безідейність у ті часи видавалася чиновному люду не меншою загрозою системі, як ворожа ідеологія.

Тож іще студентом Дмитро Кремень опиняється під пильним оком відповідних служб, які мали своїх інформаторів у кожній студентській групі. Тим паче, що водився з уже затаврованими системою митцями Іваном Чендеєм, Павлом Бездіром, Ференцом Семаном, Феліксом Кривіним, Василем Басарабом, автором цим рядків.

І хоча Дмитрові вдалося закінчити університет (були серед викладачів і не цілком забембані ідеологією люди), все ж для майбутнього спокою властей вирішили здихатися поета з області. Він отримує направлення на вчительську роботу в Миколаївську область, де сильніший «русский дух» і сильніше «Руссю пахнет» («Новоросія»).

Даремно ми з Іваном Чендеєм пробували через керівництво обласної письменницької організації поламати це рішення і залишити потужний талант своєму краю: наше начальство вирішило при згідливому мовчанні інших письменників, що так буде краще не тільки для області, а й для самого поета.

Зізнаюсь: керівництво не помилилося щодо самого поета, бо тут би його задзюбали остаточно. А в Миколаєві, де була маленька на той час письменницька організація, Дмитра Кременя оцінили по-людськи і вже після першої збірки поезій прийняли до Спілки письменників. Там і відбулось справжнє становлення поета Дмитра Кременя. Ні, не в Новоросії, а в багатющій загадками і духом свободи Скіфії. Там і докопався поет до своєї духовної «Пекторалі».

Тепер це поет великих скіфських просторів, які, однак, завжди для нього впираються у рідні Карпати.

ВІЛЬНОДУМНИЙ АНДРІЙ ПАТРУС-КАРПАТСЬКИЙ¹

Нинішнього року сповнилося б 85 літ Андрієві Патрусу-Карпатському. Поетові, поза всяким сумнівом, неординарному. Вечір його пам'яті відбувся в обласній бібліотеці. Зал був напівпорожній, чого не було, коли вшановували живих. Воно й зрозуміло: вже 22 роки проминуло відтоді, як помер видатний майстер слова. Та й доживав він не в Ужгороді, де свого часу його виключали зі Спілки письменників України (голова тодішньої Спілки Олесь Гончар не дав цьому ділу ходу). Помирав Андрій Михайлович у Києві, де йому було на старість, мабуть, затишніше, ніж у затурканому компартійними ідеологами та їхніми прихвостнями Ужгороді.

Я добре знав Андрія Патруса-Карпатського. Але відчував ненависть до нього письменницької братії. Був я тоді молодий, піддавався впливам і теж голосував за виключення його з мобільних рядів Спілки письменників. Як і Чендей, Кривін, Ковач. Люди, які в лакеях обкому не ходили. Проти виключення голосували тільки двоє: Петро Угляренко (покійний нині) і, — дай Бог йому здоров'я і довгих літ, — Юрій Керекеш.

Відповідальний секретар Закарпатської організації Національної спілки письменників України Василь Кухта, він же редактор альманаху «Карпатський край», був проникливий у своєму слові про поезію А. Патруса-Карпатського і належно її оцінив. Та суттєву оцінку дав їй тільки Володимир Фединишинець. Він, поет стихійної сфери, яка часто доходить до розгардіяшу, зумів у Патрусові-Карпатському високо оцінити те, чого самому бракує: класичну відточеність форми, котра іноді домінувала над змістом. Коли ж я казав, що, можливо, Патрус-Карпатський належить до неокласиків — тяжіє до того ж Зерова, Драй-Хмари, молодого Рильського, Володимир зацікавився. Може, дослідить.

Для мене особисто найважливішим на цьому вечорі пам'яті був виступ історика Омеляна Довганича. Він як справжній дослідник відповів на питання, що мене мучило. У Москві на той час діяли

¹ Скунець П. Чоловік свободи. *Срібна Земля*. 2002. 6 квіт. С. 6.

чи комуністичні, чи ще якісь чехословацькі діячі. Вони й вилучили Патруса-Карпатського з колони закарпатців, що йшла в нікуди. Очевидно, на той час це вже був чоловік свободи.

Під час війни Андрій Патрус-Карпатський робить усе (з ним рахувалися і радянські, і чехословацькі власті), аби Закарпаття було в Україні. І хоч майже усі закарпатці воюють у генерала Свободи (чехів і словаків там був мізер — все закарпатці), Андрій Патрус-Карпатський — ще й у Червоній армії. Ну, тут я знов нічого не розумію. Як не розумію, як це суто радянський письменник Петро Углярєнко воював і в Червоній армії, і в чеського генерала Свободи, і в югославських партизанах.

Ці всі хитросплетіння масарико-гортіївсько-сталінської доби мені, котрому сповнюється 60 літ, зрозуміти не дано.

Патрус-Карпатський був першим уповноваженим Спілки письменників України в Закарпатті на створення місцевої організації спілки письменників Радянської України.

І от виклик від голови Спілки письменників Радянської України Олександра Корнійчука: з'явитися на пленум. Андрій Михайлович їде. Той пленум тривав добрих десять років. У концтаборі чи тюрмі — цього я вже не знаю. Про це він мені ніколи не розповідав. Однак приніс він із тюрми, крім арештантської куфайки, рукописну книжку «Іскра з-під кайла».

Я дуже вдячний його дружині, що про нього добре слово сказала, доньці Лесі (названій батьком на честь Лесі Українки, а у святцях записана Ларисою — бо там нема імені Леся), онукам, що свого незвичайного чоловіка, батька і діда покликали в наше дике, але й неминуче життя.

Дожив до України незалежної. Своєю творчістю, до котрої неодмінно повернемося. І будемо все робити, аби її не пережив. Нашу Незалежність. Аби жив разом з нею.

НЕ ПОЧУТА ПРАВДА ЮРІЯ БАЧІ¹

Давно вже ми не зустрічалися, хоч розділяє нас якась сотня кілометрів і відчуваємо потребу час від часу один одному глянути у вічі. В соціалістичні часи нас, закарпатських письменників, весь час застерігали власті: не перейматися справами української діаспори в Чехословаччині, це може бути розцінено як втручання у внутрішні справи братньої країни. То було явне блюзнірство, яке викрило себе остаточно в 1968 році, коли радянські танки за одну ніч розчавили паростки демократії в Чехословаччині.

Прокладеною танками дорогою нам стало легше їздити до Чехословаччини, як і тамтешнім українцям-русинам до нас. Та ми вже не почувалися в сусідньому Пряшеві чи Кошицях по-домашньому. На нас, з якими добрими намірами не приходили б, дивилися як на окупантів.

Українські письменники Словаччини, звичайно, розуміли, що винні не ми, а облудна комуністична ідеологія. Та настороженість відчувалася і з їхнього боку. Однак соціалізм у них був не настільки вульгарним, як у Радянському Союзі. Але то до 1968 року. Після ж почалася й там брежнєвська доба, лише в подібні міні-Брежнєва Гусака: знаменита політична тюрма в Ілаві знову зажила повноцінним життям.

З біографії Юрія Бачі, вже відомого на той час публіциста: «Саме за його публіцистику, яка обговорювалася навіть у найвищих установах Праги, Києва, Москви та навіть на засіданні Політбюро ЦК КПРС та Президії ЦК КПЧ в червні 1968 року в Черній на Тисі, Юрія Бачу — після приходу радянських танків у Чехо-Словаччину в 1968 році — було виключено з партії та на повних двадцять років — з роботи та усього суспільного життя. Крім того, у 1973 році його було засуджено на чотири роки арешту за перенесення книги Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» з України у Чехо-Словаччину та її поширення.

¹ Скунець П. Не почута правда — також правда. *Срібна Земля*. 2002. 11 трав. С. 14.

До 1990 року працював помічним робітником, шофером, складником та на різних інших допоміжних та тимчасових роботах, а також відсидів рік арешту в Ілаві...».

Так учинили гуманні порівняно з радянськими чехословацькі власті з доцентом Пряшівського університету імені Шафарика, котрий мав за собою дві вищі освіти та аспірантуру при Київському державному університеті імені Тараса Шевченка.

Уже після того, як Юрій Бача своє відсидів, ми зустрілися на радянсько-чехословацькому кордоні під час традиційного мітингу 9 травня. Я був іще наслуханий заяв сусідів: «Не дамося!», «Підемо всі в партизани!». І не втримався, щоб не підкусити:

— У Другу світову війну армія Чехословаччини була найсильніша в світі, а не спробувала опиратися Гітлерові. А тепер... Тільки притупнули на вас, а вже така розгубленість. Ми весь час живемо в таких умовах, як ви тепер, але духу не втрачаємо.

Може, й мав я трохи правди, але не треба її було висловлювати.

Юрій Бача на мене подивився докірливо. Адже навчався в Києві і знав, як ведеться в Радянському Союзі (то був кінець п'ятдесятих років).

Відповів стримано:

— Я нічого не маю проти того, що відсидів, провинився перед державою. Кожна держава себе захищає. Добрих держав не буває. За часів Австро-Угорщини Франко, приміром, теж сидів. Але виходив із в'язниці і брався на другий день до своєї роботи. А скільки мені чекати, поки я зможу зайнятися своїм ділом?

Що було йому сказати? Що в нас теж багатьох не друкують, мене в тім числі, а десятки українських відчайдухів, серед них видатних письменників, відпочивають від творчих потуг на сибірській природі? Тему довелося спішно закрити. Не всі темою тою переймалися, а декотрі вслухалися не вухами — антенами.

— За співпрацю! — хтось виручив нас визрілим тостом.

Треба сказати, що співпраця якась у нас була. Наші власті, помітивши, що явно перестаралися, почали непомітно знімати «табу» з багатьох імен. Українські та словацькі письменники Чехословаччини почали активно друкуватися в нас, ми — в них. От лише ім'я Юрія Бачі чомусь на обрії не виникало. Може, чоловік відійшов від літератури? Але з його пристрасстю бути такого не може.

Виявляється, його тримали в чорній шкірі аж до 1990 року, коли Радянська імперія була на межі розпаду, і Чехословаччина от-от мала розполовинитися.

Відколи Україна стала незалежною, мені так і не вдалося побувати у слов'янських сусідів.

Та от привезли мені зі Словаччини в подарунок аж дві книжки Юрія Бачі: роман у новелах «Олекса», виданий у Києві, та збірку публіцистики й короткої прози «Листи самому собі».

Київське видання 1993 року — ніби підпільне: назва видавництва — «Інтел» і жодних «паспортних даних». Нічого дивного, видавництва тоді ще були на рівні самодіяльності. Та й тепер таких вистачає.

За головним героєм роману в новелах не важко впізнати постать письменника-будителя Олександра Духновича. Оскільки герой — особа духовна, сюжет її побудовано здебільшого на внутрішньому конфлікті, що впливає з роздвоєння особистості.

Мабуть, це перша в літературі спроба художньо осмислити феномен карпатурського інтелігента, що борсається між природою і цивілізацією, не в силі зрадити першої і не в силі заперечити другу, яка не є призвідницею ані щастя, ані горя, збільшує тільки їхні масштаби.

За постаттю Духновича весь час маячить постать самого автора — такого ж зануреного в рідний народ і такого ж вирваного духом зі свого народу, що віками ніяк не утвердиться між самодостатніми націями, маючи для цього все, крім внутрішньої свободи.

І нарешті під кінець роману постать автора, вже й не художника, а публіциста, виринається з тіні Духновича і проступає на перший план:

«І ти бачиш, як часто й швидко міняються форми життя: імператори вбивають фараонів, кесарі проколюють імператорів, монархи скидають кесарів, диктатори ліквідують монархів, замість диктаторів правлять президенти, а за тими сміття історії беруться вимітати перші секретарі, а десь там у кутку комори чи в темних сінях, при задимленому світлі лучини, газової лампи, блиску електричної лампочки чи кольорового телевізора, що якраз показує присідання перших астронавтів на води Великого океану — після найрізноманітніших інквізицій, реформацій чи навіть револю-

цій — тихо сплакує від кривди чи жалю натруджена жінка-мати, бо п'яний чоловік чи нерозумний син, чи хтось інший з людського роду образив її неувагою, тупістю чи й розбещеністю доби».

Звідси й починаємо читати новішу книжку «Листи самому собі», видану в Пряшеві 1997 року. Чому «Листи самому собі»? Здогадатися не важко. Авторів влада закрила дорогу до читача, і він, аби не вибитися з творчої колії, не маючи співрозмовника, почав дошукуватися істини в суперечці з самим собою.

Вийшла напрочуд цілісна книжка, болюча книжка боротьби не з епохою, а з самим собою. Єдино виправданої боротьби, де всі інші бої ведуться без правил.

Перший «лист самому собі» датовано 12 лютого 1973 року, коли вже автор був під ковпаком репресивних органів. Останній — 13 червня 1994 року. За той час багато чого змінилося. І ми, і словаки здобулися на свободу. Та чи стали вільними насправді?

Вітаючи Юрія Бачу з його нескореним 70-літтям, що збудеться 13 травня, ми не тільки зичимо йому роботящої довговічності, а й хочемо висловити глибоку шанобу до його прожитих років. Те, що відверто сказано собі самому, потрібне й іншим. Адже найбільша в світі брехня — коли брешемо самі собі.

Сподіваємося, що ці «листи» без поштового штемпеля та без візи перетнуть словацько-український кордон і здобудуть собі вдячного читача не лише серед українців Словаччини а й тут, в Україні, де також перед тим, як сказати правду народові, потрібно сказати її самому собі. А це, мабуть, найважче.

НА БАТЬКОВЕ СТОЛІТТЯ¹

Сеї осені сповнилося 100 літ моєму батькові. Він був Микола Петрович. Я — Петро Миколайович. Тож пообіцяв йому назвати сина Миколою. Щоб Микола Петрович не минався. Батькові це сподобалося.

Друковані літери читати він міг, але підписувався тільки латинкою. Поховав трьох синів і двох дочок. Я був дев'ятим за числом. Перед моїм народженням помер шестирічний Василько. Я нікого з тих п'яти не бачив. Усі померли до моєї появи на світ.

На війну не потрапив, оскільки паскудні фашисти не забирали від сім'ї годувальника. Та прийшли доблесні сталінці. Закарпаття висіло в повітрі: Чехословаччина? СРСР? Тож батькові на правах добровольця пропонують або совіцьку, або чехословацьку армію. Він обирає чехословацьку. Як трохи зрозумілу.

Вигнали новобранців на якусь пустку та й почали розсовувати по «четах» (взводах — для російськомовних). Батько побачив, що там суцільний розгардіяш, згадав, що тяжко буде самій матері картоплю вибирати і тихенько подався кущами додому. Більше його не чіпали: хвиля призову минула.

У колгосп зятято не вступав, хоч усе життя проробив у ньому. Але тільки на своїй землі. Ця робота в основному зводилася до косіння за десятку частку, а потім — за третю. Мене в це діло було втягнуто ще в шкільні роки. Тому жодних студентських канікул я не мав. А хотілося іноді в «столицю» Міжгір'я до ровесників. Вийдемо на сінокіс, питаю: «Скільки маю скосити?» В надії підняжитися і надвечір змотатися в село (так у присілку називали Міжгір'я). Батько відповідає: «Скільки Бог допоможе».

Бог помагав, як правило, до пізнього вечора. Щоправда, іноді насилавав затяжний дощ. Тоді я ставав незалежним студентом і навіть письменником. Ішов у Будинок культури на танці. Хоч танцювати не вмів. І не вмію. Але більше розваг без грошей не було. А гроші в родині не водилися.

¹ Скунець П. Навіть для колгоспу — на своїй землі. *Карпатська Україна*. 2002. 21 листоп. С. 7.

Іноді на далеких сінокосах, коли доводилося ночувати біля ватри, батько розповідав мені про давніші часи. За війни переховував у колибі двох поранених партизанів. Я був уже ладен розписати це в газетах, та він застеріг: «Не треба, Петре, бо чорт знає, котрі прийдуть, тягати будуть». З цього я посміювався, бо переконаний був у непохитності совіцького режиму. Але батько, що пережив багато режимів, виявився мудрішим.

На старості його призначили колгоспним садоводом (без офіційного вступу в колгосп), а далі визначили пенсію в сумі 12 радянських карбованців (згодом збільшили до 18). Для нього це були великі гроші, бо вести господарство вже не міг: паралізувало маму і аж чотирнадцять років він невідступно мусів сидіти біля її ліжка. Іноді, коли доводилося ночувати в рідній домівці, я чув його стогін: «Боже, за що ти мене так покарав?» А вдень казав мені: «Я мушу коло неї бути, бо дуже справедлива була жона».

А взяв її — сироту — заміж зі служниці. І тим здобув собі немилість у родині, адже землі не принесла.

Помер батько на 78-му році життя. Через два роки після смерті мами. На кладовище ми його не пустили, бо не хотіли, аби бачив, що відгороджуємо місце і для нього. Але, втративши відповідальність за живу душу, він перестав боротися за власне життя. І дав волю всім прихованим болячкам. І вмер у даремному очікуванні сина з Ужгорода. Досі мені тиснуть душу його останні свідомі слова:

— Що його там в Ужгороді присіло?

Присіло, няньку. Страшно присіло. А що — не знаю. І нічим не відкуплюся.

Пішли з життя вже й двоє старших Ваших синів. Зосталися ми з сестрою. Нам теж не далеко до кінцевої межі.

Але Скунць Микола Петрович на світі є. Як ми з Вами домовлялися.

Світ без батька

Пройшли роки.

Готовий сам до смерті.

Але його із пам'яті не стерти.

*Вже по суботах їздити не треба
мені в Міжгір'я. Спокій. Сирота.*

Відправлена заупокійна треба
уже й за батьком. От я й сирота.
Вмирав мій батько, як і мати, в квітні.
Товкла про сповідь родичів товна,
а він сказав: «Нікого з того світу
ще не вернули, хто вмер без попа».
Баби вжахнулись: «Це зректися раю!»
А в шибку билась провесняна синь,
і він не вірив просто, що вмирає,
чекав на сина...

Припізнився син:
Зібрався син: сьогодні точно їду!
А мав би він прилинати, як птах.
Вмирав мій батько на руках сусіда,
що був також у батькових літах.
На похорон не видали нам візи,
бо Першотравень маршами гримів,
і, як злочинці, нишкнули павізи,
перед червоним буйством прапорів.
Ще й потужити не дозволив поспіх!
Та все ж закрито, грім його побий!
На поминки двох баранів колгоспних
Зарізав нам вівчарик молодий.
Ми, як належить, батька відспівали
(забудемо про вкрадених ягнят)
двома попами: зовсім православним
і тим, що був затятий уніат.
Пішов мій батько у дорогу вічну,
і з ним — його неграмотне добро.
А я вернувся на роботу звичну
і все чекав партійного бюро.
Я знав уже, що маю відповісти,
Коли попів мені хтось пом'яне:
«Так, я ішов без Бога в комуністи,
та не робіть безбачченком мене».
Все обійшлося. Одежу маю, їжу.

*Хоч не багач, але ж і не бідняк.
В народ по теми героїчні їжджу.
І консультую творчий молодняк.
А то й чарчину перекину крадьки.
Приходить часом батько в мої сни.
І хоч не зве мене до себе батько,
боюсь попів, оркестрів і... весни.*

1988

САМОТА ОЛЬГИ РІШАВІ¹

Якими дорогами опинилася на Закарпатті німецькомовна поетеса — сказати не може. Цю сторінку її біографії обійшли чомусь у передмовях до її книжок першовідкривачі цього таланту вчені Микола Зимомря та Степан Бобинець. Можливо, з якихось тактичних міркувань. Та це сьогодні вже й не має важливого значення. Коли людині сповнилося 100 років, порпатися в подробицях її долі не випадає. Треба говорити про головне. Так-от, головне — життя її збулося. Не увінчане лаврами, але й не приречене на безвість.

Ольга Рішаві (Востал) народилася 10 січня 1903 року в моравському містечку Містек в родині дрібного чиновника. Але й тоді чиновники, навіть дрібні, мали перевагу над рештою народу. Тож Ользі вдалося здобути пристойну освіту. Музично обдарована, вона стає вчителем музики. Тоді вчителі ще не були ізгоями суспільства і не підробляли на базарах.

Її перші поетичні кроки у 1920-их роках теж були обнадійливими. Сам Петр Безруч, видатний чеський поет, автор знаменитих «Сілезьких пісень», бачив її перспективу. А от на Закарпатті Ольга Рішаві опинилася без рідномовного середовища. І хоч згодом стала радянською поетесою з можливістю друкуватися в німецькомовних виданнях СРСР, та все ж це були задвірки німецької літератури.

Пригадую, я показав її книжку нашому гостеві, німецькому письменнику Гюнтеру. Сам факт існування на Закарпатті німецької літератури його потішив, та все ж він відзначив деяку архаїчність письма поетеси. Мої знання німецької мови не давали підстав цього заперечити. Та я тішуся, що саме мені було довірено переклад творів Ольги Рішаві українською мовою.

Може, поетеса з гірського села на Іршавщині так би й залишилася для Закарпаття духовною пасербицею, коли б не двоє тоді ще молодих викладачів німецької мови в Ужгородському університеті Микола Зимомря та Степан Бобинець. Скориставшись ленінськими принципами національної політики в СРСР, вони

¹ Скунець П. Її любила самота. *Карпатська Україна*. 2003. 11 січ. С. 7.

й домоглися видання її збірки в Ужгороді в 1979 році, заручившись мою згодою на переклад. На той час і до того нужденні мої знання німецької мови (хоч я мав в університеті з усіх мов, окрім української, «відмінно»), вивітрились, тож я попросив підрядкові переклади.

Очевидно, підготувати їх доручили не дуже сумлінним студентам-«іноземцям», бо я відразу в них заплутався. І обклався словниками. У процесі перекладу вивчив німецьку мову, мабуть, краще, ніж за всі шкільні та студентські роки, і під кінець роботи майже обходився без словників та консультацій. А збірка таки побачила світ. До того ж — двомовна: тексти друкувалися паралельно мовою оригіналу і в перекладі.

Та перше задоволення від виконаної роботи невдовзі минулося. Фахово оцінити мою роботу в пресі майже не було кому.

І все ж збірка стала явищем культури — і німецької, і української. Хай не гучним, але й не безслідним.

Під час Всесоюзної наради перекладачів з української мови в Києві за обіднім столом лєнінградський письменник і науковець, лауреат Шевченківської премії Петро Жур на ближче знайомство прочитав мені поетичні рядки:

*І цвіте бузок,
і ростє дитя,
і з усіх казок
виберем життя.*

— Я чув десь ці слова, але чий вони — не пригадую, — зізнався я. Петро Жур щиро розсміявся.

— Ваші також. Це ж ваш переклад із Ольги Рішаві.

Мені сміятися не випадало. Скоріше — почервоніти за свою забудькуватість.

Тим часом поетеса жила в самотині, часто безпомічна перед життям, що мчалось кудись мимо. Іноді навіть дров на зиму не вдавалось дістати. Микола Зимомря та Степан Бобинець наїжджали до неї, допомагали, чим могли, клопоталися про її старість перед сільським начальством. Доживати віку і то тривалий час довелося в лікарні, де в ті часи можна було і прогостувати, і зігрітися. Аж поки травневої днини 1993 року, на 91-му році життя, не зітхнула над своєю долею востаннє.

Повнішу збірку її поезій «Рокам подвоєно ціну», теж двомовну, було підготовлено ще за життя поетеси, але видати її вдалося аж у 1996 році. Боюся, що це була її остання зустріч із читачем. Нині й живі письменники виборюють собі такі зустрічі ціною неймовірних принижень, найчастіше — без жодної винагороди за труд.

А Ольга Рішаві заслужила на пам'ять людей. Своєю любов'ю до них.

ДОЗОВАНЕ ПОВІТРЯ МИКОЛИ МАТОЛИ¹

Іноді звістки бувають і приємні. Приміром, із газети «Новини Закарпаття» ми дізналися, що Микола Матола став посмертно лауреатом премії імені Василя Симоненка.

Його ровесники 2002 року ще тільки полудень віку зустріли, а він ось уже вісім літ, як розлучився із суєтним земним буттям, сенсу якого дошукувався вперто, бо жити, не думаючи про своє призначення на Землі, не вмів.

Він ще встиг дихнути свободою, підготувати в 1993 році збірку поезій «Дозоване повітря». Назва її не дуже поетична, але дуже точна: в комуністичну пору, коли все було дозованим, а головне — правда, поетові доводилося вдихати слово здавленим горлом.

Майже десяток літ ця збірка пробивалася до читача. Власне, й не пробивалася, бо автор, покликаний дочасно в інші світи, залишив її напризволяще, а хто в нинішньому базарному ревищі, під напором цинізму та брутальності, згадає, що було на світі слово з видзвоном вітру та ще не зовсім замуленої гірської річки.

Коли я писав передмову до першої збірки поезій Миколи Матоли «За білими веснами», виданої «Карпатами», поетові було тільки 27 років. То були якраз брежнєвські часи, повітря мислячим людям тоді справді було майже перекрите, хто не хотів стати фальшивим — мусів стати байдужим, а хто не хотів і збайдужіти, мучився недосконалістю світу, невідповідністю людини її призначенню на Землі.

*...можна жить і вмерти,
Загорнувшись в чорну ризу,
Обминути Мону Лізу.*

Якраз цього тоді ще зовсім молодий поет найбільше боявся.

Потім була ще збірка «Погідний ранок», теж видана в «Карпатах» і теж добре сприйнята читачем.

Свобода тоді жила підпільно. І в цьому нічого дивного немає. Коли вона не була масовою, загальнодоступною, мала більше люблячих сердець і виглядала набагато привабливішою.

¹ Скунць П. Що невмируще — не вмирає. Карпатська Україна. 2003. 16 січ. С. 7.

Що ж побачив поет, вирвавшись у недозовану свободу?

Її символом став для нього міський стадіон, де можна свої почуття не дозувати. Але...

*Але раптом збагнеш — то від болю рве стадіони,
то по пам'яті, душах, тілах, хлопці копкають лопту.*

І як би ми не каралися своїм минулим, що не давало нам вільно дихнути, воно все-таки — наше, воно не було порожнім.

*Щось там творилось за білими веснами,
Щось нуртувало, співало чи дихало.*

Перший розділ збірки Микола Матола озаглавив «Словоспис». Це справді поезії неабиякої гостроти, де не раз гнів переходить у біль, у протест, оголюючи поетичну думку настільки, що й самої поезії вже не чути — вона відступає перед потребою скрикнути, зойкнути, застерегти. Може, в краях, де жінки носять планету на долоні, а чоловіки вмиваються потом тільки зі спортивних інтересів чи з турботи про здоров'я, то й не поезія, з якої стирчить вістря оголеного болю. Але ми не можемо собі дозволити заколисуючих фантазій, поки корчиться в судомі людина-раб, перероджуючись у людину небесного покликання.

Поезії Миколи Матоли громадянського звучання для української літературної традиції цілком природні. Та й чи тільки для української? Зло й добро, свобода й несвобода, надія і відчай тільки виявляються по-різному, а жили й житимуть у всі часи й у всіх народах. Без громадянської напруги поезія неминуче хирлявіє, перетворюється на забавку, нікому не потрібну, окрім самого автора. В цьому я не раз переконувався, читаючи поетів із благодатних країн. Враження одне: все це — ігри зі словом, затіяні знічев'я. спроба себе віддзеркалити у слові, та не такого, як ти є насправді.

У Миколи Матоли це набагато серйозніше:

*Усвідом, що твоє
віддзеркалення
у цю мить розглядає тебе.*

Ми багато зберегли того в неволі, що легко розтратили на свободі. І поки десь там «Губами плямкали, товстими губами», над Україною тремтіло і поки що тремтить:

*Постелю тобі постелю —
як пустеля? як пустелю?*

Я од тебе хочу сина...

Далеч синя.

Це з вірша «Велич міста». Де мужність і ніжність — єдині, а тому й не безплідні.

Другий розділ збірки, мабуть, дужчий від першого вже тому, що розмаїтіший за тематикою, має назву «Словохрест». Думаю, пояснювати її не варто — поезії тут болять іншим боєм, що про-ріс із Христових ран.

У вірші «Фіксація депресії» поет, безмірно люблячи свою країну, аж ніяк не прагне її знеболити, мабуть, аби не збайдужіти до своєї долі. Однак не щадить він і себе:

Тож мучайся і страждай невтомно

І не зрони сльозу-биду,

Коли решечені долоні

Хрестом могильним підведу.

Може, у віршах цього розділу забагато трагізму, але не плаксивості, а трагізму живого. У вірші «Прип'ять», приміром, написано-му з приводу Чорнобильської катастрофи, легко було б ударитися в риторику, а поет зумів свої вболівання втягнути в таку вибагливу і до того ж природну форму, що, здається, інакше й не можна було написати.

Це справді зразок високої поезії, котрий можна б назвати хрестоматійним, коли б у наших хрестоматіях досі не культивувалися найпримітивніші тексти.

Є в Миколи Матоли вірші справді трагічно-сумні, є сповнені віри у не випадковість людського буття, а є просто не по-ниніш-ньому ласкаві, як от цей:

Наполохані кролики — милі безхвості слова...

І, нарешті, є в нього вірші-кпини. Так і розділ називається — «Кпини». Тут гору вже бере іронія, яка так і не переходить у сатиру — автор уміє себе стримувати від гостроти, де вона була б недоречною.

Отаким неоднаковим в одній збірці приходить до нас незвичайно талановитий поет родом із Мукачеве Микола Матола. Котрий міг би нам ще багато сказати на свободі, коли повітря не до-зване, а до правди все одно не ближче, як було за його молодості.

А тепер невеличкий епізод із його біографії.

Свого часу Микола Матола працював перекладачем у фірмі «Супутник», що обслуговувала зарубіжних туристів. Для багатьох це означало, що співробітничав з відповідними органами. Та й пішли гуляти по місту недобрі чутки.

Передрукувавши колись у Міжгір'ї рукопис книжки В'ячеслава Чорновола «Правосуддя чи рецедиви терору?», помічений у зв'язках із «дисидентами» Миколою Руденком, Тарасом Мельничуком, Олесем Бердником, я все ж остерігався тримати рукопис удома. Але кому ж його довірити? Адже колись дав почитати рукопис книги Івана Дзюби «Інтернаціоналізму чи русифікації?» знайомому письменникові і назад його не дочекався.

Попросив «залученого» Миколу Матолу.

Коли після ув'язнення і заслання з'явився в Ужгороді В'ячеслав Чорновіл, у якого цю роботу, звісно, було вилучено, Микола Матола приніс рукопис не тільки збереженим від погодних коливань, а й любовно оправленим у тверду оправу.

І на що ж покладався я?

Тільки на талант. Небуденний. Щирий. А отже — не продажний. Прекрасно, що я не помилився.

Гірко, що доля часто не падає таких людей. Не дає їм сповнити своє високе призначення, а може, й місію на Землі сповна.

Тим паче гірко мені, що це сталося з Миколою Матолою, якого я по-справжньому любив і як поета, і як молодшого друга. Люблю й понині. І сподіваюся, що з появою збірки «Дозоване повітря» його полюблять і молодші шанувальники слова, що досі його не знали.

ОЛЕСЬ БЕРДНИК ПІШОВ У СВІЙ СВІТ¹

На 77-ому році життя відійшов за фатальну межу людського життя видатний український письменник-фантаст, футуролог, правозахисник, мислитель-філософ Олесь Бердник. Хто читав його романи «Чаша Амріти», «Зоряний корсар», «Стріла часу», мав змогу переконатися, що то не таке собі розважальне читиво, а проникнення у найглибші загадки космосу і його породження — живої матерії в усіх виявах, у тому числі — людському.

Я познайомився з ним у будинку творчості в Ірпені під Києвом. Хоч Бог і не має тілесної форми, але чомусь відразу подумалося, що він схожий на Бога: двометрового зросту, високочолий, сивобородий. Щоб ви могли його уявити, згадайте нашого доктора Снігурського.

Але тоді ми просто симпатизували один одному.

Глибше я збагнув, ба ні, так і не збагнув цю людину, коли зупинявся на нічліг в Кончі Озерній у Миколи Руденка. Микола Данилович неодмінно запрошував Олесь Бердника, і ми цілими ночами просиджували за накритим столом, забуваючи про налиті чарки, бо в скромну казенну кімнату вривався цілий космос з його міриадами світів і закладеним у порошок — людину з космічним розумом.

І ніколи не заходило мови, що письменникові вже доводилося сьорбати сталінську баланду «за антирадянську діяльність».

Та романи Олекси Бердника не вкладалися не те що в соціалізм, а навіть у матеріалізм. Неприємності почалися з роману «Зоряний корсар». У пресі з'явилися явно замовлені нищівні фейлетони про містифікатора-ідеаліста, що було сигналом для виключення його зі Співки письменників. І виключили. Та Олесь Бердник не заховався в себе, створює правозахисну організацію «Українська Гельсінська Співка».

За цей «злочин» Бердник знову опиняється за ґратами. Зустрічалися ми з ним і в Ужгороді, на квартирі Івана Чендея.

¹ Скунць П. Він пішов у свій світ. *Карпатська Україна*. 2003. 20 берез. С. 4.

Востаннє я його бачив на першому з'їзді письменників України (вже незалежної).

Він був повен сил, говорив мені про Українську Духовну Республіку, вже ним створену з благословення Папи Римського.

Потім випадало мені бувати в Києві рідко й поспіхом. Аж тепер я довідався, що останні три роки він був прикутий до ліжка, переживши три інсульти і втративши дар мови.

Він був не від світу цього. І пішов у свій світ.

Але людство, нація без нього збідніли.

ЮРІЙ ЧОРІ СТАВ УКРАЇНСЬКОЮ ЖИЛОЮ¹

Юрій Чорі — людина для мене нововідкрита. Адже, скільки пам'ятаю, мені спілкописьменницькі наставники товкли, що він убив чоловіка і тому дістав строк. А виявилось, що Юрій Чорі — не тільки син свого народу, а й отець його. Бо за нього (а це може тільки батько) замінив учительські туфельки на тюремні боканчі. Грубі, тупі, як ті, хто витягнув жили із нашого народу, а з нього не зумів. Виявився нескоримим.

Він був українською жилою. Коли я йому пропоную подати заяву в Спілку письменників України, він не те що відмахується, — протестує: хто там мене буде приймати?

Многі з тих, що тоді падлючили, — повмирили. Прийшли нові.
— А вони чим кращі? — каже Юрій Семенович.

Я зіщулююся. Може, це стосується й мене. Бо хоч не був ув обіймах влади, але не знав концтаборів. Це нині вже немовби вина — не сидів у тюрмі, то наче й не письменник.

Щоправда, в газеті «Карпатська Україна», яку я тоді редагував, ми перші видрукували добірку поезій Юрія Чорі «Ворон, та не птах» — лірику поета, вигойкану із-за іржавого дроту, під виття сталінських псів — у псячому й людському вигляді.

Настала незалежна Україна. Ніби незалежна. Тому, що не хоче бути незалежною. Все комусь пхається головою в пащу. Як не Росії, то Америці.

Та Юрій Чорі став по-справжньому незалежний.

Ми сьогодні говоримо про книжку лірики «Ворон, та не птах». Саме тому, що вона в нього — найбільочіша.

Далі моя передмова до збірки «Ворон, та не птах»:

*І кріплюсь!
Кріплюсь щомога,
щоб не впасти ниць,
не зогнити у завалах
рубаних ялиць.*

¹ Скунць П. Він став українською жилою. *Карпатська Україна*. 2003. 20 берез. С. 7.

Авторові цих рядків Юрієві Чорі довелося кріпитися не тільки замолоду, коли зловісний чорний «ворон» вкрав його з рідного краю, так звана свобода теж виявилася примарною. Бо що то за воля, коли претендують на душу?

Замозолене батьком Семеном Чорі майно — а він тричі їздив на заробітки до Америки — було в результаті колективізації усупільнене. Наймолодший син Юрко, що мав стати законним спадкоємцем отчого набутку, залишився з голими руками. Звичайно, молодий і дужий, він легше змірився з утратою газдівства, як пограбований люмпенським режимом батько, що тільки під навислою загрозою Сибіру вступив до колгоспу. Не міг тоді знати Юрко, що влада нова спробує усупільнити й талант. Власне, й таланту в собі він тоді не підозрював. Проте вчитися хотів. Але судилося не здобувати, а втрачати.

Шестеро дітей було в родині Чорі, та дві дівчинки померли ще в дитинстві, а брат Василь, що був залізничником і діяв під час війни в підпільній організації Василя Жупана, був заарештований гортійцями та й пропав безвісти.

Може, коли б Юрко менше цікавився світом, світ би менше цікавився ним. Але робити в колгоспі за мальовані палички, бо на трудовень майже нічого не давали, дужому хлопцеві не дуже хотілося. Освіту як на той час Юрко мав непогану: народна школа, два роки реальної гімназії, пів року торговельного технікуму, середня школа. І сімнадцятирічний хлопець із низинного Фогораша (нині Зубівка) з-під Мукачева їде вчителювати у глухе верховинське село Ляховець (нині Лісковець). Вчителював іще три роки неподалік рідного села у Станівській семирічці, водночас навчаючись заочно на російській філології Ужгородського університету, однак у 1954 році:

*В цивільному — плащах і кепках,
міцні, вгодовані дебїли.
— Що за розбій? — жажнулась мати.
— Молчать! Не двігаться! — звеліли.*

Обласний спецсуд «вліпив» 10 років виправно-трудових таборів із подальшим позбавленням прав на 3 роки.

«Батько, — згадує поет, — довідавшись про мій арешт, помер від розриву серця. Та про це я дізнався тільки після суду, коли вели

із залу засідання до «ворона», і мати, яку на суд не допустили, гукнула з вулиці: «Ци знаєш?...» Не дай Бог нікому подібне пережити.

На той час Юрій Чорі писав уже до газет, навіть віршами, декларував те, що вимагалось, але душа врешті збунтувалася проти фальші, насильства, партійного диктату, що й привело його на лаву підсудних. А там — етапна дорога аж до уральської річки Косьва, де ліс валив, ГЕС будував і навіть професію столяра-верстатника освоїв. Віршувати не кидав, тільки то вже були інші поезії, продиктовані не хвилинним напливом, а самою народною долею, що стала власною.

З хрущовським потеплінням Юрія Чорі нібито реабілітували, і він повернувся до рідного села. Однак соціалізм із людським обличчям виявився всього-на-всього гарною казочкою, в яку багато хто з нас повірив, бо надто вже хотілося жити по-людськи. Сподіванка повернутися на вчительську роботу виявилася облудною. Добре, хоч в університеті поновили. Пробирав зайнятися науковою роботою, з намови викладачів університету Воскресенського та Лінтура навіть подав заяву до аспірантури. Однак особова справа молодого науковця опинилася у спецвідділі. «Ви кого рекомендуєте, зека?» — почули там не досить пильні вихователі університету. Юрій Чорі не заспокоївся, подав документи в аспірантуру при Львівському університеті імені І. Франка, але про всяк випадок здобуває ще й освіту в Ленінградському лісоінженерному інституті — далі від політичних наглядців. Коли ж одержав повідомлення зі Львова, що його допущено до здачі кандидатського мінімуму, покинув інститут. І дарма!

Не будемо описувати всіх митарств, яких довелося зазнати протягом наступних літ. За яку б роботу не зачепився, тінь КДБ невідступно переслідувала його, знаходила, і починалося нове коло поневірянь. Навіть місце викладача трудового навчання у школі йому не давали, а з актора театру переводили на організатора глядача. І нарешті Юрій Семенович зважився на добровільний візит до непроханих опікунів із КДБ. Вдалося потрапити на розмову до самого начальника управління Савчука. Говорив виведений із рівноваги безробітний мовою ультиматуму:

— Або протягом 24 годин буду влаштований на роботу за спеціальністю, або звернусь до будь-якого посольства на території

Радянського Союзу із проханням політичного захисту. Коли ж і в цьому мені перешкоджають органи безпеки — при найпершій нагоді перестріну безпосередніх кривдників-злочинців, що топчуть мою людську гідність, і вб'ю або покалічу на все життя.

І знову був чорний «ворон», ще того вечора. Юрій Чорі нічого доброго не передчував — попросився з родиною. Однак «ворон» до в'язниці не завернув, під'їхав до обкому партії. Секретар обкому Шамовський роботу пообіцяв. Тільки не вчительську. Юрієві Чорі, що на той час наклепав за сяку-таку платню немало курсових та дипломних для імущих, цього було мало:

— Хто з партійців і доки позбавлятиме мене конституційного права свободи слова і друку?..

Розмова була крутою, і вчителем праці все ж таки Юрія Чорі прийняли. Хоча й зі скрипом, та поета почали друкувати. Та перша збірка «Ворон, та не птах» побачила світ у видавництві «Карпати» у 1994 року. Між тим у доробку Юрія Чорі, крім поезії, чимало драматичних та прозових творів, фольклорних записів, публіцистичних виступів, рецензій, наукових розвідок.

Сам поет оцінює збірку так: «Було мені тоді 20-23 роки. Тому, можливо, не всі поетичні образи з позицій сьогодення дня й світобачення є художньо довершеними. Міг би їх легко підправити. Дехто так і робить, вкладаючи в тодішні переживання сьогоденні відчуття. Я цього робити не збираюся, оскільки не ставлю собі за мету здаватись кращим, ніж я тоді був насправді».

А кращим бути й не треба. Долго не переписати начисто, якою важкою вона б не була. Вірші, що увійшли до збірки, — то справжній, непідробний біль, який можуть роки притамувати, та стерти з пам'яті й душі не можуть.

Кожен із цих віршів, писаний потай від наглядацького ока, міг обернутися для автора карцером чи й додатковим строком. І хоч ці твори передусім багато важать як документ доби, чутливий до слова читач належно оцінить їх і як художнє досягнення поета. Щирість переживань так чи інакше обертається глибиною слова, зрілістю думки.

Та й чи можна про табірне життя говорити вишукано?

*В отупінні
з вусів іній*

*крижаний згібаю.
Стужа груди
не остудить –
Виживу!
Здолаю!..*

І вижив, і здолав, і тому вижила правда, і тому вона, правда, незнищенна.

На щастя, навіть у нинішню глуху до мистецтва пору Юрієві Чорі вдається поговорити з читачем, від якого він так довго був відлучений.

Одну за одною він видає книжки — фольклорні, авторські. На моїм столі сьогодні — «Легенди одного села» (Мукачево: Елара, 2002, за підтримки голови Закарпатської ради профспілок Ігоря Короля).

Дорогий Юрку! Даруй мені, що я Вас невчасно зрозумів.

Думаю, не впаде із Закарпатської організації Спілки письменників крисаня, якщо вони також попросять у Вас вибачення. Може, тих уже нема в житті, що Вас здавали, але престолоспадкоємці мусять каятися за гріхи своїх попередників.

Тепер Ви в zenіті свого творчого злету, і я рад, що одну за одною отримуємо книжки, які представляють не тільки Вас, а й обличчя нашого народу.

Я ж Вас, Юрку, бачу, серед усіх розпуті незалежного. І такою хочу бачити свою і Вашу державу.

Обом вам — незламності!

ФЕЛІКС ОЗНАЧАЄ – ЩАСЛИВИЙ¹

Фелікс Давидович Кривін народився 11 червня 1928 року в місті Маріуполі на Донеччині. Ось що він пише з цього приводу в своїй «Автобіографії». «Я родився в щасливому 1928 році. Якщо сума двох лівих цифр дорівнює сумі двох правих, рік вважається щасливим. І в свідоцтві про смерть, виданому мені після народження, смерть була закреслена, а замість неї вписано, що я народився. Повторно навряд чи так пощастить».

Не будемо судити загалом про життя ювіляра. Але талант у нього справді щасливий.

Позаторік із далекого Ізраїлю я отримав у подарунок книгу казок та оповідань мого давнього друга Фелікса Кривіна «Пеший город», видану в Єрусалимі. У ній письменник залишається вірним собі: його гумор пронизаний не тільки любов'ю до людини, а й до всього живого й неживого. Пригадалися слова письменника з книги майже двадцятирічної давності «Круги на песке»: «Все неживое хочет жить». Та й сама назва єрусалимської книги щось мені нагадувала давнє.

Так і є, назву книзі дала казка шістдесятих років, тільки тоді вона називалася «Птичий город». Я тоді працював разом із Феліксом Кривіним у Закарпатському обласному книжково-газетному видавництві, і як ми не намагалися обійти пильність вищого видавничого начальства, видати книгу не вдалося. Хоч надворі нібито й творилася хрущовська відлига та й дійство казки творилося десь на Канарах, у казці надто прозоро прочитувалась наша соціальна дійсність. «Сколько помнит себя солдат Канарей, всегда рядом с ним кто-то исчезал. Сначала исчез его отец, и мать записала его на свою фамилию. Потом и мать исчезла: за ней приехал Ворон и увез ее неизвестно куда». Тоді ще люди добре пам'ятали про «чорні ворони», які відвозили людей у безвість.

Першу книгу своєрідних байок «Вокруг капусты» письменник видав у Москві в 1960 році. Діяли в цих байках не звірі, як то найчастіше буває, а побутові речі, від звичайного градусника до ще

¹ Скунець І. Фелікс означає – щасливий. *Карпатська Україна*. 2003. 12 черв. С. 5.

звичайнішого гребінця. Та й чи байки це були? Скоріше, казки, в яких речі живуть людським життям.

Аж три наступні книжки письменника так і називалися: «В стране вещей», «Славные вещи», «Вещие вещи». Вони здобули широкого читача по всьому тодішньому Союзу, а «Карманная школа», в якій уже діяли й не речі, а абстрактні поняття науки, стала справжнім бестселером, несучи в собі два плани: суто художній, для освіченого читача, що вміє мислити абстрактними категоріями, до прикладного — для тих, хто навчає дітей азів науки, і самих школярів.

Згодом з'являється з-під пера Фнлікса Кривіна й «Принцесса грамматика», «Всемирная история в анекдотах», але то вже новий виток художнього мислення, де справжня наука заговорила художньою мовою, з прикладної, про яку все-таки держава дбала, перетворилася на високу філософію з глибоким людським підтекстом. Тим часом настали брежнєвські часи, ідеологічні гайки почали закручуватися тугіше, довелося з державою хитрити. Книжка «Божественные истории» побачила світ лише у московському видавництві, що займалося виданням політичної літератури, під знаком атеїстичної, хоч нічого спільного з войовничим атеїзмом не мала.

Але нема такого доброго діла, яке б залишилося безкарним. Так любив говорити наш старий друг Йосип Жупан, і це невдовзі ми на собі відчули сповна, не могла оминати «сія» чаша й Фелікса Кривіна. У 1971 році виходить його збірник «Подражание театру», тільки частину тиражу якої встигли продати, іншу було вилучено із книгарень і знищено. Як редактор цього видання, я згодом був викликаний до Комітету по пресі в Києві. Автора було звинувачено в сіонізмі, хоч за довгі роки роботи в одному кабінеті я за ним цього не помічав. Та тоді громили за все: за націоналізм, за пацифізм, за не класовий підхід, за відрив від народу.

З часом влада втомилася впокорювати непокірних, книги Кривіна знов почали з'являтися. Не все збереглося в моїй домашній бібліотеці, дещо «зачитали» мої друзі безповоротно. Минули роки, змінився світ, але я й досі час від часу перечитую «Гиацинтовые острова», «Изобретатель вечности», «Принцессу грамматик», «Хвост павлина», а тепер уже й виданий в Єрусалимі «Пеший го-

род». Бережу як реліквію подароване видання, здійснене у Москві до 150-річчя поета Леоніда Глібова, його творів у перекладі Фелікса Кривіна. Річ у тім, що в Москві байки Глібова ніхто не брався перекладати, всі їх вважали переспівами Крилова. Фелікс Кривін вчитався глибше, неупереджено — і блискуче переклав.

З Ужгорода до Ізраїлю Фелікс Кривін виїжджав над силу, але мусив, так склалися сімейні обставини. Довго ще телефонував, просив говорити по-українськи, бо стужився за нашою мовою, хоч я, власне, ніколи й не говорив з ним по-російськи.

Звичайно, в Ізраїлі він ніколи не буде мати такого широкого і вдячного читача, як мав на землі, де народився. Але, думаю, до його книг ми в себе на Україні ще будемо довго повертатися. Бо вони чесні, мудрі, націлені на вічні істини. Недарма ж їх читають у всьому читаючому світі.

Підтвердження тому — книга з серії «Антология сатиры и юмора России XX века», що вийшла два роки тому у видавництві «Ексмо-Пресс». Це найповніше видання творів видатного письменника, яке перед його ювілеєм кладу на стіл, щоб заново їх перечитати і бодай у такий спосіб зустрітися з Феліксом Давидовичем у дні його мудрого ювілею.

Книжки Фелікса Кривіна пронизані світлим гумором, а отже, додають нам здоров'я і сили до життя. Того ж бажаю і їхньому автору. Многая і благая літа з Ужгорода! Мого — і його теж, бо він тут своєю людяністю і творчістю прописався назавжди.

ВАСИЛЬ ВОВЧОК – ПОЕТ ПЕРЕХІДНИХ СВІТІВ¹

Познайомився я з ним ще школярем-десятикласником. А Василь Вовчок був студентом-першокурсником. Заочно знав його ще з 1956 року. В міжгірському кіоску трапилася мені на очі збірка віршів «Добрий день». Проглянув її – поет із Нижнього Бистрого. Купив – тоді книжки коштували якісь копійки, які міг викласти навіть учень. Читав я книжку на пасовиську біля корів. Автор тоді служив у війську на Кавказі. Чим мене вразила та збірка? Довірливою простотою. А ще тим, що, виявляється, поети народжуються не тільки десь на Полтавщині або Черкащині, а всього за тридцять кілометрів від мого Волового (тепер Міжгір'я). І пишуть не тільки про те, «як реве ревучий», а й про наші гори.

Якось я надіслав до Закарпатського обласного книжково-газетного видавництва рукописну збірку своїх поезій. Слабеньку, звичайно, але тоді мені здавалося, що вона здивує світ. Дива не сталося, та якось із уроку мене покликали до директора школи. У кабінеті сидів незнайомий мені чоловік у плащі сталевого кольору.

– До нас приїхав поет Василь Вовчок, – сказав директор. – Він читав твої вірші. Хоче з тобою поговорити.

Виявляється, про мене директор із поетом уже переговорили. Іван Іванович Сятиня – так іменували нашого директора – був фронтовиком, внаслідок поранення йому перекошило обличчя, але в розмові з ним про це забувалося, бо вмів зосередити увагу співрозмовника на іншому.

Як довідався я пізніше, Василю Вовчкові тоді директор сказав:

– Файний хлопець, лиш у комсомольці ся не пише.

– Запишешся, – пообіцяв Василь Вовчок.

Я було надумав поступати на математичний факультет. Та Василь Юрійович переконав вступати на філологію. Звичайно, українську. І вступити в комсомол, бо інакше не потраплю до університету.

Здивувався я, коли побачив, на якому транспорті приїхав поет. То був звичайний велосипед.

¹ Скунць П. Поет перехідних світів. *Карпатська Україна*. 2003. 10 лип. С. 13.

Потім поет на своєму двоколісному коні об'їздить чи не всю Верховину, збираючи людей на гостину поетичного слова.

В альманасі «Карпати» завдяки Василеві Вовчку з'явився мій вірш «Старий дідусь посивілий» — все, що можна було відібрати з цілої збірки. І все ж...

Де ви знайдете сьогодні таку увагу до молодих?

Невдовзі я став студентом. Василь Юрійович був на другому курсі, очолював студентське літературне об'єднання. З ним рахувалися не тільки студенти, а й викладачі. Мало того, що був автором двох поетичних збірок (друга — «Веселки воду п'ють»), маючи за плечима неабияку біографію (до армії був комсоргом на будівництві Тербле-Ріцької ГЕС), був членом університетського парткому. Завдяки його авторитету ми видали пристойний альманах студентської творчості, а на засіданнях літстудії жорстоко обламували один одному крила і роги амбіцій, аж поки не втручався Василь Вовчок.

Зайшов він якось до мене і каже:

— Давай свої вірші і ходімо зі мною.

— Куди?

— Побачиш куди.

І завів мене просто в кабінет до директора видавництва, ще з порога цитуючи мої вірші. Так я став автором першої книжки.

Якось запросив мене Василь Юрійович в одну з порожніх аудиторій.

— Послухай лише і скажи свою думку.

І почав читати вірш «Матері»:

Ти навіть поїздом не їхала ніколи,

Бо далі Хуста стежка не вела.

Ні днини не ходила ти до школи,

Не в панській віллі — в хаті ти зросла...

Вірш був настільки пронизливий у своїй любові, що я ледве стримував сльози, згадуючи власну матір.

Все це я розказав тільки для того, аби переконати себе ще раз, а, по можливості, і тих хунвейбінів, котрі намагаються любити без любові, а все, що було до них — розтрити, понівечити. Василь Вовчок — постать у закарпатському літературному процесі — неординарна. Він приніс у поезію свіжий струмінь тієї ширості, що в радянські часи не культивувалася.

Я вже чую підколки: але ж якраз ту радянську дійсність поет вихваляв на всі лади.

Так, вихваляв. А що ви хочете, коли за всіх попередніх державних режимів верховинець був приречений на вимирання, а за радянських часів усе-таки отримав доступ до освіти. Адже то правда, що каже поет, і від цього нікуди не дінешся:

*Піп чуба рвав мені не раз,
Коли ходив я в перший клас.
— Тупий руснаку, дурню ти,
Корови пасти, хлопе, йди.*

Як би там не було, а саме за радянської влади верховинець дістав змогу розширити свої горизонти, обмежені найближчими верхами. Більше того: верховинці навіть мали певні пільги при вступі до університету. Звичайно, був у цьому і практичний інтерес: городянин відбуде «на заслання» десь на Верховині обов'язкові два роки та й змиється знову до міста, а верховинець залишиться працювати вдома. Але попри все верховинці почали масово здобувати вищу освіту. А головне — позбулися національного приниження.

Звичайно, радянський режим знищував людину, котра повставала проти нього. Та й невинних жертв вистачало. Але всі попередні режими винищували Верховину поголовно, вона просто вмирала.

В одному з віршів поет скаже:

*Тут життя не на колесах —
На твердих плечах.
Сильний тут лишився жити,
А слабий зачах.*

Ну, хто сильніше сказав про нашу Верховину? Ану озвіться, новоявлені!

Ще звинувачували поета в атеїзмі. По-перше, не треба плутати антиклерикалізм, що виправданий і сьогодні, із безбожжям. А по-друге, той Бог, якого нам втовкмачує в голови офіційне християнство, прагне відібрати від людини свободу вибору. І чи не тому після падіння комуністичного режиму першими ринули в церкву саме фарисеї, котрим справді є що відмолювати і є в чому каятися. А що відмолювати простолюду, котрий на землі зазнав справжнього пекла?

Так що не треба кидатися з одних крайнощів у другі, бо християнство і комунізм виросли з одного кореня. І там, і там від людини вимагається безоглядна віра, не контрольована розумом. А навіщо тоді Бог дав людині розум?

От і повірив поет Вовчок у справді людяні засади нової комуністичної релігії, а що вона виявилася облудною — це вже не його вина, а його і наша спільна біда.

Цікавий ми народ. Можемо спокійно читати оду «На день вступу на престол Єлизавети Петрівни» Михайла Ломоносова і нітрохи не ставити під сумнів вартість його поетичної творчості. Зате своїм не прощаємо жодних відхилень. Відхилень від чого? А що тоді казати про сучасний так званий андеграунд, де взагалі нема жодної моралі, а суть людська зведена до скотячої? А що сказати про новоявлених співців України, котрі вже засліпили її своєю тюхтійською любов'ю, а вона, така люба й така славна, порпається на смітниках Європи і ніяк не дасть собі ради зі своєю свободою.

Василь Вовчок був сином свого часу. На біду, доводиться говорити — був. Бо 10 грудня 2002 року, за пів року до свого сімдесятиліття, Василь Вовчок наказав нам довго жити.

Час відбере з поезії Василя Вовчка те, що було справжнім. А твори, які належать до істинної поезії, в нього такі є.

Поезія Василя Вовчка густо замішана на політиці, а тому дуже вразлива, адже політика не знає постійних величин.

Та що поробиш, коли політика невблаганно вривається в кожен домівок, жонглюючи нашими долями. Український поет, навіть суто ліричного складу, яким і був Василь за своєю природою, все-таки не може залишатися осторонь політики, адже неможливо залишатися осторонь судьби.

І от у Василя Вовчка знову перехідний період — із земного життя у невідоме нам існування.

Сьогодні зустрінемося із ним, земним, у його поезіях. Вони дуже різні — поезії ранні і поезії останні. В перших була романтика. Але, як висловлювався потім сам поет: романтика — обмантика. В останніх віршах поет новонароджений світ оцінює хитро примруженим оком: дорости, світку, до мого вже віджитого, а тоді й скажеш, чи є істина одна для всіх. Адже і в одній людини істина

мінється протягом невеликого життя, навіть якщо не замішана на політиці, як то було у нас не з нашої волі.

Василь Вовчок — не тільки поет. Він автор багатьох прозових, кількох драматичних творів. Та все-таки навіть в його прозі та драматургії поезія домінує.

Бо він — поет, що служив життю. Хай воно й було підступним, оманливим, потребуючим душевної жертви, але все-таки життям. Його твори мають добротне народне підґрунтя, навіть із язичницькими елементами. Згадаймо його оленя, що несе сонце на рогах. Василь Вовчок — це дорога. Хай не траса, а своя дорога, прокладена в пору бездоріжжя.

ДОЛЯ-НЕЗГРАБА ВАСИЛЯ БАСАРАБА¹

Вона закінчилася смертю письменника в ніч на 12 серпня 2003 року.

Вірш із першої поетичної книжки поета написаний рівно десять років тому: 12 серпня 1993 року. А починав він як прозаїк. Точніше — журналіст.

Народився в селі Жукові Мукачівського району 25 травня 1932 року. В 1943 році вступив до Мукачівської російської гімназії. 1950 року стає студентом Ужгородського державного університету. Майбутнім фахом обрав російську філологію. По-російськи писав і перші вірші.

Але в літературу прийшов як український прозаїк. Проте з поетичним відчуттям слова.

Перша його книжка «Коли трембітають вітри...» увійшла в українську літературу прекрасним сплавом прози і поезії — як це було в Юрія Яновського, Григорія Тютюнника (не плутати з Григором), Олеся Гончара, Євгена Гуцала. Останній дав найвищу оцінку талантові Василя Басараба. Бо розумів його добре, адже сам починав як поет.

Відтоді Василь Басараб остаточно визначився як тонкий український письменник. Не для масового читача, а для тих, що чують свою душу. Про своє російськомовне минуле ніколи не згадував. Дав нам ще й збірку новел «Скресінь», і повість-баладу «Задивляюсь у твої зіниці...» (назва — рядок із вірша Василя Симоненка), повість у новелах «Осідлані гори», повість «Коронне село», баладу (в прозі) «Летіла частка сонця».

Все це була проза, але проза поета, який не вмів закрутити сюжет. Бо душа його ніколи не жила в бандитському світі.

І в 1994 році Василь Басараб вибухає поетичною книгою «Сиве літо», написаною справді за одне літо. Тут він справді знайшов себе — чулого, не влаштованого в житті, не здатного бидлові відповісти по-бидлячи, а зі спробою знайти в цього бидла душу.

¹ Скунець П. Доля-незграба Василя Басараба. *Карпатська Україна*. 2003. 14 серп. С. 2.

На ще вищому рівні він продовжив цю роботу в поетичній книзі «Тернова ніч» — книзі Христових страждань у Гефсиманії.

Він не мав рівного шляху в літературі. А в особистому житті був зовсім занедбаний долею. Комплекс неповноцінності, що з'явився після захворювання туберкульозом, так і не полишив його. Від тої хвороби він вилікувався остаточно, але його невміння жити й любити так звані близькі люди, котрі врешті в тяжкі хвилини його покинули, і родичі, що зруйнували уклад Василювого життя, вони все дістануть.

Уже дістали.

І він помер, уступивши комусь квартиру і те, що було в ній, свою комсомольську юність, та нікому не уступивши свого таланту. Справді закарпатського, справді українського, справді Божого.

ВАСИЛЬ ВОВЧОК У ПОШУКАХ ЛЮДИНИ¹

«Є в людях люди». Таку назву пропонував автор цих рядків і автор передмови до вибраних поезій Василя Вовчка. Та припізнив-ся із пропозицією: вже було готове художнє оформлення видання. І вийшла невелика накладка. Майже одночасно виходять дві збірки поезій, і в обох — сонце. У Василя Вовчка — «Де сонце котиться верхами», у Василя Вароді — «Заснуло сонце у мені». Здійснив обидва видання госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ обласного управління у справах преси та інформації.

У середу сповнився рік, як замовкло серце Василя Вовчка. Якраз у цей день і пишу ці слова, маючи перед собою ошатно виданий збірник, якого, може, й не мав поет за життя.

Книжка вийшла тиражем 1000 примірників. За європейськими стандартами для поезії це немало. Я радий у цей сумний день заново зустрітися з Василем Вовчком. Знаю, що сьогодні буде по ньому молебень, знаю, що палитимуть свічки пам'яті. Я хочу також запалити свою свічку, то й пишу ці слова, в яких не буду ні виправдовувати, ні захвалювати поета, бо він для мене — живий, до того ж — молодий.

Це був перший письменник, з яким мені випало зустрітися в житті, коли я ще був школярем. І для мене він залишився таким — молодим і невтомним. Зустрічав я Василя Юрійовича й іншого, вже з палкою-помагалкою, коли він переніс інсульт. Наша редакція була поряд із його квартирою, то часто заходив він і до нас, бачив я його і на лавичці Київської набережної з новими друзями-пенсіонерами, однак і тоді він намагався бути при ділі. Щось писав та ще й гуморизував, хоч смерть уже ходила поряд.

Так, це було і від цього нікуди не дітися. А все ж він мав за плечима стаж комсорга на Теремле-Ріцькій ГЕС, військову службу, а головне — дві збірки поезій: «Добрий день» та «Веселки воду п'ють». Багато дівчат закохувалося в нього, мріяло вийти за нього заміж, адже філологічний факультет — то своєрідний «інститут благородних дівць».

¹ Скунець П. «Є в людях люди». *Карпатська Україна*. 2003. 13 груд. С. 13.

...Аж завидно гордій
Молодій горянці.
Я кажу: горянці.
Погляд в неї хмурий...
Молода горянка
У тяжкій зажурі:
«Не було від тебе
Довго-довго вісті.
Ти забув про мене
У далекій місті».
Плентався за тою,
Що любила джази,
Що в руках мотики
Не тримала й разу.
А мене назвала
Селянином грубим.
Здогадавсь, та пізно...
— Ні, не пізно, любий.

Не пам'ятаю, щоб цей вірш десь друкувався, тому цитую з пам'яті. І Василь таки одружився з горянкою, бо й ніколи не тягнувся в ті кола, де все фальшиве: від псевдоцінностей, навіть через «залізну стіну» проникаючих із Заходу, і до вивищення над своїм народом, коли розум і душа безробітні, хоч і ситі.

Він жив горами:

Там життя не на колесах —
На крутих плечах.
Сильний там лишився жити,
А слабий зачах.

І хоч його часом намагалися підколоти, — мовляв, Павло Лісовий (був такий декан) визволив Закарпаття, а Василь Вовчок побудував Терембле-Річку ГЕС, — то була радше реакція на офіціоз, де саме солдата-рядового Лісового та комсорга Вовчка ставили усім за приклад, ніж студентське ставлення до самого Вовчка. Бо хоч у багатьох віршах він і був ревним обстоювачем тогочасних ідеалів, їх руйнували інші вірші, де любов до гір та горян билася замкнутою в клітці пташкою, і хоч не могла вирватися з тої клітки, а все ж кривавилася, б'ючись об ґрати.

Не буду рецензувати нову збірку Василя Вовчка. Що хотів, сказав у передмові, а глибоке наукове тлумачення його творчості дала Надія Ференц у післямові. До речі, Іван Хланта у бібліографічному довіднику «Василь Вовчок» також розлого і всебічно охоплює творчість нашого письменника, до слова, ще й прозаїка, драматурга.

Хотів би я низько поклонитися його дружині Юстині — упоряднику збірки, яка з любов'ю поставилася до його спадщини, яка вміє любити чоловіка і по його смерті.

Та повернемося в молодість.

Ще студентом Василь Вовчок кинув крилату фразу, яка, на жаль, залишається актуальною й донині: «Русский язык — это язык великого украинского народа».

Згадую це, бо завтра, може, ніхто не згадає. А фраза гідна найвишуканішої збірки афоризмів.

На цій сумній ноті, хоч Василь Вовчок її висловлював із гумором, хочу й закінчити. Що ж, гумор теж буває сумним. А іноді — й жорстоким.

Ні, ще додам.

Василь Вовчок з великим щастям сприйняв проголошення незалежності України. І був автором нашої газети, коли ще інші демократичні газети навіть не продзобувалися з комуністичного яйця.

Думаю, всі мої ровесники погодяться: без Василя Вовчка ми стали якісь сіріші.

І прекрасно, що він по смерті озвався до нас своєю книжкою. Спасибі всім, хто до цього причетний. Це ще раз засвідчує: навіть у наш позбавлений духовності час є люди між людьми.

ПОПІВАН СТЕПАНА ПУШИКА¹

Якось не віриться, що Степанові Пушику, якого я знав ще молодим і не жонатим, сповнилося цілих шістдесят. Був він солдатом, коли подав до видавництва «Карпати» першу збірку поезії. На той час ми (кажу — ми, бо на тоді я працював редактором видавництва) обслуговували, крім Закарпаття, Прикарпаття і Буковину. Скажу, що в першій збірочці важко було впізнати майбутнього могутнього поета і прозаїка, а ще — фольклориста і вченого, лауреата Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

А народився Степан Пушик 26 січня 1944 року в селі Вікторів Галицького району на Прикарпатті. Заробляти на хліб почав у найвіддаленіших гірських селах після закінчення сільськогосподарського технікуму. То вже пізніше, завдяки неабиякому таланту, відкрився йому доступ до Літературного інституту ім. Горького в Москві, шевченківського лауреатства, а згодом, у незалежній Україні, і до народного депутатства.

Не могу сказати, що «долауреатські» збірки поета виходили легко. Пам'ятаю, ми так і не змогли надрукувати його вірша «Козак гуляє», що на сьогодні став піснюю. Хоч антиалкогольна ідея імпонувала владі, що сама просякла алкоголем до кожної клітинки, та національний дух вірша викликав у головного редактора хворобливий симптом боязні перед наслідками (той головний редактор все одно поплатився посадою за ідейні зриви, в яких був не винен, але не будемо називати його прізвища, бо він виявився на сьогодні нашим соратником). Були в Степана Пушика проблеми і з пізнішими публікаціями. Насамперед тому, що в них надто відкрито виявлявся знов таки національний дух.

Поезія Степана Пушика, звичайно, належить до неминущих здобутків українського красного письменства. Але по-справжньому він поламав попередні уявлення про можливості літератури романом із народних уст «Страж-гора». Річ у тім, що це був не просто написаний твір, а в буквальному розумінні слова наговорений сільською жінкою. З дня на день Степан Пушик записував оповіді

¹ Скунць П. Поки Попіван попівас, або Щаслива путь у гори. *Карпатська Україна*. 2004. 14 лют. С. 13.

тієї незвичайної карпатської берегині народної історії і народного способу мислення, аж поки не здобувся на цілий роман.

Я паралелей цій книзі в літературі знайти не можу. Навіть у світовій.

Степан Пушик — автор ще багатьох книжок дивовижної прози, що повертають героям їхню неповторність, котру, на жаль, космополітична цивілізація губить у нас на очах. Особливої розмови потребує його багаторічна робота над новим прочитанням тексту «Слова о полку Ігоревім». Карпатські говори, в яких збереглося, «законсервувалося» немало давніх слів і понять, котрі вже вивітрилися в так званій материковій Україні, допомогли письменникові наблизитися до часів князя Ігоря. Це, звичайно, супроводжувалося великою дослідницькою роботою і з літописами, і майже втраченим знанням народної міфології.

А опісля з'явилася й «Бусова книга», що за оцінкою Володимира Качана, є унікальним твором — дослідженням, органічно вибудованим «на стикові знань з багатьох наук, як-от: історії, археології, філософії, фольклористики, етнографії, лінгвістики».

У записках Степана Пушика з'являлися і казки Підгір'я, й інші шедеври народної творчості, і вже це похвально. Але, виявляється, то була тільки підготовка до переосмислення нашої минувшини, а отже, і сучасності.

Я тут наведу, може, й не суттєвий, але показовий приклад Степанової роботи в царині слова. Всі ми звикли до того, що на Гуцульщині є гора Піп Іван, а туристські гіді навіть придумали легенду про любов попа Івана до Близниці. Але звідки може бути «поп», коли замість «о» в цьому слові мало б стояти «і», в гіршому разі «у». Та виявляється, ніякого попа і не було. Степан вивідав у бувалих гуцулів, що гора називається Попіван, бо попівує (поспівує).

Що ж, хай собі Попіван попівас, а Степан — най співає на повний голос довгі літа. А коли не співається, хай говорить до нас своїм давно вже виваженим, але неповторним за глибиною голосом, в якому живуть на рівних правах і думки, і душа.

НЕБЕСНИЙ ШЛЯХ МИКОЛИ РУДЕНКА¹

Помер Микола Руденко. І хоч це сталося в поважному віці — на вісімдесят четвертому році життя — для мене особисто ця втрата одна з найважчих за всю історію моєї любові до людей. Звичайно, можна би просто пом'янути його «незлим тихим словом», але я знаю, що дорога Миколи Даниловича на цій землі тільки починається, адже це — один із наймогутніших умів і минулої, і поста-лої доби, світ його набагато глибший і вищий від того, в якому ми прилаштувалися і який ми вперто прагнемо пристосувати до своїх найпримітивніших потреб.

Белике щастя, що Бог подарував Миколі Руденкові довгі літа, адже він створив себе не раптовим вибухом таланту, а трудом розу-му і серця. Про його творчість ми дискутували ще студентами, коли з'явився роман «Остання шабля». На той час то був сміливий твір, бо колгоспну дійсність України вивів за межі соціалістичного ритуалу.

І раптом у 1964 році, тобто сорок років тому, коли я видав збірочку поезій «Полюси Землі», отримую листа від письменника Руденка та ще й із поетичною присвятою мені, 22-річному. Невдовзі ми й зустрі-лися на його київській квартирі. Живучи в ужгородській провінції, я не міг надивуватися із широти кругозору цього воістину інтелігента, що вивчав і закони діяльності Сонця та їх вплив на земну, в тому чис-лі і людську діяльність, і загалом на Землю як частину астрального світу, і звичайні державницькі проблеми з точки зору космічних за-конів. Він навіть звертався до Хрущова з листом-трактатом про цикл неврожайних років, до яких потрібно готуватися заздалегідь. Може, ту роботу просто списали б у партійний архів, але Микола Руденко посягав ще й на «єдино правильну» марксистську теорію, заперечу-ючи положення про те, що труд дає додаткову вартість — додаткову вартість творить на землі тільки Сонце через злакові культури...

Звичайно, Микола Руденко не був у цій справі першовідкри-вачем — ще древні китайці бачили в злаках єдине джерело відро-дження земної сили. Та це й очевидним було: країни, що не знали хліборобства, неминуче перетворювали освоєння землі в пустелю.

¹ Скунць П. Путь земна, але й небесна. *Карпатська Україна*. 2004. 3 квіт. С. 15.

До того ж, Миколі Руденку були доступні і твори українських учених, котрих сталінська система списала в небуття.

Ні, Микола Руденко не був пестуном вишуканої еліти. Народився він у селі на Луганщині. Сталося так, що діти-пастушки, граючись, вибили йому око. Та під час призову до армії він зумів обдурити лікарів і потрапив не кудись там, а в охорону Сталіна. Однак під час війни подав заяву у військкомат із проханням відправити його на фронт.

— Вам мало того, що ви охороняєте Сталіна? — подивувалися у військкоматі.

— Хочу охороняти його там, в окопах, — патріотично наполіг солдат. І домігся свого.

Вистачило радянського патріотизму поетові-фронтовику і після війни. Але зацікавлення справжньою наукою, зокрема, докопування до таємниць Всесвіту переросли в переконання: споживацька марксистська теорія — тупиковий варіант розвитку людства.

Бог подарував Миколі Руденкові ще й могутній літературний дар.

У 1968 році поет подарував мені збірку поезій «Всесвіт у тобі». Прочитавши вірш «Голуб і Дракон», а також триптих «Мати», я зрозумів, що починається новий поет, якого влада в спокої не залишить. Та, можливо, все обійшлося б партійною свистопляскою з відповідними висновками, але Микола Руденко постав серед засновників Української Гельсінської Групи, що діяла на захист прав людини.

Коли я знайомився з Миколою Даниловичем, у нього була квартира в Києві, дача в Кончі Озерній, автомашина.

Квартиру він залишив дружині, кандидату медичних наук, що засвідчила нелади з психікою чоловіка. А кинути чоловіка в психушку за політичну діяльність було набагато простіше, ніж підігнати під статтю кримінального кодексу. Дачу і машину довелося продати. Пізніше ми зустрічалися в Кончі Озерній на квартирі нової дружини поета, що була йому вірною супутницею в найтяжчі часи. Часто нашим співбесідником був Олесь Бердник — теж філософ і видатний письменник-фантаст.

До речі, коли мене допитували як свідка у справі Руденка, люди відомої професії вперто від мене намагалися засвідчити похибки в його психіці. Однак я вже знав причину такої зацікавленості, тож категорично заперечував.

В 1975 році Микола Руденка виключили зі Спілки письменників України. А в 1977 році заарештували і засудили до таборів суворого режиму та заслання.

Зв'язки наші обірвалися. Написав він мені тільки із заслання із проханням надіслати йому свою і Кривінову книжку. Однак просив нічого йому не писати. Я зрозумів його: не хотів нам зашкодити. Благородство навіть у неволі залишається благородством.

У 1987 році Микола Руденко дістає політичний притулок у ФРН, потім — у США.

У 1990 році в Києві проходив міжнародний фестиваль української поезії «Золотий гомін». Працівник Спілки письменників України Валентина Запорожець повідомила мені: поїздом із Москви прибуває Микола Руденко, що повернувся із США.

Хоч у Києві на той час були сотні письменників, ось усі, хто викликався його зустріти після стількох років письменникових митарств: Валентина Запорожець, Микола Олійник, Микола Сом і азм грішний. Мабуть, письменники, що виключали зі Спілки, встидалися заглянути йому в очі. Власне в одне око, що вже тоді його зраджувало.

Звичайно, невдовзі були й гучні вітання в найпрестижнішому палаці «Україна».

Сьогодні — Микола Данилович — лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, літературної премії імені В. Винниченка. Але це запізніле визнання його таланту не знищить нашого сорому за те, що таку людину мордовано по таборах у розквіті таланту.

Він — блискучий поет, видатний майстер науково-фантастичного жанру (справді науково-). Згадаймо бодай роман «Чарівний бумеранг». Але найглибші свої твори, настільки ж філософські, наскільки пронизані криком душі, Микола Руденко створив на схилі літ.

На жаль, після написаної в еміграції книги «Шлях до хаосу» я лише фрагментарно можу судити про його творчість, але кожна доступна мені публікація викликала почуття захоплення силою таланту цього велета. Перед безміром його любові до України в світі, до світу навколо нас і в нас.

От і скінчилася земна путь Миколи Руденка.

А світло його розуму й таланту — і від землі, і від неба. Отже, це надовго.

МИХАЙЛО ТОМЧАНІЙ – НАЇВНІСТЬ, ПІДНЯТА ДО МУДРОСТІ¹

Такі спокійні, врівноважені люди, як Михайло Томчаній, зазвичай живуть довго, а от йому доля відвела тільки шістдесят років. Коли згадую його, солідного в кожному кроці і слові, важко повірити, що я вже на два роки старший від нього. Але образ його в пам'яті настільки живий, аж не віриться, що його вже нема з нами майже три десятки літ.

Перше моє знайомство з письменником відбулося через збірку його оповідань «Скарби», мабуть, то було в 1954 році. Я тоді ще пастишив і завжди прихоплював із собою на пасовисько книжку, щоб скоротати біля худоби довгі літні дні. Тоді я читав усе підряд, що потрапляло під руку, навіть твори Сталіна, хоч не розумів у них ні бельмеса: мені був цікавий сам процес читання. Але пам'ятаю, що книжка Томчанія відразу для мене стала якоюсь рідною, хоч долинянське життя, яке зображував письменник, було для мене, що далі Міжгір'я не бував, майже казковим, фантастичним — от би в такому житті пожити.

То вже пізніше, коли стану студентом університету, я збагну, що полюбив ту, одну з перших книжок Томчанія, завдяки життєвій наївності автора, яку він зберіг до останку. Його пробували залучити і в громадські діячі, але він не зумів стати навіть журналістом, життєва текучка йому не давалася, йому потрібний був вільний життєвий плін.

Михайло Іванович Томчаній народився 16 липня 1914 року в селі Горяни біля Ужгорода. Свого часу він навчався в Мукачівській торговельній академії, потім був службовцем по різних містах Угорщини. Службовцем його, неспішного в кожному ділі, ще якимось можна уявити, а от солдатом — ну, ніяк, хоч і відслужив належний термін у чехословацькій армії. В Ужгороді жив із 1945 року — теж перебивався то на хлібах поштового службовця, то в кінопрокаті. Але я запам'ятав його вже на вільних творчих хлібах. Щоправда, певний час він очолював обласну письменницьку ор-

¹ Скунець П. Наївність, піднята до мудрості. *Трембіта*. 2004. 20 лип. С. 15.

ганізацію, але то посада дуже умовна, адже письменники — народ некерованийий.

Попрацювавши до полудня вдома за робочим столом, Михайло Іванович любив по обіді заглянути у видавництво, де я працював, просто поговорити. Одного разу якийсь видавничий чиновник із Києва застав його в нас і зажадав вийти. Мовляв, заважає нам працювати. Михайло Іванович глянув на нього якось безпорадно, ніби нічого не розуміючи, і вийшов. Довелося доганяти його в коридорі і просити вибачення за поведінку київського хама.

Адже на той час ми вже видали роман Михайла Івановича «Жменяки» і знали ціну цьому письменникові.

То був справді перший твір у закарпатській романістиці, де правда була не продиктована політичною кон'юктурою, а видобута з глибин народного життя.

Згодом до цього роману додадуться ще два — «Тихе містечко» та «Брати» — і вийде трилогія.

А починався роман з однойменного оповідання. То буває дуже рідко, щоб із оповідання витворилося справжнє широкомасштабне полотно. Бо дописане виглядає як розбавлення повноцінного продукту водичкою. Очевидно, у Томчанія була глибока душевна потреба перейти від кадрового до панорамного зображення побаченого чи й пережитого. Ми у видавництві зачитувались вже самим рукописом, коли він ще не був книгою. І не помилилися. За мотивами роману буде здійснено театральну виставу, а згодом і телефільм.

Щоправда, у телесеріалі чимало невинуватих режисерських відсебеньок, автори фільму не дали собі праці вивчити місцевий колорит і одягнули Томчанієвих героїв у гуцульські шати. Коли відбувалися зйомки, я робив із цього приводу зауваження учасникам дійства, та вони відмахувалися: мовляв, фільм творимо не лише для Закарпаття, а для всеукраїнського глядача, для якого всі ці деталі — не варті уваги дрібниці. Але ж брехня в деталях здатна поховати й велику правду, ради якої творився твір.

Роман «Жменяки» дістав визнання не лише в Україні, він перекладений російською, угорською, латиською мовами.

До речі, роман «Жменяки» теж цього року ювіляр. Перше його видання здійснене в 1964 році.

Михайло Іванович був, крім усього, примітною постаттю Ужгорода. Майже щодня в один і той же надвечірній час він прогулювався з кимось із знайомих, найчастіше з Юрієм Балеогою, по тодішній Ленінградській набережній, а що носив крилатого капелюха, майже безперестанку його знімав, вітаючись із зустрічними. А зі знайомими жінками, не боячись бути старомодним, вітався, неодмінно словами «Цілую ручки» і відповідним дієм.

І так було до 1975 року. 19 січня його не стало.

Хоч серце його продовжує пульсувати в тих же «Жменяках», в інших його творах, зокрема, в талановитих новелах. Сьогодні в Ужгороді є вулиця Михайла Томчанія, меморіальна дошка на будинку, де він жив, і є літературний музей при школі № 7, що є, по суті, центром томчанієзнавства всієї області.

ТИХИЙ БУНТАР СЕМАН¹

Тільки тепер, з посмертної згадки в газеті «Срібна Земля-фест», я довідався, що його ім'я Семен. Хоч знаюся з його творчістю і з ним ще з хрущовських часів. Воно й справді гарно звучить — Семен Семан. Та всі ми чомусь називали його Ічі.

Художник він був загадковий. Жив виключно у своєму, ним же створеному світі. Жодних біографічних деталей про нього ми не знали. Наче не було в нього ні дитинства, ні дня і місця народження. Ніби таким і прийшов на землю — художником Ічі Семаном. Художником, котрий зовсім не рахується із суспільними смаками, а з політикою взагалі не має жодної дотичної точки.

Тепер, коли його не стало, хотілося заглянути в його біографію. Розкриваю шикарний подарунковий довідник «Художники Закарпаття», виданий до 50-річчя Закарпатської організації Національної Спілки художників України, — немає там Семана. Отже, так і не «очленився», хоч свою професійність, поєднану з талантом, виявив ще чотири десятиліття тому.

То було в часи хрущовської ідеологічної відлиги. В ужгородському клубі письменників (художники ще не мали свого виставкового залу) відкрилася виставка відомих лише в богемних колах художників. Серед них був Ічі Семан. Ми, виховані на реалістичній творчості, нічого в тих роботах не могли втямити, криклива мазанина. Але чомусь та мазанина діяла на психіку, пробуджувала в ній щось приспане, підсвідоме. Такими бувають кольорові сні, в яких народжуються невідомі світи з невідомою нам фауною, флорою...

Невдовзі звела нас доля з Ічі уже під склепінням ужгородської філармонії. І ось із якого приводу. Хрущову набридло бавитися в демократа, бо так можна догратися до того, що не будеш володіти ситуацією в країні (і таки догрався). Під час однієї з художніх виставок у Москві він, вірний своїй компартійній моралі, вийшов із себе, демократичного, і зібрав себе в кулак. Невдовзі виступив із різкою критикою абстракціонізму та формалізму в мистецтві. Осо-

¹ Скунць П. Він завжди бунтував тихо. *Трембіта*. 2004. 14 верес. С. 14.

бливо дісталось скульптору Неізнаному — майбутньому автору надгробного пам'ятника Хрущову.

І пішло — поїхало. За прикладом Москви почалося прочищення мізків митцям у Києві. Микола Підгорний заявив, що в Україні абстракціоністи звели собі кубелечко в Ужгороді. І назвав імена Бездіра, Кремницької, Семана. Закарпатський обком партії негайно скликає нараду інтелігенції в обласній філармонії. Доповідає ідеологічний секретар Шамовський, такий же далекий від мистецтва, як і взагалі від інтелігенції. І гримлять із трибуни громи на адресу богемних художників. А щоб перевиконати ідеологічний план, до них долучають ще й письменника-єврея Фелікса Кривіна, письменника-угорця Вільмоща Ковача, письменника-українця Петра Скунця. Так би мовити, всеохоплюючий інтернаціоналізм у дії.

Відтоді я не бачив виставок Ічі Семана. Остаточно замкнувся у своєму світі. Як сказав поет: «На цій паралелі, на цій вертикалі ваш світ взагалі не цікавить мене».

Трохи навернувся художник до живого світу, коли одружився з полтавкою Надею Жиденко, художницею-журналісткою.

Пам'ятаю, з яким захопленням він розповідав мені про Полтавщину, про гостинність тамтешніх людей після поїздки з дружиною до її рідних. Та Надя невдовзі померла. Ічі знову залишається зі своїм мистецтвом сам-на-сам. Жодних речей, без яких можливо обійтись. З жалем згадував про дружину. Зате підносився духом, коли ми цікавилися, як у нього гостював відомий кіномитець Параджанов. Пробував нас посвятити в таємниці кольору, показував зарубіжні журнали з розкладом світла на спектри.

Так само залишалася в тіні більшість його робіт.

Він так і не вийшов за межі свого богемного оточення. В один час ще до нього навідувався поет Дмитро Кремінь, та його «поїхали» після закінчення університету працювати на Миколаївщину.

Словом, він і тут, на землі, був далекий від земного життя. А тепер від нього ще далі. Він і тут був недосяжний для більшості з нас, а тепер, як і його побратим Павло Бездір, що теж не так давно помер, ні для кого вже не досяжний.

І все ж таки він залишив на рідній землі свій по-небесному загадковий слід.

ФЕНОМЕН ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО¹

Людей, котрі ще залишилися не тільки глядачами чи слухачами, а й читачами, порадувала звістка: у зв'язку з 80-ліття Павлові Загребельному присвоєне найвище в Україні звання «Герой України».

Ставати героєм у 80-річному віці якось ніби і не випадає. Але що поробиш, коли ще з радянських часів у нас заведено все робити не просто за здоровим глуздом, а до круглих дат. У Павла Архиповича такою датою стало 25 серпня. І от він, трудівник мислі і душі, давно визнаний народом, тепер уже й офіційний Герой, хоч ніколи нагород не домагався, адже має найвищу нагороду — любов десятків, ба ні, сотень тисяч читачів, які все ще не перевелися й завдяки йому.

Я мав чимало поїздок у письменницьких «десантах», коли Павло Архипович очолював Спілку письменників України. І завжди дивувався його надзвичайній працездатності. На всіляких тижнях, декадах літератури ми просто зустрічалися, обмивали зустріч, а він повсюдно, навіть в автомобілі, працював. У його доробку — десятки романів. І яких романів!

Пам'ятаю, в Сумах після поважної письменницької зустрічі під час вечері хтось із партійних босів запитав Павла Архиповича:

— І як ви встигаєте: романи писати й такі виступи готувати?

— Виступи? Та про що мова? Виступ я готую тоді, коли сказав залові слово «Товариші!». А в машині і під час виступу обдумую свої твори.

Особисто я почав знайомство з творчістю Загребельного ще школярем, з повісті «Марево». Тоді я читав без розбору, але, мабуть, повість була добротною, бо щось від неї запам'яталося досі. Та ні «Марево», ні кілька подальших романів до багатотомного видання творів Загребельного не ввійшли, хоча й мали свого часу масового читача: очевидно, автор їх вважає перехідними.

Так, ці твори справді не виділялися із літературного потоку. І в літературі Павло Загребельний насамперед виявив себе несподіва-

¹ Скунць П. Феномен Павла Загребельного, або Нагорода знайшла героя. *Трембіта*. 2004. 7 верес. С. 14.

ним як громадський діяч, ставши редактором газети «Літературна Україна». Саме за його редакторства друком з'являються зухвалі на той час своєю розкутістю і новизною незвичні для нашої залозунгової душі поезії Миколи Вінграновського, Івана Драча. Хоч і були то хрущовські часи із віддушиною для свободи, але ті твори настільки не вписувалися в тодішній літературний процес, що всі відмовлялися їх друкувати.

Загребельний мав безпомилкове відчуття таланту. Так, безпомилкове. Адже коли Тичина завдяки нашій затурканій ідеологією школі був «притчею во язицех» як символ псевдолітератури, Загребельний, що, здається, ніколи не писав віршів, розпізнав тонкий поетичний інструмент, якого не має вся Європа. І то справді так, досить лише вчитатися у справжнього Тичину.

Славу Павлові Загребельному створив роман «Диво» (1968 рік) з наскрізним образом видатного мистецького витвору, «що належить водночас і XI, і XX століттям» — Софії Київської. Тут автор вперше звертається до історичної тематики, але в древню історію неблаганно втручається і своєю руйнівною, і своєю оновлюючою силою сучасність.

Відтепер Загребельний так і працюватиме на два фронти: історія — сучасність.

Оповідали, нібито в письменника в робочому кабінеті три столи: на одному — історичний роман, на другому — з проблемами науки і моралі, на третьому — соціально-філософський. Поки автор з'ясовує якісь науково-етичні чи історичні деталі, пишеться третій роман, а після з'ясування — повертається до одного з інших двох столів. Так воно чи не так, але письменник справді однаково сильний і в освоєнні минулого, і в освоєнні сьогодення. І скрізь — сучасний.

Пригадаймо закінчення другої книги роману «Роксолана».

— Мій султани, я хочу, щоб ми з вами зішли на ту вершину.

Загребельний про те не пише, та тямущий читач зрозуміє, що вершина — скеля, на яку вибралася Роксолана перед султаном, то і є вершина влади.

«Стояла над безмежними лісами, над царством гір, вознесена під саме небо, і дивилася в той бік, де мала лежати її земля...

Зітхнувши, Роксолана перевела погляд униз, навстріч Сулейма-

нові, який дерся на вершину повільно, втомлено, але вперто... Вона бачила султанове обличчя, його хижий ніс, жадібно розтулені уста, гострі зуби. Йшов до неї, дерся вище й вище, насувався на вершину, де вона стояла, вслухаючись у невідомий поклик.

І тільки тоді, глянувши собі під ноги, побачила Роксолана, що на білому гострякові вершини вистачає місця лише для одної людини».

— Чим не сучасність?

Коли Павло Загребельний працював над історичним романом «Я, Богдан», у тих же Сумах на великому літературному вечорі «нічого не сумяшеса» при партійному начальстві заявив:

— Все, що досі написано про Богдана Хмельницького, суцільна брехня. І тому я пишу роман, де буде правди про гетьмана більше, як у писаннях наших істориків...

Звичайно, партійні боси зморщилися від тих слів. Та на лацкані піджака у Загребельного червонів прапороподібний значок депутата Верховної Ради СРСР, до того ж ходили чутки, що вони дружать сім'ями зі Щербицькими — чи то родички їхні жінки, чи то подружки.

Та Загребельний таким же прямолінійним був у своїх виступах і до Щербицького, і після Щербицького. Таким і є.

Образ Хмельницького у Павла Загребельного справді вирваний із бронзи і перетворений заново у живу людину зі своїми злетами і падіннями, але і в злетах, і падіннях рівновелику.

А от один із останніх романів Загребельного «Тисячолітній Миколай» взагалі охоплює тисячоліття нашої історії. Ну хто так зміг би, крім Загребельного?

А поряд — романи з такими жорсткими і жорстокими назвами, від яких аж моторошно: «Брухт», «Запрошення на самовбивство».

У романі Загребельного «Розгін», який, з усього видно, виник завдяки не завжди мирній дружбі письменника з великим ученим-кібернетиком Віктором Лужковим, є розділ «Персоносфера».

Академік Володимир Вернадський свого часу відкрив ноосферу. Загребельний не претендує на наукові відкриття, однак створена ним «Персоносфера», де персонажі всю історичну і сучасну життєву каламуть викристалізують, то цілий паралельний нашому світ, створений умом і душею письменника.

Чого гріха таїти, в нашій українській літературі, завдяки розкішній у своїй синонімічності мові, досі було забагато лірики, як на наш діловий час, а те, що тепер деякі «круті» письменники пробують «осучаснити», наблизити до потреб нашу мову вуличним словником у відвертих та блюзнірських сценах, данина не культурі, а масовому отупінню.

Павло Загребельний ніколи не був «сюсюкаючим» письменником, він — справжній муж у літературі з європейським лицем і з українським відкритим світові серцем.

Я радів, коли стояв у черзі за романом «Роксолана», як тішився, коли вистоював чергу за романом у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай».

Кажуть, Павло Загребельний виробив собі режим, що дозволяє спати всього три-чотири години на добу. Може, це й легенда. Та коли людина за життя стає легендою — то вже народний герой. А тепер уже — й офіційно «Герой України».

Звичайно, вітаємо з нагородою, яка у вісімдесятирічному віці таки знайшла героя. Але ще більше радує те, що письменник, судячи з інтерв'ю в «Слові «Просвіти»», мислить минулим, сучасним і майбутнім так само гостро, так само парадоксально, як і всі останні чотири десятиліття, коли талант його явився у повній силі.

Від когось я почув, що геній — це могутній талант плюс воляче здоров'я. Не беруся возводити Загребельного в генії. Але що це могутній талант — не сумніваюсь. І здоров'ям його, наскільки знаю, природа не обділила. І дай Бог, аби ще надовго. Бо такі самородки народжуються нечасто.

НЕЗУСТРІНУТЕ 70-ЛІТТЯ ВАСИЛЯ КОХАНА¹

Завтра наша письменницька громада, як то передбачалося, зідеться не раду радити і не стосунки з'ясовувати, а привітати свого побратима Василя Кохана з поважним 70-літтям.

Але не зідеться. Завжди повен життєвих сил та заразливого оптимізму, два місяці тому, 7 жовтня, Василь не дочекався світанку. Останнє, що він бачив, — не білий світ, а білі стіни реанімаційної палати.

Я, звичайно, знав, що життєлюбність Василя Івановича в останні роки не зовсім щира, скоріше бравадна. Після раптової смерті свого не зовсім схожого на навколишній жорстокий світ сина Володі Василь Іванович просто намагався зберегти в родині дух життя, а що коїлося в його душі — знає один Бог.

І в лікарні, коли ми його навідали перед операцією, він був цілком певен у щасливих наслідках. І ми пробували підтримувати той настрій, не виказувати тої безнадії, яку знали...

Коли ж дізнався він? І чи дізнався?

Коли він сказав родині, що мала намір поховати його поряд із сином: «Якщо не поховеєте мене в селі Обаві, я крізь землю туди пролізу»?

На новому кладовищі в рідному селі Обаві — краса незвичайна. Гори впритул приступили до того пагорба, де до Василя була тільки одна могила. І ніяк не могла душа второпати, як то людину ховати від такого огрому краси в темну землю.

Все це відбувалося в нас на очах. Але не віриться.

Він і далі в очах якийсь ніби не серйозний у ставленні до життя, а водночас не сумісний зі смертю.

Познайомилися ми в Міжгір'ї понад сорок років тому. Я був студентом, а він працював у райвідділі з розкрадання соціалістичної власності. Писав він тоді ліричні вірші, але, мабуть, його робота цьому не сприяла. І він переходить на гумор і сатиру. Дещо пам'ятаю досі:

¹ Скунець П. І прийшли його 70 літ... *Трембіта*. 2004. 11 груд. С. 4.

- Ти чув, як Ойстрах грав учора?
- За «Спартак» чи «Пахтакора»?

Чим не актуально? Адже нині при згадці про Шевченка не так постать великого поета виринає в уяві, як постать великого футболіста.

У гуморі Василь Кохан почував себе природніше, як у ліриці, і навіть видав кілька збірок: «Два букети», «Гарбуз від муз», «Сердечні справи».

У міліцейському відомстві Василь Кохан працював недовго, зманила журналістика. Працював у районній редакції і вчився заочно у Львові.

Та міліцейська практика даремне не проминула. Тепер, коли вже не було обов'язку порпатися в долях людей, настав час ті долі осмислити. І він закономірно обирає детективний жанр, дуже популярний, а водночас недостатньо розвинений в українській літературі.

Над першою оповіддю «Три доби розшуку» довелося помучитись. Журналістська репортажна скоромовка, до якої звик, заважала «ліпити» образи. Та й сюжет руйнувався, обростаючи художніми деталями. Не витримував, так би мовити, навантаження. Кілька разів довелося все переписувати, потім перекроювати, дописувати, викидати. І таки 1967 року повість «Три доби розшуку» побачила світ. Василя Кохана приймають до Спілки письменників України.

Переїхавши до Ужгорода, Василь Кохан віддається письменницькій роботі сповна, проте це не єдиний його «хліб». Багато років і зусиль він віддає вже не модній на той час книголюбительській справі і, треба сказати, перетворив зачухану контору в своєрідний клуб, де і чарчину можна було перехилити, але й завжди зустріти друзів, котрі ще не комп'ютеризували свої мізки і не тільки купували, а й замовляли потрібний «книгопродукт». Василь Кохан розчистив сміттєзвалище в підвалі, аби розширити «офіс», — і нарешті контора справді перетворилася в офіс. А тоді...

Хтось накинув оком на клуб книголюбів у центрі міста. Очевидно, грошовитий. І після довгих борюкань із податківцями довелося віддати своє дітище в чужі руки з іншими пориваннями.

Отакий детектив. Зовсім не схожий на ті, де автором Василь Кохан і в яких перемагають благородні пориви.

«Помста», «Золотий лабіринт», «Незвичайний злочин», «Хтось стріляв», «Утік з місця злочину», «Данатова таємниця» — книги виходили одна за другою, а Василю Кохану цього було мало. У колишньому клубі письменників він береться створити народний літературний музей. Пооббивавши пороги кабінетів, понабридавши вічно зайнятим культурним державникам, нарешті він домагається свого. Сюди приходили вчителі, що приїжджали в Ужгород для підвищення кваліфікації, приводили на письменницькі уроки учнів Ужгорода і багатьох закарпатських шкіл. Є тут рідкісні видання, є тут речі письменників, що давно пішли від нас, є відеозаписи тих, що пішли недавно або й живуть нині... Є, кінець кінцем, живі письменники, що охоче тут «дають уроки».

З цього музею ми проводили Василя в рідну Обаву на Мукачівщині.

Ішлося на дощ, але погода лише тоді пролила сльози, коли Василя опустили в могилу.

А на Оноківській горі над Ужгородом ронив сумно листя сад, посаджений Василем. Де ж то забарився його газда?

І дім, що збудував Василь в тому саду, пахнув пусткою.

І прийшли Василю 70 літ, і не застали свого ювіляра.

Кипить-клекоче Україна в нечуваному пориві до істинної свободи — і не бачить того Василь.

А, може, й бачить. А, може, і він перебуває у дивному помаранчевому світі, світі кольору вечірнього призахідного неба.

ВАСИЛЬ ІГНАТ УПАВ НА МЕЖІ ПОКОРИ¹

Ми їхали до Хуста. Там, у столиці Карпатської України, збиралося всеукраїнське віче Народного руху. Настрій був піднесений, а водночас тривожний: на такі події стягували міліцію з різних регіонів, а провокаторів усередині Руху було вдосталь, аби зіштовхнути нас із «правоохоронцями». І враз мені хтось повідомив, що помер у тому ж Хусті, повертаючись із відрядження, мій добрий товариш, поет Василь Ігнат. І весь мій політичний бунт враз притихнув у душі.

На той час він працював інструктором обкому партії. Ніколи серед партійних працівників я не зустрічав такого безкорисливого, як Василь. Через це він часто мав сімейні проблеми: всі компартійні клерки вибивали собі якісь пільги, а він залишався серед них білою вороною. Свої посадові обов'язки виконував без натхнення, в оспівувачі нових щасливих діань не рвався, і тримали його в обкомі партії, мабуть, лише тому, що нікому не був конкурентом ні під час розподілу матеріальних вигод, ні в кар'єрі.

Звичайно, в Народний рух він із нами не пішов. Бо й хто з письменників пішов? Чендей, Мейгеш, Кривін, Керекеш, Шип, пізніше примкнув Балега. Але й компартія з Василя зиску не мала — душа його була в поезії.

Дружив він із Василем Вароді — теж уже покійним. Хлопці були далекі від інтелігентських ритуалів, часто їх доводилося виручати з неделікатних ситуацій, але Ігнат був загалом тихий, неагресивний, занурений у себе. Любив на сопілці грати, а пізніше — на ділянці копатися. У компаніях був мовчазний, але, виглядало, щось мав собі на умі. Того фатального дня, повертаючись в Ужгород із рідної Стеблівки, він зайшов на вокзалі до кав'ярні і став у чергу по каву, отут його і вхопила підшлункова залоза. Може, саме від кави, яку пив замість сніданків та обідів — безперестанку.

Нагода піти з цього світу в нього вже була, коли зірвалася з дороги на Говерлу вантажівка з людьми. Його викинуло з кузова, але

¹ Скунець П. Впав на межі покори. *Трембіта*. 2004. 11 груд. С. 14.

все тоді обійшлося, тільки шрами від ударів залишилися. А взагалі своєї дороги в житті він не шукав, ішов, як ішлося. Іноді йому перепадала крихта удачі. Без оббивання порогів видавництва — тоді без цього було не можна — видав першу збірчину віршів «Снігова троянда». Збірка наскрізь лірична, ось рядки з вірша «Як зрадить дівчина кохана»:

*Піди до сивого Менчула,
Збори і вітер, і грозу,
І на вершині там відчуєш,
Що не згубив
Нічого
Унизу.*

Романтика? Безперечно. Але якраз у тому, напевно, й трагедія нашого світу, що він відбирає в молодих романтику, а отже — чистоту помислів.

Але нинішні події в Україні — це ж бунт романтики у світі, де пограбовано душу! Протест проти цинізму влади.

Пізніше, коли Василь почав працювати в обкомі партії, він ніколи не користувався своєю посадою, аби пробитися у видавничі плани. Другу збірку поезії «Кроки часу» видає аж у 1978 році — тобто через одинадцять років після першої.

За життя Василь Ігнат видав три збірки поезії.

Прожив поет 45 років, прожив без бунтівного «Я», але чомусь останню збірку, яка так і не вийшла друком, назвав «Межа покори».

І от саме на межі покори обірвався його шлях.

Ніби сказав нам своєю смертю: треба поспішати жити.

І, слава Богу, нинішня молодь осені й зими 2004 року, це робить, запаливши на снігу помаранчеву троянду.

ФЕДІР ПОТУШНЯК – КОВТОК, ЗАДУШЕНИЙ У ГОРЛІ¹

Не можу похвалитися близькими стосунками з Федором Потушняком: хоч я в літературу входив стрімко, вже на третьому курсі був автором збірки віршів, тож Федір Михайлович, може, звернув би на мене свою увагу, та помер у лютому 1960 року, пару тижнів не досягнувши до свого п'ятдесятиліття.

Федір Михайлович викладав на історичному факультеті. У нас на філологічному мав тільки «пари» (так називаються в університеті подвійні уроки — 90 хвилин) з чеської мови. Але в мене викладав чеську мову незабутній Кирило Галас, а Федір Потушняк у разі потреби підміняв його. І все одно я встиг зрозуміти, що він не вірить у нашу рішучу готовність оволодіти глибинами чеської мови. Ніколи він не знав, що нам задавав «додому». Завжди питав: «*Co jste měli na domácí úloku?*» Ми дружно відповідали: «*Babichku*» (уривок з повісті «Бабуся» Божени Немцовой). Ту «Бабічку» ми вже вміли читати навіть по-єврейськи, ззаду наперед. Але совість за обман чомусь нас не мучила — колективний обман такого не передбачає. Словом, zostавшись у пізнанні чеської мови на рівні «бабічки», заліки ми здобували.

Та все ж таки ми зачували, що в Федора Михайловича у житті не добре так ведеться, як здається. Особисто я знав, що він, крім цього, ще й письменник. Прочитав збірку його оповідань «В долині синьої ріки» (1957), роман «Повінь» (1959). Та мої однокурсники в такі речі не вникали.

Коли я вступав до університету, 80% студентів набирали зі «стажників». Це переважно були хлопці, що відслужили армію, та дівки, що провчителювали в сільських школах. І їм досить було здати вступні на трійки — і вже студенти. До слова, зі мною разом вступав тоді на українську філологію безстажник Анатолій Драгомирецький, нині — автор відомої пісні «Я їду багряним садом». Він не набрав потрібних балів, і йому запропонували російську філологію. Бо в нашу українську групу набирали 25 чоловік, а в

¹ Скунець П. Ковток, задушений у горлі. *Трембіта*. 2005. 26 лют. С. 14.

російську — 50. Але це так, між іншим. До речі, на російській філології вчилися майже поспіль східняки або офіцерські нащадки.

А щодо Федора Михайловича — ми прочули, що його «дзюбають». Зокрема, як поета. Про цю іпостась його діяльності ми, студенти, поняття не мали, але про те, що він імпресіоніст, дізналися. Що таке імпресіонізм, експресіонізм, футуризм, акмеїзм — ми вчили. Але твори цих напрямків нам були недоступні. Ми тільки знали, що все це погано. Значить, поганий був і Федір Михайлович. Проте в 1946 році його прийняли до Спілки радянських письменників України. Але ми цього також не відали.

Трохи пізніше, коли я вже був заходив до видавництва, редактор Фелікс Кривін (нині живе в Ізраїлі) розкаже мені ось який випадок. Федір Потушняк здав до Закарпатського обласного книжково-газетного видавництва книжку своїх оповідань. Головний редактор, випускник Українського комуністичного інституту журналістики, прочитавши рукопис, дістав неабиякий заряд енергії і взявся просвітлювати Федора Потушняка: ходячи по кімнаті, захоплено переказував Потушняків сюжет і повертав його несподівано в комуністичне річище. Федір Потушняк нічого не заперечував. А це означало згоду автора. Та насамкінець Федір Михайлович, відкланюючись, промовив:

— Добре, добре! Дуже добре! От будете писати, так і напишіть. А я вже — як зумів.

Чорна невдячність.

І все-таки збірка «В долоні синьої ріки» вийшла, а в ній казка — «Штани короля», вочевидь, антисталінська, та комуністичні редактори ще в той час були надто тупі, аби вчитатися в алегорію. То потім вони насобачилися...

Не знаю, наскільки це правда, але студенти-історики розказували таке. На кафедрі Федору Потушняку вчинили «екзекуцію» за те, що він не ставить студентам двійок. «Ну, хоч дві двійки мусять бути!» — переконували його. На черговому екзамені Федір Потушняк студентам, що зайшли першими, поставив п'ятірки. А тоді проголосив:

— Пятки вуйшли. Обсталися чотирьки, тройки та двойки.

Далі пішли четвірки, аж раптом:

— Чотирьки вуйшли, обсталися тройки та двойки.

Кому не треба було стипендії, згодилися й на трійки.

А останнім двом Федір Михайлович заявив:

— Можете не відповідати. Тройки вуйшли. Дві двойки мушу покласти. Прийдете другий раз, покладу вам п'ятки.

А те, що оповім далі, вже викликає довіру, оскільки схоже на характер Федора Михайловича. На заліку з археології мій земляк відверто плавав (а в археології Потушняк не терпів «бабічки», вимагав справжніх знань), тож похвалився, що на горіщі у прадіда знайшов древній мідний замок для хати. Пообіцяв привезти цей замок на екзамен після літніх канікул. Залік він отримав, але де взяти замок на екзамен? Взяв сучасний замок, кинув на літо у гноївку, щоб набув ознак «античності», загорнув у газету і пішов на іспит.

— Принесли? — відразу запитав Федір Михайлович.

— Приніс! — відказав і поставив на стіл згорток. Тремтячою рукою почав археолог той згорток розгортати, а другою вивів у заліковій «відмінно». І раптом побачив іржавий радянський замок.

Ще студент вихвалявся в коридорі однокурсникам «п'ятіркою», як вирвався з аудиторії екзаменатор із незвичайною зброєю — замком радянського виробництва. З явним наміром розтрошити голову «відмінників». Той вчасно оцінив небезпеку, рвонув щосили на другий поверх. Екзаменатор — за ним. Студент — на третій. Викладач — за ним. На третьому поверсі був жіночий туалет. Там довго просидів студент, бо зайшли дівки покурити.

Добре, що в цього студента іспитів більше в Потушняка не було.

І ще один епізод, схожий на правду. Приїхав Федір Потушняк зі студентами у Велику Копаню. За попередніми даними, там слід було провести розкопки. Але ж це — людські городи. Словом, прогнали археологів селяни без усякої поваги до науки. Відтоді нібито студентам із Великої Копані Федір Михайлович говорив: «Я вам залік не поставлю, там дурні люди живуть».

Прошу вибачення в читача, що пишу про великого чоловіка на рівні анекдотів, бо це ж не зовсім анекдот, а своєрідні легенди, де, попри все, є багато правди. У мене був друг, поет Анатолій Таран, котрий любив фразу: «Проводжали хлопця в анекдот». Але ж ми давно провели Федора Потушняка в анекдот-легенду, на це

за короткий вік здобутись важко. Тепер у нас інша проблема: повернути Федора Потушняка з легенди в наше повсякденне життя.

Багато для цього вже зробило видавництво «Гражда». Тільки за два останні роки тут видано книжку Потушняка «Я і безконечність» («Нариси історії і філософії Закарпаття»), збірку лірики «Хвилини вічного» з глибоким аналізом творчості поета Лідії Голломб. Наведу чотири рядки з вірша Потушняка:

*Носить воду Саломея
І мужу варить обід.
Пусто все... Небес кирея
Вже подерлися, аж стид.*

Не шукаймо Саломею в енциклопедіях, її поет собі вигадав. Той обід, який вона йому зварила, теж був вигаданий, а життя годувало поета тією ідеологією, яку проковтнути могли тільки тупі. Для Федора Потушняка то був, кажучи його словами зі збірки «Можливості», — «Глоток, задущений в горлі».

Але не буду тут давати оцінку творчості письменника і вченого — парадоксальність нашого світу в тому, що ми не дозріли до самих себе і зовсім не знаємо, що в нас велике, а що — похідне від великого. Маємо премію імені Федора Потушняка, а про Потушняка знаємо набагато менше, як, приміром, про Ратушняка. Це стосується і лауреатів цієї премії. Мене також, бо я теж не знав, приміром, про філософські пошуки письменника-вченого, поки мені не допомогла «Гражда».

На письменницьких зборах, де були київські «метри», я колись, знаючи тільки прозу Федора Потушняка, висловився: і нічим наша мала проза не слабша, як загальноукраїнська. І нічим Потушняк-новеліст не слабший від могутнього Василя Стефаника, про якого сказано: «Почитайте, і ви побачите, як коротко, сильно і страшно пише ця людина». Київський «метр» добродушно вказав мені на місцевий патріотизм, а наші «метри» промовчали, кожен приміряючи на себе першість у літературі.

Та що б ми на себе не приміряли, де ми знайдемо між собою велета, котрий, не доживши до півстоліття, не був, а є поміж нас єдиним?

Повторю себе словами, сказаними на його 80-ліття у «Срібній Землі»:

«Знищайте його — поета, він з'явиться новелістом. Знищайте новеліста — з'явиться романістом. Знищайте романіста — з'явиться археологом. Знищайте археолога — з'явиться чоловіком, котрий зберіг ще дохристиянські вірування нашого народу. А вони не були слабшими за християнські. Я Вам, Федоре Михайловичу, ще напишу вірш...».

Вірша я написав. Але спершу хотів би порадити видавництву «Гражда» видати казку «Штани короля» для дітей. Може, читаючи її дітям, прочитали б, нарешті, і дорослі.

Федір Потушняк

*Був не соло. А дуетом. Археологом. Поетом.
Не дуетом – навіть тріо. Фольклористом і те де.
Не ходив – літав над нами. І своїм високим злетом
Нервував плазунське плем'я. Що не спиниться ніде.
Та воно його спинило. Бо в плазунстві – наша сила.
Та й ударило навіки. І падлюк не вдарив шляк.
Підмануло. Підстелило. Підступило. Підкосило.
І помер. Але вже збувся. Наш незрадний Потушняк.
Та які б елітні коні нам кінець не проіржали, –
а вони в Карпати рвуться, як радянські трактори, –
ми державу сотворили, і не втратимо держави,
десять заповідей Божих! – ти їх більше сотвори.
Не здобув я, але мушу здобувати Україну.
З терника свого добулись до людського вишняка.
Може, там іще зустріну, може, там іще зустріну
вже молодшого за мене, та мого Потушняка.*

ОМЕЛЯН ДОВГАНИЧ — ІСТОРИК, ЯКОМУ ВІРЮ¹

Не дуже кохаюся в історії — вона в нас настільки спотворена, що недавно я для відпочинку від брехливої сучасності перечитав улюблену книгу юного Олександра Суворова «Війна з Ганнібалом» римського історика Тіта Лівія про Другу Пунічну війну (218-205 роки до нашої ери). А все ж радію, що молоді історики починають докопуватися до справжньої історії Закарпаття, хоч не обходиться без ухилів.

Живучи в колоніальних умовах протягом віків, ми не мали власне своєї історії за період, що підлягає огляду. Та й хто б її писав? Історію, яку, за Леніном, творить народ. Але пише держава. Не пам'ятаю, де я вичитав, але радники зауважили Наполеону: а як ми виправдали вторгнення у цю країну? «А навіщо історики? — відмахнувся Наполеон. — Вони й виправдають».

Про давні часи ми ніколи не довідаємося правди, бо вже тодішні історики спотворювали історичну правду на догоду владі.

Але ж ми не знаємо історичної правди про наше Закарпаття, як і про всю Україну, навіть за ХХ століття, коли жили самі, а старожили пам'ятають ще Першу світову війну.

Якщо вченим, що займаються давньою історією, пробачимо спроби фантазувати, то про минулий вік ми все ще спроможні сказати правду. І саме Омелян Довганич, котрому 8 травня сповнилося 75 літ, у пошуках цієї непростої істини робить сьогодні, як на мене, найбільше. Саме він був заступником голови редакційної колегії двотомної фундаментальної книжки «Реабілітовані історією» (очільником, звісно, був голова обласної адміністрації Іван Різак).

Проглянеш список редколегії — там, крім Різак, ще немало адміністративних прилипал, які не читали, що підписують. Але так заведено. Бо в столичній редколегії те саме. Ви повірите, що колишній глава Адміністрації Президента Д. Табачник причетний до роботи над таким копітким виданням? Не вірите? Я теж.

¹ Скунець П. Історик, якому вірю. *Трембіта*. 2005. 14 трав. С. 14.

Родом Омелян Довганич із села Нижнє Селище Хустського району. Крім Львівського університету, закінчив Вищу партійну школу. Отже, мав у влади довір'я. Звичайно, його наукові розвідки, видані у радянській Україні, витримані в дусі комуністичної ідеології. Але ж тоді навіть курсової роботи не можна було захистити, не процитувавши Леніна та Хрущова, згодом — Брежнєва. Навіть на математичному факультеті, а що вже казати про історичний! Та нас, читачів, цікавив насамперед фактаж. А в цьому Омелян Довганич завжди скрупульозний.

У доробку Омеляна Довганича — книга «Трагічний фінал. Розвідгрупа «Закарпатці»: історія і люди» (2004) — про діяльність розвідувальної групи у 1943-44 роках під керівництвом Ференца Патакі. Це велике монографічне дослідження. А до того були видання «Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі» (1995), «Крізь пекло ГУЛАГів» (1996), «Закарпатські добровольці» (1998), «В тенетах «Смершу»: репресовані діячі Карпатської України» (2002). Та назви книжок перераховувати нецікаво.

Аби було веселіше, скажу, як я підірвав довіру партії до Омеляна Дмитровича, сам того не бажаючи, бо мене через це довго мучила совість. Тепер не мучить, адже це було наверненням історика до його істинного ремесла. Інакше б він, мабуть, не захистив кандидатську (1970), а згодом і докторську (1997) дисертації, затила б його в свою трясовину видавничої роботи.

У 1971 році я був підлеглим у Омеляна Дмитровича: він — головний редактор, я — старший. Тоді ж і з'явилися друком дві неугідні владі книги: Фелікса Кривіна «Подражание театру», котру редагував я, та моя поема «Розп'яття», котру редагував Василь Басараб. Хтось щось там засигналив у ЦК Компартії України, і нас трьох — Омеляна Довганича, Василя Басараба та автора цих рядків — викликали на килим у комітет по пресі. Навідався і Борис Олійник — тодішній голова партійної Спільки письменників України, шепнув мені: дуже не брикайтеся, бо в ЦК вже все вирішено, а тут вас просто промацують на ідейний гарт.

Тиражі обох книжок було пущено під ніж.

А нас один за одним (не гамузом) позвільняли з роботи. Спочатку — Омеляна Дмитровича, потім — мене, а там — і Василя Басараба.

Наскільки пам'ятаю, Омелянові Дмитровичу дали якусь принизливу роботу на історичному факультеті. Яку саме, не хочу уточнювати, бо Омелян Дмитрович у лікарні. Здається, лаборанта.

Видужуйте, Омеляне Дмитровичу. То брехня, що незамінних людей немає. Всі люди незамінні. А вірні покликанню й поготів.

Та й не дуже багато людей на світі, яким можна вірити. Тим паче серед тих, що пишуть, а значить, і творять сучасну історію.

ЮРІЙ МЕЙГЕШ ТАК І НЕ СТАВ СТАРИМ¹

Говорити про українську прозу кінця ХХ століття, не згадавши Юрія Мейгеша, це свідчить тільки про одне: наша літературознавча наука, зациклившись на кількох чи то хрестоматійних, чи то дисидентських іменах, так і не годна вирватися із зачарованого кола, яке сама собі окреслила, і за його контурами нічого не бачить.

Юрій Мейгеш, без сумніву, постать в українській літературі небуденна. Не можна сказати, що він залишився непоміченим, але гідної оцінки його творчості так і не дочекалась. Причина до нудоти банальна: жив письменник у провінції, у Мукачеві, а туди кияни радше заглядали у винні підвали, ніж у духовні сфери. Пам'ятаю одного видавця, що відпочивав на Закарпатті. Звичайно, він навідався до Юрія Васильовича як до свого автора. Але для чого? Може, й поговорити хотілося, але насамперед його цікавила обласна торговельна база, що дислокувалася у Мукачеві, екскурсію по якій і мав забезпечити Юрій Мейгеш. А був це гарний видавець, патріот. Та й патріоти живуть у речовому світі.

Мукачівська провінція звернула на себе увагу Києва по смерті Юрія Мейгеша, коли не дозволила властям ошукати себе на виборах мера міста і стала ніби заспівом до Помаранчевої революції в Україні на виборах Президента. От тобі й периферія!

І загалом в Україні таланти, що прагнули самоутвердитися, мусили для цього виїжджати до Києва, за винятком хіба що художників, у яких тут була міцна творча база. Була — бо вже і її зруйнували за роки кравчуківсько-кучмівського самодержавства.

Юрій Мейгеш не збирався нікуди виїжджати, бо не просто жив у своєму краї, а жив своїм краєм. Довгі роки він викладав у Мукачівському педагогічному училищі і не покидав тої стезі навіть тоді, коли письменницька робота забезпечувала йому прожиток на багато літ уперед, як тоді здавалося. Бо потім усі вклади в ощадкаси «гавкнулися».

¹ Скунець П. Він так і не був старим. *Трембіта*. 2005. 15 січ. С. 14.

Зустрілися ми якось після того в Мукачеві. Я запропонував зайти в кав'ярню «обмити» зустріч.

— Та я, — зам'явся Юрій Васильович, — сиджу без грошей.

Він раніше не дозволяв мені ніколи розраховуватися, тому й зам'явся.

— Не може бути, — кажу. — Ви ж казали мені по секрету, що вам із дружиною вистачить заробленого на все життя.

Йому не залишалося нічого, як розсміятися. Над собою чи над державою?

Своїх дітей Юрію Васильовичу Бог не дав, тому він усю любов переніс на своїх вихованців, переважно вихідців з Верховини. Як він міг їх покинути, коли бачив у їхніх очах стільки довіри, ба навіть любові до себе? Адже сам пішов у світ з бідної багатодітної родини з села Великий Раковець на Іршавщині.

А був він педагогом, як і письменником, за покликанням, здобувся навіть на звання відмінника народної освіти Української РСР.

Коли на Закарпатті створювався Народний рух, Юрій Мейгеш став одним із його творців, незважаючи на криві погляди знайомих провладців: мовляв, ми з тобою по-людськи, на звання висували, а ти...

Ніби не зробив собі звання, а йому дали як милостиню.

Це тільки впевнило Юрія Васильовича, що він став на істинну дорогу. Бо свою двоїстість на той час влада вже випробувала й на ньому особисто.

Літературну творчість Юрій Мейгеш починав так, як і багатьох краян-ровесників, що згодом випали з літературного процесу. Надрукована 1950 року в альманасі «Радянське Закарпаття» його повість «На сонячні шляхи», як і подальші, що вийшли окремими виданнями, — «Новий день», «Неспокійні серця», — така собі писанина, в якій тільки де-не-де спалахують проблески таланту. Більше прислужилися соцреалізові романи «Верховинці» та «Кам'яний ідол», що зачіпали глибинні пласти життя і засвідчили художнє мислення автора. У другому з них уже вгадувався глибокодумний талант, однак соцреалістична заданість обривала сміливість авторського задуму. Автор одержав належну порцію похвали від критики, здобув досить широкого читача. Словом, ніби вже

відбувся як письменник, тим паче, що романів тоді на Закарпатті майже не писали.

Перелом у творчості Юрія Мейгеша стався наприкінці шістдесятих років минулого століття. Його повість «Сьогодні і завжди» викликала переполох у мого видавничого начальства — я тоді працював редактором видавництва «Карпати». Однак ми послали рукопис на видавничу рецензію видатному прозаїкові нашого часу і секретареві правління Спілки письменників України Павлу Загребельному, літературну сміливість якого пояснювали в творчих колах тим, що він сім'ями дружить із Володимиром Щербицьким. Павло Загребельний надіслав глибокодумну схвальну рецензію, і 1969 року повість з'являється друком.

Тоді й почалися нападки на Юрія Мейгеша: не той у нього позитивний герой, дозволяє собі виходити за межі соціалістичної моралі, та й стиль повісті ненасичений, якісь потоки свідомості замість чітких світоглядних орієнтирів. Та найбільше переполошила начальство стаття в журналі «Комуніст», бо це вже означало офіційну партійну оцінку. Щоправда, автор рецензії-пасквілю боягузливо сховався за псевдонімом, однак ми його «вирахували»: Петро Моргаєнко. Не чули про такого? І слава Богу, що не чули.

Невдовзі, наскільки пам'ятаю, в 1971 році Юрій Мейгеш подав до того ж видавництва «Карпати» великий роман «Марш людей» — глибоко філософський твір, де діяли герої з різних епох, поколінь, однаково неспроможні вирватися з кайданів власної і суспільної недосконалості для звершення свого Божого начала на Землі. Роман був підготовлений до видання і навіть підписаний до друку. Однак то був уже час, коли почали до краю закручувати гайки, накинулись у нас на Закарпатті на творчість Івана Чендея, Вільмоша Ковача, знищили тираж книжок Фелікса Кривіна, Петра Скунця.

Цензор, якому вліпили догану за видані і заборонені книжки, хоч ідейна спрямованість книжок — то справа контролю редакторів, а не цензора, відмовився поставити на «Марш людей» штамп дозволу. І верстку видатного роману було розсипано. На жаль, автор, аби врятувати твір, почав його безбожно чикрижити, в результаті вийшла така собі повістина «Життя, хвилини, роки...», з якої виїнято головне — суть.

Згодом у Юрія Мейгеша з'явилося друком ще немало романів, у яких він утвердив себе справжнім майстром слова. А за роман «Стихія», виданий у популярній серії «Романи і повісті» (1987 р.), письменник був удостоєний поважної літературної премії імені А. Головка.

Цілих тринадцять років (1970-1983) Юрій Мейгеш очолював обласну письменницьку організацію, вдихнувши в неї небувале ні до того, ні після — творче життя.

Завдяки набутому авторитету він представляв Україну на одній з Генеральних асамблей ООН. Цим особливо не переймався, бо знав, що представляв бутафорну державу. Однак радий був нагоді побувати у США — тоді це було мало кому доступно.

У 1995 році ми в Мукачеві відсвяткували 70-ліття письменника. Закінчили святкувати пізно вночі в його домі. Письменник не хотів нас відпускати — мабуть, розумів, що більше такої зустрічі не буде.

Помер письменник у 1999 році. Згодом на моїх очах дружина Юрія Васильовича передала тодішньому керівнику нашої письменницької організації Василю Попу рукопис нового чоловічого роману.

Тепер Василь Степанович Поп хворіє. А роман так і лежить без руху. Це вже, мабуть, не його вина, а письменницької організації. А мав же вийти роман до нинішнього ювілею, коли б не наша безвідповідальність перед тими, що пішли від нас.

В одному з віршів автор цих рядків писав: «Старіти сумно, за старість страшно...»

Юрій Мейгеш не виглядав старим ні поставою, ні лицем, навіть коли був безнадійно хворим. Він до останку, як розповідала дружина, страшенно хотів жити.

А все, що написав в останні роки — напрочуд молоде за духом. Може, тому, що майже все свідоме життя провів серед молоді, а отже — проймався її проблемами. І тому його творам — жити й жити.

ФЕДІР ЗУБАНИЧ У ПОШУКАХ УКРАЇНИ¹

Щоденні події хоча й до смішного сумбурні, проте затягують у свій вир, і ніколи оглянутися назад, хоч і не знаєш чого доброго чекати від завтрашньої днини, а в минулому можеш вибрати, що тобі дороге, а що не варте згадки — оминати пам'яттю, наче його й не було.

Прихід березня цього року не такий жаданий, як то буває, бо не було справжньої зими. Але сердець, що вдяглись у кригу, від того не поменшало. На очах стає менше доброти в людях, і хоч дозволено релігійні обряди, духовним життям намагаються жити лише поодинокі диваки.

От жив на світі такий дивак із Великоберезнянщини Федір Зубанич, якому стелилася доля, а він того не цінував, бо вмів страждати лише за себе, а сміятися навіть з чужих удач.

У своєму житті він ні з чого не робив трагедії. Тому звістка про смерть 9 листопада 2004 року стала для нас, його друзів, безглуздом непорозумінням.

Але, 5 березня, в день 60-річчя йому самому принесуть найкращі люди квіти — прийдуть вклонитися пам'яті на письменникову могилу у Великому Березному.

Холодно. Тому, що ця дата настала без дивака Федора.

Федір Зубанич заявив про себе в літературі спочатку як документаліст, на початку 1970-х років. То була книжка нарисів «Едельвейси Європи». Проблеми гірського села його оточували змалку, тож вони непокоїли молодого тоді ще письменника. А що він блискуче володів матеріалом, а також літературним словом, у 1973 році стає лауреатом премії масового журналу «Україна». Художньо-документальна повість Ф. Зубанича «Довбушеві гори» виходить у видавництві «Молодь» 50-тисячним накладом. Тепер такого тиражу не набирають навіть детективи.

Народився Федір Зубанич 5 березня 1947 році в містечку Великому Березному на Закарпатті. Колгоспів тоді ще не було, селяни

¹ Скунець П. У пошуках України обітованої. *Трембіта*. 2007. 3 берез. С. 13.

жити зі скупої землі не могли, ото й пишеться, що виріс у родині лісоруба. Але робота в лісі для закарпатця — то був тільки щасливий підробіток, а не постійне заняття.

Найважчі повоєнні часи припали на раннє дитинство Федора, отже, він їх запам'ятав. В гори прийшли колгоспи, але в них щось заробити міг хіба що механізатор. І Федір обирає для навчання училище механізації сільського господарства, водночас підробляє вантажником у комбінаті комунальних підприємств. Побув і трактористом у колгоспі. Але журналістський дар відкриває хлопцеві дорогу в комсомольську газету «Молодь Закарпаття». Факультет журналістики Федір закінчив заочно. Військову службу відбував у радянській групі військ у Чехословаччині і там здійснив літературну диверсію відносно автора цих рядків: на мою поему «Розп'яття», тираж якої було знищено, написав позитивну рецензію у газеті групи військ. Міг бути великий скандал. Обійшлося.

У 1973-1979 рр. працював у секторі преси ЦК комсомолу України. Там його талантові було затісно, як і згодом у компартійній газеті «Правда України». Знайшов творчу віддушину аж у 1990 році, коли потрапив у колектив головного літературного журналу в Україні «Вітчизна». Але й журнал матеріально занепадав.

Живучи у Києві, письменник уже не обмежується закарпатською тематикою. Зокрема, у 1980 році виходить його «лірична сюїта» «Полонина», в якій, проте, письменника часто перемагає журналіст. Зате документальні твори Зубанича являють нам якраз неабиякий письменницький хист. Справжнім успіхом нашої документальної літератури стали його літературні бесіди «Діалоги серед літа» (1982). Федір Зубанич ніби наближує до нас на відстань душевної розмови постаті відомих сучасників Костянтина Симоненка, Павла Загребельного, Мустая Каріма, Дмитра Павличка, Бориса Олійника, Дмитра Астаф'єва, Євгена Євтушенка, Володимира Распутіна, Василя Бикова, Івана Кавалерідзе, Чингіза Айтматова, — всього нарисів у книзі вісімнадцять.

Багато творів Федора Зубанича з'явилося саме після поїздок — чи до сусідньої Східної Словаччини, чи й до далекої Австралії, до інших країн, де живуть наші одноплемінники. Пам'ятаю, в 1982 році я отримав від нього вітальну телеграму на моє 50-ліття з екватора, дорогою до Аргентини. На той час він уже об'єднав польо-

том беркута людські серця від Карпат до Туви («Беркут — птах гірський» (1984), заново поріднив українців всіх континентів «Легендою про Початок і Край Світу» (1987), оповів нам про земляків, що засівають своїм талантом життя сучасної Канади («Писанка на кленовому листі», 1991).

Але близько до своєї мрії Федір Зубанич підійшов аж у 2003 році, коли вийшла перша книжка із задуманих, а може, й підготовлених трьох книжок «Довколосвітня мандрівка у пошуках України».

Під час останньої зустрічі із Федором Зубаничем я бачив це розкішне і до подробиць продумане автором видання. Знаю, що Федір Зубанич пару примірників залишив друзям. Мені не дісталось, та я сам усе відклав на потім, сном-духом не відаючи, що бачимось востаннє. В ту зустріч, як і завжди, Федір був повен життя і свого невгамовного гумору.

Саме для того видання написав я заздалегідь, ще до 50-річчя письменника у 1997 році, вірша, де є рядки:

*І тепер, як нові спасенники
Крадуть волю, немов заброди,
Я тобі, наших гір письменнику,
напишу довгий вік свободи.*

А він не скористався тим, чого я бажав йому від душі, як і багато його друзів, котрих він заряджав фантастичною любов'ю до життя.

Сестра Федора, наша прекрасна співачка Марійка Зубанич, що була біля брата-письменника в останні дні, виконала його останню волю. Ліг він у рідну землю там, де й народився, — у Великому Березному. А от чи знайшов ту Україну, якої шукав, у довколосвітній мандрівці?

Знаю, що у Федора Зубанича в Києві залишилося немало добрих друзів, яким під силу видати ще дві книги його творів, логічно було б це зробити тепер, у рік 60-ліття письменника. А водночас зовсім нелогічно, що й перша книга, ледве з'явившись, уже стала на Закарпатті раритетом. Адже саме в нашому краї живе найближчий серцю письменника читач.

ІВАН ЧЕНДЕЙ ПЕРЕПИНЯВ ПРОЙДИСВІТАМ ДОРОГУ В ПИСЬМЕНСТВО¹

Йде другий рік, як немає з нами письменника Івана Чендея, і це надто малий час, аби оцінювати його творчу постать з історичної відстані, та, думаю, час не внесе суттєвих коректив у той усталений образ митця, що склався у читача ще за його життя. Офіційні нападки на талант Чендея, котрі довелося чути людям старшого покоління, сьогодні опали, як лупина, залишивши нам живу насінину.

Іван Михайлович прожив велике життя, ото ж і зазнав усього, що й більшість наших краян за цей час на історичній дорозі. Двадцятье століття, що припало на долю письменника, було, мабуть, найжорстокішим, з усіх століть, пережитих людством. Дві світові війни породило це століття, привчивши людей до крові, а отже, до знецінення людського життя.

Народився Іван Чендей 20 травня 1922 року в селищі Дубове на Тячівщині в багатодітній селянській родині. То були важкі повоєнні часи, та масариківська Чехословаччина, в яку увійшло на той час Закарпаття, що бурхливо розвивалося, набувала слави острова добробуту в Європі. Однак добробут так і не дійшов до колоніальної Верховини — тут доводилося, як і сьогодні, не жити, а виживати. Охочий до науки Іван усе-таки після сільської школи здобуває освіту в російській гімназії у Хусті, де на той час відомий нині вчений-фольклорист Петро Васильович Лінтур згуртував навколо себе талановиту літературну молодь. Зі стін Хустської гімназії вийшов, зокрема, талановитий поет-антифашист Дмитро Вакаров.

Починав учитися майбутній письменник у гімназії за демократичної Чехословаччини, та в 1939 році гортіївська Угорщина окупувала Закарпаття, і до матеріальної скрути додалися ідеологічні утиски. Та все ж у 1941 році гімназисти видають літературний альманах «Буде день», де надруковано і літературні спроби Івана Чендея. А в листопаді 1944 року молодий літератор стає учасни-

¹ Скунць П. Пройдисвітам він перепиняв дорогу в письменство. *Трибуна*. 2007. 19 трав. С. 13.

ком З'їзду народних комітетів, котрий проголосив возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною.

Для соціального зростання біографія Івана Чендея була бездоганна, тож він потрапляє на роботу в головну газету краю «Закарпатська правда». Одночасно навчається на філологічному факультеті Ужгородського державного університету. І робота, і навчання укріпили його в освоєнні української літературної мови, і то настільки, що згодом найавторитетніші словники ілюструватимуть уривки з його творів як літературну норму.

Коли я навчався в університеті, Іван Михайлович був саме відповідальним секретарем Закарпатської організації Спілки письменників України. Треба відзначити, що всіляким біялітературним пройдисвітам він перепиняв дорогу в ряди письменницької Спілки. І під це не раз недоброзичливці підводили ідейну платформу, звинувачуючи його у місництві.

Тим часом тодішні твори письменника цілком уписуються в постулати соціалістичного реалізму, які так тяжко давалися письменникам старшого покоління.

Уже перша книжка новел «Чайки летять на Схід» стала явищем у новій закарпатській прозі. В рамки соціалістичного реалізму помістилися і твори збірки «Вітер з полонин» (1958), повість «Терен цвіте» (1958). Про минуле Закарпаття можна було писати просто реалістично, а виходило соцреалістично. Теж стосується збірки оповідань «Ватри не згасають» (1960). Та влада вимагала від письменників писати про сучасність. Про людину — творця майбутнього. Отут уже талант нерідко спотикався.

Щоб не борсатись у власних сумнівах, Іван Чендей вирішує податися на вищі літературні курси при літературному інституті імені Горького (1960-1962). Два роки, проведених у Москві, де літературне життя тоді нуртувало на повну силу, зарядили письменника новою енергією. Він береться за роман «Птахи полишають гнізда». Просили сучасної тематики, то маєте!

Роман тоді дістав різку оцінку місцевих і не тільки місцевих ревнителів соцреалізму з кандидатським світорозумінням. Не до кебети було тим неборакам, що письменник випередив своїм твором майбутній потужний літературний пласт у радянській літературі, що виявилось згодом у творчості Айтматова, Астаф'єва,

Белова, Распутіна, Шукшина та багато інших письменників, котрі з об'їждженої траси звернули на пішник і пронизали броньовану сучасність болем одвічного сина землі.

Щоправда, у всесоюзних та республіканських часописах віддали належне романові Г. Карабельников, М. Ільницький, молодий тоді ще В. Фединишинець.

Не забудьмо, що Іван Чендей свого часу допоміг багатьом письменникам старшого покоління вписатися виданнями творів у новий літературний процес, опікував чимало фольклорних видань. Однак несправедливо поставився, приміром, до творчості Юрія Станинця, священника: мовляв, нехай вибирає або духовний сан, або літературу. Звичайно, він би не зміг допомогти, та все ж...

Однак він згодом заперечить себе тодішнього повістю «Іван», де комуністичному активістові протистоїть священник. Конфлікт між ними типовий для радянської літератури. Нетиповим, винятковим було те, що перемагає правда священника, а якщо глибше — духовне начало торжествує над пожадливістю і самовпевненістю тимчасової влади.

Повість увійшла до збірки «Березневий сніг» (1968). Було ще, на біду, оповідання, в якому впізнав себе в непроглядному вигляді один з обласних партійних зверхників.

Знайшлися в компартії письменники напихваті, що засудили твір, але партії було цього замало. Тож у рідному селищі Дубовому організували велике театральне дійство, де вправлялися в словоблудстві всілякі підспівувачі влади від імені народу. Досі бачу перед очима замашний заголовок у «Закарпатській правді» «Чому обурилися дубівчани?».

Оскільки Іван Чендей не розкався в написаному, його виключають з компартії, що означало великі проблеми з друком творів. Заново повість «Іван» побачила світ у 1994 році (книжка «Калина під снігом»). Звичайно, в часи горбачовської перебудови Іванові Чендею запропонували поновитися в компартії. Та на це він не купився, був серед організаторів Товариства української мови та Народного руху на Закарпатті.

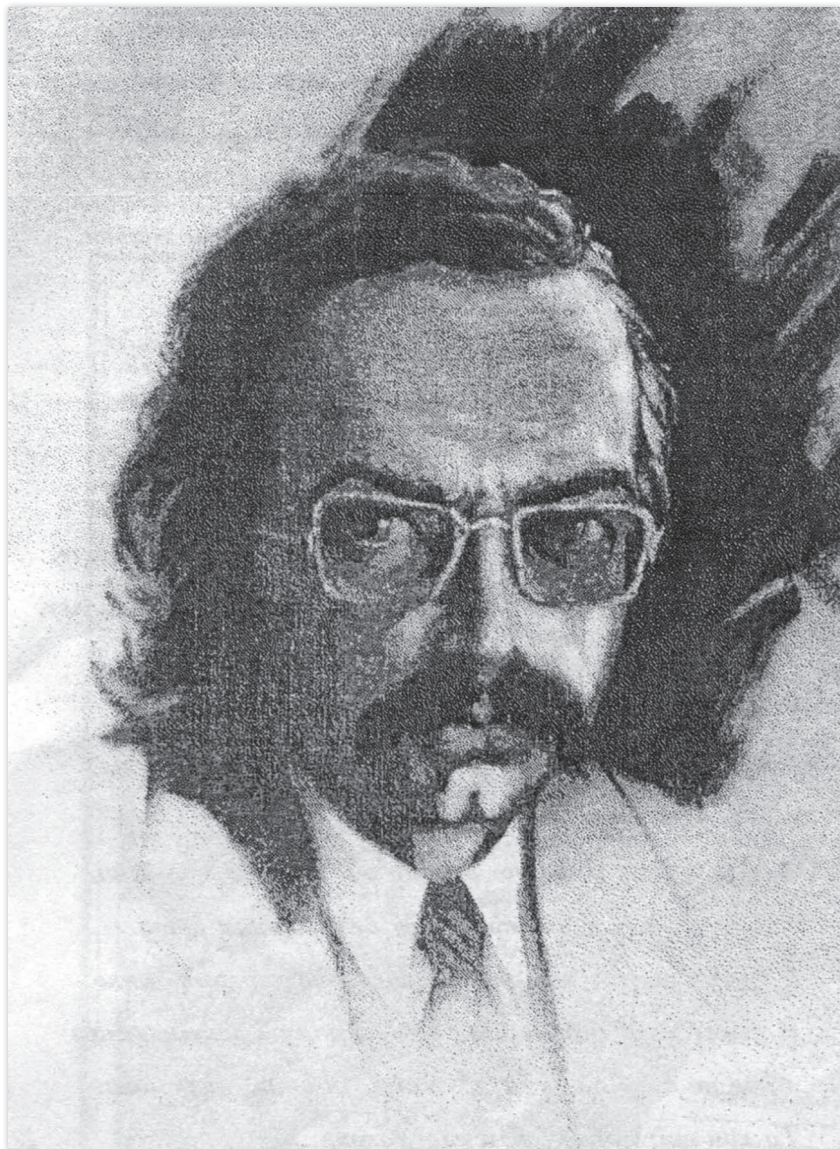
Тепер виведено на світ Божий багато імен, які задовго до 1945 року воз'єднали духовно наш край з Україною, проте саме Іван Чендей перший заговорив на всю Україну про Закарпаття так, що

нас почули. Етапним у всій нашій літературі став роман «Птахи полишають гнізда», де письменник забив тривогу про духовне спустошення народу, що призводить до його виродження. І це спустошення триває. Коли шукати в нашій літературі паралель Іванові Чендею — то це насамперед Олесь Гончар з його болючим розвитком від «Прапороносців» (1946-1948) до «Собору» (1968).

У доробку Івана Чендея також повісті «Житіє Антона Кукурічки» (1988), «Далеке плавання» (1989), роман «Скрип колиски» (1989). До 80-ліття письменника вийшов двотомник його творів «Вибране» (2002). Кращі його твори перекладені російською мовою. І сам він активно перекладав з угорської — оповідання Жігмонда Моріса, повість і роман Мора Йокаї. У співавторстві із видатним режисером Сергієм Параджановим він створив сценарій фільму «Тіні забутих предків», який після стрічок Олександра Довженка став новою візиткою українського кіно у світі.

В Україні Іван Чендей здобув найвищі літературні нагороди — Національну премію ім. Т. Г. Шевченка та премію Українського фонду культури ім. В. К. Винниченка.

Помер 29 листопада 2005 року.

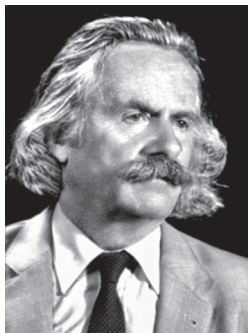
*Графічний портрет П. Скуня роботи С. Усика
зі збірки «Один»*

II. СУЧАСНИКИ ПРО ПЕТРА СКУНЦЯ

Марія Чендей-Трещак

ІЗ «ЩОДЕННИКІВ ІВАНА ЧЕНДЕЯ»¹

Імена Івана Михайловича Чендея та Петра Миколайовича Скунця в культурному просторі Закарпаття часто звучали поруч. Відбувалося це з кількох причин. Але гадаємо, перш за все, тому, що обидва гідно представляли літературне Закарпаття другої половини ХХ століття, та й у долях їхніх насправду багато спільного, попри різність яскравих творчих натур.

На сторінках «Щоденника» Івана Чендея, який він вів майже пів століття, ім'я Петра Скунця згадується 69 разів. Подаємо уривки із записів, де про свого колегу автор відгукується докладніше.

17 січня 1972 року

...Петро Скунць написав блискучу поему «Розп'яття». Вийшла вона у нашому закарпатському видавництві «Карпати». Та не встигла поема з'явитися на полицях книгарень, як її Комітетом по друку велено зняти. Так бібліографічною абсолютною рідкістю стає ще одна таки випущена у світ книга, не потрапивши до читача. Зовсім можливо, що бздителі «порядків» і гидотники-заздрісники із Закарпаття написали-сигналізували верхам про «неблагонадійність» поеми — не знаю, в чому могли вгледіти крамолу?! А для заздрості бездари мають досить основ, бо саме П. Скунць є істинним поетом, тим, котрий собою заслони́в увесь досить щедрий дріб'язок, що його представляють на Закарпатті ладижці, діяничі, патруси-карпатські...

З'явився П. Скунць на нашому горизонті — і ми побачили поета на горизонтах літературних загальноукраїнських. А таке та-

¹ За книгами: Щоденники Івана Чендея : Книга I / упоряд. М. Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2021; Щоденники Івана Чендея : Книга II / упоряд. М. Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2021 та рукописного третього тому.

ланиць далеко не кожному обранцю муз... Та лихо і в тому, що в Києві знайшли собі комітетчики і рецензента-різника. Цим різником явився поет недолугий, запрограмований увесь Микола Нагнибіда. (Колись він по своїх предках був, либонь, Негнибіда. Та час так нагинав того Негнибіду, що й став він Нагнибідою). Оцей Микола Нагнибіда й написав рецензію, що вирішила долю книги, узаконила її фізичне нищення. Ну що ж? Коли Нагнибіда був би мудрим і делікатним, достатньо інтелігентним, він би просто не брався виносити присуд Скунцевому «Розп'яттю» з цілого ряду мотивів, а найперше усього тому, бо Скунць — поет, котрий є далеким для сприйняття і розуміння Нагнибіди. Тобто, сталося щось подібне до змішування різних груп крові. Скунця міг би прорецензувати Б. Олійник, Д. Павличко, М. Вінграновський, І. Драч, й ніяк його не може рецензувати поет типу Нагнибіди. Але тут, очевидно, в Комітеті знали, кого вибирати собі в рецензенти, аби було так, як треба... Випадок з «Розп'яттям» Скунця довів, що і «Розп'яття» можна розп'яти, коли попадає воно в руки грубі. Як кажуть: «Був би Авель, Каїн знайдеться».

А щодо поеми Скунця:

Вона — справді майстерно написаний твір, що не терпить витлумачення примітивного і поверхового, твір поета глибинно проникливого, з філософським вникненням у світ, відносини між людьми; це твір, що розрахований не на читача-споживача, а на читача думаючого і глибокого. Хто воліє твори поверхові, лінується думати і відчувати, хто не здатний осмислювати й радіти несподіваності прекрасного і мислю наповненого у слові, тому поему Скунця не слід і до рук брати. Вона не для нього. Той нехай собі знаходить читиво легке, де все лежить і плаває на поверхні... Для такого читача у нас більше, аніж достатньо віршів і поем, і оповідань, і романів...

червень 1973 року

...Мав розмову з «добродієм» Ю. І. (Юрій Льницький, перший секретар Закарпатського обкому Комуністичної партії України — М.Ч-Т.)

Ремствував, що ніяк не розуміє поеми Скунця «Розп'яття». І тут же запитував риторично, доводив, що він таки розуміє Пушкіна і Лермонтова... Біда лишень у тому, що за його «нерозуміння»

Скунця звинуватив самого Скунця, не себе. Виходить, поет винен у тому, що його не зрозумів читач...

Тут же «добродій» говорив про якогось середнього читача, на якого повинен орієнтуватися письменник.

От він тільки забув про те, що читач повинен підніматися і до розуміння, письменник же завжди мусить піднімати загальний культурний рівень читача своїми творами, ніколи не опускається до примітиву, не брати рівняння на непонятливого, непідготовленого зовсім. Для цих є давні збірники сонників, для цих у нас достатньо продукується читва і без таких великих талантів, як Скунць.

17 вересня 1974 року

Комар!..

Юрій Ільницький!

Нині він керує в області, завтра він на сесії в Москві, післязавтра він на пленумі в Києві, пізніше він на ювілейних торжествах з нагоди 30-ліття словацького повстання у Банській Бистриці, а ще пізніше в Трускавці... на відпочинку. Він, коротко кажучи, панує, п'яніючи від влади і задоволень, що приходять до нього як наслідок влади. Він щасливий. Але ж його щастя схоже до комариної долі — літає, сідає комар, а ходити не може. Перед «літанням» Ю.В. не здатний побачити, що коїться на землі. Простіше — в житті, у буднях. Виконавець і покірний служник довірливих йому пост верхів зайнятий одним: якомога довше протриматися при посаді, інакше і простіше — при благах, що до нього через посаду прийшли. При цьому усьому де йому подумати про літераторів, художників... Ну скажімо, хоч би про того ж Петра Скунця. Марно Скунць — краса, розум і вічність, а він сам, пан секретар, всього тимчасовість, сита й самозадоволена хвилинність...

Комар!..

13 жовтня 1974 року

...Хвилююча зустріч з Олесем Терентійовичем Гончаром, його бузок і малина, два гарбузи і хліб на столі... і розмова. Знаменита і назавше пам'ятна розмова з видатним письменником наодинці під відкритим небом і при оголених нервах... З тим самим Олесем

Гончаром, над котрим познушалися і по котрому досхочу потопталися гидотники і шушваль... Та сама, що тільки службістсько-холуйська готовність та запопадливість і дає їй можливість триматися при повному кориті й тримати у руках нагая...

Нині це все О.Т. добре розуміє, а ще глибше бачить огидне нуто огидного!...

... — Пів Москви вийшло хоронити Шукшина! Помре генерал, на похорон зганяють людей з підприємств..., а тут стихійно, з пошани!.. Це була ціла демонстрація!.. Творилося небачене!..

Говорилося про Ю. Ільницького, і зустрічі з ним О.Г... А потім я просив Гончара запитати секретаря (й поклопотати!), чого це тримають у чорному тілі Петра Скунця, найталановитішого нашого закарпатського поета? Чого це Петра звільнено з роботи у видавництві й залишено молоду родину на постійних заробітках одної лишень дружини, платня котрої не сягає й 100 крб?

О.Т.Г. питав, а чого це Петро Скунць не скаржився йому, коли вони були на святкуваннях в Полтаві й області. Я сказав йому, що Петро не скаржився зі скромності і делікатності, але ж секретарю достойно було б подумати й потурбуватися долею талановитого поета тим більше, коли той секретар видає себе таким уже дбайливим опікуном письменників...

Гончар обіцяв поклопотатися перед Ільницьким...

18 грудня 1976 року

Була друга половина 50-их років на Закарпатті.

Були тут Маркуш, Лука Дем'ян, Потушняк, Томчаній, Лінтур...

Значить, були роки на Закарпатті з явищами в літературному процесі. І роки ці були знаменними. Як знаменними стануть і ті, коли в літературу прийшов Петро Скунць.

Невиразні і сірі постаті в мистецтві не здатні прикрашати час. Давно серед живих немає, наприклад, художника А. Ерделі, проте час Ерделі і досі живий в пам'яті, як живе все прекрасне, покликане до діяння духом високим.

* * *

3 червня 1977 року

Певно, в подібному теж іронія нашого часу.

1-го червня у мене відбулася ще одна «зустріч». На цей раз у приміщенні виборчої дільниці по вул. Благосєва з виборцями. Моєю «довіреною особою» був наш знаменитий поет Петро Скунць. Він говорив про мене, як в подібних випадках диктують вимоги й етикет. Що вже «гарним та інтелігентним, скромним і працьовитим» являюся я!

Господи, коли «Алілуя» служитиме тільки для справді святих, великих і достойних? Коли люди між людьми житимуть за правилами елементарної порядності, по елементарних вимірах достоїнностей згідно добутого, а не в дзеркалі уявних висот і глибин?

Факт виставлення мене кандидатом в депутати є цікавим з ряду обставин. Ще жива і ще кривава рана, що заподіяна мені 1969 року жорстокими проробками і свистоплясками після «Березневого снігу» аж до виключення з членів партії. Попсото здоров'я, оповито лихою славою, принижено в очах людей, а потім тут легенькі припарки і примочки у вигляді останньої — висування кандидатом в депутати... Свого часу прописано в газеті, проклято і заклято з трибун перед різними колективами і активами, а потім тобі крихта уваги — висування в склад депутатів...

Звичайно, я поганьблений і змучений, задубілий і почерствілий, втративший найменший смак до громадських справ і настроєний скептично до всіляких висувань, довір, почесей, аж ніяк не потребував би подібних уваг нині. Найвища увага до мене в уявах моїх могла б полягати в сприяннях для роботи за письменницьким столом. І все. Чим добродії маломожні і велелеможні могли б посприяти нині в моїй роботі? Спокоєм! І ще раз спокоєм отим, коли сидиш за столом і знаєш, що ніхто тобі не заважатиме працювати, що добре зроблене тобою таки знайде свою дорогу до читачів...

Спокій!

Спокій!

Спокій! — ось що зараз мені потрібне перш за все!

2 грудня 1977 року

— Коли б ви написали гірше, ми могли б надрукувати... А так написано дуже сильно... ми не можемо друкувати... — сказав Гвардіонов — директор видавництва «Карпати» П. Скунцю про один з його творів, що не міг бути вміщений, за видавничими уявами, в книзі.

Подібне скоїлося і в «Закарпатській правді», куди П. Скунць подав свого нового вірша «Минущий день». Всі читали, всі захоплювалися глибиною і майстерністю, а подавати читачам бояться. От до чого доводить «регламент» уяв, думань, волі і можливостей, що їх для чиновника прописав чиновник... Про яку свободу літературного слова може тут мовитися?..

* * *

17 квітня 1981 року

...З'їзд і закарпатська письменницька організація. З'їзд і наші набутки в контексті того, з чим прийшла уся письменницька організація республіки до свого форуму... Ось над чим мимоволі міркується і роздумується при нагоді.

Найбільш радісним — тим, що всіх нас радує, безумовно, є талановита творчість між з'їздами, а точніше, «Розрив-трава» Петра Скунця. Петро Скунць цею книгою зробив достойний внесок в усю українську поезію (і не тільки!). Прекрасно, коли в особі Скунця не ми одні маємо виняткового поета на Закарпатті. В його особі чудового поета має вся наша українська література.

І так наші набутки між двома з'їздами досить скромні. З дванадцятьох делегатів з'їзду пімнуть кілька імен усього...

І взагалі, Закарпаття, здається мені, втратило колишню добру славу там, де мовилося особливо про оповідання... А жаль...

22 січня 1989 року

Вчора в залі лекторію товариства «Знання» відбулася установча конференція обласного Товариства української мови ім. Тараса Шевченка.

Емоційним і мудрим словом її відкрив П.М. Скунць. Він був головою ініціативної групи по творенню самого Товариства. Доповідь про Статут (проект Статуту) зробив доктор філологічних наук професор П.П. Чучка. Обговорення Статуту (зрозуміло, і доповіді) пройшла жваво і з великим зацікавленням. Досить сказати, що конференція почалася о 12-ій годині, закінчилася о 8-ій вечора при переповненому залі, виступаючих було багато, при тому виступаючих з інтересу сердечного, чуттєвого, а не того, коли готують корпус речників, навіть радять «в якому дусі»... Вражень

багато. Найістотнішим є, що всі-всі учасники конференції були покликані серцем і мислю живою, інтересом достоїнства і честі, свідомості.

Звісно, коли камінь довго-довго лежить на одному боці, він не тільки починає обростати, але й обростає мохом. Коли відкриваються загати, плине чиста вода з поверхні, але піднімається і каламуть з дна — вона тут осідає.

В перебудовний період всі ми вчимося не тільки відчувати, думати, розуміти, але й говорити. Після великої розрухи, падіння і лежання можливе всляке. Але що нині важливе? Важливо, аби всі ми керувалися не тільки емоціями — вони, як правило, першими вириваються на поверхню, але аби нас вів уперед розум, діло і здоровий глузд нами керували, мудрість застерігала від екстремів і тих непоміркваностей, після яких докір про незрілість, про недостатність мали б бодай деякі підстави. Годі припускатися стану грубих поступків, навіть висловлювань, нетолерантності і т. п. Зрілість єдина може дарувати благодатні наслідки!»

травень 1992 року

Доля судила так, що з різницею рівно у двадцять літ день в день ми народилися зі Скунцем Петром. Петро в Міжгір'ї, я у Дубовім. Виходить, що і круглі (та не тільки круглі) дати нам доводяться разом. Скунцеві цього року 50, мені — на 20 більше.

При нагоді вшанування Петра Миколайовича до нагоди його піввіку мені випала честь сказати 19 травня в ляльковому театрі увечері слово. Петро Миколайович увечері 20 травня при виступі до мого 70-ліття мовив слово своє у формі віршовій... Обидва вечори стали пам'ятними для тих, хто на них побував з добрим наміром і чесною зацікавленістю літературним словом в час новий.

П. Скунць — яскрава сторінка в літературному житті не єдино на Закарпатті, але й в Україні. Подібне, гадаю, не викликає сумніву навіть у чесних скептиків...

Степан Пойда

СЕРЕД ТІНЕЙ І ДАНТОВИХ ПРИМАР¹

Благословенна українська земля Закарпаття завжди була щедрою талантами. Василь Гренджа-Донський, 95-річчя з дня народження якого ми нещодавно відзначили, і Зореслав, Марко Бараболя, Юлій Боршош-Кум'ятський, Лука Дем'ян, Олександр Маркуш, Федір Потушняк, Михайло Томчаний, Іван Чендей... У сузір'ї цих подвижників на терені красного письменства рідної землі яскравою зіркою сяє і самобутній талант Петра Скунця. Його попередники стояли біля витоків духовного оновлення краю, були зачинателями (Василь Гренджа-Донський) нової української літератури на Закарпатті, а Петро Скунць є одним з тих письменників, які творили й творять новітню (не радянську!) літературу Карпатської України, що є складовою частиною загальноукраїнського літературного процесу.

Народився Петро Миколайович Скунць 20 травня 1942 року в селищі Міжгір'я у багатодітній сім'ї лісоруба. Як і десятки тисяч верховинців, родина Миколи Скунця бідувала, із дев'яти дітей — п'ятеро померло від голоду, холоду, хвороб. Серед тих, кому судилося вижити, був і наймолодший — Петро. Прихильникам так званої чеської демократії не зайве нагадати сумну статистику й демографічну ситуацію на Закарпатті у цей період. Отож не поспішаймо встановлювати на щойно звільненому місці пам'ятник Масарикові. Тоді було не до пам'ятників, а був голод, холод, і смерть заглядала чи не до кожного верховинця в шибку:

*Бодай такого часу не зазанати!
У шматті хмар, на милицях калік,
обпечений,*

¹ Пойда С. Серед тіней і Дантових примар. Закарпатці — лауреати Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка. Ужгород : Гражда, 2003. С. 100-110.

*приречений,
проклятий,
ішов землею Сорок Другий рік.*

*.....
А я родився. То була зухвалість,
але я жив і світлі бачив сни...
далека пісня мамі озивалась —
то на війну йшли чийсь сини.
(«Заповнюю анкету»)*

Необхідність самовираження у художній формі проявилася в майбутнього поета рано. Паралельно із захопленням математикою учень семирічки «захворів» і літературою. Взагалі, слід сказати, у розвитку творчих здібностей школяра значну роль відіграла улюблена вчителька мови і літератури, сама закохана в художнє слово й наділена неабиякими педагогічними здібностями, нині всім відома в обласному центрі Марія Федорівна Опаленик. Працюючи в ті далекі роки на Міжгірщині, вона зуміла побачити в перших поетичних спробах здібного учня Божий дар і вміло роздухувала цю іскру.

Перші, ще невідомі, позначені певною декларативністю й схематизмом вірші були написані в шостому класі. А через чотири роки Петро Скунць друкує вже цілком зрілі поезії в газетах і альманасі. Остаточно було зроблено вибір, коли він поступив на українське відділення філологічного факультету Ужгородського університету. Поетичний дар юнака розкрився швидко, і цього не могли не помітити. «Літературна доля спершу складалася в мене напрочуд легко: у вісімнадцять років уже був автором поетичної збірки, у дев'ятнадцять — членом Спілки письменників», — згадує поет у своїй «Автобіографії».

Першу книжку, тоді ще третьокурсника філфаку, «Сонце в росі» схвально зустріла критика. Позитивно відгукнувся на неї й видатний український поет, академік Микола Бажан. Щоправда, автор подавав рукопис під назвою «Хліб душі», про що свідчить лише заспівний вірш. Та виявилось, колись під такою назвою виходив молитовник (автор цього не знав), і хтось із пильних ідеологів застеріг видавців.

Буквально через рік Петро Скунць прийшов до читачів зі своєю «Верховинською піснею» і знову здивував усіх оригінальним поетичним мисленням, свіжістю думки, довершеною формою. Згодом виходять у світ нові книги — «Полюси землі» (1964), «Погляд» (1967), «На границі епох» (1968), «Всесвіт, гори і я» (1970), «Розп'яття», вибране в Ужгороді «Розрив-трава» (1979) і «Сейсмічна зона» в «Дніпрі» (1983 р.). Було ще й вибране російською мовою в московському «Советском писателе» (1989).

І, нарешті, видана «Карпатами» у 1992 році, а згодом удостоєна Державної премії вже вільної України збірка «Спитай себе».

Майже всі видання, за винятком кількох книжок вибраних творів, були невеликі за обсягом. Але вихід кожної такої книжечки, можна без перебільшення сказати, був чималою подією в літературних колах області і за її межами. Своє позитивне вагоме слово сказали не лише критики, а й численні шанувальники таланту поета з широкого читачького загалу. Та це й не дивно, адже, здається, з часів Карпатської України і її співця Василя Гренджі-Донського голос жодного поета Закарпаття не звучав так свіжо, проникливо, професійно й водночас оригінально.

Тому й не дивно, що разом з кількома найбільш обдарованими літераторами Петра Скунця поза всякою чергою прийняли в письменницьку сім'ю прямо на Пленумі Спілки письменників України в 1962 році. Прийняли разом з Іваном Драчем, Євгеном Гуцалом, Миколою Вінграновським, Володимиром Дроздом, Робертом Третьяковим, Миколою Сингаївським. Очоловав тоді Спілку письменників України незабутній Олесь Гончар.

«Просто з портретів до мене приходили люди і тисли мені руку. Аж не вірилося, що ці люди існують у справжньому житті, а не тільки на портретах і в літературі.

З багатьма потім доля зблизила назавжди, з багатьма розвела назавжди» («Автобіографія»).

Здається, Петро Скунць не був початківцем, бо в літературу ввійшов одразу високохудожніми цілком зрілими творами, як поет з неабиякою мистецькою ерудицією, що мислив самотньо, чудово оспівав рідний край, але й уникнув водночас провінціалізму. Для творів цього митця характерним є динамізм думки, несподіваний поворот мислі, експресивність, прагнення торкнутися

найтонших струн людської душі. І завжди присутнє авторське «я». На початку 1960-х років він ще мріє, надіється, прагне:

Тільки впасти б промінним дощем

У сльозами наповнену чашу.

Тільки світ не плодив би калік,

Тільки став би ясної години

Мій двадцятим наречений вік

Першим віком Життя і Людини.

(«Наша ера»)

«...Впасти б промінним дощем у сльозами наповнену чашу». Через кілька років у збірці «Всесвіт у тобі» видатний український поет і прозаїк Микола Руденко напише: «Україно, з твоєї легкої руки не боронь мені стати твоїм перегноєм». Такий перегук митців двох поколінь не випадковий. Цьому, очевидно, сприяло й особисте знайомство майстрів слова й гостре відчуття причетності до всього, що творилося довкола.

По-новому зблиснули грані таланту Петра Скунця у поемі «На границі епох» (1968). Центральною постаттю твору є образ поета-антифашиста Дмитра Вакарова, замученого в концтаборах Німеччини. Власне, поема є новим прочитанням життєвого і творчого шляху нашого земляка. Через художнє відтворення лише окремих, але яскравих фактів біографії, творчого доробку героя автор змалював образ люблячого сина, щирого друга, безкомпромісного бунтаря-борця й водночас людини тонкої ранимої душі.

Разом із тим, Петро Скунць виходить далеко за тематичні рамки, продиктовані фабулою, якщо про неї взагалі тут можна вести мову. Його тривожить доля рідного краю і всієї України. Д. Вакаров здається сучасником, який звиряє свої помисли й діла із нашою дійсністю. Часто автор веде діалог із героєм, і звучить він надзвичайно актуально й тепер, хоч, здається, адресований у минуле:

Друже мій,

і в тебе давня рана

розболілася — осінь на порі...

Є така країна Франкіана,

де весь вік гримлять каменярі.

Поробили молоти залізні,

раз навколо скелі кам'яні,

*і вдихнули хмари лиховісні,
щоб із грому викресати дні.*

Через три роки (1971) виходить у світ ще один визначний твір письменника — поема про Івана Кубинця «Розп'яття». Довкола панувала зловісна атмосфера. Вимоги партійності літератури, які кожен із тогочасних можновладців часто розумів по-своєму, оспівування так званої дружби народів, намагання втиснути всяку живу думку у прокрустове ложе соціалістичного реалізму, переслідування інакомислення чи нової трактовки штампованих тем і образів гнітили багатьох письменників. Кілька років тому публічний протест проти хвилі арештів у середовищі українських «шістдесятників» висловив Василь Стус. Згодом в Ужгороді жорстоко розправилися з «Березневим снігом» Івана Чендея та самим автором. Розправилися за... реалізм і високу художню майстерність. Багатьом провінційним критикам, на відміну від Павла Загребельного, не сподобалася новаторська повість Ю. Мейгеша «Сьогодні і завжди».

І ось виходить у світ «Розп'яття», після якого починають розпинати вже самого автора. «В літературу я вступав побожно, як у храм, — згадує Петро Скунець у своїй «Автобіографії». — Радянський — але храм.

І побачив у тому храмі многих розп'ятих. Не на хрестах, а на зіздах — наших, п'ятикутних.

З декотрих ще капала кров.

І побачив тих, що розпинають. Вони були елегантні, цілували прибиральницям ручки, плакали, співаючи про матір, давали обідраним циганчатам на цукерки, допомагали незабезпеченим студентам і молодим поетам — і знову поверталися до свого ремесла чи, може, й покликання: розпинати.

І вони налили мені золоту чашу червоного вина — кольору крові, і коли я достатньо сп'янів, довірливо зашепотіли:

— Слухай, зоставайся з нами, бо в нашому храмі не буває нейтральних: або з нами, або там...

І вказали на стіни в зіздах-розп'яттях.

— Із вами — ні, — сказав я.

Він не залишився з ними, бо це було б протиприродно, а істинний поет фальшивити не вмів. Але він не був і нейтральним, як не є ним і в наш час. У тій же poemі «Розп'яття» Петро Скунець пише:

*Страшно бути слабкодушним
І м'яким не по роках, —
не дай Господи — обухом
у досвідчених руках.
Нині зм'януть, завтра зранять...
Але й завтра прийдуть ті,
що ніколи вже не зрадять,
перемігши в небутті.*

Може, тому й не сподобалося «Розп'яття» можновладцям, що немає там політичної тріскотні, декларативного й примітивного оспівування «дружби народів», керівної ролі злочинної, як ми тепер знаємо, партії більшовиків і самозванного «старшого брата». Не було у цьому творі й міщанського сюсюкання, псевдогероїки. Зате автор по-філософськи осмислив постать нашого земляка й народного героя Чехо-Словаччини, його подвиг і мученицьку смерть. Крізь призму цих реалій поет прагне усвідомити сутність нашого життя взагалі, проїнятися болем і радощами, турботами й надіями усіх краян. До речі, такий підхід до мистецького вирішення теми характерним є і для згадуваної вже поеми «На границі епох». Отож, обидва ці твори мають значно ширші тематичні рамки, автор постійно прагне осмислювати минувшину чи сьогодення за ним же заданою формулою «Всесвіт, гори і я».

Інакомистіє не прощається. Ільницькі, керечанини, шманьки та їм подібні швиденько збираються на засідання бюро обкому Компартії України і 29 лютого 1972 року виносять цілком таємний вердикт-постанову «Про серйозні ідейно-політичні помилки в книжках «Подражание театру» та «Розп'яття», випущених видавництвом «Карпати». Хай нам дарують читачі за обширну цитату з цієї постанови, але її варто навести, аби збагнути весь ідіотизм ситуації, коли долю письменника і його твору вершили далекі від літератури люди.

Отже: «В поетичній збірці «Розп'яття» має місце ідейно-політична невиразність, відхід від ленінських принципів партійної літератури, тому історична правда в поемі викривлена, а подвиги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, участь у ній кращих синів і дочок Закарпаття не розкрито. У творі високохудожнє, політично гостре й філософськи чітке втілення антифашистської теми підмінено твердженнями, поданими з позиції абстрактного

гуманізму. Книжка пересипана «філософією», яку важко збагнути широкому колу читачів».

Якраз «широкі кола читачів» добре збагнули філософію поета. Хоча які там широкі кола? Рішенням ЦК Компартії України видання було заборонене, й майже весь тираж знищено. Така ж доля спіткала й «Подражание театру» Фелікса Кривіна, редактором якого був той же непідкований ідейно Петро Скунць.

Настали довгі роки замовчування, «тихого» переслідування, приниження, що може бути рівнозначним творчій смерті. До якого фарисейства треба було дійти видавцям, щоб, усвідомлюючи високий творчий потенціал письменника, його інтелектуальний рівень, замовляти упорядкування книжок, редагування текстів, створення цілих поетичних циклів, але без підпису автора. Прізвища Петра Скунця не мало бути ніде. Та це було вже пізніше, коли поет став безробітним. А передував цьому виклик до колишнього видавництва «Карпати» і негайне звільнення письменника з посади старшого редактора за те, що мюнхенська радіостанція у своїй передачі згадала його прізвище.

Чітку, лаконічну й дуже влучну характеристику того складного періоду дав уже згадуваний Микола Руденко у своєму листі із далекого заслання до Петра Скунця: «Дорогий Петре! Із сльозами на очах читав Вашу прекрасну статтю про книгу Ф. Кривіна «Следы на песке» — добрі ви мої мудреці, славні Архімеда на березі моря Істини! Прийміть моє сердечне вітання та моє захоплення умінням творити по-справжньому у такому несправжньому оточенні — серед тіней і Дантових примар. Хай вам щастить — у Слові, в Ділі, у відчутті Свободи, яка не вмирає, доки творець уміє вдихати позахмарне проміння Вічної Правди...». Краще не скажеш.

Але й тут «серед тіней і Дантових примар», Петро Скунць продовжував творити. Часто — «для шухляди», бо надії на друк не було. Та жевріло в серці сподівання, що вічно так тривати не може, що мусять нарешті зникнути тіні, розтанути оті примари, й вирвемося з полону брехні. Протягом останніх років він доклав величезних зусиль для того, аби демократичні процеси прийшли і на Закарпаття.

Коли ще не було Закону про мови, і кожному, хто його вимагав, готові були приклеїти ярлик націоналіста, Петро Скунць органі-

зовує Товариство української мови. Після цього відразу ж береться за створення крайової організації Народного руху України. Якщо згадаємо полеміку на телеекрані Леоніда Кравчука з Іваном Драчем, зливи бруду, вишлеснуті на прихильників Руху зі сторінок «Радянської України», «Правды Украины» та й нашої «Закарпатської правди», якщо згадаємо гоніння на жовто-блакитний прапор і тризуб, постійні нашіптування, наклепи й переслідування штатних і нештатних стукачів, яких в Ужгороді аж занадто багато, — зрозуміємо, в яких складних умовах і яку велику ношу взяла на себе ця людина. Потім були мітинги в оточенні водометів, цілих підрозділів людей у касках, численних нарядів міліції з гумовими палицями.

А Петро Скунць виступав на цих мітингах, переконував, закликав і... читав нові вірші. Вірші не про даровану зверху дозовану демократію, а про справжнє народовладдя, якого ми ще й тепер, на жаль, не маємо.

Тривалий час в області велися розмови про необхідність заснування справді демократичного, вільного періодичного видання. Та далі розмов справи не посувалися. І тоді за цю роботу взявся Поет і разом із кількома ентузіастами таки створив «Карпатську Україну», очолив її невеликий колектив. У тому, що цей тижневик протягом короткого часу завоював велику популярність серед численної і вибагливої читацької аудиторії, найперша заслуга його, головного редактора.

Поезії Петра Скунця, створені багато років тому, й тепер однаково свіжі й актуальні. Понад двадцять років тому написано «Громадянську пісню», а здається, що вона вийшла з-під пера письменника щойно, так заклично й по-сучасному звучать її рядки:

*Коли прийдуть нові побратими,
визволяти закяті світи,
браття, браття, лишаймося з ними,
ще не всюди полон пустоти.
Ще над нею засвітять обранці –
наші муки, слова й кораблі.
Не ожити на власній ділянці,
воскресаймо на цілій Землі.*

Сміливою і безкомпромісною є муза поета і в період так званої перебудови. Навіть пишучи твори, присвячені Тарасу Шевчен-

ку, Олександр Духновичу, Василю Гренджі-Донському, іншим видатним діячам української культури і мистецтва, він більше звертається до проблем сьогодення, прагне осмислити сучасність із точки зору своїх героїв, робить несподівані й інколи не вельми приємні для нас, але справедливі висновки:

*Просто нас не збудив Духнович,
І триває кошмарний сон.
(«Духнович»)*

Або ж вірш «Вічна Катерина» — своєрідний монолог, звернений до Кобзаря, а фактично адресований сучасникам. Поет цілком заслужено, з болем докоряє за те, що:

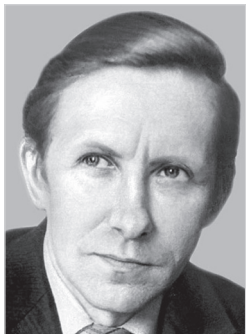
*Людські стежини з'єднуються в траси,
а наше слово, як байстря, само.
Сто тридцять літ без тебе ми, Тарасе,
У чергу по свободу стаємо.
А що душа? У нас вона вторинна...
І що, Тарасе, слово нам твоє?
Твоя Вкраїна — вічна Катерина —
байстря у дитбудинок віддає.*

Глибоке осмислення сучасності через призму духовності спостерігається й у вірші «Великдень». Грізним звинуваченням «мерзам» із гекачепе звучить поезія «Сльоза України». Зроблене до цього часу поетом дає йому повне право заявити:

*Я не має заміни,
Я не грім, не гроза,
Я не зброя Вкраїни,
Я — вкраїнська сльоза...*

Василь Басараб

ВОЛЯ НАЗИВАЄ СВОЇ ІМЕНА¹

Я прочитав, подану в «Карпатському краї» поетичну автобіографію Петра Скунця, і майже все з неї відкрив собі вперше. До чого вже воно докотилося, а то й потиху котиться на нашій вибоїстій, хоч і прославленій дорозі, якщо людина стільки літ іде поруч тебе — відома й невідома! Але подумав і про те, що коли я навіть при дещо сторонній увазі до товариша міг би про нього написати багато малознаного, скільки ж воно тоді переходить через саме життя, надто в літератора. І може, Бог такому чоловікові дає й дає талант слова, аби розповів людям про все пережите, бо за тим і люди, що зайняті іншими життєвськими турботами — про хліб і метал, поглянуть на себе, замисляться, як вони живуть, а значить піднімуться уже над собою. Таке всесильне слово з-поміж наших краян відчув Петро Скунць.

Ми зустрілися в роки, які, здавалося, були саме для поетів (я теж почав писати поетичну прозу). За висловом одного з письменників, у всій країні говорили про час великої відлиги, відчувалися справді весняні віяння і, хоча за відліком це вже починалися роки шістдесяті, у них була незвичайна молодість.

Та й газета, в яку ми обидва прийшли працювати, не просто називалася «Молодь Закарпаття» — таким став її дух, немислимий доти ані в колективі, ні в матеріалах... Петро Скунць не мав ще й двадцяти, коли його з першою ж книжкою поезій запросили в Київ, де без статутних церемоній, прямо на президії прийняли у Спілку радянських письменників. Так-таки невтїшно для нашого сьогодення вона величалася, але для юного поета це була... мало сказати радість.

¹ Басараб В. Воля називає свої імена. *Новини Закарпаття*. 1992. 21 трав. С. 5.

Іван Чендей сказав дуже пам'ятне: «Ви, Петрику, прийшли в літературу на білому коні!». Той романтичний білий кінь обіцявся стати щасливою долею поета — ще й десь під тим коником, якщо йти за назвою першої збірки автора, світилося «сонце у росі»...

Та минула з наших шістдесятих лише якась половина літ, і поетичний вершник уражено помітив, як із верхів по тих чистих росах
повільно, свавільно, вдоволено
у наступ іде льодовик.

Цитую з поеми про Дмитра Вакарова і згадую, як автор уводив у твір долину нарцисів. Довго був схвилюваний, дізнавшись од відомого професора ботаніки Василя Комендаря, що колись ті квіти росли нагорі. Звичайно, він не думав про свого доленосного коня, але інтуїтивно, через вставний відступ, виділив тут образ білого нарциса, зігнаного вниз льодовиком...

Можна би сказати, що це йде в контексті творчої біографії іншого поета — героя поеми. У такому разі відкрию читачеві досі не друкований матеріал автора, написаного для одного з видань, що мало виходити російською мовою. Оригінал вартий ширшої подачі, бо в ньому все кредо тодішнього поета (1970):

«Действительно, тему сначала мне было как бы задано. И ничего у меня не получалось, пока я себе не задал ее сам. А когда уже сам себе задал, тот герой как-то сник, появился другой, мой сверстник, единомышленник и единоборец. Может быть, свое сердце я заставил биться в другом времени, может быть, и мой пульс чувствуется в пульсе того Дмитрия Вакарова, который живет в поэме...

Я живу совсем в другую эпоху, но именно с героем своим очень много общих интересов. Искусство — это не только красота, это чуть ли не всегда борющаяся красота, восстающая против зла... Было это ещё во времена Вакарова. Но я вторгнусь и в наше время, я швырну в каждое очерствелое равнодушие булыжник потверже, хотя оно, равнодушие, будто бы ничем не провинилось...

Нет, провинилось уже тем, что существует. Природа равнодушия — мертвенность, так нельзя позволить в природе противостественности, нельзя позволить равнодушно жить...

Невинные человеческие слабости?.. Но на них вызревал и розкошно качался на роздорожье истории позорный для Европы 1939

год. Фашизм хотів простору. Дорого обошлося то время человечеству, дорого. Поблагодари же, мир, и его — Дмитрия Вакарова.

Я не хочу прощати слабости никому, а это значит — в первую очередь себе.

Я позвал Дмитрия Вакарова как друга-сверстника: мне так нужны его доброта, честность и мужество, чтобы удержать колосья тяжелых дум на хрупком стебельке поэзии».

О ні, не в минуле відступив поет, а скоріше випереджав час, тому кликав собі побратимів. З Вакаровим лише перегукнувся, відчувши подібно сувору добу. Той допотопний льодовик, який сунувся згори, якщо й не в уяві, то в інтуїції поета уособлював тоталітарні догми. Тодішні ідеологи були твердо впевнені, що вся правда пишеться лише на їх паперах і їхньою мовою: в заціпенілих виразах було прописане минуле, сучасне і майбутнє... А тут за до- радянським бунтівним поетом появився і перший радянський, котрий з-поміж інших — терпимо співучих — заговорив про ту саму правду, нехай і не прямо, та якимось живими словами. Широкий язичище того льодовика вже мусив би танути, вкорочуватися, та тим більше сунувся згори і підминав розквітлий нарцис, що вже за своєю, Богом йому даною природою, почувся собою.

Поетове слово народжується серцем. Як і від кожного митця, дійсність не вимагає від нього ні доводів, ані переконуваль, і обтяжує лише тим, аби доніс до людини правду. В цьому Скунць не просто відчув свою роль, а нелегку місію. І як нікому іншому з поетів Закарпаття, йому відкрилася вся сила народної правди, а з тим живої мови.

Петро Часто, що нині в Нью-Джерсі, визначив у Скунцевих рядках літературну елегантність, і, напевне, в цьому ціла гама можливостей поета — говорити з кожним читачем і говорити так, аби схвилювало. Тут він дійсно у своїй стихії, і в його поезіях — внутрішня енергія, цікаві співставлення, а деś навіть аж щаслива гра — як відчуття радості, що тобі за правдою відкрилася й мудрість, цілий світ краси, — й усе це так пристрасно передається людям. Іншими словами, тут справжня поезія, що залишає в душі свято.

Де ж було змагатися стереотипам мислення, які насаджував режим, починаючи від шкіл, із афоризмами поета, що в цивілізованому світі давно б перетворилися у крилаті вирази! Натомість самому поетові почали викручувати крила...

Чи не з цього визріла в уяві така болюча тема, як розп'яття — пов'язана з образом живої людини, і народилася поема про Івана Кубинця, нашого крайнина, якому судилося загинути на фронті розп'ятим фашистами. Пригадую, автор десь довідався, що за всі роки війни це був один із двох чи трьох випадків такої святотатської розправи. Та, видати, нічого святого не було і в тих, які по-своєму жорстоко розправилися з автором і його поемою: книжка була спалена, автор заборонений для друку. Як редактор видання «Розп'яття», я про це в «Новинах Закарпаття» розповідав, тоді ж вмістили в газеті знищену поему — та зі збереженого мною дарчого примірника, тому без деяких рядків, які знімалися із книжки не одним із пильних та відповідальних.

«Зникли чола, zostалися лоби», — сказано в poemі. За цими словами згадуються просто анекдотичні сцени, як із Держкомпреси ревізував видавничі душі якийсь Доломіно. «Коли утворилася українська нація?» — спитав на зібранні цензора Сергєєва. Той подумав і сказав: у 1945 році, з возз'єднанням усіх українських земель. Дивак із Києва поправив: «Сідайте, не знаєте! Українська нація утворилася у 1917 році, з перемогою Великої Жовтневої...»

Сміх видавців він, звичайно, сприйняв собі за похвалу: як посадив цензора. Але, на диво, саме Скунець поставив у приклад, бо на запитання про тему сучасності той пригадав, як напередодні, готуючи якийсь реферат, я зачитав з партійного журналу: сучасність — не тема, а підхід до теми. Потім навіть зайшли в дружню бесіду, бо з'ясувалося, обидва служили в авіації.

До речі, Скунець — механік вертольота, ніс рядову військову службу в тих дальніх краях, де колись затихли для історії, та зазвучали в пісні «штурмовые ночи Спасска». І саме звідти надіслав свого вірша «Втіха», копію якого в мене знайшли й забрали під час трусу. А тепер він першим надрукований в антологічному випуску «Української поезії світу» (1991):

ВТІХА

*Узяти щастя трішки напрокат,
коли своє далеко за туманом.
Упитись найжорстокішим обманом,
коли жорстокіш правда у стократ!*

Ми йшли на це.
А молодість мине,
і зникне привид завітранийого раю,
за зраду щастя я себе караю...
А скільки щастя зрадило мене.
Та я живу.
Бо тільки догорю,
бо тільки зблідну,
знидію,
загину,
збідніє людство —
на одну людину,
осліпне всесвіт —
на одну зорю.

І все-таки за праведними творами я не хотів би малювати з поета ідилію, бо в житті усе було складніше, довелося й губити талант. Творив він себе мужньо, як митець — ото ж навіть прагнув заступити полеглих героїв, яких зробив героями поем: «Ми живі, а ті живіші, що не змовкли у землі».

Але ми ходили грішною землею, й треба було таки просто жити. По десяти зрілих, чи не найпотужніших для творчості літ, мусили укласти у книжки інших авторів, працюючи в тому ж видавництві. Лише одних редакційних висновків у поета написано більше, ніж самих віршів, а коли казати за редагування, по рядкові правки...

Розум докоряє: не слід було аж так прикладатися і віддавати свій талант усяким посередностям. Та як же в тих обставинах, коли в першу чергу цвіли графомани, бо вони давали найбільш ідейні опуси («на які чекає радянський читач»), чи міг би справжній літератор через свої руки випустити у світ слабу книжку — легку писанину? Адже художнє слово для нього не байдуже — інакше треба зрадити своєму ж таланту. Воліли вкладати його в чужі твори, через що художні видання «Карпат» вважалися кращими в республіці.

Петро Скунць невдовзі знайшов ліпший вихід: активніше почав перекладати, хоч і за підрядником, угорських, словацьких, німецьких та й інших поетів, готував перекладні видання з поезії народів колишнього Союзу. Це вже було певною частиною творчого

доробку. Тим більше, що тут повна віддача таланту, навіть його стилю...

Такий самовідданий у своїй поезії Скунць вочевидь жертвував із житейських вигод. Поза літературою подібній людині випадає чутися самотньою, а то й безпорадною, втрачати свою волю... І вже з білого коня говорив не він, а не дуже давній голова облвиконкому товариш Мальованик, і то не зі Скунцем, бо за Скунця заступився я як депутат міськради.

Але поет лишився поетом, хоч і не в поліпшених умовах для роботи. Колись він писав, що Леніну в мавзолеї тісно. А з перебудовою переконався в тому, що творчій людині себе не вмістити і в ленінській партії, бо надто вже широко розсілася в ній номенклатура. І попросив мене передати в міськком заяву:

«В зв'язку з тим, що на нинішньому етапі найбільшим гальмом в розвитку демократії та перебудовчих процесів я вважаю КПРС, заявляю про свій вихід із неї. Це рішення визрівало довго, а останні документи партійного представництва остаточно переконують, що партія не готова до діалогу, відстоює насамперед не народні, а свої апаратні інтереси, тримається за старі, давно скомпроментовані принципи, претендує на істину в останній інстанції, не признаючись ні собі, ні народу, що вивести суспільство із кризи вона не в змозозі.

Рядовий комуніст у КПРС нічого не значить, він з ногами й руками пов'язаний застарілими догмами, розірвавши які, однак, залишається безпомічним у своїм домаганні наблизити партійне життя до реального. Потреби партії нині не співпадають із інтересами народу, скоріше суперечать їм. Демократія, проголошена партією, самої партії торкнулася найменше, в ній далі процвітають самовладдя і нетерпимість до інакомислення, інші несумісні з демократією процеси.

Для мене очевидно, що реалізуватися як вільна людина вільного суспільства в партії не зможу. Маю на увазі КПРС, оскільки за умови багатопартійності, в боротьбі різних партій, можливо, і викристалізується в народі сила, здатна організувати народ на мудрі справи. Цілком реально, що такою силою колись стане і Комуністична партія, очистившись від нажитої скверни, але це станеться не скоро, в кожному разі не за мого активного життя.

Додаткових пояснень офіційно додавати не буду, рішення мое продумане й остаточне».

Цю заяву у ряді пізніших письменницьких заяв про вихід із партії Петро Скунць подав першим: 4 квітня 1990 року. А проте, не тільки не відмовився — ще більше поринув у політичний вир. Бо саме у Русі, в живій дійсності, знайшов собі друзів-однодумців, яких давно кликав за собою самотнім голосом поета. «Бо воля називала найвільніші свої імена!» — скажемо таки його словами, а з тим нагадаємо, що поетична мудрість лишається на висоті завжди. Хай і не на білому коні...

Поет Петро Скунць досяг полудня віку. У чомусь він належав і належить часові, хоч пристрасно осуджував його. А жити треба далі...

Андрій Лешко

ВІДЬОМСЬКА НІЧ У ПОТЯЗІ, АБО ХИМЕРНА МІСТИФІКАЦІЯ МАЙЖЕ БЕЗ ЖАРТУ¹

На цікаві зустрічі доля не обкрадала мене від самого дитинства, нянько тягав мене мало не на всі просвітницькі з'їзди в нашій окрузі — і не тільки. Вже й кепкували з нього, мовляв, твій Андрійко, Фтанасю, — твоя підхвостина.

Я вдячний батькові, що знехтував тими закидами друзів, через що світ українства став для мене рідним змалку.

У пору життєвої зрілості спливає у пам'яті багато облич. І чи не найвиразніше — поета Петра Скунця, що став для мене каталізатором суспільної думки, як у громадянській ліриці, так і в журналістиці. І хоч у ту пору Скунць не став ще лауреатом Шевченківської премії, я був ледь не схиблений на його поезії, не міг та й не хотів противитися його внутрішньому впливу на себе. Перед моїм зором стояла горда нескорена людина, готова мірятися із силою зла. Я щиро дивувався, звідкіля у цьому жилявому, але кволому тілі бралися сили на організацію крайового Руху і на іскрометні поезії. Ними зачитувалася вся національна Україна.

Десь із рік, а мо' і більше, я на пів ставки вів рубрику в редакційній Скунцем газеті «Карпатська Україна». Як я ставився тоді до особи головного редактора — загадка і для мене! Коли ми перед тим познайомилися на рухівських зборах, Скунць очолював обласну організацію, а я — районну на Перечинщині. Зустрічалися мало не щодня. Ужгород був геть розпечений всебічною увагою центру і провінції, досить пихато ставився до вихідців із села, якщо їх не оточували наукові звання і праці, титули. За право увійти в середовище закарпатської еліти треба було мати щось за душею із журналістики чи красного письменства, міцні нерви, хоч крихітку здорового глузду, щоб із почуттям гумору терпляче сприймати можливі кпини на свою адресу.

¹ Лешко А. Відьомська ніч у потязі, або Химерна містифікація майже без жарту. *Карпатська Україна*. 2002. 20 лют. С. 7-8.

До 1990-х років моє життя рухалося механічно. Хто знає, що б зі мною сталося, якби збайдужілого газетяра не підняла з колін боротьба за незалежність України, знайомство з новими людьми. Скунць, як завжди, за якісь пів години десь на сходах міг скласти резолюцію зібрань. З гіркою втіхою пригадую, як давав мені переглянути написане і приймав кілька зауваг. А якщо редагував текст у газету, зрідка виправляв якусь фразу, вставляючи нове слово, — написане звучало по-новому, глибше.

Однак терплячість в характері Петра майже не знаходила місця. Людяний і пихатий — міг через дрібницю вибухнути динамітом, погано тримав себе в руках, до невпізнання ставав неприпустимим. Якщо ти хотів утриматися в середовищі того, майже божественного товариства, мусив якомога глибше приховати почуття образи, мовби тебе ніхто не зачепив. У бурхливому тогочасному житті такі дрібнички не бралися до уваги. Я не зважав і на те, що поет, бувало, дер носа, мов польський «уродзюний» шляхтич. Хоч знав, що, як і я, він не з'явився на цей світ через золоті ворота.

Досить швидко розвіялася романтика свята від утворення незалежної держави. Порозбігалися в різні боки дороги перших рухівців, дехто опинився навіть по іншу сторону барикад, став непримиренним ворогом України. Не здавалися тільки стійкі патріоти. І серед них — незбагненний Скунць — ерудит в українській, російській і світовій літературі не декларує свій патріотизм, на перший план висуває національні і вселюдські цінності, інтереси людини і громадянина. Таке може дозволити собі людина міцного духу і не показової любові до Вітчизни. Ось таким, на мою думку, він увійде в історію літератури.

Про одну химерну і невигадану ніч, проведену зі Скунцем у поїзді, який прямував зі столиці в Ужгород, спробую оповісти.

Купе дев'ятого вагона займали Іван Бачинський, Віктор Ковач, Петро Скунць і автор цього спомину. Та через кілька хвилин до нас приєдналися з інших купе і вагонів ще кілька рухівців. Пригадую Івана Мокрянина та Івана Бегеша.

Хоч склали до купи всі припаси, столик у купе виглядав вельми скромно, наїдки й напої не сперечалися між собою, як три доби тому, коли рушили в столицю. За три дні перебування Київ повивертав наші кишені до самого споду.

А так хотілося чимось догодити поету, котрому незабаром мало виповнитися п'ятдесят. Без грошей не дуже догодиш. За погані харчі в Києві довелося платити втридорога. Та ще й повітря на рухівському з'їзді, мовби намагнічене розколом, що вочевидь насувався зсередини. Якась прихована сила розламувала колись монолітну організацію. Неймовірними зусиллями Чорновіл гасив пристрасті, але розкол маячив на горизонті. А тому настрої у купе був, мов після комахні у бідного родича. Худобна вечеря ширила ностальгію, розмова не клеїлася, шматок не йшов до рота, та й запити його не було чим, як і підігріти апетит. Я дивився на Скунця і розмірковував: за інтелектом стоїть совість, скромність і терпіння.

Скунць відомий мені в кількох іпостасях. І як небожитель, і як простий смертний. Як небожитель він увиразнював мене часом. Як ужгородський простолюдин — нерідко відпихав від себе. Кому б це сподобалося, кого б це не боліло! Але я терпів, не нарікав. При цьому Петро запанібрата ставився до Івана Мокрянина, не кажучи вже про Василя Вароді. Дуже талановитого поета Михайла Ряшка у цій компанії відверто принижували. В газеті «Карпатська Україна» до Михайла ставилися ще зверхніше, ніж до мене — селяка без гучного імені...

Багато тем було перелопачено в купе київського потягу тієї безумної ночі. Зійшлися в одному: на що Україна слабувала в минулому, те ж саме доймає нас і сьогодні. Як пише Петро Часто, «ми наївно пробуємо залишити собі день, свято, радість, життя. А ніч, будень, смуток, смерть готові категорично заборонити, відділивши світло від темряви, винних від невинних, ворогів від друзів».

Якось мимохіть почали вторгатися в іншу тему, прозаїчнішу, хоч вона вже всім оскому набила, в царину практичного життя. Я констатував: не можу збагнути, чому доля одному за манюцієніські зусилля вділяє пригорщами добробуту, а комусь за титанічну працю — попри пальці: гоїно тільки стражданнями обдаровує. Звісно, не маючи на увазі самого себе...

Натякаючи на холод, що огортав душу, я воркотав, що завтра із запізненням дістанусь Ужгорода (українській залізниці ні тоді, ні тепер не загрожувала німецька пунктуальність).

— Шкарпетки дотепер мокрі від київської хлюпавиці, — кип'ятився я далі, чого Скунць вельми не любив.

— Висуши, — здобувся на слово Петро. — А бурчати йди в тамбур. Ех! Перевелось козацьке лицарство, в нікчемних потомках опришківська завзятість нінащо зійшла...

Щоб не паякати, як субтильна дівка, я перевів розмову на спогляди про часи вчителювання...

Іван Мокрянин, Іван Бегеш, Віктор Ковач, Іван Бачинський і я згодом заспівали коломийки, здавалось, цілком піано. Тільки провідник був іншої думки.

— Чорт забирай! — вибухнув Скунць. — Досі завжди приберігали щось на зворотний шлях.

Та ми воліли відмовчуватися. Їхати ще та їхати. Ми ж — не пожежники, котрі здатні пролежати на одному боці 25 годин на добу!?

— Дома... — почав було Мокрянин...

— Знаю! Вдома ти — пан над панами. Без черги й бочки пива дістанеш.

Я мав нещастя розпустити язик, похвалившись, як в Івано-Франківську під виглядом чеського туриста уже майже над ранок використав міліціонерів і роздобув для товариства кілька плящин. Одну довелося залишити — як митний збір мільтонам.

Слова поета прозвучали, як присуд долі. Вся компанія тримала сторону Петра. Халамидники тішилися, що не вони йдуть, і спонукували мене до походу. Я зібрався, сподіваючись на щастливий випадок.

Хитаючись на стиках, мов церковний дзвін, лаючи, на чім світ, фіглярську затію Скунця, без краплиночки надії на успіх, знічено брів я проходами вагонів. Як і слід було сподіватись, мої обіцянки — пів царства за плящину — не пом'якшили серце відданиці-офіціантки: з чим прийшов, з тим і вертався назад.

Був у мене ще один вихід із патового стану. Можна було знайти решту делегатів — із Хустщини і Рахівщини. Та якраз із східняками ми були не в ладах. Володимир Піпаш та Михайло Джанда завше були в опозиції до Ужгорода й крайового керівництва Руху. На тій підставі, що Хуст свого часу був столицею Карпатської України, вони й тепер домагалися перенести в Хуст крайову раду НРУ. Ні, до них іти і знімати капелюха за пляшкою вина не ялося ніяк. Скунць би це не схвалив. Не сподіваючись на розважливість

поета, який міг аж диміти від злості, я ледве плентався до дев'ятого вагона. Хоч довкруг була сила пасажирів, я відчував себе нещасним і самотнім.

Прибравши відстороненого вигляду, зайшов у купе... А тут і плач, і крик, і сміх. Якийсь гармидер!

— Веселеньке у нас життя починається, — почав я казувати, та Скунць не забув, куди я і для чого посилався чесною громадою.

— Не заговорюй зуби, — й трохи докірливо. — Ну що, Андрію, не дістав, га? — Я тільки руками розвів, не сміючи й слова сказати на виправдання.

— А в нас, диви, яка бридня, — глумливо показав на постать біловолосої дами, що зіщулилась на сидінні. — Треба рятувати жінку, якісь паскудники хотіли її звалтувати.

В екстремальних ситуаціях Петро ставав самим собою — проявлялася цілісність його натури.

— А ви не скіміть там — і так соромно за нас, чоловіків. Гайда на верхню полицю. Ми вас красенько прикриємо своїм лахміттям, так що сам щезник вас не помітить.

Зіщулена на полиці дама вже не першої молодості, але напрочуд зваблива, нарешті заспокоїлася, а може, й заснула від пережитого. На другій верхній полиці уже похропував Бачинський, Ковач сидів за столом, мовби нічого не трапилося. Решта супутників розбрелися по своїх купе. Як тільки зайшла київська молодичка, усім стало зрозуміло: гостини не буде.

А тим часом знетямлені від люті молодики, шастаючи по купе вагонів, питали в усіх про зниклу жінку. Безплідна метушня, вочевидь, вивітрила з їх голів хмільне шумовиння і негайне бажання паруватися.

— Овва, — засміявся поет. — Якщо не охололи, я сам зупиню їх. Це мені вдається, адже одразу виділяю з суцільної зелені чотирипелюсткову команицю. Якщо навіжені завітають сюди, скажемо, що в нас лежить недужий на грип. Ти, Вікторе, — до Ковача, — збігай до провідника, щоб принесли речі нашої гості.

І додав:

— Я не маг, але бувають хвилини, що й поет може втнути диво...

Ковач досить хутко повернувся із речами київської молодички.

— Це ще не все: хтось із нас має піти на її місце в інший вагон. До тих, скажемо м'яко, жвавих хлопців, — стишив голос Скунець.

Я ніколи не міг збагнути, чому доля така упереджена до мене. Кому не таланить зранку, в того й увечері все піде шкереберть: найкоротший патичок сірника дістався мені.

— Що ж, благословляю. До завтра! Крива люфа не вистрілить, спочине у схованці.

Із провідником сусіднього вагона спритний Ковач полагодив усі формальності за «троячку». Тож без зайвого допиту мене перепроваджено в нове купе, однак хазяїв там не було. Коли повернулися кривдники молодички — безцеремонно розтермосили мене, аби пояснити, що амбіційна дамочка, не зрозумівши їх жарту, зникла, мов інопланетянка. Вочевидь, устигли змиритися із невдалим залицанням та й узялися розповідати про себе.

Вони — шофери приватної автоколонії з Прикарпаття — їздили до Дніпропетровська (назвали місто Січеслав), де застряг їхній друг із поламаним двигуном на «КАМАЗі». Полагодили, що треба, і їдуть додому. Десь о четвертій над ранок залишать потяг. А доти... І почали розкладати на столику закуску. Чого там тільки не було: і варене, й солоне сало, сальтисон, кров'янка, домашня ковбаса, смажена в тісті і без... І все, що виготовляють із заколеного кабана.

— Присядь до нас, — щиро припрошували. — Хіба годиться козакам везти додому непочату українську з перцем і запіканки господинь наших.

Хоч мене роздирали сумніви, я радо погодився на розлучення із дев'ятим вагоном, хотів усамітнитися і виспатися як слід. А тут — нова гостина. Хлопці до вже файно заквашеного захотіли додати ще хмелю, аби влігся на підготовлений ґрунт.

— Хлопці! — прорік я трагічним голосом, без натяку на фальш. — Я майже не п'ю, хіба малюсіньку чарупину, чисто символічно. За ваше здоров'я і щедрість! От у сусідньому вагоні їде на Ужгород поет Петро Скунець. Якщо вмовимо його розділити отсю справді царську трапезу...

— Як ви сказали? Скунець!.. Та ж ми знаємо поета і вельми шауємо. Чули його виступ у Львові — великий чоловік!

Це була знахідка ласкавої долі.

Петро вже дрімав, коли ми постукали в двері, вийшов заспаний, набурмачений. Накопичувалася втома. Я одразу випалив:

— Пане Петре. То марничка наче, та хлопці від щиро серця запрошують...

Зиркнувши на мене, мов на змовника, поет усе додумав одразу. Витримавши добрячу паузу й наговоривши всього, що в таких випадках кажуть, Скунць, зрештою, дав умовитися. Пилю за незалежність, за Рух, за шоферську пеську роботу і поетів... Серед цих шоферів, перед тим майже гвалтівників, поет відчував себе своїм, став їхнім кумиром, втіленням лагідності і доброти. Я хоч і сидів ближче до вікна, бо вже й лежав на нижній полиці, не мав і десятої долі уваги тої, що Петро. А він, мов Жак-простак, бавив компанію шоферів, які вже калялися, що так негречно повелися із столичною гостею.

— Пробачте нам, батьку, — до мене, цілуючи руки, — біс плував.

Я визнавав, що таки біс зійшов на них, але ж я не піп і не дяк, щоб прощати. Та вони так вимолювали прощення, що я мусив зглянутися.

Із виправданим натхненням виголосив перед компанією спершу вірша Володимира Сосюри «Любіть Україну», відтак ще один шедевр — «Коли поїзд у даль загуркоче, пригадуються знову мені дзвін гітари у місячні ночі, поцілунки й жоржини сумні». Оплесками зустріли хлопці уривок із балади Расула Гамзатова про поета й жінку, а особливо — мої коломийки.

Десь за північ ми підвечірювали, мов на хрестинах чи на храмове свято. Прощалися з шоферами, як брати чи свати, найближчі друзі, на пероні піано виконували січові стрілецькі пісні «Ой там, на горі, січ іде...», «Як з Бережан до кадри...», пісню Марусі Чурай «Засвіт встали козаченьки...», нашу закарпатську «Коли тоту коمانицю сіяли».

Згодом, здається, у Сколе, чи, може, в іншому містечку Галичини, влаштували невеличкий концерт черговим на станції. Шофер Петро приліпився чомусь до мене, питаючи, яка різниця між закарпатським діалектом і наддніпрянською українською мовою. Я відповів, що майже ніякої, оскільки гуцули та бойки кажуть «кінь, віл, пішов», тільки лемки над Ужем і Латорицею ці ж слова вимовляють на «у» — «кунь, вул, пушов». Хоч у селах Люта, Ужок, Гус-

ний і ще кількох, де також лемки, розмовляють чистішою українською мовою.

Водій Василь дебатував із Скунцем, від чого мав велике задоволення, як і сам поет. Я натякнув, що цю зустріч можна записати йому в актив для Спілки — як зустріч із читачами...

Нас розлучали кондуктори й ніяк не могли розлучити. Потяг затримався на п'ять хвилин, а водії просили й просили нас приїхати в гості. Вони дякували долі за те, що зласкавилася провести вечір за одним столом з відомим поетом.

Поцілункам не було кінця-краю, поки з вагона не вийшли Бачинський із Ковачем (Іван прокинувся і запалив цигарку, коли помітив нашу групу на пероні), а також шофер автівки, що мав відвезти наших нових друзів додому.

Був я втомлений, та вдоволений, як слон, передусім тим, що попри мої безплідні старання все влаштувалося якнайкраще. Щоб там хто не казав, а кербач на кінці лускає...

Я приліг у купе якомога зручніше. У вухах піснями дзвеніли колеса на стиках, наспівуючи знайомі мелодії коломийок, весільних пісень.

Уже напливаючий сон нахабно перервав мій любий Петро, Ковач і Бачинський, влаштувавши собі справжні фестини в купе. Сидів з ним і провідник із доброю чаркою в руці.

— Андрію! — будив мене поет. — Як без тебе я здурію?

— Хлопці! Благаю, щезніть, як камфор. Дайте спочити...

— Невдячний паскуднику, — патетично вигукнув Скунць, — для нього стараєшся... Гаразд, люфа вистрелить без тебе. Я — добрий, виджу крізь морок — з тебе ще будуть люди...

Жаль, я не міг сколекціонувати тоді їдкі дотепи поета над графоманами, халтурниками, примітивниками, над самим собою і наді мною, кому, мовляв, таланить на пляшку, пересипаючи дотепи вуличними словесами...

Володарі нічної пітьми оволоділи мною, хоч я й проказав «Отче наш» і «Богородицю». Мене почало підносити й розгойдувати аж під стелею купе, звідкіля, мов у безодню, я летів до самої долівки. Де ви, гори мої, гори, вартові нашого спокою?

Слаблю тебе, Господи, що витримав ту хитавищу! Дякую, що вперше після прощання в 1947-му даровано мені зустріч і розмову

з няньком. Не заперечую ані не стверджую, що це одна з «чарівних марничок» поета.

Над лісом я впізнав нянька (знав, що він мертвий уже сорок літ): цілком молодого, не сивого, йому не виповнилося ще й п'ятдесят. Це коли не витримав знущань табірних садистів. Здався смерті, щоб стати абсолютно вільним, недосяжним для катів, залежним тільки від Бога. Зустрілися ми через сорок років після ліквідації нянька в Тайшетлазі Іркутської області. Батько з'явився сорокадвохрічним, а синові виповнилося уже за шістдесят. Не тільки на війні вмирали наші батьки молодими, а й у Сибіру.

У нянька просвічувалися нутрощі, усі кістки, хоч на ньому було не табірне лахміття, а одяг, у якому бачив його востаннє на робочому місці, в бібліотеці. Напрочуд схудлий, мов скелет, коливався переді мною, тремтів від страху і хвилювання.

— Не бійся мене, сину. То не моє тіло, то лем оболонка духовна, повітря, душа, що кається. Кається, бо не все зробила для свободи. Ворог страшний своїм лицемірством. Освенцім, Дахау — то паскудь. А про колимські, печорські, середньоазіатські, сибірські каторги мовчать. Там катувалися мільйони українців — і не тільки. Знай, сину, — по павзі, — все таємне вийде на світ Божий.

І зникло видіння, мовби його переді мною й не було. Батько про щось попереджав мене, та я не все зрозумів...

Здавалося, сплю і не сплю, десь вчувалися вистріли із скунцевого чарівного кріса. «Чаклує Скунець», — мовби снилося мені.

Зустріч із няньком була хвилиною, хвилиною мого тріумфу, торжеством справедливості. Відтоді щорічно він хоч раз заповнює мої хвилюючі неспокійні нічниці, більше ніколи нянько не скаже мені уві сні ані слова, та чимось підбадьорює мене. Бо справді, ми більше турбуємось про те, як пристойно вмерти і бути похованим, а не про виживання і життя. Смерть нас завжди знайде, навіщо передчасно готувати собі могилу.

Скунець звик казати, що люди не люблять правди. А хіба колись вони її любили? Сократ говорив грекам правду. Греки за правду віддячили філософу отрутою. Що ж, така вже людська вдячність...

Багато в чому я розумію Петра. Дивував мене він тільки своїм атеїзмом: чому він утратив віру у Господа? Либонь, на його доро-

зі зустрічалися тільки священники-фарисеї, от поет і розчарувався — іншого не домислю, не дотямкую.

Мій няньо також зневірився у Господній благодаті, відколи почав спілкуватися з намісником Перечинської округи Натолею. Та про це іншим разом. Мало не забув: зникаючи, нянько просив мене: «Хоч колись помолись за мене, сину мій старший».

— Чуй, Іване, — звертаюсь до Бачинського на пероні в Перечині. Я мов з неба впав. — А чи на місці ще Гурка?

— Не видно, бо туман заліг густий.

— Смішне питаєте: куди подітися горі? То не копійка, що випала через діряву кишеню. Гурка там, де й мільйони років стояла.

Шкода! Іван не втямкував.

Коли я повертаюсь із дальніх доріг чи мандрів, завше себе переконую, як вірно чекає на мене Гурка. Ще ні разу нікуди не втікала, не сховалася. Там спочивають всі мої рідні, крім нянька, знайомі, друзі й недруги. Та колись ляжу на вічний спочинок і я...

Олександр Боржава

НЕТЕРПІННЯ СЕРЦЯ¹

Правда — величезна коштовність, її не можна розтринькувати. Інша справа з ювіляром. Йому можна говорити все, а він найгірніше мусить ковтати з радістю і словами подяки.

Отож, як говорили древні, істина дорожча.

— Куди прешся? — такими словами зустрів старший брат майбутнього лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка, коли той з'явився на світ.

І справді. 1942 рік. Війна. Їсти нічого. Міг би й зачекати. Скажімо, розквіту колгоспного ладу чи побудови комунізму, коли полегшає. Ні!

Спасибі Миколі Петровичу та Марії Герасимівні — батькам ювіляра. Не такі були, як теперішня молодь.

Зараз із дітьми не квапляться. Чекають завершення ринкових реформ. А звідки ж майбутні лауреати візьмуться? З Африки будемо завозити, як футболістів?

А що Петро нетерплячий — правда. На рік раніше до школи пішов. З першого класу зразу у третій стрибав.

У шостому вже баладу написав, де порішив усіх героїв до одного — і Марію, й Івана, й Федора. Така там була стрілянина — чистий Шекспір. А «Молодь Закарпаття» не надрукувала.

Зате в дев'ятнадцять років Петро видав цілу книжку, а в двадцять став членом Спілки письменників.

І пішло.

«Сонце в росі» (1961), «Верховинська пісня» (1962), «Полюси землі» (1964), «Погляд» (1967), «На границі епох» (1968), «Всесвіт, гори і я» (1970), «Розп'яття» (1971), «Спитай себе» (1992)...

Пауза. Як парадокс нашого життя.

Як парадоксальною є сама постать Петра Скунця.

Своїми книгами за старого ладу він наближав нові часи, демократію, незалежність.

¹ Боржава О. Нетерпіння серця. *Європа-центр*. 2002. 18 трав. С. 12.

А коли часи прийшли, замість демократії вони народили кризу. За браком коштів усе написане поетом довгі роки лежало в шухляді. Зате Петро Миколайович став лауреатом Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Законно і заслужено. Бо був уже славою і окрасою всього красного письменства України, улюбленцем простих закарпатців.

Можливо, коли б Скунць останніми роками свої книжки видавав, такої високої премії йому б і не дали.

Бо ніколи і ніяким можновладцям Петро не давав клятви на вірність.

*Поки в змові із Небом
ті, котрі нагорі,
в підземелля ганебне
йдуть на смерть шахтарі.*

Слово «вірність», казав мудрець, завдало чимало шкоди. Люди привчилися бути «вірними» тисячам утисків і беззаконь. Між тим, їм слід бути вірними тільки собі, і тоді вони повстануть проти обману.

Петро вірний собі. Його серце не терпить лукавства.

І тому він — поет народний.

Хоча з ювілеєм не все ясно.

Петро Миколайович сам пише в автобіографії, що точно не знає — 18, 20 чи якогось іншого травня він народився. Що тоді говорити про нас?

Щоб потрапити в ціль, пропоную оголосити місячник святкування 60-річчя від дня народження Петра Миколайовича Скунця. І кожен день починати словами:

— Довгих літ тобі, дорогий друже, міцного здоров'я і творчих успіхів!

Або коротше: будь здоров!

Василь Зубач

ОДИНОКА УКРАЇНА ЧОЛОВІКА З ПРОХІДНОГО¹

Коли в радянський час дещо крали на маслозаводі, де я колись після школи на Волині працював, то боялися іти через прохідну. Ліпше — через паркан.

Він був низький, а прохідна — сувора.

А є люди, котрі в суворих місцинах навіть народилися.

Прісілок Прохідний із маслом, щоправда, не дружив. Але саме там народився поет Петро Скунць, котрий пише і мислить по-українськи... Райцентр Волове (Міжгір'я) не зрозумів одразу свого щастя від цього історичного факту, але тепер час розставив крапки над «і».

А Скунць і досі любить їх розставляти іншим.

Бо надто егоцентричний.

Сам зізнається.

От і на своїй книзі «Один» він мені підписав:

Ти, Василю, мою Україну не згубиш.

По-московськи верзеш.

А по-нашому Зубач.

Я не збирався губити його Україну. В кожного є своя. З нею би розібратися.

Але жорстоке життя зробило Петра Миколайовича недовірливим.

Я поставився до цього спокійно.

Такі вже особливості його України!

А оце, про всяк випадок, написав відповідь на той підпис на книзі просто в блокноті:

*У любові державній ніколи
не стану кусучим —*

¹ Зубач В. Одинок Україна чоловіка з Прохідного. Трембіта. 2004. 4 груд. С. 14.

*І лишуся собою
з тобою —
зі Скунцем.*

З ким же іще, як не з ним.

«Я один, Україно. А це більше, як натовп — один», — пише він.
І це — гарне письмо. Правильне.

Після доби колективізму — власний світ, власна Україна, одинокість «я» замість безликого «ми».

Відблиски свого «я», найбільш удалі їхні віддзеркалення і підбрав поет Скунць зі збірок попередніх років — «Сонце в росі» (1961), «Верховинська пісня» (1962), «Полюси Землі» (1964), «Погляд» (1967), «На границі епох» (1968), «Всесвіт, гори і я» (1970), «Розп'яття» (1971), «Розрив-трава» (1979), «Сейсмічна зона» (1983), «Спитай себе» (1992).

У солідному томі «Один» — вибраному з них — чоловікові з Прохідного довелося, певна річ, прибрати все прохідне, яке змушений був давати, аби дати відбутися своїй самотності, переплавлений ось тепер у могутні книги. Адже тут є головне — осмислення себе. Це дано мало кому. Більшість же — зомбі, що живуть за заданими оточенням чи просто інерцією сценаріями, де зав'язка чітко показує з першовитоків і сіру кульмінацію.

«Народився я під час війни, коли кожен зайвий рот у хаті сприймався без ентузіазму».

Бідна земля — багаті люди. Це за Геродотом. Про Японію чи Міжгірщину. Ця фраза з автобіографії Скунця — короткий роман за витратою слова, а за змістом — «Війна і мир». Тут і про мене надто багато сказано. І ще про когось.

Як багато хто з «пернатих», пишучи на першому відтинку творчої біографії зайве, Петро Скунць, на відміну від багатьох, зумів піднятися до того лаконізму, коли кілька слів замінюють тисячі. Як і далі в автобіографії: «День мого народження, видно, був погідний, бо в той понеділок мама садила в лужку картоплю». Або: «Тепер про географію мого народження. В документах вона теж не точна. І не лише тому, що Міжгір'я в часи мого найактивнішого пізнання світу називалося Воловим, а й тому, що мій присілок Прохідне або Прохідний — і так, і так правильно — не чекав із Волового нічого доброго, лише біду, і волівці прохіднян

своїми не вважали, дивились на них, як на безнадійних провінціалів».

Так і досі ми нічого доброго не чекаємо на своїй землі. В Пацканьові — з Ужгорода, в Коропці — з Мукачева, в Ужгороді — зі Львова чи Києва... Це бринить у Скунцевому підтексті, а в моїй голові — болючим дзвоном.

Дзвоном неприкаяності.

По кому подзвін?

По тому, хто міг би відбутися, а не відбувся без жадання енергетики загального добра, яка й складає ментальні Гімалаї — велику нашу Батьківщину. Інакше ж остання спершу живе в надіях-ілюзіях, а далі зменшується з географічної великої України до масштабів меншого свого краю, далі — свого села, відтак, без знаходження свого цілісного щастя і там, натикання на повсюдну ворожнечу — батьківщина знову поменшується до своєї садиби, а в фіналі взагалі — до розмірів органу, який тебе народив, і палкого жалю, що ти з нього вийшов.

«Хто буде Сталіном?» — питали у Воловому учні, коли не стало вождя.

Це питання відтоді й до цього часу мучить Скунця і всіх нас.

Нам, на жаль, треба вершитель долі ЗЗОВНІ, а не такий само деміург у нас. Нам треба когось ОДНОГО, хоча той ОДИН може запросто бути в нас.

Ця постановка питання — просто геніальна для Закарпаття й України, де ступені свободи підмінювались зазвичай розмаєм ступенів залежності.

...А ми могли би, ймовірно, народити вільних синів, але... прекрасні Сирени звали нас, а ми... так і лишалися на місці, в зомбуючому оточенні, що здавалося важливішим за вільне доцільне розмноження заради майбутнього, а не американської статевої гімнастики:

*На столі латинь,
старослов'янська,
мертвих слів непройдені ліси,
за вікном шумують,
як шампанське,
звуть кудись дівочі голоси.*

Та ми відсторонюємо поклик майбутнього на користь мертвих слів («Студентське»).

Своє відчуття такого стану я реалізував не в угоду пасивному деградансу. Пішов з університету на вільний флот. І потрапив у плавучу тюрму, де світлі медузи Нової Землі були далекі від фосфоричного світла угородських мавок.

Як би там не сталося, але реалізація такого прагнення — це святе. Вона розбиває одних богів і творить нових, а не покриває інертні лисини мохом тління й туги в той час, як дівчата, покинуті напризволяще, журяться:

*Весна міцними крилами
об шибку неба билася,
довкола радість сипала,
А дівчина журилася.
(«Над Ужем тихим, лагідним...»)*

Цей вірш написаний у тому році, коли я народився. І, можливо, це була саме моя дівчина. Але я, дурний, читав малим хтозна-кого, але не Скунця.

Але:

*Нащо марно марити
Про минулі дні?
(«Дум гаряче слово...»)*

Треба, вважає поет, вже зараз не втрачати Вічного, яке вже є, а не МОЖЛИВО БУДЕ — Друзів, Коханої, Матері, Вітчизни («Найземніше»).

І самозгадування про це необхідне в кожен мент життя. Навіть тоді, коли чіпляє на тебе наручники наврипливий мент, адже таким чуттям переймається навіть трепета: «Тремтить, здригається трепета, хоча спокійний цілий ліс...» («Трепета»). Про це говорять і коси:

*Коси-коси дівочі допізна.
І коса на світанку — залізна.
І лягали на роси покоси.
Ні коса не відпустить,
Ні коси.
Ловити мить!
Усе ж так швидко минає:*

*Вже по суботах їздити
не треба
мені в Міжгір'я. Спокій.
Сирота.
Відправлена заупокійна
треба
уже й за батьком.
От я й сирота.*

«Світ без батька», — каже вірш. Але коли батько в тобі — то смерть вихідна. Хоч можна і не їздити в Міжгір'я. Бо батько переїхав у твою душу. І маєш сокотити його там, переливаючи у теж вічне — дітей, онуків, інших людей Батьківщини, множачи світлу духовну «корупцію» — вводячи своїх у всі можливі структури, вивершені не грошима, а розумом.

*І нічого не зроблять їм сили тьми:
Чого ж ти хочеш, рідний Сатано?
Бери свій ром, і паленку, й вино,
Тож боротьба з тобою в нас
без правил,
Тебе я досі в душу не впустив.
Я сам диявол. Я такий диявол,
Що всім і зради, й підлості протиств.*

...Давай і ми прокинемося. Заховаємо револьвери злоби і калашникови гризні й почнемо з любові. Аби не потерпала Україна, наче одинока чорна вдова. Скільки вже можна гризтися столичним міжгірцям із провінціалами з Прохідного?

Адже той, хто попервах позаду, потім виявиться попереду. Якщо вдаватися до давніх китайських філософських тлумачень. Тому, розуміючи це, на тих вузькооких теренах поети з Пекіна нічого не мають проти поета з Прохідного, якщо він творить не-прохідні цінності, а тим більше — не через задній прохід, як це полюбляють наші деякі джэнджурські молодики, котрі вирішили пропустити Прохідне і відразу ж народилися в Ужгороді.

Фелікс Кривін

ВОСЛЕД УШЕДШЕМУ¹

*Другу моему,
замечательному поэту,
честному, мужественному человеку
Петру Николаевичу Скунцу
с любовью и скорбью*

Дорогой мой Петя, я знаю, ты слышишь меня. Когда человек уходит, у него обостряется слух, чтобы на расстоянии от жизни быть в курсе того, что в ней происходит.

Дорогой мой Петя, я вспоминаю, как в издательство, где я работал редактором, пришла тетрадка твоих стихов. Тебе было пятнадцать лет, и ты учился в школе, но стихи мне очень понравились, и я попросил Васю Вовчка, который возвращался из армии домой на Верховину, заехать в Межгорье, найти там Петра Скунца и передать ему добрые слова о его творчестве. Вася выполнил мою просьбу и, вернувшись, рассказал о тебе. Так состоялось наше заочное знакомство. А год спустя ты приехал в университет, и мы стали встречаться часто.

Вскоре ты подготовил рукопись и вышла твоя первая книжка «Сонце в році». Она была очень хорошо принята на Украине, и тебя причислили к лучшим молодым поэтам Украины, наряду с Драчом и Винграновским, которые были старше тебя, но несколько не талантливей. (Лично для меня ты был вообще лучшим из современных украинских поэтов).

Наш директор Василий Васильевич Фесенко отбил тебя у «Молоді Закарпаття», редактор которой Ілья Ільницький не хотел тебя отпускать, и мы стали работать вместе. Это было лучшее для меня время. Многое нас разделяло — и возраст, и опыт жизни, но у нас было абсолютное взаимопонимание и понимание жизни было одинаковым.

¹ Кривін Ф. Вослед ушедшему. *Екзиль*. 2007. № 8(13). С. 36.

Ты помнишь, как в издательстве обсуждали мою «Карманную школу»? После разгромной статьи в «Радяській освіті», которая рассматривала эту книгу как учебное пособие, и отрицательной рецензии в «Закарпатской правде», главный редактор, который учил меня, что сатирические сказки надо писать с возмущением, но без образов, принялся расшифровывать образы, и получилась весьма опасная картина. Другие выступавшие высказывались сдержанно, отвергая статью в «Радянській освіті», но рекомендуя замечания «Закарпатской правды» учесть. И тут выступил ты, самый молодой и неопытный редактор, и дал книжке целиком положительную оценку. Ты всегда высказывал свое мнение, как бы оно ни отличалось от общепринятого.

Дорогой Петя, сколько раз ты вступался за меня, рискуя уронить себя не только в глазах начальства, но и своих товарищей, которые по разным причинам не были моими товарищами.

А скольким писателям Закарпатья ты помог стать писателями, научиться мастерству, компенсирующему недостаток таланта.

Потом я ушел из издательства, а ты остался и редактировал мое «Подражание театру», которым занялся ЦК компартии Украины. Одновременно он занимался и твоей книгой «Розп'яття», так что мы с тобой задали ему работы. Обе книжки были порезаны.

Казалось бы, сказку можно прочесть как угодно, но что можно прочесть крамольного в поэме о распятии фашистами конкретного солдата Ивана Кубинца? Да, это был факт. Но ты слишком высоко поднялся над фактом, и в поле зрения попало то, что выходило за пределы немецкого фашизма. Ты стал докапываться до природы фашизма, и эта природа оказалась слишком узнаваема, даже для тех, кто о фашизме не имел понятия, но имел понятие о нашей жизни.

Зачем я тебе это все пишу? Я же знаю, что ты все это помнишь. Я пишу ради нескольких слов благодарности за то, что ты встретился мне в моей жизни, что дружба с тобой очень мне помогла, и хотя мы не виделись последние годы, твой уход для меня — огромная утрата и боль.

Дорогой мой Петя, я прощаюсь с тобой. Пусть будет тебе хорошо в твоей вечности. Всей временной жизнью своей ты заслужил достойную вечность.

Обнимаю тебя, помню, люблю, скорблю о тебе.

Твой Фелікс Кривін.
16.V.07.

Василь Густі

ЕДЕЛЬВЕЙС ВІД ПЕТРА СКУНЦЯ¹

Взимку 1967 року, на семінарі учнів-старшокласників — початкуючих авторів, які зібралися в Києві з усієї України, секцію поезії вів знаний критик, дбайливий наставник творчої молоді В. Я. П'янов. Його слово, думка означали дуже багато. Володимир Якович мав природне чуття знайти золоте зерно обдаровання серед багатьох-багатьох здібних школярів. Це ж він керував літературною студією при Київському державному університеті імені Т. Шевченка, в якій зблизули

грані Василя Симоненка, Бориса Олійника, Івана Драча, майже всіх найяскравіших постатей українського шістдесятиництва.

Уважно вислухавши виступи учасників семінару, серед яких випало бути і мені, він сказав: «А зараз я вам прочитаю поезію, на яку треба рівнятися, якщо хочете залишити в літературі добрий і мудрий слід. Слухайте і думайте». Він розкрив невеличку за обсягом поетичну книжку. Це була збірка Петра Скунця «Полюси землі».

Не буду говорити про її достоїнства. Про них сказано на найвищому рівні, що це дійсно перлини української поезії другої половини ХХ століття. Затамувавши подих, юнь вслухалася у рядки поезій «Всесвіт, гори і я», «І мертвим, і живим», «Тарас», «Заповнена анкета»...

На перерві до мене підходили друзі-семінаристи і щиро зазрили, що я — земляк Петра Скунця, знаю його особисто, що він читав мої вірші. Скажу щиро, я дійсно був щасливий і неймовірно пишався тим, що саме його творчість із цілої когорти шістдесятників вибрав Володимир Якович за зразок. Відтоді по теперішній день я переконаний, що вже саме сяйво таланту Петра Скунця

¹ Густі В. Едельвейс від Петра Скунця. *Кого я знав, кого люблю: спогади-есеї*. Ужгород: Карпати, 2007. С. 138-145.

висвітлювало дорогу до літературних вершин багатьом закарпатцям. Дехто це усвідомлював і високо цінував. А були й такі, що користалися цим. Користалися його добротою, щирістю, готовністю допомогти, довірливістю. Можу з упевненістю сказати, що більше ніж за сорок років жоден із закарпатських поетів не обійшовся без підтримки Петра Миколайовича. Колись Юрій Яновський, визначаючи своє творче кредо, написав: «Я буду суворим майстром».

П. Скунць був саме таким майстром слова — суворим і безкомпромісним. Навіть його гостре, пряме критичне слово сприймалося не як присуд, а як прагнення допомогти автору знайти шлях до істини. А цей шлях пролягав неодмінно через працю. Тяжкий труд мислі.

Пригадую, як на одному із обласних зльотів творчої молоді Миколу Матолу і ще кількох початківців якоюсь мірою піднесли, мовляв, це талановиті, цікаві, багатообіцяючі початківці. Петро Миколайович зумів знайти ключі до них, щоб вони реально оцінили свої можливості: тільки вдумливою працею можна чогось досягти. І як він щиро радів, коли в черговий раз, знайомлячись із початкуючими авторами, знаходив вдалий, наповнений думкою рядок. Особливо якщо ця думка була сміливою, самостійною.

Коли готувалася до друку моя перша збірка поезій «Перон», Петро Скунць написав до неї передмову, благословив, як кажуть, у світ. Сказавши добре напутнє слово, він дав і поради: «...згущувати поетичне письмо, урізноманітнювати поетичну символіку, суворіше відбирати мистецьку деталь для творення образу, не цуратися буйної фольклорної стихії в Карпатах...». Відтоді пройшло більше тридцяти років, а до цих слів звертаюся часто. А ще добрим уроком стала його система відбору творів до книжки. Він рішуче вимагав: усе написане — ще не доробок. Доробок — це тільки те, що проходить крізь густе сито самокритики, самоцензури. Жалкую, чесно кажучи, що не завжди вдавалося дотримуватися його мудрої настанови.

2.

Мені пощастило, бо, працюючи у видавництві «Карпати», я мав можливість дуже часто спілкуватися з Петром Миколайовичем. Він у той час обіймав посаду літературного консультанта Спілки

письменників України. Автори з Івано-Франківщини, Чернівеччини, приїжджаючи в «Карпати», неодмінно знаходили можливість зустрітись із П. Скунцем. Відомі київські, львівські письменники, буваючи у Спілці, не оминали нагоди завітати до «Карпат». Таким чином я познайомився із Романом Лубківським, Романом Кудликом, Степаном Пушиком, Віталієм Демченком, Михайлом Івасюком, Тарасом Салигою, Петром Перебийносом, Олексою Мишаничем і багатьма іншими знаними й шанованими майстрами художнього слова. Розглядаючи доробки молодих авторів із цих областей, Петро Скунць рекомендував кращі твори до збірників творчості молодих. То була справді титанічна робота. Запропоновані ним матеріали редагувати не доводилось. Це він робив сам. Він на себе брав такий тягар роботи, що диву даєшся — як це можна було витримати фізично. Та попри все — він завжди був справжньою землею людиною. Наче про нього слова Івана Франка:

*Я з п'ющими за пліт не виливаю,
З ідцями - їм, для бійки маю бук.
На празнику життям не зволікаю,
Та в бідності не опускаю рук.*

Він був душею товариства. Із ним люди ставали дотепнішими, мудрішими, сміливішими. Гумористи могли тільки позаздрити його епіграмам — доброзичливим і не дуже, які він щедро розсилав довкола себе. Я певен, що в багатьох родинях, мов сімейні реліквії, зберігаються серветки із його експромтами. Якби вдалося все те багатство зібрати до купи, вийшла б неперевершена збірка гумору і сатири Петра Скунця. А що вже він був майстром дружніх розіграшів, то тут йому не було рівні. Якимось до однієї з річниць від дня народження Василя Вароді невелика компанія на чолі із П.Скунцем завітала до нього на дачу. Петро Миколайович мав для іменинника надзвичайно приємний сюрприз. Солідний академічний том його, Вародієвих, творів. Тільки умова — став могорич, а тоді вже і книжку, видану спеціально до дня народження, отримаєш. Так і сталося. Василь з трепетом і благоговінням прийняв з рук П.Скунця перше у житті таке солідне видання. Щиро подякував і відклав набожно, щоб уже наодинці погортати. Наливши нам в келихи прекрасного королівського вина, Василь не витерпів і таки розкрив книжку. О Боже праведний! Усі сторінки були чистісінькі.

Зате на обкладинці — витиснене золотом його прізвище. Правда, з помилкою. Замість слова «Вароді» вийшло слово «Верді». Це із книги творів знаменитого композитора хлопці взяли тільки обкладинки, наповнивши першокласним фінським папером. А палітурник зробив усе на вищому рівні. Дача здригнулася від дружнього сміху. Найголосніше, як вмів тільки Вароді, — від щирого серця, до сліз в очах, сміявся іменинник. Цілий рік він заповнював подарований том новими поезіями. Що вдіяти — є обкладинки, мусить бути і книжка...

Коли ж у Спілці траплялися «повнометражні» за участю представників обкому партії збори, сплеск гумору Петра Скунця був безмежний. Із рук в руки по рядах проходили на обривках паперу його дотепні епіграми на теми порядку денного. А «почесним гостям» у президії було незрозуміло: обговорюються такі важливі питання, а письменницька аудиторія ледве стримує регіт. На жаль, і ці твори теж десь по приватних архівах.

Є ще один напрям творчості П.Скунця, який з плином часу, мов метеорит, спалахуватиме у безмежному небі духовності. Йдеться про його поезії-присвяти, які він дарував своїм друзям і близьким з нагоди різних приємних і навіть трагічних подій. Здебільшого це були блискучі експромти, які, прозвучавши з уст автора, ставали окрасою, духовним стрижнем будь-якого зібрання людей. Мов найцінніший скарб, донині зберігаю оригінал вірша з присвятою, який Петро Миколайович прочитав на творчому вечорі з нагоди його 50-річчя. Ось ці рядки:

ВАСИЛЕВІ ГУСТІ — НА 50-ЛІТТЯ

*Васильку! Нині не народ, а юрми.
І торгоаші потрібні — не майстри.
І йдуть поети нині не у тюрми,
А гірше: у пани і міністри.
І йдуть живими в небуття поети,
Бо служать десь вони за півгроша.
Нема планиди і нема планети,
І в наймах їх безпродажна душа.
Але спинися все-таки на хвильку,
Бо труд душі не має жодних свят.*

*У сорок ти любив жінок, Васильку,
Весь світ люби сьогодні в п'ятдесят.
І от сьогодні, коли модно пити,
І от сьогодні, в час такий трудний,
Поетам що лишається? – любити,
Любити світ ненависний, брудний
Любім, Василю! Треба мати силу.
Іронію. І тихий-тихий сміх.
Ненавидять. А ми любім, Василю.
Любім, хто нас ненавидить. Усіх.*

21.03.2001 р.

А до цього прекрасного вірша він вручив мені подарунок — едельвейс. Символ гордості, непокори, незламності духу. Це ті моральні цінності, котрі для Петра Скунця були найголовнішими критеріями днів і трудів поета й громадянина.

3.

Світанок 30 квітня 2007 року став для мене спокохом, який озиватиметься болем у серці доки віку. Телефонний дзвінок. Чую дощемлений болем голос дружини поета — Олени Дмитрівни. І, мов удар меча, звістка: Петро... Помер.

Раннього ранку на квартирі зібралися голова ради обласної письменницької організації Петро Ходанич, Ігор Гаврилів — головний редактор газети «Трибуна», з якою Петро Миколайович тісно співпрацював до останнього дня свого життя, і я. Приголомшені звісткою, сидимо, як паралізовані. Що робити? А діяти треба.

До всього, горе завжди приходить невчасно. На цей раз і поготів. Уся країна, мов у летаргічному сні. Першотравневі свята — три вихідні підряд. Приймаємо рішення і треба просити допомоги земляка і друга Петра Миколайовича, голову обласної ради Михайла Кічковського. Хоч на той час він був у від'їзді, далеко від Ужгорода, вдалося зв'язатись із ним по мобільному телефону. Для Михайла Михайловича ця звістка стала більш, ніж приголомшливою. Як так? Ще кілька днів тому за його сприяння вирішилось питання щодо фінансування тритомного видання творів П. Скунця.

Уже у видавництві «Гражда» на виході перший том... Боже праведний! Чому така несправедливість?..

Та яким не був біль втрати, треба щось робити, діяти. Михайло Михайлович задіяв усі можливі і неможливі важелі, щоб допомогти родині, Закарпаттю достойно провести в останню путь видатного сина і співця Срібної Землі ХХ століття.

Проводжали Поета на вічний спочин із Спілки письменників, куди він прийшов 18-річним юнаком. Хоч тривалі вихідні перешкодили належно повідомити краян про велике горе, площа Жупанатська вирувала людським морем. Не лише з усіх куточків Закарпаття приїхали палкі шанувальники таланту П. Скунця — прибули із Львова його давні і вірні друзі: поет, головний редактор журналу «Дзвін» Роман Кудлик, поет Володимир Каліка, поетеса, голова Львівської організації Національної спілки письменників України Марія Якубовська, доктор філологічних наук, професор Дрогобицького педінституту, дослідник творчості поета Петро Іванишин. Роман Лубківський із Києва надіслав зворушливу телеграму.

Була благодатна травнева днина. У небесній блакиті промені сонця видзвонювали гімн Життю, Незнищенності Духу і Краси. Земля буяла у величі свого відродження — щедрому цвітінні. Який болючий дисонанс із болісними хвилинами останнього прощання! Коли ж завершився релігійний обряд, до скорботної громади звернулись письменники Петро Ходанич, Михайло Рошко, заступник голови обласної ради Михайло Мартин, побратим по духу і перу зі Львова Роман Кудлик. А тоді над пониклим під тягарем втрати, опечаленим велелюддям зринули прощальними журавлями слова львівської поетеси Марії Якубовської:

*Востаннє приходиш — неначе зоря за межею.
Востаннє, як небо, над морем летять журавлі.
Вертати куди? Відмиваючи душі від глею —
Немов перед битвою ржаві гострити мечі.*

*Так довго і важко боролася й мерзла епоха,
Беззахисно щиро огранено плавлячи лють.
А ми — розуміли, а ми зігрівались потрохи,
І душі воскреслі ніколи уже не зігнуть.*

*Розвернена ладо, і птах, що розврунює крила.
І крила, як доля, якої уже не минуть.
І праведно жити — це значить, не жити впівсили,
І значить — нікому не здати священний редут.*

*Осталена ніжність, і міць загартована слова —
Вона не минає, у душах вона не мина.
І птахом найменшим вертається праведна мова,
У душах нащадків розгойдана плаче струна.*

01.05.2007 р.

...Минають дні, минають ночі... Дедалі все гостріше відчувається глибіню втрати. У безсонну північ або ж безлюдний полудень пориваюся набрати знайомий номер телефону. Але думка розважливо відвертає руку від апарата. Навіщо? Відповіді ніколи вже не буде. Підходжу до едельвейса, який залишився мені на світлий спомин про поета, і в пам'яті пропливають хвилини, роки життя Співця і Громадянина України, вірного сина Срібної Землі Петра Скунця.

Василь Горват

ПРИСУТНІСТЬ¹

А потім із жалем і здивуванням я подумав, як рідко ми зустрічалися. Мов запізнілі крихти, почав збирати тривалі й побіжні розмови, з яких катастрофічно мало пригадувалося — кілька разів у спілці, у нього вдома, один раз удома в мене. Спільна поїздка до Станинця...

Так, і одночасно зі здивуванням. Тому, що весь час було заспокійливе відчуття, що спілкуємося постійно чи не щодня. Можливо, тому, що обопільною «поштовою скринькою» за всі ці роки було видавництво «Гражда», де він бував досить часто і де його повсякденна, звична присутність незмінно відчувалася в наших розмовах. І було своєрідне спілкування, коли наші публікації з'являлися одночасно на сторінках часопису «Екзиль», в обласній періодиці...

Але не тільки це, не тільки тому. Відчуття присутності Петра Скунця в свідомості багатьох просто не могло не бути. Мовленим чи написаним словом він формував позицію, називав чорне — чорним, а біле — білим, говорив правду, яку не могли заперечити й ті, на кого була спрямована ця правда. Його присутність допомагала почуватися впевненіше у найбільш непевні часи (тобто завжди), допомагав відчувати себе не самотнім. А він — Один.

Один. Безліч літературних гуртків та об'єднань на початку минулого століття вовтузилося, дискутувало, сварилося — неокласики, «плужани», футуристи, «вуспівці»... Минали десятиліття, і залишалися «просто» поети — над течіями, тенденціями, літературними міжусобицями. Олесь, Тичина, Плужник... Були «празька», «нью-йоркська» школи — залишилися просто Ольжич, Теліга, Маланюк, Рубчак, Андієвська...

¹ Горват В. Присутність. *Екзиль*. 2007. № 5(10). С. 11

Історія так чи інакше повторюється. Забуваючи, що пам'ять про велику людину неможливо приватизувати, знайшлися бажачі втиснути ім'я Чендея в свою компанію «русинів». Спроба, по-перше, нечесна, а по-друге — абсурдна, бо постать Івана Чендея в кінцевому рахунку недосяжна для мізерних намагань. Про це відразу ж у безкомпромісній формі нагадав їм Петро Скунць. Не виключено, що з часом ім'я й самого Петра Миколайовича спробують використати ті, хто не має для цього жодних моральних та інших підстав. Безглуздя. Скунць, більше, ніж натовп, ніж усі літературно-політичні тусовки. Він — Один.

Один. Надто гостро це відчувається тепер. З нами жив Один. Жив. Але незмінно потужним залишатиметься відчуття його присутності.

Леонід Годований

ВИДАВНИЧА РОБІТНЯ¹

Видавничий редактор — лише одна з багатьох виразних граней творчої іпостасі Петра Скунця. Із редакції газети «Молодь Закарпаття» на видавничу ниву його запросив директор Василь Фесенко. Так молодий поет став колегою досвідченого Фелікса Кривіна, який першим розгледів у хлопцеві з Міжгір'я талант великого майстра поетичного слова.

Фелікс Кривін був редактором першої збірки Петра Скунця «Сонце в росі» і влаштував авторові ґрунтовний майстер-клас професійного спілкування з поетичним словом. Саме тоді народилася щира і безкорислива родинна дружба цих творчих особистостей, а у взаєминах «красиве і корисне» (за Максимом Рильським) йшло поряд. Турботливість старшого за віком Фелікса Кривіна в свій час відвела від Петра страшну хворобу, подарувавши поетові довге і повновартісне життя.

Видавнича робітня над книгою — особливо у 1960-80-ті роки — це планове виробництво з його графіками і зобов'язаннями перед поліграфічними партнерами, це фінансовий доробок з відрахуваннями до державної скарбниці, а понад усе — важка праця над не завжди кондиційним рукописом, це психологічне і фахове змагання з авторськими амбіціями. Подібний шлях пройшов Петро Скунець. І пройшов достойно.

Як автор він знав, якими болісними можуть бути редакторські запотиличники, тому до авторів редагованих книг ставився по-батьківськи доброзичливо і вимогливо. Він дбайливо няньчив перші книги молодих авторів, не чинив творчого насилля. Ці принципи Петро Скунець сповідував у поезії, художній прозі, в

¹ Годований Л. Видавнича робітня. *Екзиль*. 2007. № 5(10). С. 11

опрацюванні фольклорних записів. Десятки авторів Закарпаття, Івано-Франківщини та Буковини прагнули, аби їхні рукописи потрапили до Петра, бо це означало, що редакторське огранювання дозволить слову виглядати діамантом.

Власне, подібний стиль був притаманним редакції художньої літератури видавництва «Карпати». Цей департамент практично завжди був укомплектований творчими особистостями. В різні роки разом з Петром Скунцем, зокрема, працювали Іван Чендей, Семен Панько, Петро Углярєнко, Василь Басараб, досвідчений перекладач і редактор, актор і режисер — майстер сюжетної побудови художнього твору, сподвижник славнозвісного Леся Курбаса, заслужений артист України Гнат Ігнатович... Такі постаті збагачували не лише рукописи, але й один одного непересічним редакторським досвідом.

Редакторський хист Петра Скунця був визначальним для колективних збірок початкуючих авторів, для великих прозових полотен із «Бібліотеки “Карпати”», для найбільшої в Україні серії фольклорних видань «Коло гірської ватри»...

Петро Скунець також не цурався редакторської роботи над виданнями з-поза меж красного письменства. Але найбільше у нього лежало серце до книг про природу Карпат. Він і редагував, і робив літературні записи доробку науковців, щедро вкраплюючи в текст поетичні перлини метафор, порівнянь, казкового мовного чаклунства... Подібні книги набирали своєрідного, властивого лише їм літературного шарму, словесної виразності. Саме цим вирізняються книги із серії «Берегти природу — берегти життя», а надто фотоальбом «Шовкова косиця» — єдина книга з України серед 60 видань колишнього СРСР, подарованих у бібліотеку штаб-квартири ЮНЕСКО.

Народжений у рік коня Петро Скунець терпляче і до мозолів сумлінно орав видавничу ниву. Але ще існували незаймані перелоги власної творчості. У глибинах його бунтівної, чесної і справедливої душі покоїлися скарби історичної пам'яті і любові до отчих порогів, терзання за важку буденність довкола сущих, валуни серцевого болю від змагань із ницістю за честь, за щастя всієї України і рідної Срібної Землі поготів...

Велика поетична, публіцистична, журналістська і видавнича творчість Петра Скунця, на жаль, нині ще повністю не оприлюд-

нена, не осягнута і не вивчена. Ми ще до кінця не збагнули Петра Скунця. Він ще для багатьох з нас залишається не прочитаним, не розгаданим, не до кінця зрозумілим... Але це залежить від нас самих...

Сумно, що Петро Скунець полишив нас. Печаль огортає, бо безмежний Всесвіт, планета Земля на одну величну, добру, чесну, справедливу, робітну і творчу Людину стали біднішими...

Михайло Сирохман

РАНКОВИЙ ПЕРЕЛІТ¹

Без Петра Скунця стало безлюдно. Адже один — це більше як натовп, і це так очевидно, коли його, одного і єдиного, вже немає серед нас. Петро Миколайович був і залишається великим поетом, що визначав висоту Закарпаття на літературній мапі України, але він був не лише поетом.

Він писав глибоку і гостру публіцистику, єдиним змістом і метою якої була правда. Писав вільно і відкрито, як і личить створінню Божому і господареві у своїй домівці.

Більше такої публіцистики не буде, та він лише почасти був публіцистом.

Він виступав перед людьми, і його усні твори були такими ж талановитими, безстрашно-влучними і стрімкими, як його письмо, але він не був трибуном і не претендував на роль оратора.

Він був редактором газет і керовані ним газети були такими, як він — органічно-правдивими, непідробно-патріотичними, інколи, можливо, сирими від правди, але проникаючими в душі завдяки талантові, та Петрове редакторство — тимчасове заняття.

Він змушений був стати політиком у найбільш відповідальний і непевний перебудовний час. Він очолив закарпатський Рух, і це було гарантією чесності й невідкупності руху, його правоти. До Скунця не бралися оббріхування тогочасних компартійних чиновників і покусування денаціоналізованих пасинків свого народу, але він не був політиком.

Він був сином своєї землі і, як справжній син, був повноцінним українцем, розуміючи внутрішньо, без зайвих теоретизувань природність закарпатського українства — єдино можливого стану для збереження закарпатської самобутності, вкотре довівши, що все

¹ Сирохман М. Ранковий переліт. *Екзиль*. 2007. № 5(10). С. 13.

талановите на Закарпатті — неунікно українське, а все, що ставить під сумнів українське — так само неунікно мертве і не має жодної культурної ваги.

Дехто називає Скунця романтиком. Що ж, це найкраща характеристика, хоч у нашому зубожілому, примітивно-прагматичному світі будь-який крок правди — це вже романтика. Петро Скунць був не просто романтиком, він був великим романтиком. Таким людям дано уособлювати націю, при потребі вони здатні вести людей, і ще вони залишають такі слова, які залишив Скунць — слова, що будують людську душу і олюднюють суспільство.

Петро Скунць був справжнім у всьому. Повна відсутність фальші — ознака не романтична, а поетична. Поет і фальш несумісні. Він не увійшов, на щастя, до жодного фоліанту з «ликами» представників «золотої еліти» України, бо справжня еліта не обтяжена вагою крейдованого паперу та золотим тисненням, вона — в духовному вимірі.

Завжди залишається загадкою, звідки беруться поети, адже вони і переміщуються не так, як усі — радше виникають у тому чи іншому місці й приносять частку світла. І одяг на них часом недоладно суперечить рухам і положенням тіла, ніби сковує їх — воістину поети приходять на цю землю голішими за будь-кого, і оголеною бачать суть речей. Де країна народження поетів і де благодайні озера, що невидимими струмочками наповнюють резервуари їх творчої здатності?

Невідомо куди відходять поети. Відомо, що вони не бояться смерті. Можливо, вони просто звільняються від обридлої тілесної оболонки і відлітають, повертаючись на свою первісну Батьківщину. За ними не пасує надривно тужити, адже вони жили для всіх і залишилися для всіх.

Ненаситна людська спільнота хотіла б ще і ще нових творів від поета і нових слів, але сказано вже й так багато. У кожному вірші — так багато! І один раз — це вже багато. То ж дозволю поетам піти. Вони занадто довго змушені були жити турботами кожного дня, вишукувати заробітки, вболівати за свої сім'ї і долю народу. Вони заслужили право на звільнення, на переліт у вирій поетів, де не потрібно нічого ні від влади, ні від людей, яким було віддано

все на землі та ще й подаровано можливість зазирнути в позаземні сфери.

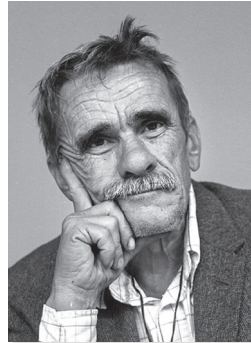
Петро Скунець — не один. Він завжди наодинці з кожним, хто читає його рядки, що допомагають нам не перетворитися до кінця на користувачів, споживачів і прагматиків і підживлюють вічну потребу у правді і незникаючий попит на романтику.

Тому вибачмо йому, що залишив нас раннього ранку і повернувся на планету поетів.

Петро Мідянка

Є ТАКА КРАЇНА – СКУНЦІАНА¹

Із втратою Петра Скунця й без того мале Закарпаття ще більше змаліло й змізеріло. Ужгород став менш колоритним і привабливим у своїх вічно заклопотаних прагматичних мешканцях Цегольні, Болотини й Боздоша. Петро Скунць був культурною «Marchia Ruthenorum» близько пів століття й ця марка додавала значимості Закарпаттю в цілому слов'янському світі.

Петро Скунць був непомірно совісним і толерантним у ставленні до свого народу: чи то був радванський циганин, чи бомж з площі Корятовича, чи рафінований інтелігент з Винничної.

Міжгірська Верховина дала його серцю всі необхідні живильні соки, і він скаржився, що перед вікнами його дому на проспекті Свободи нема жодного дерева. Це після міжгірського присілка Прохідне бачилося поету якимось люмпенським дикунством.

Про єдність Природи й Людини він писав у «Розп'ятті». Не на стільки там був стержневий, розп'ятий на воротах гуральні Іван Кубинець, батько нашої шкільної прибиральниці, як, скажімо, послання до Мар'яни Данканич, епіграф з листа якої взяв Петро Миколайович до свого тексту.

«Розп'яття» я читав студентом, певний час спілкувався з Мар'яною, котра хотіла, «щоб люди походили від квітів».

Петро Скунць стояв осібно від своїх колег-шістдесятників, хоч не мав табірної долі, як Микола Руденко чи Василь Стус, був членом КПРС за вимогою видавничої посади й був шельмований, як це зазвичай буває, найбільше земляками.

Скунць був і комунікабельним, і замкнутим, і дуже тямущим у редакторських та літературних справах. Чийось бездарність мусив

¹ Мідянка П. Є така країна — Скунціана. *Екзиль*. 2007. № 5(10). С. 16

плуганити своїм потужним талантом. Це призводило до стресу, до чарки, до надмірного паління й нехтування далеко не здоров'ям нинішнього «жирного кота».

Головне, мабуть, не спосіб життя поета в його всебічних слабостях, а те, що він написав. І премія ім. Тараса Шевченка тут якось на задньому плані, і його впевненість та непоступливість. А ось тексти Петра Скунця — це класика в смислово-понятійному, в силобо-тонічному плані безперечна. Майстер епічного вірша, майстер експромту, віртуоз поетичних присвят, зовсім не таких, як на телеканалі «Тиса» й радіо «Закарпаття-FM», а присвят вищого пілотажу.

Зі Скунцем я, на жаль, спілкувався мало, хоч саме він після Василя Вароди написав мені передмову в тодішню «Молодь Закарпаття» й рекомендацію в НСПУ, він також умів закрити рота плаксивому студенту: «Ми теж не мали телефонів і не хникали».

Знаю, знаємо всі, яким будівничим української Незалежності був Петро Миколайович Скунець. Він не боявся ні обкомівських секретарів, ні якихось інших босів: «Вони мені не страшні...»

Коли йому не писалося — на те було багато причин — перекладав, перекладав також вишукано й гарно, робив це вимогливо й цього вимагав від інших.

Будучи скупим на похвалу (бо хто з питоменних верховинців на це щедрий), він хвалив мою публіцистику, докоряв дуже інтелігентно.

Іван Франко писав про «вічного революціонера», Петро Миколайович був «вічним опозиціонером» до захисників зла, мороку, темряви, безпросвіття. Йому до останніх днів не подобалися правлячі кола: не могли ніяк у ньому поєднатися велика любов до України й ненависть до її Сатурна, що пожирає власних дітей.

Усі знають, що Скунець вживав, але дуже шляхетно вальсував на бенкетах з вишуканими ужгородськими дамами, запально мітингував, мені імпонувала завжди ємність його слова, хоч я також Петро Миколайович, але зовсім-зовсім інший, і точнісінько такий закарпатець, яким був Скунець.

Петро Скунець за життя був удостоєний комсомольської премії ім. Дмитра Вакарова за поему «На границі епох», як і його теж, на жаль, уже покійний кум Василь Вовчок. Суперечлива постать

Вакарова, який своєю ортодоксією в Ізі «задирав мадярів», Петром Скунцем змальована талановито, мудро, без обов'язкового тоді пафосу.

Петро Скунць ніколи не був одіозним, але був людиною «з вершин і низин».

Востаннє його бачив перед святом Миколи Чудотворця на книжковому ярмарку. Оскільки ми в Спілці були обидва Миколайовичі, а в нього ще й син Микола, то зазвичай випили по чарці. На прощання я поцілував його в сивий вус, за який юний чемпіон Львова з боксу поет Віктор Неборак хотів посмикати.

Переді мною були «Сонце в росі», «Погляд», «Розп'яття», «Один» — епохальні книги, епохальний поет, за яким сьогодні по-людському жаль, по-людськи сумно:

*Не сумуй, кохана,
Що береться осінню чоло,
Є така країна Франкіана,
Де зів'яле листя ожило...*

Є така країна Скунціана!

Мар'яна Нейметі

ОДИН, АЛЕ НЕ САМОТНІЙ¹

Три тижні віддаляють нас від Петра Скунця. Особливо болісно, що зараз його травень, травень його народження. Завтра б ми говорили про його ювілей. Хоча народженням поета справедливо було б назвати 1960-ті. Роки, намагнетизовані потужною цікавістю один до одного, яка могла доводити когось до захвату, когось до ненависті, але майже нікого до байдужості. Це був той струм, який заставляв поета жити, рухатися. Нині цього середовища майже нема. І, мабуть, тому нема Петра Скунця. І свідком того внутрішнього згорання накопиченої в шістдесятих енергії є його поезія «Один»: «Я один перед смертю».

Ми вже втратили багато імен, різних, але рідних: Іван Чендей, Микола Матола, закарпатські Василі — Ігнат, Вароді, Вовчок, Кохан, Басараб... Якщо згадати ще й про Степан Пойду, то це майже вся газета «Карпатська Україна».

З відходом Петра Миколайовича ніби підведено ризику. Ніби хтось рівним, безпристрасним голосом сказав: «Обережно! Двері зачиняються». Може, у великих містах за мить приїде інший потяг. А в нас до того другого поїзда зійде ще води і води, людей і людей. І, мабуть, не скоро ми станемо свідками того емоційного вибуху в поезії, яким став Петро Скунць.

А свідченням того, що поет ніколи не був на землі один, хай стануть ці голоси.

Дмитро Федака, редактор видавництва «Закарпаття»:

— Поет-новатор, публіцист, Творець від Бога та грудки пісної рідної ріллі над Міжгір'ям-Воловим у Прохіднім, на зламі квітня-травня він несподівано, рівно, як і жив-творив, відійшов у Вічність, полишивши краям, Україні, усьому нашому грішному світові цілий власний, неповторний, старанно доглянутий, філігранно відточений материк громадянської, філософськи нас-

¹ Нейметі М. Один, але не самотній. *Новини Закарпаття*. 2007. 19 трав. С. 21.

наженої лірики й свого гострого, мудрого публіцистичного слова громадянина-українця. І щем непоправної втрати в серцях рідних і близьких.

З вершини ужгородської Кальварії, де спочиває його прах, душа Митця ненав'язливо заглядає нам у вічі, будить сумління. Її зболені сплески-сейсмограми, розшифровані в чітких образних формулах словесного мистецтва, ще довго-довго вражатимуть нас, зігріваючи й розраджуючи своєю красою.

Я знав його з осені 1959-го, тісно спілкувався десятиліттями. Місцину, де він народився, пізнав у травні 1958-го, прошкуючи з товаришем з Міжгір'я через Прохідний і крутий перевал на Синевирське озеро. Ця земля не могла не зродити митця його масштабу. Її животворне буяння, незбагненна краса, монументальність гірських овидів, що постає неподалік його рідного обійстя з вершини перевалу, полонили мене, одвічного долинянина, назавжди і допомогли глибше досягнути Скунцева творчу робітню.

Незабутній Петре! Ти, як і твій народ, постав, кажучи твоїм рядком, «з сонячного крику» і ми, нині живущі, а за нами нові і нові покоління нащадків й далі купатимемо «своє руське сонце у Дніпрі», бо «є така країна Україна, де живуть Шевченко і Франко». А обіцянку, дану тобі за життя, постараюся сповнити найближчим часом.

Борис Кушнір, головний редактор Всеукраїнського державного видавництва «Карпати»:

— Не знаю, з яких причин, але і в солідному томі «Письменники Срібної Землі», й у численних газетних співчуттях зовсім випала згадка про справді тепер уже останню прижиттєву книгу поезій Петра Скунця «Нічні портрети», яка побачила світ 2003 року в нашому видавництві. «Була б Україна, а видання будуть», — сказав свого часу Петро Скунець. «Ця книга — тому підтвердження», — так я оптимістично написав тоді в анотації, і сьогодні мені боляче і за свою помилку, і за ті останні рядки, котрі написав у передньому слові Петро Миколайович «До можливого читача»:

Та я не хочу іншої Землі.

І тільки жаль: вона мене не хоче.

Як розповідав сам Петро Скунець, він давно виношував цю книгу як окреме видання про видатних людей. «А потім я подумав:

хіба мій батько не видатний, котрий дав мені мораль слабшого не добивати, коли я ще не читав Біблію».

Немало там і віршів, які, за його словами, «не сміли бути. Краще б я їх не писав. Коли помирають молодші від тебе, особливо відчуваєш недосконалість нашого існування».

А скільком початкуючим літераторам він писав передмови до перших книжечок, даючи їм ні, не крила, а аванс на них. А скільком він не просто безкорисливо редагував, а переписував їхні вірші, і вони сьогодні живуть чужим життям.

Зрештою, чому чужим? Був Поет у їхньому житті і водночас у нашому житті й залишається тим Митцем, котрий, як і Україна, не здається меншим здала. Звичайно, якщо наша пам'ять незрадлива.

Петро Ходанич, письменник, голова Закарпатської організації Національної спілки письменників України (2005-2012):

— Петро Скунць прийшов у літературу в благодатний час 1960-х років. Він став своєрідним символом часу, нової поезії, легкої, незаангажованої політикою, а разом з тим пристрасної, колючої, гіркої за своєю правдою.

Далекого 1967 року вийшла друком збірка П. Скунця «Погляд». Оформив цю книжку мій викладач рисунка в художньому училищі В. Скакандій. Пам'ятаю, збірка мене схвилювала, як і моїх однокурсників. Василь Юлійович сказав, що він познайомить нас із автором.

Ми зустріли молодого веселого чоловіка, який був не на повний десяток років старший за нас, взявся розповідати нам про поезію. Ми сиділи в ужгородському альпінарії. Внизу дзюркотіла вода. А Скунць читав свої вірші. В тій книжці був вірш, присвячений Василю Симоненкові.

Про Симоненка на той час я нічого не знав. Це дуже здивувало Скунця, і він довго розповідав про поета, читав напам'ять його вірші. Згодом до нас підійшов Фелікс Кривін, який редагував цю книжку. Таким був для мене незабутній літературний вечір у колі на той час молодих письменників.

Надія Панчук, поетеса:

Коли вже так сталося, що нема іншої ради, як згадувати, то хочеться повернути машину часу до тієї пори Петра Скунця, коли

він «був Травнем», тобто у його 25. Бо все менше лишається тих, хто пам'ятає тодішнього Скунця — схожого на казкового принца, для конспірації переодягненого у радянський «москвошвей».

Він і був тоді принцем князівства Поезії, вже осяяним молодістю літературною славою, наділеним незмірним і рідкісним донині запасом внутрішньої свободи і гідності, ще й обдарованим, окрім таланту, ранньою зрілістю думки. Це не заважало йому в колі друзів і колег іскритись дотепами, незлими епіграмами, нечekanими експромтами.

Дні стояли хоч і не беззмарні, але ще досить вегетеріанські, «закручування гайок» і похмурий спокій сімдесятих були ще попереду.

А у дворі колишнього жупанату на котрійсь із лавиць жартували, сумували, ділились задумами і трояками до зарплати, планували життя і найближчий вечір практично всі покоління всіх мистецтв Закарпаття — тоді тут розміщувались, крім творчих спілок, ще й видавництво «Карпати» та філіал «Радянської школи», а також редакції газет.

Той двір — якесь магічне місце в біографії поета, роками тримав його у своїх обіймах, звідси при скорботному велелюдді відпроваджував до воріт вічності...

Якщо вірити новітнім теоріям про множинність світів і синхронне існування різних часових потоків, то, може, й справді ще десь триває той поетів Травень — у дворі жупанату під старезною яблунею, що цвіте над ним з усіх сил, і ще не відомі Скунцю прийдешні втрати, зради і розчарування, але вже відомо, що доля вибрала саме його, щоб сказати за всіх так, як досі не говорив ніхто.

Галина Малик, поетеса й автор багатьох книг для дітей:

Пам'ятаю день і час, коли вперше побачила Петра Миколайовича Скунця. Тоді я, шістнадцятилітня школярка, була власкором обласної молодіжки «Молодь Закарпаття». Редакція її знаходилася навпроти приміщення обласного осередку Спілки письменників СРСР. Ми, молоді журналісти, часто заглядали в це «свята свя-тих», з трепетом зводячи очі на Андрія Патруса-Карпатського, Івана Чендея, Юрія Керекеша, Петра Угляренка...

Одного разу мені показували юного вусатого красеня: це — Петро Скунць. На той час він вже видав три поетичні збірки, був

членом Спілки письменників СРСР, про його потужний потенціал говорили по всій Україні. Я поверталася додому, у село Середнє, і мене розпирала гордість: я говорила з САМИМ Петром Скунцем!

А потім що більше спілкувалася з Петром, то більше мені подобалися його людські якості. Петро Миколайович мав тонке почуття гумору. На довгих і нудних часом спілчанських та інших зборах ми вигадали собі розвагу: у віршованій формі переписувалися один з одним у жартівливій формі. Хтось один починав, і в цю гру включалися інші письменники: Фелікс Кривін, Людмила Кудрявська, Надія Панчук. Писали на чому попало: на звороті квитанцій, шматочках обгорткового паперу, полях газет... Навіть дорогою додому з Югославії, куди ми їздили на екскурсію, організовану Закарпатським дитячим фондом, ми писали один одному віршовані «підколки». Петро завжди віддавав мені ці епіграми, кажучи: «Тримай, у тебе, знаю, збережуться...».

Вони таки дійсно у мене збереглися — на книжечку б вистачило.

Але до кінця мого життя мені не вистачатиме Петрової юної посмішки, потиску його руки, живого спілкування.

Іван Ребрик, директор видавництва «Гражда»:

Це давно вже не вперше. Але чимраз глибше проймає біль, фізично відчуваєш, як тебе меншає, мовби відтягли фалаток і кинули на ваги. Стоїш безборонний, вразливий, знекровлений. «Кому яке діло до тебе, а тобі до нього?»

Зціпленні в безсиллі зуби не можуть втримати сльозу. Ти ховаєшся за нею. Це знають всі, це й ти знаєш.

Пару десятиліть, виповнені важливим для тебе змістом, стоять за спиною, й кортить озирнутися. Твій іконостас виповнений, святі розміщені не за рангами, кожен по центру, але вони чують твої молитви. Ти вмієш до них молитися. Ти навчився приходити до них на сповідь.

Ти багатий. Був багатий. Перейти цю ріку зцілення — твої багатства потрояться. Але як перейти цю ріку? Що робитимеш у своєму багатстві? Сам? Один?

...Василь Федак, Юрій Станинець, Іван Маргітич, Вікентій Шандор, Зореслав... І от — Петро Скунць. Коло замкнулося.

Вони навчили тебе в цьому хиткому світі заповідей своїх, й ти ніколи їх не переступиш. Заповіді, закарбовані для тебе в кожному імені — як заповіт.

Почуття боргу рятує. Сплатиш його повною ціною, бо в цьому власне і є сенс твого буття. Почуття боргу. Не почуття вини. Винних розсудить Бог.

Скунця можна б вважати середньостатистичним у тривалості життя українських чоловіків. Це єдине, де він підпадає під статистику. Але хто порахує, скільки життів мав Петро Скунць за свої шістдесят і неповних п'ять років? Скільки їх, Петрів, полягло на полі битви, на чужому, ворожому полі? Скільки розп'ять і воскресінь, Петре? Рани кровоточили і кровоточать. Цією кров'ю написано «Собі на смерть».

Собі на смерть написано кожним із них. Написано, безперечно, для нас. Без них. Вони схожі, як браття, у всьому. Може, й брати не бувають такими. Вони всі, як Один. Ти відганяєш від себе це слово, а воно силою втискається в рядок — Україна. Отож бо, Мамо! Полюби дітей своїх, як вони любили Тебе! Навчися любити. По-материнськи просто й ревно. Вони любили Тебе. По-синівськи віддано і безкорисно...

А ще й собі. Тобі подарували щиро і щедро те, чого ніде і ні за які гроші не купиш. Можна стратити, продати. Світ багатий на спокуси. Світ без них...

«Ми зустрінемось. Ми обов'язково зустрінемось...»

Василь Скакандій, заслужений художник України:

Ми познайомилися з Петром у видавництві «Карпати». Він приніс туди свою книгу. Я як художній редактор оформляв його збірку «Погляд». Для мене це було честю і довірою. Говорячи про Петра Скунця, мені чомусь найбільше пригадуються 1960-ті. Окрім того, що наші творчі спілки були разом, в одному дворі, тоді інтелігенція часто збиралася у ресторанах «Верховині» та «Києві», де столики розташовувалися по колу. Це те середовище, де завжди можна було знайти знайомих, посидіти за чашкою кави чи погаром вина. Коли читаю про великих художників, то там йдеться і про таке от, хай не за масштабами, але за настроями подібне середовище. Петро Скунць завжди мав що сказати цим людям, завжди з гумором міг зімпровізувати щось нове.

Я завжди з радістю відгукувався на прохання Петра виконати оформлення його збірки. На жаль, не судилося здійснитися і багатом його планам.

Володимир Фединишинець, письменник:

Петро Скунець страшно любив нав'язувати іншому своє бачення версифікації. Спочатку не сприймав гру словом, і ми про це до смерті сперечалися, потому сам же майстерно грався словом. Приклади на слуху, як то кажуть.

На жаль, як редактор видавництва «Карпати», він не терпів формалістичних пошуків у поезії, стояв на перепоні планування таких рукописів, зате я з ним також полемізував, бо його антитези, відчасті позичені з поезики Євгена Євтушенка, мене дратували надміром.

Я шкодую, що Петро помер. Так само, як шкодую за Ю. Шкробинцем, В. Басарабом, В. Коханом, не кажучи вже за Ю. Боршоша-Кум'ятського, представників свого покоління, як В. Вароді, чи одностудійців-художників П. Бедзіра й Ф. Семана, бо мовби виникла порожнеча в спілкуванні.

Петро Часто, редактор газети «Свобода» (США):

Ми зналися з Петром десь від 1960-х років. Це наше знайомство досить нечасте. Кожна зустріч відтворювала відчуття, що спілкуюся з особливою людиною. Для мистецтва характерний такий парадокс: той митець найкраще описує світ, який був від цього світу незалежний. Петро був саме таким у моїх очах. А з іншого боку, він знав цей світ, був до нього небайдужий, рвався кудись у небо.

І коли його не стало, тяжким каменем упали слова Холодно-го: «Скоро поетів не буде, залишаться члени Спілки». Тому що не повторити такого, як Скунець.

Повторюю тут ще раз те, що колись писав: «Поети, як і леbedі, тільки з'являються на землі, а живуть у небі. Чому ж ми так ревно придивляємося саме до їхніх земних слідів?».

Володимир Товтин

ЯК ПЕТРО СКУНЦЬ «СИДІВ» У ТЮРМІ¹

У травні виповниться 70 років із дня народження лауреата Національної премії ім. Т. Г. Шевченка Петра Скунця. На жаль, із 2007-го його вже нема з нами. Але залишилась пам'ять про цього непересічного поета і громадянина — вона у спогадах тих, хто його добре знав, крокуючи поряд по життю.

Про цю історію з професійних міркувань я не писав і не говорив раніше. Трапилась вона давно-давно, коли ще люди бігали в кіно, ну, а баба дівкою була. Але що на Великдень — то точно.

Мабуть, з першої хвилини свого народження, коли я побачив не теплі очі матері, а червоний ніс лікаря-гінеколога, закохався у пані Ліру. Віршував у школі, на роботі у міліції також. Уже мав дві поетичні збірки, які редагував Петро Скунць. А значить, ми з ним були добре знайомі.

Перед Великоднем у дворі управління МВС побачив Петра Скунця у супроводі двох міліціонерів. Одразу кинувся до колег: «Хлопці! Що сталося?». Петро Скунць посміхнувся: «Я тебе шукаю!».

У кав'ярні він і розповів мені про те, що одного з членів нашої письменницької організації заарештовано і він сидить у «тюрмі». Тобто у слідчому ізоляторі. «Я знаю, — відповідаю. — Але що я можу вдіяти? Йде слідство!». Але він просив щось придумати і на перший день Пасхи організувати зустріч із побратимом по перу.

Почувши моє прохання, слідчий категорично заперечив. Я його зрозумів. Не вдалося з'ясувати, хто з керівників «тюрми» того дня буде на роботі.

Ще й не встиг із сім'єю скуштувати всі великодні делікатеси, як у квартирі пролунав телефонний дзвінок. Мобільних тоді ще

¹ Товтин В. Як Петро Скунць «сидів» у тюрмі. *Новини Закарпаття*. 2012. 24 берез. С. 21.

не було. Піднявши трубку, чую добре знайомий голос П. Скунця: «Ну і що придумав?». «Нічого! — відповів. — Через пів години за-телефону».

За той час вдалося з'ясувати, що, на мою радість, на роботі в «тюрмі» сам начальник, з яким товаришував. По телефону висловив йому своє прохання, мовляв, так і так, разом із Скунцем хочемо побачитися з «нашим хлопцем», тож придумай щось. «А тут і думати нічого! — відповів начальник. — Приходьте!».

З Петром Миколайовичем ми зустрілись біля «тюрми». У кожного з нас у сумках було все, за винятком спиртного. Через надцять хвилин до нас вийшов начальник, який добре знав П. Скунця. Нині мені здається, що його не знали тільки ненароджені діти.

Ввійшовши до кабінету, начальник запросив сісти. Продовжуючи стояти, я сказав: «Ну от, Петре Миколайовичу, ви вже і сидите в «тюрмі». «Ти без гумору і тут не можеш?» — зреагував він. На це також була причина. Для мене наша закарпатська «тюрма», наче домівка товариша, а Петро Миколайович був тут уперше. Його прискіпливі очі «вицілювали» не тільки вартових на вишках чи колючу огорожу, але й кожного арештованого, якого бачив через вікно.

До кабінету увійшов охоронець і доповів начальнику: «Арештованого доставлено!». «Введіть його!» — наказав той.

Скригнули двері, ніби викрикнули людське «Йой!», і ввійшов арештант. Він відкрив рот для доповіді начальнику, що прибув, а помітивши мене зі Скунцем, заляк, ніби обухом по голові трісну-ли. Його обличчя охопив подив, з очей потекли сльози, затремтіли губи... Наш колега виглядав рибою, яку викинули на берег.

— Ну що ти розкис? — запитав Петро Миколайович, підходя-чи до нього. Обійнялись, плескаючи один одного по плечах, привітали зі святом, через хвилику повернувся обличчям до мене, і, замахуючи сльози, тихо прошепотів:

— Я тобі цього...я тобі...

— Що? — питаю. — Ніколи не пробачиш. Ти он Скунцю по-дякуй!

— А мені не потрібно подякувати? — запитав начальник.

Арештант сидів за столом, скропивши сльозами наші гостинці, не жував, а ковтав ковбаску, грудку...

...Давним-давно, коли ще люди бігали в кіно, пішли у країну вічного спокою, і людина, до якої ми приходили, і начальник тюрми, а за ними і Петро Миколайович Скунець, могилу якого нещодавно спалюжили звірі у людській подобі. Впевнений, що їх знайдуть і вони сидітимуть у тюрмі. Та дуже сумніваюсь, що до них у скрутну хвилину прийдуть такі люди, як Петро Скунець.

А потрапив Петро Миколайович у міліцію і «сидів» у тюрмі тільки тому, що був дуже добрим чоловіком.

Дмитро Кремень

ВСЕСВІТ, ГОРИ І ПОЕТ¹

Десять років минуло відтоді, коли я востаннє піднімався сходами відомого будинку на проспекті Свободи в Ужгороді, в оселю улюбленого з дитинства поета. Десять років минуло з того ранку 30 квітня 2007-го року, як він одійшов у далеку, захмарну височінь, і людство збідніло на одну людину, а всесвіт — на одну зорю, мовлячи його словами. Його ранні та пізні одкровення зовсім не зблідли, вони такі ж афористично витончені, тож і будять у серці не тільки щемні спогади, а й біль утрати, адже сказати так, як міг сказати Петро Скунць, мало кому дано. Мало кому було це дано й тоді, коли на світ і з'явилася Скунцева крилата тріада, від імені якої він промовляв до міста й світу — «Всесвіт, гори і я».

У відомій поетичній антології «Дніпрові райдуги» поет ніжно сповідається до рідного краю ув елегії «Верховинська колиска», і цим остаточно заброньовує своє місце в поетичному макрокосмі, аби ще більше вияскравити свою позицію в пророкуванні майбутнього. Звісно, про Батьківщину, материнство, колиску, дідів і батьків у 1960-і написано було багато — популярними, навіть модними ставали ці мотиви у Василя Симоненка, Бориса Олійника, у Миколи Вінграновського та Івана Драча, не кажучи про Ліну Костенко та Дмитра Павличка. Прийнятий до Спілки письменників України дев'ятнадцятилітній автор книжок «Сонце в росі» та «Верховинська пісня» студент Петро Скунць явив світові свіжий поетичний голос, і його рання слава завжди його супроводжувала, незважаючи на роки опали та політичні бурі кінця ХХ століття. На поетичній лосії України Петро Скунць — непогасна зоря. Роки це показали.

Покладемо квіти до його могили — і згадаємо поета живого.

¹ Кремень Д. In memoriam: Всесвіт, гори і поет. *Між Карпатами і Татрами*. Вип. 26. Ужгород. 2017. С. 52-56.

Відтворимо його стрімку ходу, рокотання Скунцевого баритону, його неповторні проникливі очі. Навіть у скельцях окулярів не зблякла магія погляду талановитої і мудрої людини. А стосовно мудрої лірики...

*У любові стають красивими,
А красиві — жадані всюди.
Та стають вони рано сивими,
Коли вийде любов на люди...*

Або таке магічне слово:

Стало тайною все. Стала жінкою тайна...

Або написане назавжди:

*Мар'янку, знаєш: я помітив,
Що правда твориться з бажань.
Отож походь собі од квітів,
А на зневірців — не зважай...*

Останнє прочитано, як уривок із поеми «Розп'яття», восени 1971-го року, в студентському гуртожитку над Ужем — отоді це ще була Ленінградська набережна. Запам'яталося багато шедеврів Скунця, і це правда.

Правдиво звучить і тепер, чи не так? А вірш «Краса» написано ним чи не в студентські 23, оскільки опубліковано 1965 року в тонесенькій, а такий пам'ятній збірочці «Погляд» із відомої касети, яку Скунць уклав і відредагував, давши дорогу в життя цілому грону талановитих поетів од Івана Низового до Степана Пушика, від Василя Вароді до Василя Ігната і Василя Кохана. Талановитих редактор видавництва «Карпати» героїчно відстоював, а з безталанними бився принципово. Мені зі студентських років це відомо, бо на мої очах боролися Петро Скунць, Іван Долгош і Василь Басараб із оприявленням у видавництві школярського роману Алли Хлистової «Олекса Довбуш», у всесоюзній «Літературной газеті» протестували проти цього видання, а врешті-решт, і поплачували за це і посадами, і власними творчими перспективами. Петро Скунць, уже в 29 років — молоде світило всесоюзного рівня, в провінційному обласному центрі став жертвою інтриг, а його блискуча поема «Розп'яття» була порізана, заборонена до читання.

Звісно, бунтівний горянин і син всесвіту не міг інакше в репресивні 1970-і, коли почалася хвиля арештів і тюрем для «іна-

комислячих» по всій Україні. Тож із 1972-по 1979-ий рік, аж до появи книги «Розрив-трава», книжок Скунця не було в жодному видавництві. Цю ж висунули на здобуття Державної премії України імені Тараса Шевченка, але премію поет отримав уже в добу Незалежності, в 1997-му році, за книгу «Один». Остання книга Петра Миколайовича, підписана мені й моєму синові Тарасу, тоді вже аспіранту Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАНУ, в 2001-му році. В 2007-му автографів не було — саме готувався його чотири томник...

Олена Дмитрівна, Дружина і Муза, донька Наталка січневого дня показували мені плани майбутнього видання, частували кавою і шинкою, тож і мій «Златогор» не знадобився: ми з Петром Миколайовичем обоє не пили, як і наші друзі молодості, живі та ті, що вже на березі космосу. Примарний світ 70-х залишився в далекому серпанку ретро-ресторанів: Ужгород став невпізнаним, і навіть «корзо» щезло в ажурі бутиків і нових кав'ярень...

У моїй пам'яті поет — із далекого 1968-го по 2007-ий. І це великий шлях пошуків і страждань. І я знав і любив поезію Петра Скунця зі своїх шкільних років, із літ студентства в Ужгородському державному університеті, з університетської літстудії імені Юрія Гойди, з літоб'єднання при Закарпатській організації СПУ, з видавництва «Карпати». Знав і його поетичні книги, і поеми «На границі епох» та «Розп'яття». Його переклади зі словацької та угорської мов, із румунської та молдавської. З російської, само собою. З Сергія Єсеніна і Семена Гудзенка. Дуже добре, що нині європейзований словацький читач прочитає високоталановиті переклади Валерії Юричкової, котра конгеніально відтворила магію Скунцевих поетичних чарів.

У багатьох історичних, протоукраїнських літературних постанях було відчуття такого потужного таланту, яким став Петро Скунць. І він, Шевченківський лауреат, у багатьох поетичних перлинах сягає вершин Кобзаря. Не кобзар і не трембітар, не гусяр і не сопілкар — істинний поет. Із тих, яких небагато. Він — із них, але він один — і серед обраних. І в цьому сенс і сила нашого безсмертя. Народного. Всенародного. Залишаться: Всесвіт і гори. Зостанеться на березі вічності поет.

Олена Скунець

ЗА ХУДИМИ ПЛЕЧИМА ПЕТРА СКУНЦЯ ХОВАЛИСЯ ВСІ¹

20 травня відомому закарпатському поетові, публіцисту, перекладачу, громадському діячеві Петрові Скунцю виповнилося б 75. Уже десять років, як Шевченківського лауреата нема поміж нами. Ми завітали в гості до його дружини Олени Дмитрівни, яка довгий час працювала вчителькою української мови і літератури в Ужгородській ЗОШ № 7.

— Пані Олено, цього року у вас теж ювілей...

— Так, мені виповнюється сімдесят. Але я на 5 років молодша за Петра. До речі, ми обоє з Міжгірщини. Я — із села Верхній Бистрий, а Петро — із самого Міжгір'я.

— А як ви познайомилися?

— У нас у селі не було середньої школи, лише початкова. І ми, щоб отримати середню освіту, їздили до Міжгір'я. Там жили в інтернаті. Нас зранку шикували, як солдатиків, і вели до школи у центр — досить далеко. А моя двоюрідна сестра Ганна була заміжня за Петровим старшим братом Іваном. І я заходила до неї, сподобалась Петровим батькам — і мамі, і батькові — вони були дуже добрі люди.

Одного дня дзвонить моя сестра у Верхній Бистрий і каже: «Ми прийдемо з Петром до вас у гості». А про Скунця-поета я вже знала, на випускні іспити читала його книжки.

— Це була ваша перша зустріч?

— Так, Петро вже закінчував університет, а я була випускницею школи. Того, хто мав хороший атестат, тоді брали працювати до школи, бо не вистачало вчителів. Я працювала вчителькою початкових класів у Лісківцях. Зустрічалася з хлопцем з нашого села, який був на одинадцять років старший. Ми то сходилися, то роз-

¹ Скунець О. Після «Розп'яття» його нищили і переслідували / Інтерв'ю вів О. Гаврош. *Неділя*. 2017. 19-25 трав. С. 4. ; *Неділя*. 2017. 26 трав.-1 черв. С. 13.

ходилися. У Лісківцях я в господині винаймала кімнату. Невдовзі дзвонить Василь Кохан, що вони зі Скунцем хочуть до мене приїхати. Жартує: «Трохи школу поперевіряємо».

Приїхали на редакторській машині Кохан, редактор Міжгірської районки і Петро, я якраз вже була вдома після школи. Поклали на стіл пляшку горілки. Ми з хазяйкою накрили стіл, сіли з гостями. А ті давай казати, що Петро хоче зі мною одружитися. Кохан відразу кличе їхати до моїх батьків. Я відказую: «Чого я серед ночі піду з вами до батьків?»

Господиня наполягає: «Їдь, Оленко!». Вона зі мною їхати не могла, бо в неї — мала дитина. Думаю: «Все-таки, Петро — свій, бо ми родичі через його брата». Погодилась.

Приїхали вночі, і вони одразу почали мене сватати. У мене був дуже строгий батько, Дмитро Головчак, він пройшов війну у корпусі генерала Свободи, сидів у таборах. Тато кажуть нам: «Вийдіть та домовтеся: любитеся чи ні?». Я відказую: «Няньку, як можна говорити про одруження, коли я Петра чи не вперше бачу?!». Петро наполягає. Нянько йому каже: «Ти знаєш, Петре, ми живемо скромно. Приданого в нас нема. Хіба дам тобі головку часнику». А Петро каже: «Мені цього досить». І невдовзі ми одружилися.

— **Цікавий поворот...**

— Весілля було в пору шкільних іспитів у міжгірському ресторані. Петрова мама на весіллі не була — лежала паралізована... Коли ми збиралися йти в ресторан, благословила нас. На весіллі гарно привітав і Петрів батько. Хоч людина проста, але, знаєте, від тих гір у людей набирається якась шляхетність, мудрість. На тому весіллі були і мої батьки, рідні сестри. Нас троє сестер, я — найстарша. З Ужгорода приїхали Кривіни і Вовчки.

— **А чому ви все-таки погодились вийти за нього заміж?**

— Петро був надзвичайно доброю людиною. Все життя... Він готовий був усім віддати душу. І це відчувалося відразу. Його мама дуже хотіла, щоб ми одружилися... Батьки підштовхнули Петра, що він мусить приїхати на мене подивитися.

— **А чому?**

— Не знаю... Він якраз прийшов з армії, де прослужив рік.

— **Але ж було в нього якесь особисте життя раніше? Він був помітним студентом, поетом...**

— Не знаю. Петро був надзвичайно потаємним у цих питаннях. Він ніколи нікому не розповідав про особисте життя. Знав, що я дуже боляче сприймаю такі речі... Я завжди казала: щойно дізнаюся про якусь пригоду, у ту ж мить тебе кину.

— **А яким було ваше перше враження від нього?**

— Він не міг не сподобатися, бо був красенем. Ось його фотографія з молодості... Весільних фото у нас, на жаль, не було. А через кілька тижнів Петро забрав мене до себе. Раніше він жив у великій квартирі з Йосипом Жупаном. А коли той перестав бути головою спілки і повернувся до Мукачєва, Петрові дали двокімнатну квартиру. Там ми оселилися вдвох, а через рік з'явився Миколка.

У тому будинку на проспекті жили чимало письменників — і Керекеш, і Вовчок... Всі були свої. Ми жили на першому поверсі, а Кривіни — над нами. З ними ми були у найближчих стосунках. Петро часто грав з Феліксом Давидовичем у шахи. І Наталія Савівна була дуже добра до нас. Ми ходили одні до одних, як рідні.

— **А чому той письменницький будинок розпався?**

— Квартирки були невеликі. А спілка письменників через літфонд виділяла гроші на нове житло. І всім літераторам згодом дали більші помешкання. Ми оселилися у трикімнатній квартирі на проспекті неподалік. Це було давно, років сорок тому.

— **Яким був Петро Скунець як чоловік?**

— Надзвичайно добрий, дуже любив дітей. Дорожив сім'єю. Ще як Миколка був маленьким, тільки почав ніжками тупати, як Петро в новорічні свята одразу побіг за ялинкою, хрестовину зробив сам.

— **Кажуть, що творчі люди — непрактичні...**

— Це правда. Спочатку господарство ми вели вдвох. Але, в основному, Петро займався творчістю. Працював у видавництві «Карпати», а тоді була дисципліна: при вході мусив розписатися у журналі, коли прийшов на роботу і пішов. Якщо підпису не було, одразу — «на килим». Такі були порядки. А Петро працював із задоволенням. Особливо, поки там був Фелікс Кривін. Коли Кривін подався на творчі хліби, з Петром працювали у художній редакції Василь Басараб та Іван Долгош...

Видавництво «Карпати» було одне на весь західний регіон: Івано-Франківська, Закарпатська і Чернівецька області. Робота поля-

гала в редагуванні рукописів. Кривін весь час казав: «Петя, ти краще своє напиши, ніж чуже виправляти!». Дуже його гнітило, коли Петро не редагував, а переписував книжку авторів. Весь текст був у правках, але Петрові робота йшла легко. Якщо вже сідав за письмовий стіл, то більше для нього нічого не існувало. Він ніколи не жалівся, що йому важко працювати. Коли була термінова робота, жажливо себе виснажував: міг на дві доби зачинитися в кімнаті, не спав зовсім. Я ночами прислухалася: як машинка переставала клацати, йшла дивитися, чи ще живий, так було за нього страшно.

— **Письменники тоді любили разом збиратися...**

— Так, тоді було модно чоловікам після роботи йти до кав'ярні. Сиділи цілими гуртами, спілкувалися. Зараз цього нема — всі по своїх нірках ховаються.

— **А коли він писав своє ?**

— Коли мав час, сідав удома, щось мережив. Навряд чи він міг писати на роботі. Тим паче у видавництві «Карпати» завжди було багато люду. Вдома якщо не було газет, щоб розгадувати кросворди, — (він потім і Наталю привчив на це) — то щось писав, римував. В нього було багато записів, зарисовок... Згодом вірші доопрацьовував, шліфував. Казав, що поезія — це великий труд. Одного таланту від Бога — замало. Поет повинен постійно працювати над словом.

— **А як часто він писав вірші?**

— Коли ми одружилися, то писав досить багато. Тоді його так не дзвобали. Виходили книжки, альманахи — то в Києві, то тут. А з часом, коли Петро став на свої ноги міцніше, почали затискати... Не друкували якісь статті у газетах, висловлювали претензії. Його ж після збірки «Розп'яття» ніде не брали на роботу.

— **Розкажіть про це детальніше.**

— Поема «Розп'яття» була видана окремою книжкою у 1971 році накладом 4,5 тисячі примірників із суперобкладинкою. Це поема про закарпатця Івана Кубинця, якого фашисти прибили до воріт у Чехії. Редактором був Василь Басараб. Одночасно «Карпати» надрукували і книжку Фелікса Кривіна «Подражание театру», редактором якої був Петро Скунць.

Чесно кажучи, ми й самі не розуміємо, за що так напали на ці книжки, щоби знищувати весь наклад, видирати сторінки у видавництві?! Але такі були часи. Частину тиражу таки вдалося сховати.

— **Може, вже мали на нього зуб, і просто використали привід для розправи?**

— Його нищили. Багато речей він і мені не розповідав. Бо знав, що буду переживати, ще й малі діти в хаті. Саме тоді Іван Дзюба написав «Інтернаціоналізм чи русифікація?», можливо, розпочалося полювання на відьом по всій Україні.

— **Ви сказали, що його нищили..**

— Його переслідували. Одного разу поїхала до мами, приїжджаю, а в нього голова розбита. Розповідає, що біля будинку до нього підійшов невідомий і вдарив кастетом. Жахливо! Після книжки «Розп'яття» він довго не працював, його звільнили з видавництва, сидів удома. Я працювала в книжковому магазині за мізерні гроші. Тоді взагалі були мізерні зарплати.

— **І чим займався у цей час?**

— Перейшов на переклади. Більшість перекладів зроблені саме в цей період, коли він сидів удома. Я дуже боялася, що його посадять. А він нарікав, що тримаю його за хвіст. Я йому: «Петре, я боюся, що ти пропадеш!» В нього ж здоров'я не було особливо... І тут дзвінок із запрошенням «на розмову». Ну, думаю, точно посадять. Про що «там» говорили — поняття не маю. Прийшов та й каже: «Ідіоти!».

Коли в журналі «Жовтень» вийшла добірка його віршів, стало легше. Це була наче реабілітація. Хоча й далі слідкували за квартирою, тримали Петра під ковпаком. Думали, що у нас збираються дисиденти. Одного разу зайшов один, наче друг, підпили обое з Петром. Дурню всіляку несе. Я його прогнала: «Чого ви ходите сюди? Ви хіба не маєте сім'ї чи хати? До нас не ходіть!». То Петро сміявся ціле життя, як я кагебіста виганяла з хати.

— **Ви не розказали, як ховали «Розп'яття»...**

— Коли тираж був готовий, Петрові навіть дали десять авторських примірників. І він, щира душа, всі авторські примірники роздарував. А тут кажуть, що книжку треба знищити. Була створена комісія, в обов'язки якої входило зняти з книжки суперобкладинку, акуратно вирізати титульну сторінку, а книжки запакувати і відправити до друкарні.

Приходить Петро додому, мов з хреста знятий, не може й слова промовити. Нарешті видавив: «Повантажили мої книжки у маши-

ну і повезли у видавництво під ніж». Я кажу: «Петрику золотий, та ми нічого не можемо змінити. Вже мусить так бути». А він мені: «Ти не розумієш, що це — моє дитя! Таке відчуття, ніби твою дитину порізали на шматочки». Я не знаю як, але вдалося сховати кілька пачок з книжками і зберегти біля спілки письменників в ямі для дров старого діда Теліги...

Книжки досить довго стояли в тих дровах. Я навіть не знала. Петро згодом розповів. І ми стали ті книжки потрошки роздавати на Львів, на Франківськ, як хтось приїжджав.

— **І що було далі?**

— Тоді головою закарпатських спілчан був Юрій Мейгеш. Створили посаду, аби Петро хоч якісь гроші діставав, призначили його консультантом творчої молоді. Крім того, Петро за ті роки при звичаївся працювати вдома. Брав роботу до хати. У видавництві був рукопис — «Віщий вогонь», за який ніхто не хотів братися. Як вже трохи пішла відлига, то йому запропонували його відрдагувати. Петро з ним намучився.

— **А переклади, над якими він працював, друкувалися?**

— Друкувалися шматками, коли він їх давав у часописи. У нас море ненадрукованих Петрових речей.

— **Справді?**

— Не надруковані переклади Єсеніна і новгородських поетів, словацькі, чеські, сербські... Єдине щастя, що Петро тримав всі свої речі в порядку. Бо коли зайшла якась до Чендеїв, то Марія Іванівна каже: «Тут, Оленко, біда, бо не можемо то зібрати докупи!». А в Петра все було в папках. Він всі свої статті збирав: і надруковані, і з його правками.

— **І на такий напівтворчій роботі він тримався аж до перебудови?**

— Так. А згодом виник Народний рух, і Петро став жити ним. Для нього Рух був все! Казав: «Я так люблю свою Україну, що не дам її нікому знищити!»

— **А ви пригадуєте з чого починалося?**

— Починалося з людей. Не тільки з Петра, але і Йосипа Баглая, Павла Чучки-старшого і молодшого, Павла Федаки, Михайла Тиводара... На той час Рух уже організувався в Києві при Спілці письменників, тож це давало можливість так діяти і на місцях. І Петро

був радий, що так сталося, бо він все життя був готовий за Україну віддати життя. Збиралися у спілці, обговорювали, як діяти. Я тоді хворіла, лежала в обласній лікарні. А навпроти нашого будинку на лавиці день у день сиділи два чоловіки і грали в карти. Потім сусідка каже: «Оленко, ви думаете, що то прості люди? То Петра пасуть».

Рух тоді переважно ліг на Петрові плечі. Він оформляв документи, організовував зустрічі, мітинги. А найцікавішим було зібрання на стадіоні «Спартак». Я якраз була в мами на селі. Петро мені дзвонив, але не сказав про мітинг. А мені вночі приснився страхітливий сон. Я вдосвіта встаю і кажу: «Мамо, я їду додому». «А чого, дитино, так швидко? Тільки приїхала і вже назад?». «Мені такий сон наснився, що мушу їхати!»

Сіла на перший автобус. Коли їхала від мами, помітила, що вздовж траси стояла міліція через певні інтервали. І якщо машини були не із закарпатськими номерами, то їх не пропускали. Думаю: що за біда?! Такого ніколи не було! Застала вдома Петра в коридорі, він уже збирався виходити. Залишалося тільки одягнути піджак. Я йому: «Ти куди, Петре?» А мені вдома не сидиться. Думаю, ще його прибу'ють там: все-таки — стадіон, море народу! А він: «Та йду... Тут велика зустріч буде. Приїдуть із Києва, зі Львова, — каже. — Маю великий виступ». Я одягнулася, йду до наших знайомих — вони вже в Канаді зараз — кличу їх: «Ходіть зі мною!».

Стадіон був оточений міліцейською технікою, але про це ніхто не знав. Коли мітинг закінчився, я взяла Петра попід руку: «Петре, ти ні на крок від мене не йдеш, йдемо разом додому!». Та де мій Петро додому піде?! Хтось покликав на пиво. Ми посиділи, і я знову: «Ходімо додому!» Коли ми прийшли додому, він був дуже змучений, величезна напруга спала. Каже мені: «Ти знаєш, там кагебістів було більше, ніж людей!»

— А чи не страшно йому було очолювати Рух? Тоді ще комуністична партія була всесильна...

— Гарно Віктор Бедь сказав: «За худими плечима Скунця ховалися всі!» Він ніколи нічого не боявся. Там когось побили, когось у міліцію забрали... Він міг йти туди вночі, і в нього крапельки страху не було. Я не можу пояснити цей феномен.

— А як виникла газета «Карпатська Україна», де він став редактором?

— Петро не хотів мати справу з грошима, аби його потім не звинуватили у фінансових махінаціях. Тому фінансами займався старий Микола Бандусяк. Я кажу: «Петре, ти вже два роки керував. Досить! Хай хтось інший очолює Рух». Я його постійно гризла: «Один твій вірш важить більше, ніж твоя політична діяльність». Він мене слухав, але мовчав.

Перед новими виборами голови, зустріли В'ячеслава Чорновола, який тоді завітав до Ужгорода. Вітаємося. Той питає: «Ну що, Петре, очолиш Рух і надалі?». А я кажу: «Hi!» — «А чому ви так кажете? Люди його шанують». «Бо я ціную Петра як поета. А він нічого тепер не пише, бо його весь час смикають». Петро відмовився і Рух очолив Віктор Бедь.

Коли у Хусті Петро передав йому справи, то прийшов додому і сказав, що буде створювати газету. І одразу взявся за роботу. З осені 1991 року «Карпатська Україна» стала виходити. Редакція розташувалася у спілці письменників. Спочатку Петро сам її робив. Із закордону виділили кошти. Якись місцеві організації допомагали. Газета протрималася досить довго.

— Мені здається, що той період, коли Петро очолював «Карпатську Україну», був його розкриттям.

— Так, він багато написав статей і віршів. Вони спочатку удвох із Степаном Пойдою робили газету. Далі підключилися інші. З часом закінчилися діаспорні кошти. В Україні настала криза — і газета занепала. Петро ще шукав спонсорів, а далі махнув рукою: «Не можу я стільки принижуватися».

— І тоді він почав друкуватися в «Срібній Землі»?

— Так, Віктор Бедь взяв його у «Срібну Землю». Щось підкидував йому редагувати Іван Ребрик. Для Петра важливим було спілкування, відчуття потрібності, аж поки не захворів.

— А що з ним трапилося?

— Петро ніколи не хотів лікуватися. Довго не казав нам нічого. А якось випив і каже: «Ти знаєш, я помру». Я йому: «Та що ти таке говориш?!» А він: «Помру». «Пішли, — кажу, — до лікарів»...

— А на що він скаржився?

— Спочатку він зламав ногу в стегні. Кістки розкришилися. Двічі йому робили операцію. Довго лежав вдома. Коли нога загоїлася, Петро гарно ходив. Миколка каже: «Мамо, він швидше хо-

дить, ніж я!» А потім раптом йому стало все гірше і гірше. Я почала його знову водити по лікарях. Виявилося, що в Петра — рак горла. Я щоранку відводила його в онкодиспансер. Далі поїхали в Київ. Але все швидко закінчилось... За пів року...

— **А як він це переживав?**

— Ніяк не переживав. Мовчав. Спілкувався з нами, ходив по хаті. Ребрики дуже часто до нас приходили. Він навіть не казав, що його болить... Лише перед смертю мене вночі будив, і я йшла його колоти. 29 квітня ще обговорювали, що дамо в газети на його 65-річчя. А потім йому стало зле і його забрали в лікарню. Після півночі став мене просити, щоби я йшла додому, бо мушу йому принести зранку поїсти. Каже: «Я такий голодний!» А я знала, що йому нічого не потрібно. Він просто не хотів, щоб я це бачила.

Пішла додому. Звичайно, що не спала. Миколка залишився з ним. О п'ятій зранку подзвонив, що тато помер. Це було 30 квітня — якраз 10 років тому... Не можу сказати, що ми вже звикли без нього жити. Без нього дуже важко. Така порожнеча в хаті...

Він був дуже рухливий. Завжди щось робив, щось хотів. То з дітьми грався, то з Наталею кросворди розв'язував. Коли вона не хотіла в садочок, ховалася під його письмовим столом. То вони вдвох собі сиділи вдома: Наталя енциклопедію гортає, а він пише...

— **Ви казали, що він був потаємною людиною. Чи є щось, про що ми не знаємо?**

— Мабуть, багато такого є. Він навіть родину не хотів втягувати у деякі речі. Коли я із запаленням легенів лежала у лікарні і мені вже було дуже погано, то він навіть якогось екстрасенса привів — біополе зміряти. Йому сказали, що я помру, і в його душі прокинувся страх. Діти ще малими були. В мене астма почалася. Спала сидячи. Варто було мені світло включити, а Петро спав у кабінеті, як він уже був біля мене.

Зранку любив поспати. Він довго не лягав, читав. Багато купував газет, журналів, книжок. Намагався все опрацювати для себе.

— **Окрім Фелікса Кривіна, хто з ним був особливо близький?**

— Він був з усіма добрий. Дружив він із Василем Вароді. Коли Петро захворів абсцесом легенів і йому мали робити операцію в

Ленінграді, то Вароді закликав мене до себе. Каже: «Я отримав відпускні, відішли їх Петрові». Я розплакалася, сказала, що не візьму. Ми всі були бідні, такі бідні, що, як позичиш, то залишишся без копійки... Я відмовилась. Хлопці з «Молоді Закарпаття» друкували Петрові тексти, аби допомогти, а гонорари віддавали мені. Якось ми існували.

— **А ворогів він мав?**

— Не знаю, чи можна їх називати ворогами... Навколо Петра було багато людей, які прикидалися друзями. Я йому про це казала. Він мовчав. Відказував: «Я вчуся не чути те, про що вони говорять».

— **Наскільки пан Петро реалізувався як письменник?**

— Я Вам зачитую його слова, коли він уже дуже хворів: «На цій землі, я зробив усе, що мав. Так що мені не шкода помирати. Дітей виростив, сад посадив, все, що міг написати, написав. Геніальніше вже не напишу...». Так він мені сказав.

— **А які ще в нього були ідеї, плани?**

— Вони із композитором Євгеном Станковичем мріяли написати спільний твір. Але так і не вийшло. Петро починав робити, але недопрацював.

— **Крім кросвордів, мав ще якесь хобі?**

— Ми із задоволенням ходили на дачу. В нас там не було хатки, лише будка. Але ми в Оноківцях відводили душу. Юрій Керекеш був сусідом через пліт, Василь Вовчок — із другого боку. Так що було своє товариство.

— **А як Ви оцінюєте ваше спільне життя?**

— Якби мені довелося прожити ще одне життя, я б хотіла, щоб воно повторилося. Хоч нам було дуже важко, велика бідність була. Я в'язала речі дітям, аби їх якось одягнути. Петро також розривався на шматочки. Ми ж копійки отримували! Всі меблі, речі брали у розстрочку, бо не могли купити. Жили так, як всі люди. Але Петро був великий добряк. Коли його мама лежала паралізована, ми постійно батькам допомагали. Петрова сестра Василина втратила чоловіка, залишилася з трьома дітьми. Ми теж старалися допомогти.

— **Як ви вважаєте, чи отримав Петро гідне визнання за життя?**

— Думаю, що так. Навіть до Шевченківської премії його високо цінували, як у Києві, так і по всій Україні. Львів'яни, франківці хотіли його забрати до себе, коли тут почалися утиски.

— Чи не було йому на Закарпатті загісно?

— Коли ми одружилися, його запрошували на роботу на кіностудію імені Довженка. Але я відмовилася переїжджати до Києва, бо ми вже мали маленького Миколку. А він сам не захотів їхати.

— **А про студентські роки що розповідав? Адже він дуже рано засвітився на поетичному горизонті.**

— Так, першу збірку «Сонце в росі» він видав ще студентом. Почав писати її ще вдома, у Міжгір'ї, з коровами ходячи. До речі, спочатку він хотів вступати на математичний факультет. Але коли до школи завітав Василь Вовчок, послухав його вірші, то порадив йти на філологію.

*Розмовляв
Олександр Гаврош*

Святослав Максимчук

ОПОВІДКИ ПРО ПЕТРА СКУНЦЯ¹

*«Вийшов я з учорашнього бруду
Зовсім молод, прекрасен і гож.*

*Я ніколи щасливим не буду
Та нещасним не буду також»*

(Петро Скунць,

«Егоїстичне», 1988 р.)

Із Петром Скунцем уперше ми зустрілись в Києві в Спілці письменників України на вул. Банківській, 2. То був рік 1971, а може, 1972. Володимир П'янов зібрав молодих письменників на якийсь семінар, серед них із Закарпаття був запрошений молодий, але вже досить відомий Скунць, один із наймолодших членів СПУ. У 20-річному віці його прийняли до Спілки. Для мене вже було знайоме його ім'я за віршем «Над томом Івана Франка», який ходив у Львові по руках як самвидавний:

*Я ступив нестримно, як зухвалість
від образ дитячих до болінь.*

*То не просто книга відкривалась,
а країна прагнень і борінь.*

*І коли я рушив у незнане,
мушу знати, рушив звідкіля.*

*Є така країна Франкіана,
що не здасться меншою здаля.*

*Жовкне сонце... Не журись, кохана,
що береться осінню чоло,*

*є така країна Франкіана,
де зів'яле листя ожило.*

*Є така країна Україна,
де живуть Шевченко і Франко.*

¹ Максимчук С. Оповідки про Петра Скунця. Високий Замок. 2022. 19 трав.

*Рідний край...
Одним — надгробний камінь,
іншим — осокори, ясени,
іншим тим, які стають батьками,
не забувши, що вони — сини.*

Я відчув в цьому вірші дивовижну духовну спорідненість з моїм світобаченням. Наше київське знайомство з Петром згодом переросло в справжню творчу дружбу. І коли я приїжджав до Ужгорода з виставами театру імені Марії Заньковецької, то відразу дзвонив йому і ми зустрічалися. А коли Скунць приїжджав до Львова, то, відповідно, ми знаходили різні варіанти для здібанок.

Нас єднало великою мірою наше селянське походження, повоєнне дитинство, яке залишило в кожного з нас глибоку шану до праці, яку ми в дитинстві не завжди любили та проте усвідомлювали, виростаючи, що це — єдина дорога, яка відсторонювала нас від фальші, пристосуванства, бо що зробиш і що заробиш на правду — те стане твоїм здобутком. І, можливо, принесе тобі добру славу. А наші селяни доброю славою дорожили, й коли їхні діти збочували, хитрили і лукавили, то ця неслава тінню падала на батьків, а згодом і на весь рід.

Не раз можна почути твердження, що, мовляв, Тарас Шевченко любив славу, бо говорив: «...а Слава заповідь моя». Як на мене, Шевченкове розуміння слави, нічого спільного не має з марнославством, бо добру славу людина здобуває своїм талантом і його чесним застосуванням во ім'я людини і во благо людям. А хизуватися перед людьми своєю винятковістю і чекати за це надгород — справа нікчемна.

Петро Скунць був високоосвіченою людиною. Поринаючи в глибини української класики і світової літератури, він, за Франком, умів виносити звідти «дивнії перли». В його творах відсутня словесна полова, але також і словесна патока. Його слово ограничене. Воно здатне на клітинному рівні розпізнавати людські вади і розсікати суспільні пухлини, аби витікала сукровиця.

Він був гордою людиною, але не чванливим. У розмові з ним ти ніби і сам ставав у чомусь мудрішим, бо «з ким поведешся, від того й наберешся», — гласить приповідка.

Він був великим українцем. До кінця своїх днів був закоханим у свою Верховину (це наголос, який мені особливо підкреслював

Петро), зрештою, саме так наголошують це слово його земляки із містечка Міжгір'я, яке розташовано в Закарпатській області неподалік від мальовничої перлини Карпат — озера Синевир. Отож, Україна для Петра була і великою раною, і найбільшою любов'ю. Тому поет Скунць міг бути відверто й саркастичним до своїх недругів, і не менш самоіронічним.

*Друзів маєш, а зрадою мариш,
Проклинаєш продажні часи...
Ти скажеш мені, хто твій товариш,
Я скажу, чи його продаси?*

(«Застережливість»)

Коли я довідався, що Петра Скунця обрано головою Народного руху в Ужгороді, на радіощах набрав його домашній номер телефону і, почувши його голос, піднесено промовив:

— Петре! Вітаю тебе! Дуже радий за тебе.

— Це ти, Святославе?

— Так, я, Петре!

— А з чим ти мене вітаєш?

— Як із чим? Тебе обрали головою Руху!

— Дякую, — спокійно відповів Скунць. — Пішли наші договори, сказав циганчук, коли батька вішали.

Здається мені, що він передбачав, що ця ноша для нього буде, ой, якою важезною. І він буде першою незахищеною мішенню, в яку градом посиплються удари звинувачень від друзів та недругів з його краю.

Петро Скунць був поетом, а політична діяльність — це «зовсім інші пара кальош», як кажуть галичани. Та «коли назвався грибом, лизь до кошика», — як каже приповідка.

Він ніколи не нарікав переді мною на ці свої негаразди, але ж це все чітко віддзеркалено в його творах того періоду. А от про його минуле в «совєтську» добу чув не раз майже анекдотичні історії.

Оповідая те, що запам'яталось.

Пригода перша.

Повертається Петро з дружиною з гостини. У товаристві з ним перший секретар обкому комсомолу. Ніч, громадський транспорт

пішов на відпочинок. Секретар, дивлячись, як поета після чарки заносить, каже:

— Петре, я тобі не раз говорив, що треба займатися спортом. Ось поглянь на мене — я не менше, може, й більше за тебе випив, але ще здатний донести тебе на плечах до твого дому.

— Ну, то донеси.

— Гаразд! От хай бачать наші дружини, — і секретар закидає Петра на плечі і несе його додому, вдаючи, що це для нього зовсім неважко. А ця відстань не менше за півтора кілометра.

Підійшли до будинку і спортсмен зі своєю ношею підійметься на третій поверх. Ставить його під двері квартири, хекнувши, і каже:

— От я тобі говорив про те, що треба займатися спортом. Тепер ти переконався, що я сильний?

— Я переконався, що ти — дурний.

...Боже, яка невдячність. Отакої. Але ж це Скунць і нема на то ради.

Пригода друга.

Відчуваючи політичну напругу в Ужгороді серед творчої інтелігенції, викликаною фактичною забороною друкувати Петра Скунця після арештів 1972 року, перший секретар обкому партії Ільницький, який походив із сусіднього села, де народився поет, зважується запросити того на ранкову розмову до свого кабінету для порозуміння.

Петро встав, поголився, прийняв душ і вийшовши з дому, заглянув до кав'ярні, випив кави з коньяком і йде на розмову з Першим. Зайшов до приймальні, привітався.

— Я на запрошення тов. Ільницького прийшов.

— Зачекайте, — відповіла секретарка. — У нього товариші.

— Передайте, що прийшов Петро Скунць.

— Я ж вам сказала: у нього товариші, зачекайте.

— Передайте, будь ласка, що прийшов Петро Скунць.

Секретарка аж скипіла. Такого зухвальства стосовно до Першого вона ще не чула. Рвучко піднялася і пішла до кабінету. В тій хвилині вервечкою почали виходити товариші.

— Можете заходити, Петре Миколайовичу, — чемно запросила секретарка.

Заходить. Ільницький іде назустріч Петрові, ручкаються, запрошує його сідати.

Розпочинають розмову, але в діалог почав втручатися чоловік, який стояв біля вікна, що роздратувало Скунця:

— Чоловіче, чого ви втручаєтесь у нашу розмову? Ми розмовляємо з тов. Ільницьким.

Обличчя в того аж перекошилося, і він, люто глянувши на Петра, вмить вийшов з кабінету, траснувши дверима.

— Петре Миколайовичу, ну, навіщо ви так неввічливо розмовляєте з нашим другим секретарем обкому тов. Декусаровим?

Не пригадую, чи запросини «землячка» щось змінили у ставленні до Скунця як поета, але ж пам'ятаю його міркування:

— Мене могли б давно заарештувати, але закарпатська влада мудріша від львівської та київської. Поруч кордон. Сморід швидко потягнувся б у Європу...

Хоч, правду кажучи, Маланчуківська псарня на це не дуже і зважала.

Пригода третя.

1973 рік. Спілку письменників очолив В. Козаченко як голова, Солдатенко став секретарем парторганізації. Мілітаристська Спілка.

Так от. Незабаром в Ужгороді відбувалася виїзна президія СПУ на чолі з Козаченком. На цю зустріч запросили й П. Скунця. Після нудної, але «правильної» доповіді голова спілки звертається до присутніх:

— Товариші! Ми приїхали, щоб з вами ближче познайомитись, поспілкуватися. Сподіваюсь, на ваші слушні міркування щодо настанов партії про нас, письменників, про які я щойно висловлювався, а саме — про наші обов'язки перед радянським народом. Очевидно, в кожного з вас можуть бути запитання до мене як до голови Спілки і, можливо, навіть претензії чи пропозиції?! Прошу! Ми готові до такої розмови.

Петро Скунець піднімає руку і просить слова.

— Будь ласка, Петре Миколайовичу! Ми вас слухаємо.

— Хотів з'ясувати, бо це для мене дуже важливо, чому в Радянському Союзі прізвисьце Гітлер не заборонене, а тим часом Скунець останніми часами під заборону? — У залі запанувала могильна

тиша. Що цей Скунць собі дозволяє? — Щоб не бути голосливим, наведу приклади: якщо в місті чи області відбуваються творчі зустрічі в школах, технікумах, в університеті, на фабриках, у державних установах, у колгоспах із письменниками Закарпаття за моєї участі, то, зазвичай, коли в пресі з'являється інформація про таку подію, називають поіменно всіх письменників, окрім мене. Там, де мало би бути прізвище Скунць, пишуть: та інші. Тому надалі моє прізвище прошу писати під псевдонімом Таїнші, разом і з великої літери.

Розлігся регіт. Присутні мало не залізли під столи. І сталося, як на той час, несподіване чудо! Невідступність від своїх принципів та сарказм, притаманний поетові Скунцю, розтопили кригу довкола нього.

Через кілька місяців він уже мав запросини на святкування 800-річчя міста Полтави. Важливим було й те, що його, непокірного, було прилучено до головної делегації письменників України, яку очолював Павло Загребельний і в якій був Олесь Гончар. Коли делегацію привезли до дуба Сковороди, в присутності першого секретаря Полтавського обкому партії Моргуна, стоячи над могилою Григорія Савича, П. Загребельний звернувся до присутніх.

— А чи відомо вам, товариші, що сказав Сковорода про партійне керівництво літературою?

Зависла напружена пауза. Ніхто не знав, як сприймати загадковий гумор Павла Архиповича. Взагалі що це за гумор?.. Хіба Сковорода випередив Леніна? Ну, це вже Архипович перебрал.

— Я бачу, що ніхто з вас Сковороду глибоко не студіював. А він сказав: не вчіть яблуню родити яблука, а краще відгородіть її від свині. Присутні зі сміхом заплескали, правда, невідомо кому — Сковороді чи Загребельному.

Серед гостей моїх «Заньківчанських вечорів» був і славний Петро Скунць. Здається, це був 1995 рік. Але, на превеликий жаль, запис цього вечора Львівське телебачення не зберегло, як і багато інших. А вечорів було багато, десятків із п'ять, не менше. Оскільки я був організатором і ведучим цих вечорів, то під час виступів мені важко запам'ятати було промови моїх гостей, їхні відповіді на запитання зали через записки. Я був роззосереджений, бо доводилося час від часу залишати гостя самого на сцені і виходити за лаштунки для з'ясування та уточнення окремих моментів вечора.

Пам'ятаю тільки, що на моє прохання поет багато читав своїх поезій, вибираючи короткі і найбільш актуально колючі, пекучі строфи. Це був і гротеск, і гумор. У тканині вечора в моєму виконанні прозвучав вірш, про який я згадував на початку свого спогаду, — «Над томом І. Франка» та ще декілька коротких творів. Вечір сприймали гарно, хоч залу було заповнено трохи більше, ніж на половину. Адже вечір відбувався на початку осені, тож мокряччя не сприяло великому бажанню публіки виходити зі сховку теплих квартир.

Запам'ятався мені кумедний епізод.

На другий день Петро забажав зустрітися зі своїм побратимом по перу Романом Кудликом, і після випитої чарки, трохи не в міру, Роман почав запрошувати Петра зі мною конче відвідати його дім, бо на обід мають чекати вареники. А від центру далеченько, бо Кудлик жив на вулиці Науковій.

Довго ми намагалися зупинити таксі (а тоді це була велика проблема), але ж на нас ніхто ніякої уваги не звертав. Проте ж світ не без добрих людей, зупинився якийсь «бобик», і ми повлазили, подвійно щасливі, до авта.

— Куди вас маю везти, хлопці?

— Вулиця Наукова, — промимрив Кудлик.

Доїжджаємо до Наукової, водій питає номер будинку. Кудлик мовчить.

— Ну, то який номер, говоріть?

Знову Кудлик почав щось невиразно говорити.

— Та злязьте ви к бісовій мамі, — обурився водій. — Далі везти не буду!

Ми ще з Петром намагалися вивідати в Романа адресу, але ж йому заклінило. Я розрахувався, і ми змушені були висідати. Надворі хлюпавка, почав падати мокрий сніг, а Кудлик — у босоніжках!

Почалися пошуки його будинку в лісі новобудов. Ця кепська погода, здається, Романа трохи привела до тями, і ми нарешті були дуже щасливими, зайшовши до теплої квартири, де на нас чекали обіцяні вареники. Чи була дуже втішена господиня, Славця Романова, побачивши заталапаних гостей?.. Це питання філософічне — не відомо. Гадаю, що радості великої на серці не відчувала, проте на гостині ніякого невдоволення з її боку ми не відчували.

Славця була привітною як справжня галичанка. Навіть усміненою. Напевно, тішилася, що її напівбосий Ромцьо таки дібрався домів.

Востаннє з П. Скунцем ми зустрілись в Ужгороді під час приїзду нашого театру на дводенні гастролі. Не пригадую, з якою виставою. На спектакль він не прийшов, але по закінченні вистави ми все-таки зустрілися, щиро обнялися і пішли в кафе, яке для нього було обжитим. Я замовив по сто грамів горілки та скромну вечерю, але Скунць нічого майже не їв (казав, що їсти не хоче), а лише маленькими ковтками випивав свою чарку. Був дуже худий. Говорив мало. Вже серйозно хворів. Нарікав на злидарство, в якому опинилась Україна, та й він зокрема. Попросив ще замовити йому чарку, і я це зробив. Сумно і боляче було бачити фізичне згасання великого таланту... Відчувалася невідворотність його відходу...

Тоді він зробив для мене свій останній подарунок. Я отримав з його рук останню, видану при житті поета книжку «Один», найповніше видання лавреата Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Ось його дарчий підпис:

*«Поки править нами плем'я суче
Конкурують влада і театр
Ми таки на місці, Максимчуче,
Ти — зокрема, бо того ти варт
13 сентембра 005 р.*

Автор. Підпис»

Олександр Гаврош

СКУНЦІВСЬКЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ

Петро Скунць помітно вирізнявся серед нечисленного закарпатського літературного товариства. Худорлявий, мов тростина, з бляклими від років небесними очима за великими роговими окулярами, з не пригладженими пишними вусами, з різкими жестами, що видавали в ньому вибуховий темперамент, попри зовнішню стриманість, він був наївною дитиною-романтиком і зрілим, глибоким чоловіком водночас.

Попри свій прозаїчний вигляд без усілякого лоску та богемних прибабасів, від нього віяло якоюсь небуденною світлістю. «Добрий, як дараб хліба» — звикли казати про таких на Закарпатті. Єдине, що могли Скунцю закидати недоброзичливці — це традиційне чаркування, яке ще в часи тоталітарного режиму для багатьох просвітлених умів часто було єдиною втечею від повсюдної вбивчої несвободи. Згадаймо трагічні долі Григора Тютюнника чи Василя Шукшина, що перехиляли, як і творили — часом до забуття.

У часи незалежної України закарпатському поетові дихнулося легше: ненависна цензура впала разом зі всюдисущим недремним оком КГБ, але постала інша залежність — від ринку, спонсорів, реклами. Все це було абсолютно не скунцівське. Тому поет від Бога знайшов себе у газетярстві. Його по-письменницьки легке, але емоційно вагоме і переконливе слово у перше десятиліття по незалежності стає вершиною публіцистики на Закарпатті. Розкидані по різних часописах дописи досі не зібрані й не перекладені. А вони вражають добірним, аргументованим, цікавим письмом.

Петро Скунць завжди мало дбав про себе. Тому його книжки і після Незалежності важко друкувалися. Він сам за них ніколи не клопотав, не бігав до начальства, не розштовхував ліктями менш

обдарованих та іменитих, які вміли пристосуватися при будь-якій владі. Скунць просто писав, виголошуючи нові вірші на rozmaїтих літературних okazіях чи друкував їх у газетних шпальтах, часто у своїх статтях. Бо не писати не міг. Це було його суттю. Тож його поетичні книжки виходили стараннями інших, які дбали, аби голос поета надовго не змовкав. Тому й побачили світ без особливого видавничого шику, часто у вигляді тоненьких зшитків.

Петро Скунць не ремствував, дивлячись на все довкола поглядом стоїка. Бо все минає, мине і це. Зате був безмежно щедрий до інших. Добре слово у нього знаходилося навіть для тих, хто, може, цього і не заслуговував. Але він ніколи не скупився на аванс для того, хто ставав на невдячну літературну стежу.

Пригадую, як приніс йому почитати свої поетичні спроби, що пізніше побачили світ у збірці «Фалічні знаки». Слово такого поета важило для мене, бо тоді ще сам вагався, що робити з цими рядками, які несподівано з'явилися. Петро Миколайович взяв роздруковані аркуші додому, а потім, віддаючи їх при зустрічі, вирік: «Я би таке не писав, але тепер інший світ. Не бачу в цьому крамолі. Друкуй!».

Тож його схвалення, а також Василя Шкляра, Сергія Федаки, Ігоря Римарука, який написав і передмову, підштовхнуло мене до видання першої поетичної збірки. Наводжу цей випадок як приклад того, яким чином Петро Скунць непомітно впливав на долі десятків творчих особистостей.

Наші дороги іноді перехрещувалися у редакції «Срібної Землі», де газетярі любили попивати каву на білому широкому балконі з виглядом на набережну Ужа. Біля Петра Скунця завжди зав'язувалася жвава розмова, часом голосна дискусія. Його оточували особливою повагою, намагаючись почастивати не тільки «кавічкою», але й часом зайвою чарчиною.

Вдалося нам зробити і два великих інтерв'ю. Одне з них було унікальне за формою, бо складалося з питань у вигляді цитат відомих світових поетів. Як творча натура, П.Скунць оцінив такий оригінальний підхід, відповідаючи з доброю дозою іронії та гумору. Спількування з ним було завжди приємне. Як справжній горянин, він говорив без панської зверхності, по суті і відверто, нічого не ховаючи за душею.

Востаннє ми бачилися за кілька місяців до його смерті. Я заніс поетові додому свіжу книжку «Закарпатське століття: 20 інтерв'ю», де були вміщені і наші з ним бесіди. Поки господиня, пані Олена, клопоталася на кухні, Петро Миколайович встиг мені повідомити упівголоса у вітальні їхньої невеличкої трикімнатної квартири шокуючу новину: «Я помираю, Сашко. В мене рак...». Я від почутого аж втиснувся у м'який фотель. А він виголосив цю страшну правду якимось по-філософськи відсторонено, що мені й не повірилося. Рідні приховували діагноз, але гострому розуму поета не требало докладати неймовірних зусиль, аби здогадатися, від чого його лікують в онкодиспансері.

30 квітня 2007 року його не стало. До жаданого 65-річчя не вистачило двадцяти днів. Зараз ми усвідомлюємо, якою втратою для Закарпаття та й української культури загалом є його відхід у вічність. Адже Петро Скунць був не тільки оригінальним поетом, чудовим публіцистом, авторитетним громадським і політичним діячем, але й вправним перекладачем. І якщо в часи СРСР це були поетичні переклади з російської (зокрема, поеми Єсеніна «Анна Снегіна») та екзотичних — осетинської мови чи комі, то пізніше чудова антологія «Ми тут не гості» з «рускої бешеди» воєводинських руснаків, досі єдина в нашій літературі. А ще в архіві Закарпатського муздрамтеатру вдалося віднайти два машинописи п'єс, перекладених Петром Скунцем — зі словацької та російської драматургії. А скільки ще лежить всього поки що нами не поміченого!

Щасливий, що долучився у 2016 році до заснування літературної премії Ужгородської міської ради імені Петра Скунця. Очільниця управління у справах культури Ольга Василюдра підтримала мою ідею та запропоноване положення, родина Шевченківського лауреата надала згоду. І тепер дипломи на честь поета і почесного громадянина міста щороку отримують гідні особистості, несучи печать Скунцівського благословення вже з іншого, позаземного виміру.

Христина Керита-Вароді

«НАМ БИ ДРУГА СПРАВЖНЬОГО ЗУСТРІТИ...»

Згадуючи Петра Скунця, вкотре вчитуюся в його рядки поезій, намагаючись оживити його образ, проглядаючи темінь тієї часової прірви, що вже пролягла поміж нами. І нахлинає розуміння його винятковості, самотності, існування в іншому вимірі, де над усім приземленим, матеріальним панує духовність. Здається, його душа билася стривоженою птахою в міждребер'ї зовсім не м'язистого тіла, якому, однак, випало тримати на собі високе небо закарпатської поезії. І було тій душі тісно і боляче, бо вона сама себе розпинала, вбираючи болі людські.

А з ким поділитися болем? Кому віддати хоча б часточку тієї важкої ночі?

«Поезія — це розмова з рівними собі», — написав колись Петро Скунць.

У світі прагматиків, циніків, лукавих, що ховали свою суть за личинами, рівних було мало, як і таких, що розуміли його духовну велич і подвижництво, його розіп'ятість за гріхи свого народу, за вселенське мовчання свідків гріха.

Було багато таких, що грілися у променях поетової слави, що мали з цього зиск, водночас продаючи і зраджуючи його, потай втішаючись, і зовсім мало таких, що підставляли плече у хвилини розпаду, тривоги, переслідування.

Серед тих, що були поруч, був і Василь Вароді, поет-побратим, друг ще зі студентських часів.

Обидва ровесники, шістдесятники, вихідці з багатодітних закарпатських родин, добре знали ціну важкої селянської праці, обидва щиро любили рідний край і народ та не зрадили цій любові до останнього подиху.

До речі, шістдесятництво в літературі — явище виняткове. Здається, саме небо вирішило тоді віддячити землі за перенесені страждання, за воєнне лихоліття і дарувало когорту мужніх, талановитих, залюблених у свою Батьківщину дітей. Без будь-яких матеріальних статків прийшли вони в українське мистецтво і здобули для свого народу неоціненні скарби, на яких виховуються цілі покоління.

Петро Скунць і Василь Вароді починали свій шлях у літературі майже одночасно. Обидва одразу проявили себе як майстри Слова, раділи успіхам один одного, товарищували.

Пригадалося, як ми ховали на книжковій полиці від недремного ока таємної служби, яка могла з'явитися навіть в образі доброї сусідки, десяток примірників врятованого з-під гільйотини «Розп'яття». Знаючи, що весь тираж буде знищено, Петро і Василь у друкарні знайшли працівника-однодумця і врятували невелику частину видання.

Пройшов досить великий проміжок часу, допоки кати Скунцевої збірки поміняли личини, прорили ходи до політичного корита і почали називати себе благодійниками та шанувальниками поетового слова.

Сьогодні, на щастя, вже не треба ховати за іншими книгами жодну збірку. Сучасним авторам важко усвідомити, що колись існувала цензура, що можна було потрапити в немилість через відверте слово. Видається багато, але так рідко в тому галасі звучить слово Істини.

Не гендлювали словом, не лицемірили ні Петро Скунць, ні Василь Вароді, були відверті і щирі зі своїм читачем.

Петро бував і в Королеві, рідному селі В. Вароді. Коли Василь видав свою першу поетичну збірку «Повноліття», за гонорар купив матері пральну машину, бо ж у родині було 12 дітей. Відвозили подарунок разом з Петром, ночували на сіні, вслухаючись, як вдалині гомонить Тиса, ріка Василеного дитинства. Відтоді в сім'ї Вароді Петра приймали як рідного.

А якими цікавим були наші посиденьки на дачі в Оноківцях!

Як тільки Петро Миколайович та Олена Дмитрівна з'являлися на дорозі, Василь уже махав рукою, запрошував на каву або чай із мелісою, кущик якої ми колись привезли із Кончі-Заспи від Во-

лодимира П'янова, літературного критика. Той кущик згодом так розрісся, що ми роздаровували всім охочим.

А поки чаювали, то розмовляли, жартували. Сосни стояли довкола, вслухаючись у розмову, мабуть, дивувалися, як відкриваються душі людські і стають частиною всесвітньої гармонії.

Коли народився Василь Вароді-молодший, питання кумівства навіть не обговорювалося. Так Петро Скунць став хрещеним батьком нашого сина. Ішов 1989 рік. Ми, вже не озираючись на КДБ, пішли до храму. Священник, побачивши нас, розхвилювався: «Я таких людей давно не бачив тут». Мабуть, не знав, що Бог завжди був і є у наших серцях.

У скрутні часи, у проблемні 1990-ті, коли ламався соціальний устрій, Василь був без роботи. Тоді Скунць запропонував йому співпрацю у «Карпатській Україні», бо добре знав, що на нього можна покластися.

Та вміли вони не тільки добре працювати, а й жартувати, веселитися. Донині зберігаємо вагомий томик з написом «Вароді» на обкладинці.

Виявилося згодом, що Скунць і Кохан, натрапивши на монографію про Верді, уміло переробили заголовок і подарували Василеві зі словами, що це літературознавче дослідження його творчості.

Високо оцінюючи Скунця-поета, журналіста, Василь Вароді, ставши редактором газети «Орбіта-логос», одразу запропонував роботу Петрові. У них було безліч ідей, планів. Та не судилося.

Теплої вересневої днини зупинилося серце Василя. Першими прийшли до нас розділити наше горе Петро Миколайович із дружиною Оленою Дмитрівною.

І тільки вірний друг міг написати вірш «Пам'яті Василя Вароді» з такими болючими рядками:

*Ти за все заплатив, ти за всіх заплатив,
починається в тебе біографія друга.
Ти мені залишив не народ – колектив,
де – підлегли й вожді, і ніякого друга.
І суспільства нема, є голодне кубло,
і в майбутнє ведуть нас не мудрі, а «бивші».
От і вибухло серце, – воно в тебе було, –
як граната любові, нікого не вбивши.*

Глибокий, пронизаний болем і сумом вірш. Так тужать за рідною людиною.

Летять роки, забираючи у вирій дорогих нам людей. Сумно, що на вулицях Ужгорода вже не зустріти Василя Вароді, Петра Скунця та багатьох інших, що були гордістю нашого краю.

Але я вірю в те, що світ влаштований не так примітивно, що там, у високостях, недосяжних для живих, вони поруч, знову побратими, не рідні по крові, але рідні по духу.

Тарас Кремень

ДАЛЕКІ ВОГНІ ПАМ'ЯТІ

2020 року, готуючи до друку «Українську Атлантиду Дмитра Кременя», яку ми написали з незабутньою завкафедри української літератури і деканом філфаку Миколаївського університету Людмилою Старовойт, перед очима виринули татові спогади про своїх учителів, його друзів молодості, з якими тримав стосунки через роки та відстані. Щось було надрукованим, щось напишу по пам'яті, пригадуючи зустрічі з ушлавленими закарпатцями. Серед них — Іван Чендей і Петро Скунць, котрі для тата, як і для багатьох, на вершинах літературного Закарпаття. До слова скажу, у них чимало було спільного, і розмова не тільки про каліграфічний почерк, ранній літературний злет, роль у становленні української держави.

Знайомство батька з Петром Скунцем відбулося 1967 року під час навчання в Ужгородській школі-інтернаті № 2 для обдарованих дітей. Його, здібного молодого поета і художника, рекомендував до навчання в унікальному обласному закладі освіти скромний сільський учитель російської мови та літератури, художник-аматор із Сухівської школи Іршавського району Олег Макушин. Дмитро Кремень завжди тепло згадував про своїх перших учителів. Серед таких був і фельдшер, поет і журналіст Іван Сухан із с. Заріччя, який друкував батька на сторінках районки, а потім надсилав його вірші до «Закарпатської правди». Немало спогадів і про відомого художника та педагога Золтана Баконія, в студії образотворчого мистецтва при Закарпатському обласному будинку піонерів якого Дмитро Кремень продовжив малювати. В тій популярній у країні студії навчався і Михайло Сирохман, якого знають в Україні як художника-графіка, мистецтвознавця, дослідника дерев'яних церков Закарпаття.

Зустріч обдарованого старшокласника Дмитра Кременя і популярного українського поета, наймолодшого члена Спілки

письменників України Петра Скунця («Сонце в росі» вийшло 1961 року) була, як це частенько буває, на одному з мистецьких свят. Тоді до дітей на запрошення старшого вихователя, вчителя історії школи-інтернату Івана Пекаря — швагра Івана Чендея — прийшли професійні літератори Закарпаття. Серед них — Юлій Боршопш-Кум'ятський, Василь Діянич, Володимир Ладижець, а також Петро Скунць. Тато тепло згадував той вечір літератури, на яку вони «явилися як богове до інтернатського резервата», де «правила були суворі». Вони читали свої вірші, а також слухали твори школярів. З легкої руки організатора заходу учнівський зошит Дмитра Кременя із віршами потрапив до «святая святих» — обласної організації Спільки письменників Закарпаття.

Цей, здавалось би, скромний епізод міг би залишитися непоміченим, якби одного дня батька не запросили на обговорення творів. Дмитро Кремін'я так згадував ту зустріч: «За столом президії сиділи кілька письменників — це був чорновусий, із магічними очима Петро Скунць, кілька збірок якого і поему «На границі епох» я знав, Юрій Керекеш, Василь Діянич, Семен Панько. Всі модно одягнені, в краватках, у чеському взутті. А я — в «інкубаторській» інтернатській одежі, в «баршуновому» (вельветовому) костюмчику та черевиках масового пошиву. Високочолий, усміхнений Чендей говорив щось про високу літературу, жартував до творчої молоді: «Не штука, мовляв, вбити крука...»

Красиво, інтелігентно вдягнена молодь ловила кожне слово класика. А він підійшов до високої купи альбомів і загальних зошитів і несподівано витягнув синій тонесенький зошиток. І я мало не зомлів: це був мій зошит... Іван Михайлович почав читати, підкреслюючи кращі, на його думку, строфи, в залі пролунали оплески.

— Петре, попрацюйте з перспективним молодим поетом, — звернувся до Скунця верховний бог письменників. Із моїм зошитом у руці Петро Миколайович і поманив мене в сусідню кімнату — там аналізував мої вірші. В основному позитивно, на щастя неофіта. Потому ми потоваришували з видатним поетом на все життя».

Невдовзі в обласній газеті «Молодь Закарпаття» вийде схвальний відгук Петра Скунця на добірку віршів поета: «Є у його вір-

шах, – писав автор, – і прагнення глибини, і чуття єдності життєвих явищ і, нарешті, слова». Завдяки тому вікопомному знайомству випускник школи-інтернату, а невдовзі – студент українського відділення філфаку Ужгородського університету Дмитро Кремень надрукував серію поетичних добірок в обласній пресі: 1969-го – «Вечір», «Колискова», «Зорі», «Ранок» (Молодь Закарпаття. – 1969. – 12 лют.), 1970-го – «Тобі», «Громи» (Молодь Закарпаття. – 1970. – 16 жовт.), «Поле» (Закарпатська правда. – 1970. – 22 листоп.). Тоді ж вийшла знакова добірка і в щорічному молодіжному альманасі «Вітрила. 70-71» у видавництві «Молодь».

А потім наступили, м'яко кажучи, нестерпні роки в літературі. Чергова хвиля репресій, яка боляче пройшлася по головах інтелігенції, була трагічною. Духовні катування і публічні тортури, рафіновані наклепи й розгромні заяви. Івана Чендея розпинали за «Птахів», Петра Скунця – за «Розп'яття», Фелікса Кривіна – за «Подражание театру». Мішенями стали і популярні у творчих колах художники: Павло Бедзір, Єлизавета Кременницька, Ференц Семан. З творчою молоддю взагалі не рахувались. Спроби виключити Дмитра Кременя з університету 1972 року, а потім і роками наступними, були системними, проте безрезультатними. Тоді його рукопис книги «Тан блукаючого вогню», поданий до друку до видавництва «Карпати», «обговорювали» на засіданні літературної студії імені Юрія Гойди. Протокол того судилища вперше надруковано в «Екзилі» Івана Ребрика. Не всі витримували: хтось топився в алкоголі, комусь в'язався зашморг, ну а хтось «виправлявся». Пригадуєте слова Петра Скунця: «Без величальника нема начальника?». Це він і про тих, хто писав «закриті» рецензії, каламутив культурне життя, «сигналізував» органам держбезпеки про «соціально небезпечних».

Не забуду, що саме Петро Скунць уводив тата до поетичного середовища краю. Це він познайомив Дмитра Кременя з Миколою Вінграновським. 1974-го, якщо не помиляюся, були дні видавництва «Молодь» на Закарпатті. В тій делегації, крім автора «Атомних прелюдів», був і письменник, заступник видавництва Валерій Гужва. До слова сказати, що його батько Федір Гужва – знаний мовознавець, доктор філологічних наук, протягом 1950-1953 рр. працював директором Ужгородського учительського інституту.

Про ту зустріч 1974 року так написав батько у своїх меморіях про учня славетного Олександра Довженка: «Золотої ужгородської осені, по секрету, мені повідомив поет Петро Скунць, опальний автор поеми «Розп'яття», тираж якої «порізали» (нині покійний поет Дионизій-Микола Матола дещо вкрав буквально з-під ножа) ще 1972-го року, приголомшливу новину: «Завтра в Ужгороді буде Микола Вінграновський — давай, приходь на «корзо» (тоді це була вул. Суворова, але всі називали її малярським іменем). Була це осінь 1974 року, року трагічного для всієї української інтелігенції, а письменників – у першу чергу. Два роки тому в Петра Скунця пустили «під ніж» уже видану поему «Розп'яття», яку рецензією «зарівав» для ЦК ЛКСМУ Микола Нагнибіда. Нібито Микола Львович і любив поета, ще молодого, в дев'ятнадцять прийнятого в СПУ разом із Василем Симоненком, але... Але була осінь 1974 року, з Москви вже вислали О.Солженицина, з Ленінграда – Й.Бродського, чекав арешту Олесь Бердник у Києві, то й приїхав по захист до опального Івана Чендея, чия книгу «Березневий сніг» ще 1968 року почали громити, а прозаїка перестали друкувати...

Але по в'язницях сиділо багато українських бунтарів і дисидентів, атмосфера була гнітюча. Та страху не було в поета Петра Скунця, в поета-студента Дмитра Кременя: я поводив себе з гідністю та з викликом. Думав: будь що буде, а вмирати краще поетом, аніж зламаним покаляльником. А тоді «Літ. Україна» друкувала покаляльні листи — одного за одним українських письменників, і калялися там учорашні мої кумири...

На велелюдній, аристократичній «корзо» другого дня я й побачив уперше Миколу Вінграновського в дружньому колі ужгородця Петра Скунця, киянина Юрія Сердюка з дружиною, творця поетичного театру зі Львова Святослава Максимчука. Для такої зустрічі та для майбутнього «товариського суду» на факультеті мені подарував американський костюм геній андеграунду, художник Ференц Семан, близький друг Сергія Параджанова, маляр з українським серцем, який у своєму підвалі так і вмер, не дочекавшись визнання вже від української влади в особі шкурного керівництва. Гай-гай, а тоді...

Височенний, плечистий поет із невеселими очима загнаного високого коня, прострелив мене блискавичним поглядом і подав

руку юному поетові-дженджурику в американському срібному костюмі:

— Вінграновський.

Рука була широка і тепла, та я відчув у долоні: вона – без вказівного пальця. Потому, вже потому дізнався звичний для дітей воєнної пори сюжет: у степу Микола-пастушок із ровесниками знайшли набої, патрони, міни та снаряди, поклали їх у багаття...

Микола Вінграновський тієї осені уже був опальним поетом, автором «Атомних прелюдів», книги «Сто поезій» і вибраного «Поезій», яке мало вийти у «Молоді», та з'явилося в «Дніпрі»: комсомольським вождям було діло до всього, воно, це комсомольське начальство, а нині — капеушне вождівство — «зарубало» в серії видань «із трояндою» у видавництві ЦК ЛКСМУ «Молодь» і книгу вибраних поезій Миколи Вінграновського, й Петра Скунця. Тоді Микола Вінграновський активно працював у кіно, а писав поезії для майбутніх уже книг, які вийшли аж у вісімдесяті: «На срібному березі», «Губами теплими і оком золотим»...

Ореол великого поета ввижався мені довкола високого чола з записинами на сльотавій ужгородській вулиці й тоді. Хоча зауважив для себе його на диво скромний костюм і пересічний плащ: ужгородські поети ходили в модних тоді лавсанових костюмах, і лише тому Петро Скунць відкрив, що на буржуазний Захід радянських людей не пускають саме тому, що вони — в лавсані, а це матеріал для... сидінь в автобусах. Отже, що лавсан, що кирза, що галстуки на гумових шнурках — «невійзні» в Європу. Навіть соціалістичну.

Як зараз пам'ятаю: сиділи ми на другому поверсі, літньому поверсі ресторану «Верховина» (тепер — «Корона»), пили з маленьких чарочок горілку та з мініатюрних чашечок – ужгородську знамениту каву. Микола Вінграновський відлюдькувато мовчав, зацьковано оглядався по боках, а Скунць і я розказували нашим гостям, за яким столиком за нами дивляться «сексоти»...

Потому піднялися всі й подалися в гості до Скунця: гості ще мали їхати на літературні виступи червоними «Жигулями» Юрія Сердюка далі. Випили на прощання в двокімнатній квартирі Петра Скунця пляшку горілки, Микола Вінграновський щось записав Петрові та його Оленці на спомин...».

Тато згадував про приїзд до Ужгорода зі Львова Григорія Чубая та Олега Лишеги на 33-ліття Петра Скунця 20 травня 1975 р. В симфонії «Золота ліхтарня», вміщеній у книзі віршів та симфоній «Пектораль» (1997), він подає такий опис тій зустрічі:

*двадцять років пройде
наче двадцять століть
я усіх пригадаю на ймення*

*там я п'ю із живими вино
із Грицьком Чубаєм закарпатське вино
адже Ужгород все ж не Париж*

*андеграунд зі Львова –
Микола Рябчук і Олежко Лишега –*

*не зречуся ніколи тієї пори
коли всі ми були як богове
не зречуся*

*ще такий молодий ювілей у Скунця
тридцять три –
і вже він на Голготі*

*і живий і воскреслий Іван Каламар
денно й нічно випитує час каяття
у тезка у Івана Чендея.*

Дмитра Кременя «вміло» викидали із Закарпаття під приводом «розподілу після університету». Комсорги тішилися, партократи робили кар'єру, оточення переходило дорогу. Петро Скунць так згадував той важкий 1975-й у своєму щоденнику: «Бо коли Дмитро закінчив університет і не знайшлося йому вчительського місця в Закарпатті, ми з ним [Чендеєм] ставили цю проблему в Спілці – нам такий поет теж не завадить. Але тодішній керівник Спілки Ю. Мейгеш думав інакше: хай іде нам із голови. А може, він мав свою правду: тут би його біляпартійні і білялітературні активісти задзьобали».

Щоденниковий запис Івана Чендея від 27 серпня 1975 року розставляє всі крапки над «і», що було не так у ставленні до молодого письменника:

«— А чи варто залишати Кременя на Закарпатті, якщо він є учнем Чендея і Скунця? — так було сказано в обкомі партії Мейгешом, коли йшлося про випускника філ. факультету, молодого талановитого поета.

Мейгешом це було сказано у присутності Д. Федаки, редактора «Карпат», — так говорив Вароді.

Подібне Мейгешу, коли було, честі не робить.

Очевидно, що посередність воліє спокій, в таланті ж бачить силу, яка їй заважає».

За цими записами — глибинні переживання за долю молодого покоління, розвіяного-розкиданого по світах, битого і ламаного ідеологічною машиною. Дмитру Кременю було неспокійно в примусовому миколаївському засланні, — достатньо перечитати його тривожні листи до Івана Чендея, Петра Скунця чи Василя Басараба.

Там, у Казанківській школі №2 Миколаївської області, куди його, українського філолога відправили за розподілом, він викладав українську мову та літературу, у старшій — російську (1975-1977). Згодом батько працював кореспондентом районки (1977-1979). Потім, видавши «Травневу арку» (1978) з рецензією Віталія Коротича (передмову були готові писати Іван Драч і Ліна Костенко), Дмитро Кремень, переїхавши до Миколаєва, викладав українську літературу, фольклор і вступ до літературознавства в педінституті. Там же керував літстудією. І це на фоні несприйняття українськомовного закарпатця в степових зросійщених обширах, і знаки тотального контролю з боку органів держбезпеки, які ще довго нагадували йому «закарпатський період», і ті образи, які лишилися з часів університетських наклепів і «творчих звітів».

Так, у листі до Петра Скунця від 5 травня 1979 року він, не перериваючи стосунків з другом молодості, який періодично друкував батька у колективних добірках чи альманахах Закарпаття (пригадаймо збірку творчості молодих «Калиновий спів», 1978), писав оптимістично: «Я в Миколаєві. Викладач кафедри української літератури Миколаївського педінституту ім. В. Г. Белінського. Робота цікава, та й часу більше, ніж у редакції газети. Писатиму

дисертацію — про сучасну поезію нашу. Гадаю, не впаду в псевдонауковий тон. Рецензентом, тьху, керівником, можливо, буде Ст. Крижанівський. Це було б добре. Живу поки що в студентському гуртожитку, але обіцяють незабаром дати квартиру». Як відомо, Дмитро Кремінь у науку не пішов, як і не затримався в педінституті, але теплі стосунки з уродженцем Миколаївщини, поетом і літературним критиком Степаном Крижанівським залишилися на все життя. Листування, як і книжки з автографами, зустрічі на письменницьких з'їздах і літературних заходах — додаткове підтвердження.

Минуть роки, зустрічі між письменниками стануть нечастими, листування епізодичним, але вдячність старшим — серед пріоритетів. Пізніше, у своєму інтерв'ю Євгенів Барану Дмитро Кремінь так висловився про наставників: «Літературними вчителями я вважаю і своїх видатних земляків, Шевченківських лавреатів Івана Чендея, прозаїка, сценариста кінофільму «Тіні забутих предків», і поета Петра Скунця. На жаль, на великий жаль, на горе моє і пам'ять мою вони вже відійшли за «луну блакитного овиду», як називається давня повість І.Чендея, і я стараюся допомогти молодим, як вони колись, опальні, не зреклися мене. Не побоялися підтримувати піднаглядного молодого поета. Але вчителі мої — це вся світова і вітчизняна класика, тому про це можна говорити багато. В кожній епосі маю улюбленого поета — в кожній національній літературі маю поетичного кумира. Обожаю їх, і їх творчість, і страдницький шлях. Але вчився я завжди, прагнучи не стати епігоном».

30 липня 2001 року ми з татом, перебуваючи на Закарпатті, востаннє зустрічалися, як виявилось потім, із класиками сучасної української літератури: Іваном Чендеєм і Петром Скунцем. Спочатку ми провідали Івана Михайловича і Марію Іванівну в їхній садибі на вулиці Високій. На терасі, на якій наприкінці 1970-х любили збиратися молоді письменники, а серед них і Микола-Діонізій Матола, і син письменника Михайло, вони мріяли про кращу творчу долю. Живий класик любив говорити: «Всім вистачить місця під сонцем».

А потім ми пішли додому до Петра Миколайовича. Запам'яталося, з якою швидкістю його дружина Олена Дмитрівна накрила

стіл, щедро частуючи обідом. Лунали десятки прізвищ незабутніх і знаних діячів культури Закарпаття, друзі обмінювалися ідеями і новими книжками. Тоді Петро Скунць підписав татові книгу вибраного «Один». Там були такі слова: «Дмитрові Кременю — після «Елегії троянського вина» і взагалі поки живу на світі — ти не один, і родина твоя — цьому гарантом, а дорослий син — охоронцем і продовжувачем». На згадку про ту зустріч Шевченківських лауреатів я зробив кілька світлин, а ще — невеличке аматорське відео, якими доповнив колекцію скромних домашніх раритетів. Там — рукопис першої забороненої книги батька «Тан блукаючого вогню» (1974), приватне листування з корифеями, книжки з дарчими автографами, деякі світлини з Високої, фрагменти з неопублікованого щоденника Івана Чендея. Є у мене і деякі щоденникові нотатки Петра Скунця, батькові листи до нього, які передала Наталка — дочка поета. Та поїздка виявилася знаковою і з іншої причини: після зустрічі з головним редактором «Новин Закарпаття» Василем Ниткою вийшла спільна з батьком поетична добірка на весь розворот газети.

Приємно констатувати, що ми, діти письменників — Марія Чендей, Наталка і Микола Скунць, не загубилися, а підтримуємо стосунки. До 100-ліття Івана Чендея і 80-ліття Петра Скунця Верховна Рада України затвердила постанову, якою пошановано видатних літераторів на державному рівні. Міжнародні конференції, літературно-музичні перфоманси, видання щоденників та епістолярію — серед головних культурних подій року. А в Ужгороді ось-ось будуть вулиці, названі на честь наших батьків. Славних, неповторних, вічних.

Вихід книги спогадів про Петра Скунця — серед ліків від безпам'ятства, якому ніколи не засипати доріг наших батьків.

Віктор Дрогальчук

ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ ПОЕТА

Міжгірщина, де народився поет, — край талантів. Звідси пішли у великий світ Василь Гренджа-Донський, Августин Волошин. Це колиска письменників Володимира Фединишинця, Михайла Рошка, Андрія Дурунди, газетяря Василя Ільницького... Тут народилися краєзнавці Іван Сенько та Микола Вегеш, інші відомі люди.

Верховина і моя мала батьківщина. Я народився в Синевирі, звідки родом і Скунцева мама. Моє раннє дитинство проминуло в Колочаві, де батько працював у місцевому лісництві, де над селом височіли, як і в його рідному Міжгір'ї, вічнозелені смереки, у глухих зворах жили босоркані, а лютої зими олені сходили з гір до людських обійсть у пошуках захисту та харчу. Газди тоді спускали з ланцюгів вірних помічників-собак, аби вберегти від голодних вовків, а найбільш передбачливі підпирали колодами двері на своїх хлівах. У гірських селах і видолинках росли ріпа та боби, та ще синя капуста, подекуди красувалися червені ружі. Чи не кожне село на Міжгірщині мало свою Кичеру, принаймні свій горб, полонину. Довгими вечорами старожили ще згадували Івана Земана (Ольбрахта), його Шугая-розбійника та Марійку-невірницю; молодші пошепки переповідали легенди про місцевого месника Штасра.

Покинувши батьківську хату безвусим юнаком, поет стрімко ввірвався у крайову, а, виявилось, й загальноукраїнську літературу. У дев'ятнадцять студент-третьокурсник тодішнього «історичного» філфаку Ужгородського університету нечувано стає наймолодшим членом Співки письменників України, змусивши потіснитися усталених авторитетів.

Але він ніколи не забував про своє коріння, своє Волове-Міжгір'я, рідні гори, свою вулицю Прохідну, які посіли чільне місце у його творчому доробку.

Кажуть, що поетами народжуються, а журналістами стають. Чимало майстрів красного письменства пройшли журналістський гарт у районних та обласних виданнях, перш ніж стати відомими прозаїками чи поетами.

І найславніші земляки — лауреати Національної премії імені Т. Г. Шевченка Іван Чендей та Мирослав Дочинець — розпочинали творчий шлях в обласній періодиці. У газетах відточували пера і Ласло Балла, Петро та Люба Части, Іван Долгош, Василь Вароді, Дьордь Дупка, Олександр Гаврош, Андрій Дурунда, Василь Густі, Василь Кухта, Петро Попадинець і багато-багато інших. Іноді навіть важко було визначити, що переважало у їхній творчості.

Журналістика дисциплінує: газетяр затиснутий у прокрустове ложе рамок і графіків, у постійному русі, зустрічах, нових враженнях. Колишні класичні редакції — це ще й творчі колективи, які сформувалися з людей з характерами, амбіціями, різним рівнем освіченості і розумінням ролі слова у житті.

Письменники, як правило, не заздрили журналістам, бо мали більше свободи, а отже, і вільного часу, зрештою під час творчої паузи чи з якоїсь причини могли бути прилаштовані «інженерами з соцзмагання» і навіть не ходити на роботу.

Але це про відомих. Маловідомі нерідко перебивалися з хліба на воду і довго (іноді все життя) ходили серед тих, кого, на думку критиків, чекає блискуче майбутнє...

Що спільного між журналістикою і письменством? Найперше — слово. Воно може викликати скандал на газетній шпальті, лягти суворою чи іронічною прозою, ямбом чи хореем у книжку. Написане слово і слово, яке звучить, — це той матеріал, з якого кожен у міру свого таланту ліпить, мов скульптор з глини, героїв і негідників, святих і грішних, образи і пейзажі.

Об'єднує два ремесла постійне вдосконалення, самоосвіта — такі важливі складові творчості, бо потрібно вчитися щоденно. У колег, класиків, самого життя... Вивчати не тільки пунктуацію і синтаксис, а й історію, мистецтво, психологію, економіку, а в часи інтернету — новітні технології, легенди, бренди і тренди, — мало що треба знати.

Петро Скунець не гребував перепитати, якщо чогось не знав. Часто бував у майстернях художників. Взнявши за взірець твор-

чість Тараса Шевченка, Івана Франка, Василя Гренджі-Донського, вчився і у своїх старших побратимів по перу — Василя Симоненка, Миколи Вінграновського, Дмитра Павличка, Івана Драча, всотував філософську мудрість Івана Чендея, гумор Фелікса Кривіна, оптимізм Василя Вовчка.

Петро Миколайович народився поетом, але був також і журналістом. Щоправда, до другого ремесла ще раз повернувся на деякий час уже в зрілому віці, коли довелося на початку 1990-х редагувати газету «Карпатська Україна». Це були скрутні часи не лише для газетярів, але для них чи не найбільше. Брак коштів, паперу, дороговизна друку... Непрактичному відомому поету довелося, як би нині сказали, освоювати ази роботи менеджера поліграфічної справи на льоту.

Якось при випадковій зустрічі визнаний метр запитав: «Як моя новинка?» Я, не довго думаючи, встиг вимовити лише перше слово — «кострубата», маючи на увазі передовсім графічне оформлення газети. Бо щиро хотів похвалити за зміст, але не встиг: пан Петро несподівано різко випалив:

— Сам такий. Іди підстрижися, — розвернувся і пішов геть.

Утім саме у «Карпатській Україні» з'являлися з номера в номер його публіцистичні твори, частина з яких згодом увійшла до його чотири томника.

Зрештою, публіцистику він іноді практикував і раніше, дещо публікувалося у тодішній головній газеті краю «Закарпатській правді». Запам'ятався його репортаж з полонини, де він побував у складі, як тоді писалося, мистецько-пропагандистської бригади.

Подібні матеріали періодично з'являлися на шпальтах газети на початку та всередині 1980-х. Домовлялися, скажімо двоє-трое митців, іноді за сприяння товариства «Знання», і їхали в люди. Хоча вояж відбувався під пильним партійним оком, говорили з народом здебільшого про життя, літературу, мистецтво.

Групи формувалися спонтанно, захід бувало закінчувався гарним прийомом з участю тамтешнього начальства. У глибинці приїзд гостей з Ужгорода для місцевих був справжньою подією. Літераторів пізнавали не тільки у школах, бібліотеках, на раніше анонсованих зустрічах у колгоспах та на підприємствах, а й на вулицях. Люди підходили, тиснули руки, а потім ще довго розповідали, як здоровалися з самим Скунцем, Кривіном чи Вовчком...

Петро Миколайович вступив до Спілки журналістів України у 1964 році. Літературознавці підрахували: він є автором понад 400 нарисів, публіцистичних і критичних статей. Тобто можна говорити про поета як про талановитого журналіста, який римував не тільки про вічне, а й відгукувався прозою на злобу дня.

Але один редакційний задум «Закарпатської правди» він таки не виконав. Це було тоді, коли на заклик партії «народ» кинувся засуджувати «зрадника» і «шпигуна», лауреата Нобелівської премії Олександра Солженіцина.

Я мав організувати відгук. Запропонували поговорити з Петром Миколайовичем. Пригадую, використав останній аргумент — дав почитати йому якесь рідкісне видання. Петро Миколайович, певно, зачитав до дірок, бо книгу не повернув, дальшої розмови на цю тему не вийшло. Зрештою питання вирішилося само собою: у відділ газети вишикувалася черга багатьох кинути каменюку в того лауреата... Переважно то були представники так званої творчої еліти.

Петро Скунць залишився осторонь чи не один.

Кінець сімдесятих — перша половина вісімдесятих, період застою. Не дивно, що творчаки часто шукали тепла у тодішньому ресторані «Верховина»; якщо була якась копійка, то й у підвальній «Скалі», де грала жива музика і був привітний до несподіваних письменницько-журналістських витівок персонал. Як правило, все починалося пристойно, серйозними розмовами про літературний процес, журналістські справи, мистецтво. Потім переходили до вічних тем.

Іноді дивакуватий Павло Бедзір, що з'являвся нізвідкіля, вступав у суперечку про роль східної філософії і християнства у світобудові. Підсідали, бувало, маститі невігласи і епігони-початківці, аби засвідчити нам свою честь. Петро Миколайович таким призначав консультацію у себе у видавництві і ті радо відходили, бо їх таки помітили.

Коли вичерпувалися аргументи, Бедзір комусь із присутніх вручав серветку-малюнок. Це були його знамениті дерева, а як поталанить — міг бути і графічний портрет одного з учасників круглого столу.

Мені тоді здавалося, що Скунць — атеїст-безбожник, бо його філософські роздуми на тему життя і смерті, сенсу буття були за-

надто сміливі і несподівані. Навіть його поезія спершу видавалася атеїстичною. Як же так? Запанібрата звертається до Бога, як рівно-го собі співрозмовника, навіть полемізує з Всевишнім.

Він жив у світі, де «навкруги лайдаки й крамарі». І в цьому одна з трагічних граней його творчості. Поет і суспільство, споживацтво і духовність, людина і природа, бунт і пристосуванство — одвічні теми для його поетичного та філософського осмислення.

Він жив у часі і просторі, де запросто на набережній Ужа можна було зустріти не тільки своїх іменитих колег, а й легенду Ужгорода краєзнавця Петра Сову, лікаря Дмитра Снігурського, еколога Василя Комендаря, скульптора Василя Свиду, художників Йосипа Бокшая, Ернеста Кондратовича, Степана Усика, музикантів Дезидерія Задора та Петра Рака.

Декому з них він присвятить поетичні рядки, з кимось потоваришує. Збоку така дружба видавалася дивною. Приміром, їхні походи рідним краєм з краєзнавцем Петром Согою. Якось той занадився ходити до редакції. Згорблений, у літах важко піднімався на четвертий поверх редакції, що тоді розташовувалася на Духновича, 2. Старші колеги втікали від нього, а мені, наймолодшому, доводилося вислуховувати про впійману на шпальтах «Закарпатки» блоху (описку) чи обговорювати черговий проєкт діди́ка. Звичайно, не завжди вистачало на це терпіння. Тому старався якнайшвидше позбутися гостя. Але якось, завітавши у видавництво «Карпати» (виявилось, що туди він приходив частіше, ніж у редакцію), той поскаржився на мене Скунцю:

— Скажи своєму земляку, чтобы он не задира́л носа. Рано еще...

Петро Миколайович враз вирахував земляка. Набрав номер редакційного відділу. Дуже стримано, але грізно, вичитав мене за незнання історії краю і видатних постатей.

...А світ чекали нові потрясіння. Вибухнув Чорнобиль. Розпочалася перебудова, а з нею і гласність. Його обирають делегатом Установчого з'їзду НРУ. Разом із побратимами він їде до столиці.

Петрові Скунцю доручили організувати Установчу конференцію Руху і в нашому краї. І ось у переповненому залі будинку культури профспілок на вулиці Руській в Ужгороді 23 вересня він за трибуною:

— Енергія, що нагромадилася в нашому житті за роки вимушеного мовчання, коли слово було не втіленням думок і почуттів, а існувало окремо, творячи фальшивий світ, — ця енергія, пробуджена подихом перебудови, сьогодні пробивається із мовчання, шукаючи виходу, — розпочав Петро Миколайович свою доповідь. — Наші гори не здатні виростити стільки лісу, скільки здатні проковтнути всевладні відомства. Наші ріки не здатні приймати стільки бруду і отрути, скільки залишають ті ж відомства. Вертольоти, що сіють хімікати на гірські схили, — то не продовження польоту людської мислі, то продовження кабінетного самодурства, — лунав голос Петра Скунця у переповненій залі.

— Як це так виходить, що кілька десятків сільських бабок годують цілі полчища портфеленосців, не маючи коли і де купити на вечерю буханку хліба? — риторично запитує промовець.

Зал завмер, а Петро Миколайович продовжував: «Як же так, що нормою нашого життя стало безвір'я? Ми так старанно, так вірогідно трошили на землі і в душах храми, що й незчулися, коли нічого святого для нас не залишилося. Заради колективного щастя ми так довго ставили в ніщо конкретну людину, що не помітили, як занедбали своїх дітей, позбавили їх відчуття отчого дому...

Ми настільки звикли до власної безликовості, що й цілі нації та народи хотіли перетворити в єдиний народ, тобто в натовп, який можна вести будь-куди, розраховуючи на стадний інстинкт.

Навіть мовою одною говорити ми хотіли навчити всіх. А вийшло, що зовсім не різні мови заважають людям зрозуміти один одного...»

Зал вибухнув оваціями.

— У нас з'явився новий яскравий політик, — шепнув мені на вухо інструктор міськкому партії. І хоча потім ще виступали вчений і лікарка, інженер і педагог, навіть секретар обкому партії, проте найбільше оплесків все-таки дісталось Петру Скунцю.

На календарі була лише осінь 1989 року... Уже осінь 1989 року.

Закарпаття після довгої сплячки ніби пробуджувалося, як пробудилися раніше Львів, Івано-Франківськ та Київ... Петро Миколайович напередодні приїхав зі столиці, разом із Йосипом Баглаєм, іншими побратимами по перу поринув в організаційні питань

ня. Мені ж випало висвітлювати цю доленосну для краю подію на сторінках «Закарпатської правди».

Пригадую, як після публікації у тодішньому секторі преси, радіо та телебачення мене відчитували «за порушення балансу при подачі звіту» про рухівські збори, особливо за цитування Скунця. Зрештою, колишній колега по «Закарпатці» вгамувався, бо я відправив його до свого головного редактора. А той тим часом був членом бюро обкому партії та ще, подекуди, спаринг-партнером гри у теніс «залізного» Генріха Бандровського, тодішнього першого секретаря обкому КПУ.

Петро Миколайович спільно з однодумцями таки розбудив спляче Закарпаття. Хоча і діалогу йому це непросте.

Для політика-початківця той період був щедрим на нові зустрічі, нові знайомства. Адже часто спілкувався з Вячеславом Чорноволом, Левком Лук'яненком, Юрієм Щербаком, Михайлом Горинем, побратимами по перу Іваном Драчем, Дмитром Павличком, Володимиром Яворівським. Розмови, суперечки про майбутнє України збагачували, вселяли оптимізм.

І хоча Рух, як польська «Солідарність», литовський «Саюдіс», розтанув, але він заклав фундамент незалежності, Україна відбулася як самостійна держава.

Сам же поет залишив нам про ті буремні роки такі поетичні рядки:

*Рух — не розбрат і не гнів,
Рух — не наша правда гола.
Рух — не тільки спів голів,
двох — Драча і Чорновола.
Й Рух карпатський не змілів,
і від альфи до омеги
Рух — не тільки спів голів,
двох — Шерегія й Балеги.
Рух до того вже доспів,
що не мерзне і не тане.
І зостанеться нам спів,
а голів у нас не стане.*

(1992 р.)

Петру Скунцю випала доля жити і творити у часи, коли тоталітарний молох перемелював людські долі, застій вбивав найкращі устремління, змушуючи декого зрікатися найдорожчого. Його, як і його героя Івана Кубинця з «Розп'яття», розпинали, змушували мовчати, але він вистояв, хоча нерідко залишався один і в часи незалежності. Не впав у відчай, вірив в Україну і свій край. З дивовижною затятістю горянина долав творчі вершини і все життя шукав свій філософський камінь, який не вдалося віднайти древнім алхімікам.

І таки знайшов — переплавив словесну руду у золото слів, яке принесло поету безсмертя.

Василь Ільницький

ПРО СКУНЦЯ-РЕДАКТОРА

Попри особисту приналежність до словесності — освіту, професію і заняття усього життя — палким і вишуканим поціновувачем віршованого слова я так і не став. Тому й аналізувати та оцінювати поетичний дар Петра Миколайовича Скунця не можу. Однак не стримаюсь, аби не процитувати тут кілька пророчих віршованих рядків із збірника його поезій «Один», виданого у 2000 році, коли нинішній рашистський бункерний тиран-карлик лише сходив на кривавий престол:

*«...Та я ще не бачив, аби всюдисуща Росія
любила без крові і власних, і братніх синів.
І там, де Росія, — там вічні напасті і війни,
вовік не скінчиться імперська страшна маячня...
...Орел-самодержець піднявся занадто вже круто,
Орел двоголовий — старий та бувалий хижак.
Невже ти, Вкраїно, вертаєшся знову під Крути,
І здасть Україну котрийсь український вождь».*

На моє глибоке переконання, це саме той класичний випадок, коли поет намагається докричатися до сумління збайдужілого загалу, аби він у своїй щоденній марудній суєті не забував криваві уроки історії власного народу, які століттями стримують його цивілізаційний поступ. У цих рядках — суть багатолітньої літературної творчості поета-бунтаря Петра Скунця.

...Моя студентська юність — цей короткотривалий період еволюційного транзиту від безтурботного дитинства до рутини дорослості — минала у Львові, то ж нагода вперше зустрітися з Петром Скунцем, якого знав чи не увесь Ужгород, трапилася вже тоді, коли я працював на Закарпатському телебаченні, десь у проміжку між 1982-84 роками.

Була пізня, сира і звична для ужгородського листопаду мжичкувата осінь, коли у вільну хвилину не вийдеш на набережну помилуватися плином Ужа, кружлянням чайок над водою і звабливою дефілядою ужгородських красунь. В один з таких днів ми з колегами-телевізійниками Михайлом Фатулою і Омеляном Плешкою сиділи у відносно теплому кабінеті на Київській набережній, 18 і розв'язували величенький кросворд (смартфонів, планшетів, інтернету та інших «пожирачів» вільного часу, як ви розумієте, не було). Попри спільні зусилля — нам ще належало вписати чимало слів у порожні квадратики, коли двері до нашого «офісу» громадсько-політичної редакції рвучко відчинив Петро Скунець. «Що, помочи вам?» — побачивши нашу «заклопотаність» спитав він з характерною для нього прямою, і, не чекаючи нашої реакції, почав з космічною швидкістю заповнювати прогалини і в кросворді, і у наших знаннях... За кілька хвилин він блискуче впорався з тим, що не вдавалося нам упродовж усієї обідньої перерви. «З вас кава!» — так само безапеляційно мовив поет.

Нині я уже не пригадую, пили ми тоді з ним каву, чи ні. Зате у пам'яті на все життя закарбувалася ця наша перша «очна» зустріч з Петром Скунцем саме завдяки моєму захопленню його широким світоглядом, ґрунтовними знаннями, обізнаністю, відкритістю і прямою в спілкуванні.

По тому наші шляхи час від часу пересікалися здебільшого випадковими зустрічами. Так тривало десь до 1989 року, доки громадсько-політичне життя в Україні загалом, і на Закарпатті зокрема, не завирувало прагненням фундаментальних політичних змін та вкорінення у свідомості ідеї відновлення державної незалежності України. На установчій конференції Закарпатської крайової організації Народного руху України поета-бунтаря обрали головою цієї громадсько-політичної організації і різні акції політичного змісту у неділю стали такими ж регулярними, як служба Божа у храмі. Саме там ми регулярно зустрічалися, співпрацювали у медійній сфері. Та найтіснішою наша співпраця припадає на лютий-липень 1992 року, коли Петро Миколайович запросив мене працювати у редакції першої незалежної української національно-патріотичної газети краю «Карпатська Україна», яку він заснував, створив та очолив. Саме у цій іпостасі

яскраво засяяла ще одна грань талановитого поета і активного громадського діяча — він блискуче проявив себе і в якості редактора та публіциста.

П. Скунць був добре обізнаний з тим, що у «Новинах Закарпаття», де я на той час працював, у мене не було змоги видрукувати більшість своїх статей, оскільки зміст газети жорстко контролював не ліберал за натурою головний редактор Ілля Ільницький, а перефарбовані з комуністів у «націонал-демократи» чиновники Закарпатського облвиконкому. Мої аналітичні та інформаційні матеріали про суспільно-політичні події на Закарпатті куди більш активно публікував популярний в Україні часопис «За вільну Україну», заснований В'ячеславом Чорноволом у Львові, ніж «орган» тогочасної Закарпатської облради. Увесь «забракований» в «НЗ» творчий доробок я поклав на стіл головному редактору «Карпатської України» і щочетверга отримував насолоду від того, що моя творчість — не «для шухляди». Саме в «КУ» побачили світ такі резонансні на той час матеріали державницького спрямування, як «Бита карта лауреата», «Голос звияжної пори», «Єдним рушином бульше», «Поради не стороннього» та інші.

У редакції тижневика нас було всього четверо: головний редактор Петро Скунць, його заступник — викладач УжНУ Степан Пойда, який приходив в редакцію по закінченні пар в університеті, я — редактор відділу, і друкарка Мар'яна. Двері редакції, яка розташовувалася в приміщенні Закарпатської організації Національної спілки письменників України на площі Жупанатській, майже не зачинялися. Спрагли за вільним словом, вистраждалою десятиліттями можливістю донести до загалу свою думку через ЗМІ, висловити бачення ходу державотворчих процесів у щойно проголошеній незалежній Україні та розповісти про їхнє гальмування чиновниками на місцях, які й надалі марили дружною з Москвою та жили «завоюваннями соціалізму», в редакцію «Карпатської України» приходили патріотично налаштовані письменники, викладачі і студенти університету, художники, учителі, інженери, громадські активісти, журналісти «під прикриттям», матеріали яких не друкували владно-офіційні «Новини Закарпаття» та «районки», а також любителі безкінечно-беззмістовних розмов, «стукачі» зі спецслужб і ще Бог знає хто...

Зважаючи на те, що надворі була холодна пора, редакція стала комфортним прихистком стихійно створеного своєрідного політклубу. Усе це мене тішило і дратувало водночас. Тішило, бо ти перебував у епіцентрі пульсуючої думки активної частини інтелектуалів краю, отримував обширну інформацію з першоджерел та добру нагоду відточувати у суперечках майстерність дискутувати. Дратувало, бо не мав можливості зосередитися над написанням статей у номер, чи відредагувати у прямому сенсі «рукопис» з корявим почерком і «розхристаною» думкою позаштатного автора. Аналогічні почуття переживав і Петро Миколайович. Інколи, аби приборкати надто активного відвідувача-пустодзвона, який прийшов просто попліткувати, він з усією належною йому прямою виставляв того за двері...

Як головний редактор Петро Скунць визначав не лише загальне ідейне спрямування газети, але й тематику основних публікацій. Однією з основних тогочасних тем було розкриття сутності політичного русинства на Закарпатті, «головачі» якого, морально і матеріально підтримувані учораешні компартноменклатурниками влади та зарубіжними «благодійниками», традиційно займали чітко виражену антиукраїнську позицію. Майже щонумера ми публікували матеріали про історію становлення Карпатської України, її засновників, очільників та активістів, репортажі з місць вшанування пам'яті закатованих героїв-оборонців. Регулярно писали про необхідність розширення функціонування української мови у багатьох сферах суспільного життя (усі населені пункти Закарпаття на дорожніх вказівниках були написані на «общепринятом язике»), розповідали про перші факти розграбування національного майна України на різних рівнях в інтересах «прихвизаторів»...

Петро Скунць був людиною веселої вдачі, любив анекдоти і гумор і водночас люто ненавидів «безпекарів» та їхніх «стукачів-сексотів». І не дарма — упродовж багатьох літ попили вони йому крові — будь здоров! Окрім прямого тиску, переслідування за творчість, що не вписувалася у рамки ідеологічних догм імперії зла, шантажу і всіяких інших пакостей з їхнього багатого арсеналу, вдавалися вони і до відвертих провокацій.

Він розповідав, як одного разу йому зателефонували з обласного управління КДБ і звеліли прийти до них зранку рівно о 8.45.

Коли підійшов до будівлі управління на нинішній вулиці Довженка, на східцях перед входом його уже чекав «чекіст». Зустрівши поета той почав його люб'язно, ніби давнього друга обіймати, голосно говорити якісь незв'язані слова, незрозуміло за що дякувати, та довго не випускав його руку з своєї клешні. Цієї пори вулиця була багатолюдною — десятки, а чи й сотні ужгородців поспішали на роботу і на власні очі мали нагоду бачили дешеvu виставу, що Скунець у кетебістів — «своя людина»...

Коли я приступив до роботи в «Карпатській Україні» Петро Миколайович попросив мене як професійного газетяра освіжити шпальти тижневика популярними на той час «віяннями доби», «розбавити» великі статті політичного змісту, яких не бракувало, цікавими родзинками, котрі привертають увагу читача і не відлякують гігантським розміром. Я запропонував починати газету не з традиційної «передовиці», яка набила оскому у радянські часи, чи чергової політичної заяви, якими надуживали газети у перші роки незалежності, а з підбірки актуальних новин. Він погодився. Але я розумів, що редактор очікує чогось більш креативного. І тоді мені прийшла в голову така ідея: оскільки заборонена для ЗМІ у часи кремлівської імперії тема сексу була дуже популярною у кожному пострадянському виданні, я вирішив об'єднати її з політикою — так у нас на першій полосі з'явилася рубрика «СЕКС-ОТ», яка вміщувала політичні анекдоти-історії з еротичним забарвленням. І йому, та й читачам, це надзвичайно сподобалося! Так щономера у нас друкувалася якась політично-еротична мініісторія побудована на реальній події, творчо опрацьовувати яку доводилося самому...

Але гра вартувала свічок — «СЕКС-ОТ» став популярною рубрикою. Дехто серед її персонажів впізнавав себе чи людей зі свого оточення. За цю ідею головний редактор вперше (і востаннє!) виписав мені премію, яка, звісна річ, за традицією пішла на «обмивання» вдалого «винаходу».

Не буду приховувати: для розрядки ми, інколи, дозволяли собі чарку-другу «татранського чаю». Під час таких редакційних «РІТ-СТОРів» П.Скунець розповідав нам багато цікавих історій з його буремного творчого, сповненого пригод і випробувань життя. Зокрема про те, як він видрукував на машинці міжгірської райгазети «Радянська Верховина» та зберігав у надійному місці ди-

сидентські статті В'ячеслава Чорновола, котрий перед черговим арештом працював на телевізійній вишці на горі Плай над Волівцем; хто допоміг особисто йому уникнути арешту; розмірковування про місію національної інтелігенції; про «колег», заздрощі яких за рівнем свого цинізму перевищували ненависть неприхованих ворогів... Деякі з цих тем через кілька літ ми детальніше розкрили у його інтерв'ю газеті «Срібна земля ФЕСТ», у якій я працював головним редактором, та згодом включив до моєї публіцистичної збірки «Штрихи нашого часу» .

Про багатогранність таланту та найвиразніші риси характеру Петра Скунця можна розповідати багато. Кожен, хто за життя бодай раз пересікався з ним, має що сказати про нього. По собі він залишив не лише помітний слід у літературі, але й вдячну пам'ять. Тому що перш за все був Особистістю.

Мар'яна Нейметі

«І НАЙХИТРІШІ, НАЙСПРИТНІШІ ХАПАЮТЬ КОЛА РЯТІВНІ»

Мене завжди дивували розлогі строфи Петра Скунця. Адже вони більше були б притаманні степовій Україні, а не затиснутому в гори Закарпаттю. Де навіть вишивка щільна, ощадлива, як і сам рельєф. Але рядки П. Скунця насправді мають дуже цікаву структуру. Вони розламуються посередині. Як хліб, який роздають найдорожчим людям.

Ні, даруйте, не людям — людинам. Це далеко-далеко згодом після перших дитячих віршів П. Скунець напише: «Там, де жив я колись, все обірвано хитро і тонко. І стрічаю тварюк, де шукав найсвітліших людей».

Для мене оте неправильне «людин» зараз дуже й дуже важливе. Бо в часи, коли куди ситніше бути просто ботом, ідентифікувати когось надто складно. А Скунець вирізнявся якраз завжди чимось своїм. Часом надто різким, але винятково скунцівським. Голосом, почерком, жестами.

А якщо йти від того, що Петро походить від грецького імені Петрос («камінь, скеля»), то це справді про Петра Скунця.

Бо першою пригадую його розкішну книжку «Розрив-трава». Незвичну навіть за форматом, з аскетичною і напрочуд лаконічною графікою Василя Скакандія.

І було там якесь ще й скелясте Закарпаття, про яке не так часто згадувалося назагал. В яке забиратися страшно. А тим більше вибиратися з нього самому: «А десь там на скелі ростуть едельвейси, хоч там і нема їм для кого цвісти».

Наскельними написами мені здаються і вірші-присвяти Скунця. Часто написані на різних клаптиках паперу. Або ж ті, які стали автографами до його книжок. Цікаво було б усе те зібрати в одне видання, сповнене стрімкого стьобу, а часом буденного болю, до-

бряче розведеного гумором. Бо воно б чи не найкраще допомогло матеріалізувати поета для сучасників.

Багато таких «наскельних» віршів Скунця опинилося і в мене. Але є один, чи не найболючіший:

Ой, Мар'яно, таких би не мати.

Бо усе-таки я не Атлант.

І не годен завжди піднімати

Твій утрачений рано талант.

Звісно, це було правдою. Бо на той час я років десять майже не писала. Але слова Петра Миколайовича стали тоді жорстоким землетрусом. Це який такий «утрачений талант»? Але саме десь відтоді я потрошку стала повертатися до себе.

Вірш Петра Скунця показовий для мене ще й тим, що його вміння деколи рубанути по живому було й справді провокацією. І я вдячна життю саме за такі моменти. Не тільки за ті, коли ангели-охоронці втішали, казали куди краще та як краще та з ким і без кого. І ще якийсь теплий пиріжок у торбинку поклали — дорога ж далека. Хоча й ці фрагменти безцінні та дорогі. Але підводитися заставляли якраз ті, хто казав, що мусиш якимсь дивом просто йти.

У цьому був ще вроджений атеїзм П. Скунця, якщо вдаватися до звичних канонів. Не благодати Бога відвести біду і злигодні. А прийняти той факт, що Бог навмисно створив для тебе ситуацію, в якій ти маєш вирости, а не креслити навколо себе тремтячою рукою крейдяні кола і чекати кращих часів:

Які прогнози? Та невтішні!

А є зв'язок з майбутнім? Ні!

І найхитріші, найспритніші

Хапають кола рятівні.

Мабуть, Петру Скунцю дуже поталанило. Бодай в контексті того ж таки Закарпаття. Той, кого помітили ще школярем. Той, хто ще студентом став автором першої збірки. Зовсім юним був прийнятим до Спілки письменників. І справді щирим був отой майже дітвацький захват, коли він згадував, як здавалося, корифеї зійшли просто з портретів і віталися з ним. А згодом настало буденне життя, коли розумієш, що уже «дістався і премій, і пліток брудних».

І в ці будні я часто бачила й іншого Скунця. І того, який боровся за кошти для існування створеної ним газети. І розчавленого

розчаруваннями. І в турботах про власних дітей, яких він безмежно любив. А деколи у відчутті зяючої порожнечі. Сьогодні б цю прогалину неодмінно заповнили слоганом «Тут могла бути ваша реклама».

Проте навіть у такі моменти він мав напихваті спомины про веселі спілчанські пригоди. Якись анекдоти, що були стовідсотковою імпровізацією. Чи неординарний, сповнений неабиякого гумору, погляд на апокаліптичні події.

Тому не дивно, що якось спілчани могли спробувати продати знаменитого форда Степана Пойди, поки той ходив десь у нагальних справах. Або зробити саморобну печатку з картоплини і посвідчити нею теж імпровізований нагородний лист іншому колезі. Або ж навіть у газеті оголосити про безперешкодний перетин кордону 1 квітня. І тут уже прикордонникам довелося відгрібати — зупиняти навалу бажаючих задарма побачити Європу.

До речі, на останній трюк повелася навіть секретарка, яка працювала в нашій газеті. Треба ж такому статися, що 1 квітня випало якраз напередодні Великодня. «Усі з кошами вертаються домів із церкви, а я не знаю, плакати чи сміятися», — зізнавалася вона потім, розповідаючи про пригоди на кордоні. І не надто вже й сердилася на Петра Миколайовича. Бо з ним завжди можна було опинитися в центрі найнесподіваніших подій.

І будь-якої миті могли відчинитися двері його спілчанського кабінету. І з'явитися ті самі сподівані й зовсім несподівані гості. І зав'язатися бурхливі розмови. Із суворими гранчаками і скибкою хліба. В той час, як за стіною, у Спілці художників святкували якесь торжество, і все було вишуканим — страви та алкоголь, тут усе виглядало куди аскетичнішим. Але як захоплювали такі випадкові розмови!

І ті й попередні роки теж були далекими від ідилії. Бо спілчанський квиток раніше давав багато. Статус, гонорари, пільги, квартири, дачі. Тому й взаємини між творчими людьми були не такими безхмарними. Я майже не застала того раювання, а з ними і розпаювання між митцями. Хоч відгомін цих подій ще давався взнаки.

Але помітила, що якими б різними, а деколи — і непримиреними не були один до одного, та все ж у контексті Ужгорода вони

були чимось єдиним. Настільки взаємопроникним, що життя одного було немислиме без інших.

Може, тому вони якось і відійшли разом. Люди, які ще могли дожити до сьогодні.

Вони були контекстом одні для одних. Такі різні, що аж не віриться. Різні за віком. За статусом. Талантом. Працелюбністю. Гонорами.

Іван Чендей, Василь Вовчок, Василь Кохан, Володимир Матіїв, Василь Ігнат, Василь Вароді, Степан Пойда...

І якимось тотальним прощанням з цим поколінням стали похорони Петра Скунця. (Хоча дехто з його колег відійшов пізніше). Та пригадується залите сонцем подвір'я на Жупанатній. І багато-багато розгублених людей.

Здавалося, що хиталася вулиця, коли поета везли на Кальварію. Це тому, що багато людей прибувало то зліва, то справа. І ця велелюдна вулиця була підкорена якомусь дивному, дуже впізнаваному ритму. Мабуть, він нахлинув із вірша самого поета: «Дарма несуть мене на кладовище».

Десь за дужками опинилася щоденна боротьба з хворобою, лікарняні дні та ночі. І в повітрі витало якесь дивне відчуття, що час угорі розламується, як хліб. І далі буде все по-іншому. З часом, із усіма нами.

І, думаю, даремно, одну з останніх книг поет назвав «Один». Він наче передчував зовсім іншу концепцію нових літературних поколінь. Коли йтиметься не про планетарні узагальнення, як це було в шістдесятників. А про цікавість навіть до якихось буденних крихт особистого світу, як це трапиться з поетами після другого тисячоліття. І, можливо, самотність тут — не поразка, а спроба це зрозуміти.

І якщо в останніх віршах Петра Скунця було багато самотності, то посмію припустити, що бодай у перші години позачасся він бачив усіх нас. І збагнув, що він не один:

*Коли дивлюсь — пливуть на поміч
самотні люди всіх часів.*

Михайло Рошко

ПАМ'ЯТІ ПЕТРА СКУНЦЯ

Цей вірш вперше прочитано в день прощання з поетом у Закарпатській організації Національної спілки письменників України.

Прощай, поете, ти вже відспівав,
Ти відстраждав, відмучив,
відмолився.

Ти так палав, що час не поспівав
Тебе догнати — от він і помстився.

Не встигли й ми. Тому ми ще живі.
Та ми б тебе ніколи й не догнали:
Печуть у грудях рани ножові
Провини: ми тебе не врятували.

Бо ми ж не знали, як болить Тобі:
Болить за нас, болить за всю країну.
Багато всього ніс ти на горбі:
«Один»: один на цілу Україну...

Спина не втримала. Не втримала спина:
Вузькі плечі і худі зап'ястя.
Не нагуляв ти жиру за життя:
Життя поета — терни та нещастя.

Хоч успіх був. І премії були...
Була любов і визнання в народі...
Тебе ж пекло, чи вишні зацвіли
В Прохідному у мами на городі...

Картав чинуш і боронив Народ.
Болів за правду і українську мову.

І люто з болю лив горілку в рот,
І згадував, як пас малим корови.

Прощай, поете. Ти вже відспівав.
Ти відлюбив, відмучив, відмолився...
Боровся так, як світ іще не знав...
Перегорів. Переболів. Стомився.

Лежиш, холодний. Воскове лице.
Затих навек: ні мітингів, ні бійок...
І Ангел душу в небеса несе...
І в жмені — «на дорогу» — п'ять копійок...

Смерть не здолати: смерть завжди права.
І лиш пісні поета не вмирають.
Хай сіється в горах «розрив — трава»...
Смереки Скунця «осені не знають».

Я ходив у Міжгір'ї в школу, котру колись закінчив Петро Скунць. Ріс над потоком, над котрим трохи вище за течією провів дитинство Петро Скунць. Часто дітьми на вихідних ми збиралися грати в футбол, або в ножики, на фермі, за котрою починалося Прохідне — присілок Міжгір'я, у котрому виріс Петро. Старшокласником я часто брав читати книжки у трохи старшого за себе сусіда — книголюба і колекціонера книг племінника Скунця Івана Звірича (на прізвисько Банацький).

Я знав про поета з дитинства, але вперше побачив його уже студентом: якимсь чергового понеділка сів у автобус «Міжгір'я-Ужгород», котрий відправлявся з Міжгір'я о п'ятій ранку, коли ще було темно, щоб встигнути на пари в університет. Біля мене присів худий чоловік з великими чорними вусами, в окулярах. Всю дорогу він мовчки «кімарив», а я вже здогадався, хто то був. Боявся зайвий раз поворухнутися, щоб не розбудити такого знаменитого поета — земляка... А ще його дружина Оленка — з того ж села, що і мій батько — з Верхнього Бистрого, та ще й родичка...

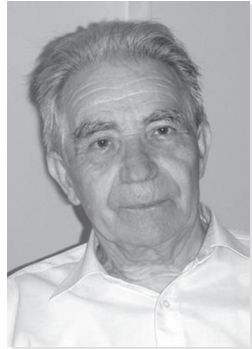
Згодом я особисто познайомився з Петром Миколайовичем. Заходив, бувало, до нього в редакцію «Карпатської України». Був кілька разів і вдома. Він писав рецензії на мої книжки. Маю його збірку «Один» з жартівливим автографом. Добре знаюся з сином Петра Миколайовича — Миколою.

І головне, що пронизувало мене і під час спілкування, і особливо під час читання його поезій: як так сталося, що у маленькому високогірному райцентрі виріс такий не просто талановитий обдарований поет, а настільки освічений, обізнаний, начитаний, що серед усіх його ровесників на Закарпатті ніхто не дотягувався до таких всеосяжних і глибоких думок про людину, життя, світ...

Іван Сенько

СІМ ПАМ'ЯТНИХ ЗУСТРІЧЕЙ

Уперше з Петром Скунцем я зустрівся у вересні 1959 року, коли став студентом російського відділення Ужгородського університету. А він на той час був уже другокурсником, студіював українську філологію, та я, у гімнастерці, галіфе та кирзових чоботях як у промовистому свідченні про три роки строкової військової служби, дивився на нього як на салагу. «А ты откуда?» — питає. Коли почув, що з Келечина, розреготався. «Та ж ми земляки! Нічого язык ламати!»

Але й через роки, коли був у гуморі, при зустрічі замість звичного: «Здоров, Іване!», — міг сказати: «Привіт, москалю!». А зустрічалися ми й розмовляли материнською мовою і в університетській літературній студії, і в кав'ярнях та забігайлівках і не тільки з філіжанками цього ароматного тонізуючого напою в руці, й за редакторським столом у видавництві «Карпати», а пізніше — в редакції газети «Карпатська Україна»...

Серед тих зустрічей чітко випрозорюються сім — фольклорознавчих, літературознавчих, журналістських.

Двомовний діалог

Двомовність для закарпатця — явище звичне. Михайло Шопляк-Козак, казкар із мого рідного села Келечин, чий репертуар я записав і видав книгою «Чарівна торба» (1988), пояснив, звідки його мудрі притчі: «Коли знаєш десять мов — ти за десятьох. Що я почув від мадярів, чехів і румунів, усе перебрав і по-нашому розповідаю». Та в часи мого першого двомовного діалогу з Петром Скунцем я ще не розумів, що в казкаревій похвалі поліглотству домінують слова: «розповідаю по-нашому».

То вже пізніше, вивчаючи усну народну творчість Закарпаття професійно, записав кілька повчальних притч, як юнак після

декількох років строкової служби у війську Австро-Угорщини чи Чехо-Словаччини вдома цвенькає по-німецьки чи «цокає» по-чеськи і як мати, застосовуючи методи народної педагогіки, спонукає його пригадати рідну мову. Знав такі повчальні історії й Петро, тоді ще не Петро Миколайович, і одну в моїй присутності, явно з натяком, розповів гуртожитківцям. Про те, як демобілізований верховинець просить у матері «что-нібудь порубать» і велить «принести воды быстро», на що вона відповіла по-народному: «Со-кира в сінях — дров нарубай, відра в руки — й води принеси, то не в Бистрий іти — криниця близенько. Зварю щось — то й дам тобі поїсти».

А то було в часи тоталітарного втілення в життя рішень знаменитого партійного з'їзду про «злиття націй» в єдиний радянський народ та про «двомовність», в якій домінує мова інтернаціонального єднання — російська. Ілюстрацією того, що студенти університету спрямовуються на цей шлях, мав слугувати укладений викладачем російської літератури Віктором Ариповським двомовний альманах «Голоси молодих» (1961), в якому опубліковано 16 поетичних добірок, із них 6 російськомовних, подано їх в алфавітному порядку їх авторів, тож мої солдатські спроби пера «Охраняю», «Сосны», «Ручеек» (с. 42-43) передували поетичному доробку Скунця (с. 44-48 — «Заспів», «В гостях у Києва», «На могилі фашиста», «Дружині не в альбом», «Коси»); мої — про те, що з автоматом у руках «охраняю Отчизну от края и до края, от Карпат до Камчатских высот», що у гірського потічка вчуся «путь прямой искать», а його — про Київ як «предковичну колиску Русі», «серце України» та про малу клітинку її — Міжгір'я, а ще про кохання.

У тій двомовності альманаху, яку я тоді сприймав як єдино правильний засіб єднання народів багатонаціональної держави, він побачив підступний шлях до асиміляції, до зросійщення. У датованому 1961 роком вірші «Біль» признається, що тогочасні події спонукають його «над рідною мовою думати — довго і часто», аж допоки не сформувалася готовність за неї «вийти на прю». І той анекдот про верховинця, який забув материнську мову, був також його виходом на прю. Зізнаюся, що результативно.

Петро Миколайович знав народну мудрість, її поетичну та комунікативну силу.

На фольклорознавчій ниві

В автобіографічних нотатках Скунець згадує, як підлітком з друзями-школярами ходив колядувати: християнам — божі колядки, а під вікнами комуністів — про те, що «доки були вороги, доти були пироги», а як прийшли визволителі — то «ні корови, ні свині, лише Сталін на стіні»; як у студентські роки під час сінокосів, коли доводилося ночувати біля ватри, батько розповідав йому «про давні часи»... А в «Заповненій анкеті» (1964) для характеристики року свого народження обрав інформативно-поетичні можливості коломийки.

Після пам'ятного діалогу про двомовність обставини розвели наші з Петром життєві дороги на десять років. Для нього — рятівна від арешту за дисиденство армійська служба аж на Далекому Сході, а потім — творчі і редакторські терени; мене ж повела на Верховину — вчителювати і реалізувати себе на поприщі фольклорознавства.

Тож при зустрічі в кінці 1971 року (я на той час уже проживав в Ужгороді) він попросив подати щось із моїх записів для збірника «Легенди нашого краю», який готував до друку. При цьому наголосив: «Треба щось ідеологічно актуальне, окличним знаком в кінці книги». Тоді це було неписаним правилом — навіть сякий-такий збірник поезії чи прози треба було починати або завершувати «текстом-паротягом».

Той його вихід на фольклорознавчу ниву був вимушеним, а точніше рятівним. Бо після того, як пустили під ніж його поему «Розп'яття», а його звільнили з посади редактора видавництва «Карпати», дирекція у такий спосіб надавала йому можливість заробити на прожиток.

Із моїх записів тоді він відібрав дві легенди про едельвейс, топонімічні перекази про Чорний Потік, Колочаву та Репинне, ще переказ про опришкування Довбуша та олітературнену розповідь лісоруба Василя Цифряка із Синевирської Поляни про те, як Ленін (!), знайомлячись із життям верховинців, дійшов аж до Синевирського озера, де у розмові з вівчарем сказав «пророчі слова», що часи визволення нашого краю від панського гніту настануть. Той завершальний у книзі текст мав переконати прискіпливих цензорів, що вона має правильне ідеологічне спрямування, і засвідчити благонадійність її укладача.

Що таке цензура, я переконався в процесі видання збірника коломийок. Із запропонованих 8 тисяч цих народних пісенних мініатюр більше половини було відхилено — через діалектизми та «ідеологічно хибний зміст». Відхилений рецензентом цикл «Є паленка — є й співанка» редактор Василь Басараб подав таки, правда, зробивши примітку: «Ці коломийки побутували в минулому».

До виходу у світ цього збірника причетний і Петро Миколайович. Це він, зайшовши у відділ художньої літератури видавництва і почувши, що на вимогу рецензента з Києва намагаюся замість назви «Закарпатські коломийки» придумати поетичнішу, проспівав:

Як зачую коломийку, зачую, зачую,

У болоті, коло плота — хоть де затанцюю, —

і витримавши паузу, запитав: «Відчуваєш поезію?».

Так у 1975 році накладом 50 тисяч примірників моя перша солідна книга до шанувальників усної народної творчості прийшла із подарованою Петром Миколайовичем назвою «Як зачую коломийку».

Були й інші зустрічі на ниві фольклорознавства, узагальнені ним у дарчому написі на його поетичній збірці «Погляд»: «Іванові Сеньку, чоловіку чи не єдиному, що беручи від народу, все сповна йому повертає. 24 вересня 1997 р. автор П.Скунць». Та зупинюсь на тій, яка стала спонудою зацікавитися перекладацькою справою Скунця.

Із словом Єсеніна

Дослідники теоретичних основ перекладу виокремлюють понад три десятки його функцій: і «зближує своє із чужим» (Гете), і знайомить із життям народів інших країн, їхнім побутом, звичаями, способом мислення, історією, природою, й віддзеркалює дух і потреби своєї доби.

А Петрові Скунцю в часи переслідувань і матеріальної скрути цей вид поетичної творчості допомагав вижити. Дякуючи видавцям, які, отримавши вказівки компартійних структур про блокування виходу авторських книг поета, продовжували співпрацю з ним як із великим майстром-перекладачем — так із його участю у видавництві «Карпати» вийшли у світ такі «ідеологічно правильні» тематичні збірники, як «Віщий вогонь» (1973, поезія учасників

антифашистського опору на Закарпатті 1939-1944 роках, у т. ч. й російськомовна), «Пісні з-над Печори» (1975, з мови комі), «З-під гірського неба» (1977, поезія північно-осетинських авторів).

Знаючи, що в Києві видавництво «Молодь» запланувало до 80-річчя Сергія Єсеніна видати збірку його лірики, Скунць взявся за переклад творів поета «з краю березового ситцю». Селянського сина з Верховини ще в студентські роки зачарувала лірика селянського сина з Рязанщини, що засвідчує його «Поезія в жертву» (1962) — про те, як батько під час сінокосів відірвав сина від віршування для більш корисної роботи. Це —самоіронічне переосмислення вірша Єсеніна «Я іду долиною. На затылке кепи...»: накошені поетом валки трави асоціюються з рядками на папері, але сприймаються вартіснішими, бо за сіно «взимку корова віддичить молоком». За епіграф до «Поезії в жертву» взято авторський переклад українською мовою двох завершальних строф єсенінського твору, дуже точний і поетичний.

Тож у 1973-74 роках із любов'ю (напрошується думка, що й із вдячністю за те, що юний Єсенін у березні 1914 році перекладом уривку з Шевченкової поеми «Княжна»: «Село! В душе моей покой. Село в Украине дорогой...», — нагадав читачам журналу для сім'ї і школи «Мирок» про столітній ювілей великого Кобзаря, святкування якого цар заборонив) Скунць перекладає єсенінські «Виткався на озері багрянець зорі...», «Не болит моя вчерашня рана...», «Лист до матері», «Лист від матері», «Клене мій опалий, клене зледенілий», «Хто я? Що я? Мрійником, провидцем...», поеми «Анна Снегіна» та «Чорна людина». Але ідеологічні цербери знайшли спосіб, як проскребованого автора «Розп'яття» не допустити до участі в ювілейному виданні творів Єсеніна українською мовою.

Чорну смугу на творчому шляху, відкидаючи конформізм, він долав довго, аж поки не спромігся видати збірник віршів, поем, балад, перекладів, мініатюр «Розрив-трава» (Ужгород, 1979), в якому легко виділити наскрізну тему про місце поета в переломні часи історії (автобіографічна «Заповнена анкета», «Тарас», «Петефі»). Переклад «Анни Снегіної» органічно вписується в цей контекст.

Почувши, що я організую поїздку студентів-русистів для проходження фольклорної практики на Рязанщині, у рідному селі Єсеніна (то було в липні 1987 року), Петро Миколайович для там-

тешнього літературно-меморіального музею передав «Розрив-траву» із дарчим написом: «Єсенінському музею від автора перекладу прекрасної поеми, яка звучить багатьма мовами і багатьма прозвучить. 30.06.87. П.Скунць». Вдячні працівники музею хотіли почути із вуст українця, як звучить переклад. Коли я прочитав їм кілька уривків, сказали в один голос: «Дуже мелодійно й зрозуміло».

А потім у часописі «Тиса» (1995, № 1-2) я зробив детальний аналіз перекладу поеми. При зустрічі Петро Миколайович похвалив: «Бачу, що плідно філфаківську науку гриз». Але при цьому спростував одне із моїх зауважень — про різні символічні смисли таких елементів жіночого вбрання, як накидка (верхній одяг, схожий на плащ; європейська мантилья) і серпанок (головний убір заміжньої жінки, ще вуаль): «Так, у Єсеніна дівчина в білій накидці. Тоді так модно одягалися гімназистки, вчительки, інтелігентні жінки. Але у нашій мові — це русизм, асоціюється із селянською наміткою. Такою вберею знизив би поетичність образу Снегіної. Інша справа: «Дівчина в білім серпанку», — так Леся Українка в «Лісовій пісні» одягнула Мавку».

Така заувага заспокоїла. Правду сказати, я боявся тієї зустрічі, бо знав, як гостро він реагував на те, що йому не подобалося — епіграмою, пародією, памфлетом чи іншим різновидом газетно-журнальної сатири.

У редакції «Карпатської України»

У часи гласності, проголошення незалежності України та її розвитку на демократичних засадах публіцистика Скунця була великою рушійною силою національного відродження на Закарпатті. Заснувавши першу в краї незалежну газету «Карпатська Україна» (1991-1995), він публікує в тижневику гострі матеріали з проблем державотворення, ініціює обговорення важливих суспільно-громадських питань.

Я в той час із культурологічними статтями активно виступав на сторінках «Закарпатської правди», «Новин Закарпаття», «Ужгородського університету», «XXI віку». При одній із зустрічей поет зіронізував: «Все казкуєш? Ачей в русини записався?» У руці мав «Новини Закарпаття» із статтею професора Гранчака «Автономія: за і проти». То було за три тижні до зініційованого Товариством

карпатських русинів разом з іншими організаціями національних меншин краю проведення закарпатського загальнообласного референдуму «Про надання Закарпатській області статусу автономного краю у складі України» (проводився в один день із всеукраїнським референдумом щодо незалежності України). Сказав йому, що думку професора не підтримую. І почув: «То напиши про це!».

Так у «Карпатській Україні» я виступив з тривожними роздумами «Іменем народу» (1991, 20 листопада) — про те, як сфальшованим словом можна зманіпулювати громадською думкою. Розтовмачив це біблійним прикладом про суд над Христом, коли сфальшоване книжниками і фарисеями звинувачення, що нібито Він є Царем Юдейським, матеріалізувалося в реві юрби з вимогою до Пилата: «Розіпни, розіпни Його!».

Про хибність шляху, який країнам запропонували ідеологи політичного русинства, більш детально я розповів у публікаціях «Зауваги на полях» (полеміка з І.Гранчаком; «Новини Закарпаття», 1991, 21 листопада) та «Три автономії» («Закарпатська правда», 1991, 26 листопада).

У моїх роздумах «Іменем народу» Петра Миколайовича дуже зацікавило джерело цитатій євангельських текстів українською мовою. То був «Новий Завіт» у перекладі П.Куліша, І.Нечуя-Левицького, І.Пулюя. Зійшлися на обміні — за збережене від знищення його «Розп'яття». У спогаді «Книжка під гільйотиною» (2003) він згадав про це: «До слова, на один із таких примірників [з вирваною титульною сторінкою] свого часу я виміняв «Новий заповіт» українською мовою, що був на той час величезною рідкістю». Правда, коли в 1997 році поета номінували на здобуття Премії імені Т. Г. Шевченка, попросив повернути той примірник негільйотинованої книги, щоб передати його в Комітет із присудження Премії.

А в «Карпатській Україні» він опублікував ще мої нариси про мовознавця-словникаря М.Грицака та збирача народної творчості П.Пойду, добірку легенд про Христа й несхвальні слова про спроектований для Ужгорода скульптором В.Чепеликом пам'ятник Тарасу Шевченку.

Збирати кошти на спорудження монумента Апостолу правди і науки закарпатці почали одночасно з появою вірша Юрія Шкробинця «Кобзар до Ужгорода йде» («Літературна Україна», 1988,

12 травня; а ще близько десяти пізніших передруків у періодичних виданнях краю), але не такого, який запропонував Чепелик — схожий на пам'ятник чекісту Держжинському в Москві. Усно поширювалася епіграма, ніби голова спроектованого пам'ятника проговорила: «Діти мої, діти, / Що ви наробили? / До чужої ... [нецензурно] / Мене приліпили».

Проти такого пам'ятника я виступив публічно в «Закарпатській правді» (1993, 18 лютого — «Який Кобзар?»). А потім, почувши при зустрічі з Петром Миколайовичем, що треба сказати переконливіше, написав статтю «Кожух чи тога?». Історією встановлення пам'ятників Великому Кобзареві в Україні та за її кордонами з долученням (для порівняння) світлин величного монумента в Римі, на якому Поета увічнено оратором у тозі, та Чепеликової скульптури (Шевченко в солдатській шинелі) я намагався переконати читачів тижневика, що в обласному центрі Закарпаття таке «вшанування» великого Кобзаря недопустиме. І Петро Миколайович опублікував її в «Карпатській Україні» (1993, 8 квітня), підписавши псевдонімом К.Лечинський (від назви мого рідного села Келечин). Зробив це для того, щоб у читачів не виникало питання, чого це філолог-русист узявся критикувати запропонований скульптором із Києва проект пам'ятника борцеві за визволення України з-під імперського гніту.

Публікація була резонансною. І тільки через шість років, коли відбувся новий конкурс (переміг проект скульптора М. Михайлюка) і було зібрано кошти, Кобзар прийшов в Ужгород на Народну площу — 9 березня 1999 року.

Зі Скунцем-газетярем співробітничав я й пізніше — особливо в той час, коли він у 1999-2002 роках працював на посаді редактора відділу тижневика «Срібна Земля». Займаючи позицію поміркованого центризму, свої погляди на події тодішніх національних, соціальних та ідеологічних протистоянь я намагався донести до громадськості краю і поетичним словом, і засобами літературної казки та повчальної притчі.

На літературознавчому терені

Світ тісний, а карпатський — тим паче, що спричинило перегук у тематиці й проблематиці ряду публікацій Петра Скунця і

моїх. Хоч би в оцих — про Духновича, Августина Волошина, Гренджу-Донського, Вакарова, Лінтура... Він — поетично, а я — літературознавчо.

Для прикладу — діалог про творчість Вакарова, що почався після виходу в світ Скунцьової поеми «На границі епох», яку він презентував у редакції районної газети Міжгірщини в жовтні 1968 року. Зробивши дарчий напис на книзі, подав її мені зі словами: «Пам'ятай! Є така країна Україна, де живуть Шевченко і Франко». Я продовжив жартівливо: «...Де живуть і Вакаров, і Скунць». Тоді до мене не дійшло, що тією цитацією із глави «Над томом Франка» він наголошував на значимості її для сприйняття ліро-епічного твору в його цілості, який хоч і писав на замовлення, та зумів у ньому сказати не тільки про фашизм, але й про тоталітаризм хрущовських часів. Зрозумів це, коли в літературознавчо-енциклопедичній книзі «Поети Срібної Землі» (2006) у Скунцевому біографічному нарисі про закарпатського поета-антифашиста прочитав, що свій вірш «Країна Франкіана», вилучений цензором із його збірки «Погляд», він опублікував безперешкодно, подавши його як монолог Вакарова.

Писати про поета-бунтаря, чиє ім'я згадували в одному ряду з Юліусом Фучиком та Мусою Джалілем, було тоді й престижно, й гонорарно, а ще й преміально (премія його імені — три тисячі карбованців, тобто трирічна зарплата вчителя). Спливають у пам'яті і Вовчків поетичний «Вінок Вакарову» (1959), і Жупанове оповідання «Недоспівана пісня», і Чендеїв нарис «Коли на ранок благословлялося», і Долгошів роман «Роса Росії» (1990)...

І я, проштудувавши його творчу спадщину, як опубліковану, так і рукописну з архіву П.Лінтура, а також книгу спогадів «Я навіки прийшов у життя» (1975), намагався знайти відповідь, як він жив, кого і що любив, які книги читав і які пісні співав. Знайдені в його творах відповіді на згадані вище запитання оприлюднив у «Закарпатській правді» (1985, 26 квітня) в «Незвичайному інтерв'ю»: запитання інтерв'юера — «відповідь» Вакарова (цитуванням його віршів і листів).

Правда, Петро Миколайович, побачивши в такій формі можливість маніпулювати літературними текстами, на публікацію відреагував своєрідно — пародією: як Сенько «бере» інтерв'ю... у

Шевченка. Прочитав у кав'ярні у вузькому колі колишніх філфаківців, у моїй присутності. Вийшло дотепно і повчально. На противагу цьому, про рецензію «Повернення із забуття» («Новини Закарпаття», 2003, 18 січня) на збірник «Брості» Івана Ірлявського, в якій я співставив і відмінне, і спільне в долі й творчості двох синів Карпатського краю — бунтаря поета-русофіла з Ізи і табуйованого в радянські часи поета з Ужгородщини, активного учасника українського визвольного руху Івана Рошка-Ірлявського, — сказав схвально: «Правду маєш!».

Так само повільно Скунць звільнявся від однобічного сприйняття суспільно-громадської, педагогічної та наукової діяльності Петра Лінтура — від осуду за русофільність до визнання великих його заслуг у розвитку культури, освіти, красномовства та народознавства в нашому краю. Про останнє я детально розповів у розвідці «Фольклористична діяльність П.В.Лінтура в оцінці Івана Чендея та Петра Скунця» («Наукові записки Ужгородського університету», 2012, вип. 28). Хоч переміну цю побачив ще в період підготовки до відзначення 90-річчя знаного в слов'янському світі збирача і дослідника баладних та казкових скарбів русинів-українців Закарпаття. А Петро Миколайович довідався тоді, що й до мене інколи навідується Муза.

На творчій стежині

Завершувалося друге тисячоліття з надіями на кращі часи й із спогадами не тільки про тягар минулого, але й про добрі діла краян. «Чую, що організуєш в університеті ювілейні торжества на пошану твого вчителя, — сказав Петро Миколайович при зустрічідесь за тиждень до ювілею Лінтура. — «Що я? Філфак і ректорат, адже Петро Васильович — один із фундаторів нашої Альма-матер. А я ось, — і показую сигнальний екземпляр «Заповненої анкети», — видав книгу про нього».

Глянувши, співрозмовник удавано гнівається: «Та ти ж назву украв від мене!» — а погортавши, зосереджується на одній із сторінок і каже: «Оригінально! Подам у нашій газеті». Йому сподобався поетичний додаток до графі 33-ї «Яке здоров'я?» — поетичний «Останній монолог фольклориста», зокрема триплановість вірша, передана накресленнями шрифту: реальні діалоги лікарів

біля помираючого Лінтура — жирним, викликані ними в його маренні біографічні спогади — звичайним, а наскрізний спогад про запис від казкаря Андрія Калина казки «Про чоловіка, що покликав Смерть за куму» з відтворенням її сюжету, — курсивом. «А ти гарно придумав, як сказати про безсмертя творчої людини», — і для підтвердження думки процитував завершальні строфи того передсмертного монолога збирача народної мудрості: «...*Стала Смерть до узолів'я — / Дід рулем крутнув — і вбік...*». / Ну, а далі — за прислів'ям: / Від куми ніхто не втік... / Вічна! Шкіритись не треба. / Стань на місце біля ніг! / Я сто притч зібрав про тебе / Й цим тебе я переміг».

І «Останній монолог фольклориста» було опубліковано й у «Карпатській Україні» (1999, 30 квітня), на тій же сторінці, що й репортаж про літературно-мистецьке свято в Ужгородській школі № 6 з нагоди 102-ї річниці від дня народження В.Гренджі-Донського. У врззі «Жив-був...» поряд з портретом Лінтура було проанонсовано, як громадськість Ужгорода й області відзначить 90-річчя (4 травня) від дня народження «відомого краєзнавця, фольклориста, літературознавця, славіста» — і про наукові читання в університеті, і про вечір-концерт в Ужгородському ляльковому театрі, а читачам газети запропоновано оті «поетичні рядки Івана Сенька — учня й послідовника П.В.Лінтура».

Я тоді утверджував себе на науковому поприщі, і якщо іноді приходило поетичне натхнення, спровоковане потребою звернути увагу засобами римованої мови на якесь смішне або неприглядне явище, то публікував написане під різними псевдонімами в газетах «Новини Закарпаття» та «Ужгородський університет». Та псевдонім *Іван Михайлюк* не утаємничив мого авторства спрямованою проти політичного русинства публікацією «Диспут по-закарпатськи» в університетському місячнику «Погляд» (1999, 29 травня).

І Петро Миколайович передзвонив мені, щоб дозволив подати цей текст для ширшої аудиторії. «Я знав, що пишеш казки, — сказав він, почувши слова згоди на передрук, — але не підозрював, що ти ще й підпільний поет». Так «Диспут по-закарпатськи» — сатиричний погляд на «аргументи» вчених мужів у «дискусії» на антиукраїнських засадах про пріоритетність і право на культурну автономію «угорських русинів» («Нема в нас шароварів, / І каже-

мо «вул», «суль».../ Геть звідси яничарів, / Залітних всіх зозуль!») з опертям на історію білих хорватів та підтримку волохів, товтів (словаків), закарпатських «європейців» — попав і на першу сторінку «Срібної землі» (5 червня), за три тижні до проведення в Ужгороді П'ятого світового конгресу русинів, профінансованого із зарубіжжя.

Десь у тому проміжку часу в розмові про політичне русинство він згадав мою чотирирічної давності публікацію в «Карпатському краю»: «А ти в казці «Скотарська республіка» файно посміявся над проектом автономної Русинії. До речі, скільки у тебе таких казок?». Почувши, що біля півтора десятка, підказав, що з ними робити: «Та це на цілу книжку!». І через рік я видав її — збірку казок і притч «І завтра сонце зійде...», з передсловом Петра Скунця, в якому — і згадка про нашу першу зустріч у студентському гуртожитку, і про продовження мною добрих справ Лінтура, і про те, що ця книга є «прикладом не штучного введення народної творчості в літературу, а переведення її в літературне дихання».

Ні, я і в думці не мав — дряпатися на Парнас, просто зробив маленький крок на творчу стежину, який крокуючі письменницькою магістраллю Василь Кухта та Дмитро Кешеля сприйняли обнадіючим, обговорили це й із автором десяти поетичних збірок, і добре знаної — «Спитай себе», за яку у 1997 році став лауреатом Державної премії України ім. Т.Шевченка.

І Петро Скунць у рекомендації на мій вступ як критика і літературознавця до Національної спілки письменників України 20 листопада 2002 року написав: «Іван Сенько — «батько» близько десятка фольклорних записів, починаючи від «Як зачую коломийку» і аж до збірника народних оповідей «Коли Христос по землі ходив». Окрім того, він автор цікавих сучасних казок (книжка «І завтра сонце зійде»). В поезії теж не профан... Глибоко шануючи традицію Петра Лінтура, одного із творців Закарпатської організації СПУ, я хотів би, аби й Іван Сенько не був поза нашою організацією».

У запроTOCOLьованому виступі на зборах Закарпатської організації НСПУ 21 листопада додав: «Незвична для літературознавчих студій подача матеріалу у “Заповненій анкеті”, цьому прекрасному творі про Лінтура, засвідчують: перед нами не просто літера-

турознавець, не тільки фольклорист, але творча особистість. І ще одне хочу сказати: коли український Рух починав свій поступ, Іван Сенько був серед його симпатиків, друкувався у редагованій мною “Карпатській Україні”».

На підтримку такої пропозиції запроголоковано й виступи В.Кухти, В.Кохана, С.Жупанина, П.Ходанича, Ю.Шипа, І.Петровця, А.Дурунди, В.Густі. Шляхом таємного голосування з 23-х присутніх членів НСПУ проголосували: за — 21, проти — 2. Та в Києві, у секретаріаті НСПУ, цій справі не дали ходу. Від академіка-літературознавця Олекси Мишанича потім довідався, що то через скаргу з Ужгорода, але хто й чому написав — він не сказав.

Та ця історія ніяк не вплинула на стосунки зі спілчанами — привітливі, доброзичливі, поважні. Не вплинула і на мої орієнтири — наукові, краєзнавчі, творчі. Про ювілеї чи вшанування пам’яті близьких мені науковців чи творчих людей, про здобутки красного письменства краю серце і розум підказували, як відгукнутися — науковою статею, емоційним есеєм чи віршованим словом. А то й спогадами, як оці про сім зустрічей з Петром Скунцем. Сьома — у нашій Альма-матер.

В УжНУ, на філфаці

Початок третього тисячоліття в Україні позначився деяким економічним зростанням, позитивними зрушеннями в соціогуманітарній сфері. Нерегламентованість зверху відкрила шлях пошукам внутрішніх ресурсів для розвитку Ужгородського університету, активізації на гуманітарних факультетах науково-дослідницької роботи краєзнавчого та киевоцентричного спрямування. Істориками, літературознавцями, мовознавцями, викладачами кафедри журналістики активно вивчаються діяльність і творчість Августина Волошина, Федора Потушняка, Василя Гренджі-Донського, Василя Пачовського, Олени Рудловчак, Івана Чендея... І звичайно, удостоєного Шевченківської премії Петра Скунця.

У процесі підготовки до відзначення 55-річного ювілею УжНУ (у 2000 р.) виникла ідея розробити символіку вишу. І його випускник Петро Скунець написав прекрасні слова гімну — і про те, що вуз «у древнім місті над рікою Ужем духовною твердиною стоїть», що в ньому «нам Шевченко і в майбутнє світить, нам Духнович

духу додає», а в приспіві величально звучать слова: «Альма-матер, наша альма-матер — / Ужгородський університет». Згадується, як розробникам символіки удалось переконати автора, що у завершальному рядку другої строфи: «Учись, люби, допоки ти живеш», — на місці слова «люби» краще звучатиме «твори», сприйнятне і для професора пенсійного віку.

Про нього і його творчість в УжНУ писали (найбільше Олександра Ігнатович, а ще — В.Поп, Н.Ференц, Е.Балла, С.Пойда, О.Пискач, І.Лазоришин), декілька наукових розвідок опубліковано в редактованому мною «Науковому віснику Ужгородського університету. Серія: Філологія». На філфаці відбулася зустріч з нагоди виходу в світ найповнішого прижиттєвого зібрання його творчого доробку — збірки «Один» (в травні 2001 р.) та зустріч з викладацьким колективом і студентами з нагоди торжеств до його 60-ліття (у травні 2002).

Тоді, у вузькому колі кавуючих, почаркувавшись зі мною, як кажуть у народі, «на розгоняй», нагадав: «А пам'ятаєш студентський гуртожиток, коли вперше ми спілкувалися, не вибираючи слів для доказів своєї правоти? Прийшли таки до порозуміння. За це!». А потім пересів за вільний викладацький стіл і написав на книзі «Один»:

*«Іванові Сенькові —
Іваночку, Михайлів срібний сину,
Іваночку, не сердься, ми свої.
Іваночку, український наш русине,
Спасибі, Йване, келечинський сину,
Що не в радянській живемо сім'ї.
23 травня 2002 р. автор П. Скунець».*

Були ще й інші зустрічі. Здається, що на філфаці була й оця, коли він зробив дарчий напис на «Нічних портретах». Обіцяючи:

*«Іванові Сенькові —
живи на много років уперед,
щоб тут з'явився й твій нічний портрет.
28 липня 2003 р. Автор П. Скунець».*

Не встиг. І я не встиг йому, живому, подарувати як віддяку книгу «Келечин — рідне село Августина Волошина» (2007), в якій діяльність Президента Карпатської України охарактеризував вір-

шем із «Нічних портретів». Із думкою про Поета збирав матеріали до книги «Верховина. Волівщина-Міжгірщина» (2017), — і подав деталізовану інформацію про нього і в історико-етнологічному нарисі про Міжгір'я, і в досить осяжній біографічній довідці в розділі «З Міжгірщини родом» в одному ряду з Августином Волошином, Василем Гренджею-Донським, Олексою Мишаничем. І тішуся, що на філфаці, в його альма-матер, проводиться (уже вдруге!) Всеукраїнська наукова конференція «Петро Скунець — поет, перекладач, журналіст, громадський діяч», до участі в якій написав оці спогади. На незабудь!

23 лютого 2022 р.

Сергій Федака

ВОГНЕПАЛЬНИЙ ПЕТРО СКУНЦЬ

*...Та я живу. Бо тільки догорю,
бо тільки зблідну, знидію, загину, –
збідніє людство на одну людину,
осліпне всесвіт на одну зорю...*

Петро Скунець

Це справжнє диво — почуватися сучасником великого чоловіка, позначеного справжньою Божою іскрою, яка постійно виблискувала у ньому, нуртувала, освітлювала собою все довкола. Перебувати біля Петра Миколайовича було непросто — ти буквально фізично відчував його шалену енергетику, креативність, яка фонтанувала довкруз, рвалася назовні. Він то стримував, намагався тримати всередині, але як ти згасиш палаючий вогонь!?

Уперше таким довелося бачити поетом ще будучи школярем, коли мій батько працював у видавництві «Карпати». Під час обідньої перерви він найчастіше приходив перекусити додому, причому нерідко приводив із собою когось, хто бував у його робочому кабінеті.

П. Скунець свого свого часу теж працював у «Карпатах». Правда, у 1970-ті уже пішов на творчі хліби, проте бував у видавництві майже щодня, тим більше, що воно тоді містилося поруч приміщення письменницької спілки — у великому комплексі колишнього жупанату.

Батько уклав і видав цілий ряд поетичних антологій за участі П. Скунця — як у звичному форматі, так і три мініатюрні книжечки, що були тоді особливо популярними серед бібліофілів. У цих книжках поет виступав і як автор оригінальних віршів, і як перекладач колег із інших республік та сусідніх держав.

Бурхлива перекладацька діяльність П. Скунця ще тільки чекає на своє ґрунтовне дослідження. Чимало поетів, яких він перекладав, присвячували вірші йому самому. Так було з білорусом Василем Сидоренком, мені врізався його рядок, адресований Скунцеві: «Веди мене, мій друже, у музей», постійно повторюю його, коли наближаюся до нашого краєзнавчого музею. Не все із того, очевидно, і видане. Зокрема, у задумах батька свого часу була збірка перекладів з творчості поета-фронтовика Семена Гудзенка, який 1944 року воював на Закарпатті. Найбільш відомий він піснею, що увійшла до знаного колись серіалу про цигана Будулая. Перекласти же більшість його віршів належало саме П. Скунцю. Тож поет пару разів заходив до нашої квартири, приносячи із собою якусь незвичну богемно-творчу ауру. Його ледь втомлений погляд з-під насуплених брів нагадував ледь жевріючий білий попіл, з-під якого проривається безжальне полум'я.

Коли вийшла збірка «Розрив-трава», автор підписав її моєму батькові: «Дмитрові з родини Федак, котрий був, є, буде на планеті Земля багатим на книжки, автографи, спогади, бідним на те, на що варто бути бідним (гроші) — аби він теж розрив траву (тобто дістав ділянку), але залишився чоловіком. 28 березня 1978. П. Скунць».

Видавництво «Карпати» тоді саме наділяло своїх працівників дачними ділянками (5 соток) на Оноківській горі, тож про це мова. Каламбури та подібні ігри зі словом були у крові Петра Скунця. Він неодноразово обігрував власне непросте прізвище, імена всіх знайомих.

Відчуття слова мав просто унікальне, жонглював ним, мов професійний циркач: закидав туди, куди й не сподіваєшся, а потім невимушено ловив, наче воно саме йшло йому назад до рук. Слова трималися біля нього, наче дресировані тваринки. Знали свого істинного господаря, слухалися безвідмовно.

Петро Миколайович завжди вражав власним виконанням своїх віршів. Він не читав — він жив у ці хвилини. Здавалося, ніби решту часу просто існує — отак, як і всі смертні. Але у ці моменти він наче дотикався до чогось вічного, трансцендентного. Ставав частиною отієї незбагненної сили («космічного Інтернету»), котра і надиктовувала йому рядки. Відчувалося, що у такі миті він не з нами, а десь у закраях.

Його поезія повсякчас різнилася від того, що виходило у колег, — передусім шаленими протугуберанцями, які вистрілювали далеко-далеко. Хоча голос мав далеко не громовий, а хрипливатий, проте коли починав читати, весь змінювався, трансформовався, ставав трибуном, хоч і без класичних ораторських поз і жестів, зате демонструючи питому харизму, яка дається від народження і яку нічим не підміниш. У ці миті ним не можна було не захоплюватися.

Найчастіше ми перетиналися з поетом в обласній бібліотеці на різноманітних меморіальних вечорах. Інколи на його фоні інші автори виглядали блідувато, тож я розумів, що такого поета у письменницькому середовищі недолюблюють, заздрять йому, причому не завжди по-білому. Ліліпути завжди прагнули завалити Гулівера й обплутати його власними плітками, припнути до землі, зрівняти з собою, обнулити на власний копил. Проте сам він був байдужим до того.

Коли влітку 1989 року створювалася Закарпатська крайова організація Народного руху Україні, П. Скунць її очолив. Рух, власне, і вийшов попервах саме з письменницького середовища, бо ж саме спілка літераторів була найбільш національною, українською з усіх офіційно дозволених тоді громадських організацій.

Мій дядько, етнолог і музейник Павло Федака тоді ж очолив Ужгородський міський Рух. Пам'ятаю, що на відзначення мого 25-річчя він прийшов прямо з відкритих установчих зборів закарпатського Руху, які проходили у приміщенні письменницької спілки (таких засідань було декілька). Тож за столом розмови велися переважно про ту акцію, емоції вирували бурхливі, нестримні. Окрім потенційних рухівців, там було і чимало опонентів з номенклатурного табору, тож П. Скунцеві випадало зовсім не просто, доводилося застосовувати і сарказм, і дипломатію, виручало притаманне йому почуття гумору, вміння зняти напругу одним влучним словом.

Пам'ятаю очолювані П. Скунцем рухівські мітинги на сходах обласного драмтеатру. Вони задавали нові стандарти публічної поведінки. Чогось аж надто нового там не мовилося, зате тепер це лунало не просто вголос, а в мікрофон. Закарпатцям, які ціле життя тримали дулю в кишені, тепер пропонувалося витягти ту дулю і тицьнути під ніс владі. У нас це відбувалося дещо інакше, ніж на сусідній Галичині, повільніше, поступовіше, але загалом у тому ж руслі.

Модерував таку перепрошивку крайової ментальності саме Петро Миколайович із численними побратимами. Він, правда, сам був носієм типово закарпатської вдачі («Сказав ти правду не другові в лоб — тоді ти, мабуть, просто остолоп. Сказав ти правду другові у вічі — тоді ти більший остолоп удвічі»), але у ту переломну добу його таки прорвало, він не добирав слів. На мітингах нерідко читав нові вірші. Поет завжди віддавав належне політичній ліриці, тепер же вона вийшла у нього на нові обрії. Проте не на шкоду поезії. Свіжі поезії не були плакатними, пласкими, автор продовжував сумніватися, ставив більше питань, аніж давав відповіді. По-сократівськи провокував читача до самостійних роздумів і власних висновків, а не до засвоєння розжованих тез. У політиці теж лишався передусім поетом — пристрасним, безоглядним, неконтрольованим. Звісно, час таких політичних типажів дуже короткий, як і сталося з ним.

Поета кілька разів висували на Шевченківську премію, отримав її лише 1997 року. Часто такі лауреатства викликають бурхливі дискусії і відверті несприйняття серед читачів. Тут все було максимально адекватно — Скунць напрочуд суголосний Шевченкові — і його поезії, і його долі.

Хоча... Як писав задовго до того сам Скунць:

*Прийшла до барда запізнiла слава.
«Мені б не слави, а шматочок сала».
I поки слава той шматок дiстала,
не треба барду слави ані сала.*

Запізнiле визнання з боку Ужгородського університету одного з найвидатніших своїх студентів прийшло 2000 року, коли тодішній ректор В. Сливка замовив на 55-річчя вишу і отримання ним статусу національного, аби П. Скунць написав гімн закладу. Уперше його виконано на урочистих зборах в обласному муздрамтеатрі. На подальшому фуршеті на третьому поверсі театру поет виглядав дещо розгубленим і не в своїй тарілці. Гімн нібито не зовсім його жанр, але любов до рідного вишу все ж пересилила. Та й писав він за своє життя практично в усіх формах і тональностях.

Потужним було відзначення 60-річчя поета у ляльковому театрі. Він тоді сидів на сцені, обкладений зусібіч букетами, над якими виринала тільки його голова. Свято продовжилося у тоді ще

діючому ресторані «Корона», де ювіляр знову виблискував численними експромтами.

Чимало часу Петро Миколайович віддав і журналістиці, яка дозволяла йому привідкрити нереалізовані раніше здібності, продемонструвати потаємні грані натури, а десь просто висмоктувала його душу, вкорочувала віку. Газета «Карпатська Україна», у якій він спершу був одним із чільних співробітників, а потім і очолював її, продемонструвала всі злети і падіння закарпатської журналістики на зламі ХХ — ХХІ століть. Деяко із газетного життя-буття привідкрив її останній редактор С. Біляк у своїх двотомних спогадах «Лікарня», але багато ще тільки чекає на дослідження журналістикознавців.

Я мав кілька ініційованих П. Скунцем у цій газеті публікацій. Редакція тоді містилася на самій окраїні, біля Шахтинського лісу, на вул. Д. Благоева, в одній із кімнаток колишнього дитячого садка. Поет виглядав там як домовик у покинутому готичному замку. На такий самий раритетний антик перетворювалася і сама газета.

Пригадується вихід багатостраждальної і багато в чому підсумкової збірки «Один» (2000). Назва напрочуд вдала, бо екзистенційна самотність іманентна самій натурі П. Скунця. Він не вписувався ні в які обойми — ні літературні, ні політичні, ні якісь інші групові. Занадто його талант вивищувався над оточенням. Він ніс цей стигмат гордо, був справжнім стоїком.

Книжка вийшла не такою, як чекали, але дуже авторською. Як мені сказала одна молода колега, тут вірші такі різкі і непричесані, що їх неможливо виконувати зі сцени. Справді, найменш за все Скунць був салонним поетом, писав не для вушок у дівочих локонах.

Звісно, запам'ятався похорон Петра Миколайовича у травні 2007-го, прощання з ним у Закарпатській Спільці письменників, яка багато років була йому другою домівкою. Великий стіл, за яким зазвичай відбуваються різні письменницькі обговорення, винесено у внутрішній дворик колишнього жупанату. На ньому — труна. Того дня автоепітафією стали рядки, написані багато десятиліть тому про Кобзаря: «Будь проклят світ, що дав його труні, будь проклят день, коли його не стало».

Навколо — кількадесят близьких і знайомих. Тільки-но почали прощальну церемонію, як з протилежного берегу Ужа долинула бравурна музика. Тоді ще намагалися якось адаптувати старе

радянське свято до нових українських реалій. Хтось із присутніх серед нас представників влади подзвонив по мобільнику, і там замовкли. Кожному роздали поминальні свічки, проте вітер постійно задував їх, доводилося знову запалювати від сусіда. Дуже символічно — так само було і за його життя.

Від спілки процесія потяглася до Кальварії, повз військовий цвинтар, до так званого університетського кварталу — практично останньої незаповненої ще тоді ділянки цього найстарішого міського кладовища. Там ще лишалося з десятків-другий місць, де ховали професуру, письменників і представників обласної та міської влади. Контраверсійне сусідство для вічного опозиціонера, але життя його і було суцільною контраверзою, тож по-своєму логічно.

Випробування не завершилися і по смерті. Прекрасний бронзовий барельєф поета на надгробку роботи Василя Романа 2013 року поцуплено. Скульптор публічно звернувся до крадіїв із пропозицією анонімно викупити свою роботу за будь-які гроші, але ті не зреагували. На могилі встановили копію з білого мармуру. Історія теж цілком у дусі Петра Скунця. Можливо, на небесах він присвятив їй нового знущально-сатиричного вірша.

Надалі рідні і друзі чимало зробили для збереження пам'яті про поета. Найважливіше — видання його творів. Чотири сині томики (2007 — 2011) представили поета зовсім інакше, ніж усі попередні видання. Натхненником був видавець й учень П. Скунця Іван Ребрик, упорядником — донька поета Наталя Скунець. Вони подали вірші у кожному циклі за антихронологією — від найпізніших до перших. Це як в автоматному магазині — останні вкладені туди патрони вистрілюють найпершими.

Довелося бути причетним до просування четвертого тому з публіцистикою поета. Він видавався за рахунок обласного бюджету, але оскільки нариси містили чимало гострих оцінок Скунця про різних його сучасників, то видавці попросили написати передмову, яка би по можливості згладила надто гострі інвективи, пояснила би їх конкретними історичними обставинами тощо. Із задоволенням виконав цю делікатну місію.

Шкода, що п'ятий том із творами для дітей вийшов вже у зовсім іншому оформленні та форматі, а далі цей проект взагалі перервався.

Чимало спілкуємося з поетовою вдовою Оленою Дмитрівною, із сином Миколою, який працює телеоператором, його дружиною, теж журналісткою і волонтеркою Галиною Ярцевою, які роблять багато для вшанування Петра Миколайовича.

Дуже змістовним і натхненним був виступ поетової донька Наталі 29 вересня 2022 року на конференції до 100-річчя І. Чендея. Вона підключилася до аудиторії у Закарпатському інституті педагогічної педагогічної освіти по відеозв'язку зі свого чиновницького кабінету. Говорила про тісний зв'язок двох закарпатських класиків, що народилися в один день 20 травня, але з інтервалом у 20 років.

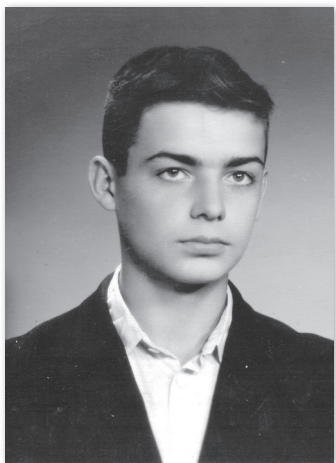
За апокрифічними спогадами, які гуляють серед закарпатського письменництва, І. Чендей нібито заявив на якомусь письменницькому з'їзді прямо з самої трибуни (але швидше за все, таки у кулуарах), ніби на Закарпатті є тільки один прозаїк (він сам), один поет (Скунць) і одне з'явисько (Мідянка). Так це чи ні, але Скунць і Чендей справді дуже шанували одне одного, знали собі ціну. Вони так і лишилися поруч навіки, спочиваючи тепер на сусідніх схилах ужгородської Кальварії.

Автор цих рядків сприймає Петра Скунця як такого собі сучасного Франсуа Війона (конгеніально перекладеного давніше Л. Первомайським, а нині Ю. Бедриком). Видатний француз, очевидно, колись так само клопотів обуренням на вулицях Парижа. Обоє так само полюбляли нанизувати синонімічні й антонімічні ряди, перетворювали їх на цілі рядки намиста, затято римували низьке із високим. Обоє змішували в один гримучий коктейль патетику, бурлеск, молитви і богохульства. Обоє безмежно любили рідну землю і уполідржених представників соціальних низів. Обоє могли зробити блискучу кар'єру придворного поета, але свідомо відмовилися від неї.

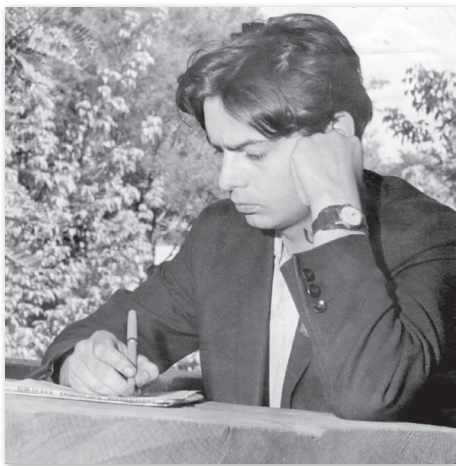
У сухому підсумку лишається поезія Скунця — вічна, як вічна Катерина. Як добрий коньяк, ці вірші з кожним роком витримки тільки набувають дедалі вишуканішого букету.

Батьки Петра Скунця: Микола Петрович та Марія Герасимівна

*Петро Скунець,
Міжгір'я. 1951 р.*

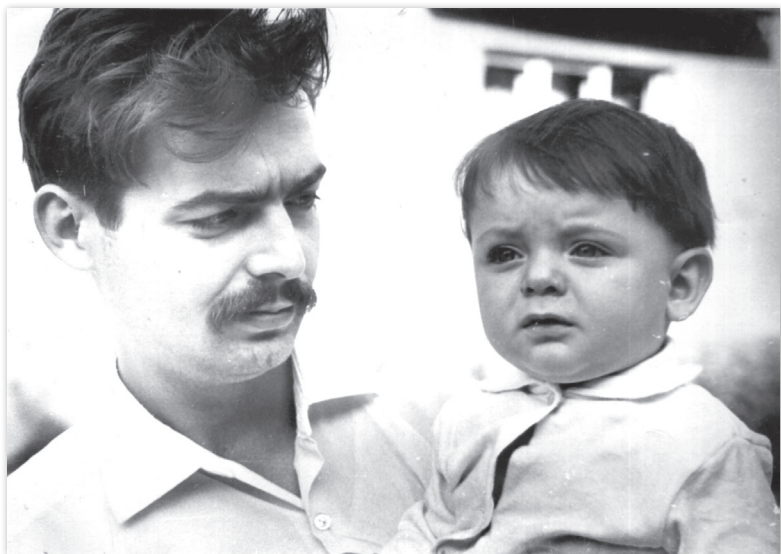

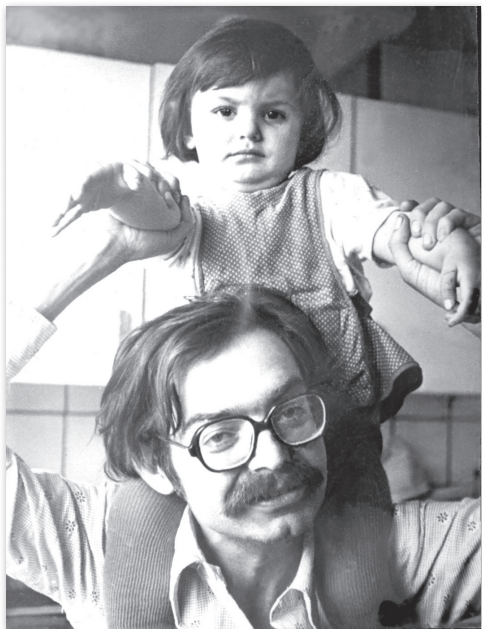
*Приїзд із Києва, з
М. Пойдою. Однокурсники
вітають зі вступом до
спілки письменників
України. Березень 1962 р.*

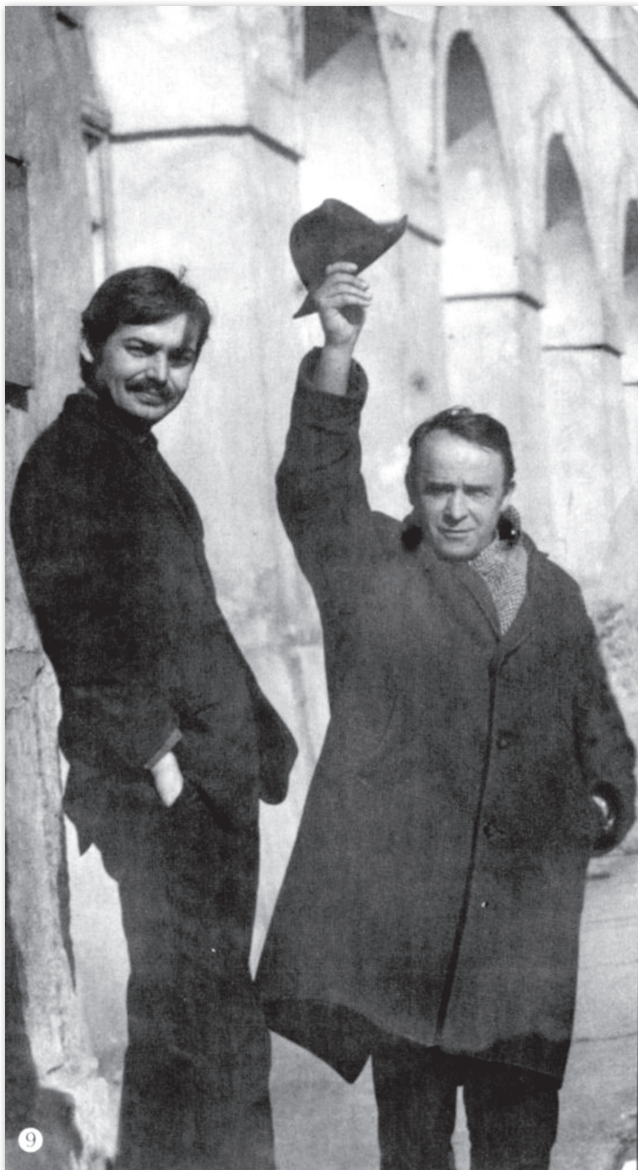
*Випускник університету.
1965 р.*

*Із сином Миколою.
1967 р.*

*Із донькою Наталкою.
1979 р.*

Петро Скунець з художником Михайлом Митриком

Петро Скунець, Дезидерій Задор, Іван Чендей. 1974 р.

Лауреати премії Д.Вакарова. Зліва направо: Петро Рак, Василь Басараб, Василь Скакандій, Петро Скунець, Василь Вовчок. 1976 р.

Петро Скунець, Олесь Бердник в гостях у Івана Чендея. 1979 р.

Ф. Кривін, П. Скунець, А. Кашишай, сидить С. Мартон. Напередодні 1981 р.

Спільчани Ю. Керекеш, П. Скунець, Ю. Мейгеш, І. Чендей, В. Басараб.

*Делегати Установчого з'їзду НРУ від Закарпаття Павло Федака,
Йосип Баглай, Петро Скунець. Київ, 8-10 вересня 1989 р.*

Творчий звіт письменників Закарпаття. Зліва направо: П. Угляренко, Ю. Шкробиниць, Ю. Керекеш, П. Скунець, Л. Балла, В. Поп, В. Поліщук, В. Басараб, І. Чендей, Ю. Балага, В. Ладичкець, Ю. Мейгеш. Москва, 1977 р.

П. Скунець із В. Чорноволом на Красному полі. 25.03.1990 р.

М. Джанда, Д. Павличко, Й. Баглай, П. Скунець, П. Чучка. Красне поле, 1990 р.

Петро Скунець. 1996 р.

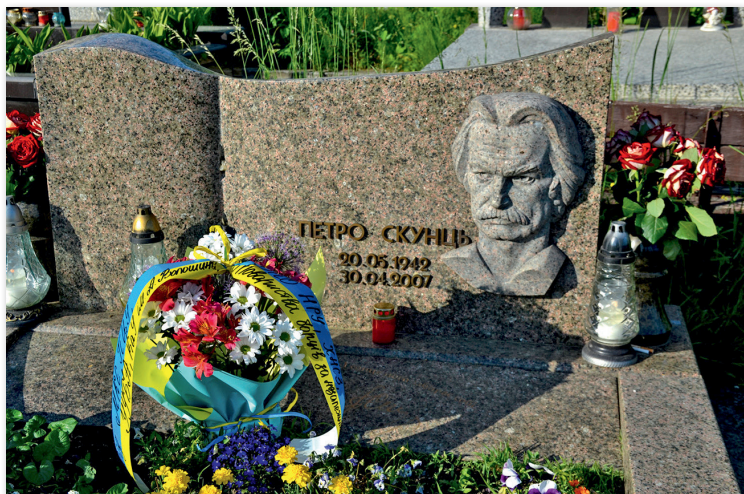
Вручення Шевченківської премії. Канів, Тарасова гора, 18 травня 1997 р.

З дружиною Оленою Дмитрівною. 2005 р. Фото Б. Барбіла

*Барельєф на стіні Закарпатської ОУНБ ім. Ф. Потушняка.
Автор І. Цубина, 2013 р.*

Могила П. Скунця на Кальварії. Барельєф авторства В. Романа

Надія Ференц

ПОЕТ ДЛЯ ЕПОХ

Ліна Костенко писала: «Ще не було епохи для поетів, але були поети для епох». До таких поетів для епох належить Петро Скунць. Його ім'я я вперше почула у вересні 1964 року, ставши студенткою українського відділення філологічного факультету Ужгородського державного університету. Знайомлячи нас з історією факультету, декан, професор Павло Лісовий, серед кращих його випускників називав поетів Петра Скунця, Василя Вовчка, літературознавця Олексу Мишанича.

П. Скунць на той час був автором трьох збірок. Він фактично не ходив у початківцях, увірвався в поезію дуже і надійно. У 1961 році, коли йому «вісімнадцять лише відзвеніло», з'явилася перша збірка з ліричною назвою «Сонце в росі». Були у ній щирі, глибоко ліричні вірші про матір, рідний край, Україну, звичайно, про кохання. Намічалися соціальні мотиви, які виразніше зазвучали у наступних збірках «Верховинська пісня» і «Полюси землі».

Були у тій книжечці юного поета вірші про п'ятирічку, семирічку, яких вимагала тодішня радянська влада і змушена була підтримувати критика.

Один значно старший за Скунця поет у рецензії на «Верховинську пісню» дорікав автору, що у його віршах герої гальмують життя, вони не варті поетичного осмислення, радив «заспівати про чесних трудівників, хліборобів, інженерів, лікарів». Максималізм молодого поета старший товариш сприйняв як зарозумілість, задивляння на власне «я». До речі, цей максималізм пройшов через усю творчість П. Скунця, став стильовою ознакою його поезії.

Він завжди намагався проникнути у суть подій і явищ, чітко визначити своє місце на землі:

*Хто я і що я?
Де мої межі?*

*Де моя зірка світить
і як?*

Таке питання прозвучало у вірші «Всесвіт, гори і я», яким відкривається збірка «Полюси землі» (1964). Здається, воно адресоване кожному з нас, з нього починається особистість. Кожна нова книжка Петра Скунця була відповіддю на це питання, у кожній наступній відповідь була точніша і глибша. Кожна наступна, яку завжди чекали читачі, розкривала нову грань таланту, свідчила про творче зростання автора.

Згадую перше особисте знайомство з Петром Скунцем. Наш академнаставник професор Петро Петрович Пономарьов запросив поета на зустріч. П. Скунць прийшов до нас із збіркою віршів «Полюси землі», яка ще пахла фарбою. На цю зустріч завітав і київський поет Микола Упенник. П. Скунць прочитав уривок з циклу «Заповнена анкета» — графу «Національність». Читав оригінально, акцентуючи кожне останнє слово рядка. Назавжди закарбувалися у пам'яті рядки:

*Моя Вкраїна в мене у крові
Вона живе у праці і надії,
Вона ридє в кожній удові,
Вона у кожній матері радіє.
Я найлюдськіше в неї перейму –
І мисль Тарасову,
і голос непокори.
Якщо планету вище підійму –
Вкраїна стане точкою опори.*

Мене найбільше вразили останні рядки. Після П. Скунця читав свій вірш М. Упенник. Він закінчувався словами «І я не той, і ти не та, любові не зупинить сивина». Мені тоді здавалося, що це теж шедевр, правда, більше сподобався текст П. Скунця. Закінчивши свою декламацію, М. Упенник зауважив, що не можна робити Україну точкою опори і піднімати її над радянською державою. Жив тоді у багатьох рабський страх бути запідозреним у надмірній любові до України, тобто схилятися до «націоналізму».

На цій зустрічі я отримала від П. Скунця цінний подарунок — збірку «Полюси землі» з автографом «Надії Ференц з побажанням бути у дружбі з літературою і літераторами». Це побажання-пораду я до сих пір виконую.

Етапною у творчості Петра Скунця є поема «На границі епох», присвячена поету-антифашисту Дмитру Вакарову. В основі поеми — боротьба думок, ідей, почуттів. Автор проводить Вакарова через драматичні події пізніших часів, прагне піднести його до рівня мислителя і філософа. Обдарований духовністю поета-патріота, герой продовжує його життя, руйнуючи граніт різних епох. Як і Вакаров, П. Скунць не приймає моралі пристосування, позиції низинних нарцисів, які під тиском льодовика спустилися в долину і відмовилися піднятися вгору.

П. Скунць ніколи не оминав гострих соціально-політичних тем, не боявся висловити сміливу, нетрадиційну думку. У період строгого дозування правди пристрасне, гостре, безкомпромісне слово поета не раз наражалося на обачних редакторів і критиків. Поему «Розп'яття», у якій літературні наглядачі побачили політичну крамолу, пустили «під ніж». Поезія, яка змушувала читача думати, сумніватися, переглядати колишні позиції, сприймалася як ідеологічно ненадійна, така, що може зашкодити вихованню «нової людини». Твір цей побачив світ через 20 років.

Читаючи поезію П. Скунця, не залишаєшся байдужим. Майже кожен його вірш — arena боротьби, ідей, відчуваєш кожен нерв, м'яз вірша. Живучи в сейсмічній зоні, поет не знав самозаспокоєння. Натура пристрасна, темпераментна, він відчуває постійну потребу проникати в суть речей, очищатися від черствості, байдужості, душевної слабкості.

Поезія Петра Скунця — то безупинна робота думки, болісне намагання серця вмістити долю всієї планети. Він не захоплюється тими істинами, що лежать, так би мовити, на поверхні. Його кредо — нічого не приймати на віру, доходити до істини самотужки.

П. Скунць ніколи не оминав у поезії значних, епохальних подій. Одним із перших відгукнувся на Чорнобильську трагедію. Його вірш про Чорнобиль «Енергія» неодноразово перечитувала, слухала у виконанні поета, і щоразу здригалося серце.

Гостро, з гнівом і боєм писав поет про трагічну історію нашого народу, багатовікову «українську ніч», русифікацію українців. Петро Скунць хотів, щоб Україна нарешті перестала бути «землею химер». Лише з тяжкої любові до України могли народитися такі рядки:

*О химери
моєї нації, –
цїлі ери
дискримінації,
і вкраїнець до того вже звик,
що йому і чужі, і свої
виривають віками язык.
«Земля химер».*

Тарас Салига порівняв П. Скунця з гірським потоком, який «котив валуни їдких викривально-вбивчих за афористичної влучності строф як на вчорашнє скайданізоване тоталітарне радянське суспільство, так і на адресу нинішніх «будівничих української незалежної держави».

Петро Скунць вірив, що українці неодмінно усвідомлять свою історію, збережуть свою державу. Він не уявляв собі України без Шевченка і Франка, Духновича, Волошина, Гренджі-Донського, Маркуша, Бокшая, Ерделі, Боршоша-Кум'ятського, Станинця, які відстоювали національну ідею і незалежність.

У П. Скунця свої теми, неординарний стиль. Його письмо впізнаєш. З-поміж інших він виділяється масштабністю мислення, відвертістю, афористичністю, публіцистично загостреним стилем. Його не звинуватиш у дрібнотем'ї. З кожного факту, події він виловує максимум поезії, і ми мимоволі стаємо очевидцями народження неординарної, смислової думки.

Мені завжди здавалося, що вірші даються П. Скунцю легко. Неодноразово бачила, як на якомусь не дуже цікавому засіданні чи презентації книжки міг щось цікаве, дотепне написати. Та маючи талант від Бога, він «чорно» працював над словом. Зізнавався: «Я дуже мало віршів написав у результаті емоційного спалаху. В натхнення я не вірю, вірші для мене – робота, часто чорна. Іноді броджу із готовим у душі віршем роками, але в будь-який день можу сісти за стіл і написати, що задумав».

У передмові до збірки Олени Пекар він радив авторці проїнятися свідомістю, що писати вірші не менш відповідальне заняття, ніж навчати людей любові до рідного слова. Зазначав «як поет із офіційним понад сорокарічним стажем, я досі чорно працюю над удосконаленням своїх писань».

Пригадую розмову з відомим літературознавцем Миколою Неврлим, який сказав, що Україні, яка буде своєю державністю, як ніколи потрібні поети-політики, поети-трибуни, поети-борці. Петро Скунець з їхньої когорти. Той, хто чув його виступ в багатолюдних аудиторіях, на площах, читав опубліковане в періодиці, певно, був уражений імпровізаційною могуттю його таланту, несподіваними, тільки йому властивими асоціаціями, вмінням з кожної події видобути якнайбільше поетичної енергії.

У творах П. Скунця найчастіше стрічаємо два почуття — любов і ненависть. Вони то підтримують одне одного, то спілітаються, розходяться бурхливими потоками, обдаровуючи нас свіжістю думок і почуттів, сміливістю образів.

Поезія П. Скунця застається своєрідним мистецьким порогом, орієнтиром для тих, хто хоче утвердитися в літературі. Сьогодні у крайовій літературі не маємо письменника його рівня.

Упродовж кількох десятиліть Петро Скунець завідував кабінетом молодого автора, був літературним консультантом обласної організації Спілки письменників України. Благословив у літературу десятки поетів, написав передмови до перших книжок Олексі Янчика, Миколи Матоли, Володимира Матіїва, Володимира Товтина, Василя Густі, Надії Панчук, Михайла Ряшка, Казимира Гурницького, Мар'яни Нейметі. Він умів кількома штрихами окреслити творче обличчя кожного автора, його перспективу. Поряд з досягненнями називав недоліки, яких необхідно позбутися початківцеві.

У газетах «Закарпатська правда», «Молодь Закарпаття» систематично друкував літературно-критичні огляди творів молодих авторів. Нагадував, що потяг до поезії закладений у естві людини, кожен може заримувати рядок-другий, навіть машини пробували писати вірші, але творчої особистості не створили. Для творчої особистості потрібен талант, але маючи талант людина повинна багато працювати. Петро Скунець закликав початківців зберігати в собі стан повсякденної роботи, наголошував, що миттєвий спалах дасть вогонь і тепло тільки в поєднанні з працею душі. Значав, що справжня поезія — це не те, що лежить на поверхні. Її завдання відкривати те, що недоступне іншим. Треба говорити тоді, коли є що сказати.

Позитивною якістю поезії П. Скунць вважав природність, невимушеність, спостережливість, щирість, схвильованість. Зауважував, що високохудожні твори народжуються не кожен день і не в кожному серці. Розмірковуючи над специфікою творчого процесу, використовував цікаві асоціації: «зривається слово з пера, як зривається достигле яблуко з яблуні, зривається пісня з уст, як зривається зірка з таємничого неба, і фарби лягають на полотно, як лягає світанковий промінь на заспане поле» («Сам на сам з папером». «Молодь Закарпаття», 1969. 6 липня).

П. Скунць вважав, що професійному росту молодих авторів повинні сприяти літературні студії і досвідчені митці, жоден з яких не повинен залишати творчу особистість поза увагою, бути не нянькою, а старшим другом («Пора шукань». Закарпатська правда, 1978. 21 травня). Він представляв кращі твори початківців на сторінках обласної преси і загальноукраїнських літературних журналів. Завдяки П. Скунцю читачі журналу «Дніпро» познайомилися з творами Н. Панчук («Дніпро», 1978. № 3) і Мар'яни Нейметі («Дніпро», 1983. № 3).

Серед літераторів і читачів побутувала думка: якби не Скунць, не було б в області стільки поетів. Багатьох він підтримував, допоміг увійти в храм літератури. Від багатьох удячності не дочекався. Працюючи у видавництві «Карпати», відредагував десятки поетичних збірок, альманахів молодих авторів. Доводилося їх твори підтягувати до належного рівня, побутував термін «оскунцьовувати». Декому це пішло на користь.

Петро Скунць залишив багату перекладацьку спадщину, перекладав із угорської, словацької, білоруської, абхазької, молдавської, осетинської. Особливе місце займають його переклади творів русинів-українців із колишньої Югославії.

У творчому доробку П. Скунця — велика публіцистична спадщина, яка чекає свого видавця. Вся вона проникнута долею України. Пам'ятаємо відомого поета і як активного громадського діяча. Він був один із організаторів Товариства української мови, обласної організації Народного Руху України. Був редактором обласної газети «Карпатська Україна». Під своїм прізвищем і різними псевдонімами опублікував чимало статей, репортажів з гострою критикою дій тодішній владі. Її керівники неодноразово погрожували Скунцю

штрафами, судами, а він своєї позиції не міняв, не умів гнутися, пристосовуватися, підлаштовуватися. Навколо газети згуртувала-ся патріотична еліта. У редакції газети завжди було людно, високовольтно, гаряче від суперечок, але завжди творчо, тому й цікаво.

Самобутній, багатогранний талант П. Скунця визначився його патріотичною позицією. Наші державні мужі ніяк не можуть знайти для України національну ідею, не усвідомлюючи, що вона в любові до держави, в турботі про її народ.

Петро Скунць завжди був на бистрині життя, пропускав через серце усе, що відбувалося на шляху становлення української державності. Час ніколи не буває сприятливим особливо для такого письменника як П. Скунць. У житті він міг бути різним: гострим, різким, категоричним, безкомпромісним, безжальним, самоіронічним, бував турботливим, уважним, навіть сентиментальним, не умів бути байдужим, флегматичним. Умів любити і ненавидіти. У всьому шукав правди. Мав право сказати

*Ми не лукавили нітрохи,
Пройшли по світу без вини,
Бо ми лише сини епохи.*

В останні роки життя П. Скунць часто писав про смерть. До цього спонукали втрати рідних. З'являлися вірші «Світ без батька», «Світ без матері», «Світ без братів». Мучили власні хвороби. Травневий Скунць боявся весни, боявся квітня. «Вмирав мій батько, як і мати, у квітні» згадував у вірші «Світ без батька».

Кінцеві поезії сприймаю з особливим передчуттям і боєм. «Боюсь попів, оркестрів і ... весни». Відчував, що догорає його свічка. І поставала в уяві картина:

*На кладовище вже мене несуть.
І я не плачу. Плаче моя суть.
Бо в цьому житті було мене ще треба.*

Крізь морок смерті чуємо голос поета:

*Чекай мене, безсонна Україно,
Я повернусь до тебе неодмінно,
обвіяний вітрами далини.*

Петро Скунць відійшов за межу життя 30 квітня 2007 року, не доживши до свого 65-річчя, яке міг би відсвяткувати 20 травня. Упав у рідну землю, щоб воскреснути розкішним горіхом.

Не було ще епох для поетів, але були поети для епох. Таким зостається Петро Скунць — людина національної гідності і свободи. Для нього доля України була програмою розуму і серця. Він мав право сказати

Я в цім житті був від епохи вище.

І це мій гріх. Все інше — то не гріх.

П. Скунць уявляється мені могутнім явором, корінь якого глибоко сягає у верховинську землю, а крона розпросторюється в бездонне українське небо, а ще едельвейсом — квіткою щастя і надії.

Згадую слова Ліни Костенко з вірша «Умирають майстри, залишаючи спогад як рану»:

При майстрах яюсь легше. Вони — як Атланти

Держать небо на плечах. Тому і є висота.

Востаннє зібрав нас Петро Скунць перед відходом у таємничу самотність на подвір'ї обласної організації Спілки письменників України 2 травня 2007 року. Земля прощалась з поетом сонячного таланту сонячним буйноцвітом.

Ми починаємо усвідомлювати, якої втрати зазнали, як збіднів наш мистецький світ. Втішаємо себе, що житиме його нетлінне слово, воно завжди буде випромінювати Любов, Правду, Добро і Красу, зостається своєрідним мистецьким орієнтиром для тих, хто хоче утвердитися у літературі. Нам не вистачає Петра Скунця. З часом його постать стає ще яскравішою.

Петро Часто

«НА ПОКЛИК ДАЛИНИ...»

Було це в далекі 1960-ті роки. У Львові в університеті зичлива доля звела мене із закарпатцями. На нашому курсі було їх четверо: Василь Кохан, Іван Копча, Хома Фазекош та Ігор Сюч. Різні за характерами й уподобаннями, мали вони щось дуже важливе спільне, і саме воно мене зацікавлювало й вабило до них і до їхнього унікального рідного краю — краю добрих, щирих, мудрих людей.

Крім людяности, кожен з них був у якомусь певному розумінні творчою особистістю. Василь Кохан читав мені гумористичні вірші, що згодом увійшли до його першої збірки «Два букети», Ігор Сюч добре знався на драматичній закарпатській історії, Іван Копча мав неабиякий талант стиліста і гаряче повставав проти мовних штампів у газетах. Хома Фазекош, лірична душа, міг годинами говорити віршами. Це було з його уст:

*Літаки відлітають, неначе літа,
Відлітаєш і ти вже — треба...
Літаки прилітають, неначе літа —
Зовсім інші літа... Без тебе...*

Так я вперше почув незнайомого мені Петра Скунця. Хома знав багато його поезій і радо читав мені їх, а я відповідав віршами Євгена Плужника — якраз тоді в «Радянському письменнику» вийшла його перша після Розстріляного відродження збірка. Вона мене приголомшила. Сповнені страждання, болю і суму строфи мимоволі вкарбовувалися в пам'ять, ставали частиною мого світовідчуття. Тож нічого дивного, що з Плужником я порівнював усіх інших. Також і Петра Скунця.

Ніби категорично непорівнянні ці два світи: нестерпно сумний, повний безнадії, смертельно втомлений Плужник — і нескорений, незламний в поединку з життям і до останнього подиху вірний надії Скунць.

Обидва — великі й воістину оригінальні всеукраїнські поети, але от воно що: обидва в цій своїй величчі й оригінальності — жаско одинокі.

Ось перший із них:

*І такий я злидений увесь,
І убого мені, убого...
І Тичина, і Рильський, й Олесь...
І нікого-нікого...*

Найчастіше вжите слово у Плужника — «втома»:

*Знаю, сіренький я весь такий
Мов осінній на полі вечір...
Тягарем минулі віки
На стомлені плечі!*

Або:

*Знову самотність знайома горне
До себе мою утому...*

Або:

*І вийшов на поле, а поле — мертво...
Тільки на обрії трюхрукий млин...
Від серця б щирого слова віддерти —
Такий натомлений!
Один!
Один...*

У Петра Скунця самотність — з іншої природи, з інших джерел.

*На годиннику світу двадцять чорних століть, як годин.
Я один перед смертю. Без народу. Без друга. Без мови.
Я один, Україно. А це більше, як натовп, — один.*

Петро Скунць, звісно ж, теж знав утому — не може її не знати той, хто дереться вгору по кам'янистих уступах, але тут мотивація руху набагато сильніша, всевладніша, непереможна.

*Огортає землю втома.
Тиха-тиха. Аж пухка.
І не знає той, хто вдома,
Що свобода — нелегка.
Знає той, хто без принуки
Йде на поклик далини.*

*Материнські плачуть руки,
Та не спинять і вони...*

Це те, що розмежовує обидва поетичні світи — далина. У Плужника вона вже за ним, у Скунця — попереду нього. Вони — дві вкрай напнуті струни, що так чистоголосо забриніли у два різні сегменти трагічної української історії. Плужник пригнічений, і вже назавжди, страшною поразкою української революції, нестримною і безглуздою жортокістю громадянської війни, немислимим знеціненням людського життя, смертю юного цвіту українського:

*А він молодий-молодий...
Неголений пух на обличі.
Ще вчора до школи ходив...
Ще, мабуть, кохати не вивчив...
Так очі ж навколо лихі...
Крізь зуби один — розстріляти!
...А там десь солома дахів.
...А там десь Шевченко і мати...*

Плужник задовго до своєї загибелі на Соловках знав, що більшовицька Москва відбере від України майбутнє, і що натхненне слово, слово честі і правди, вже безсиле і безпорадне:

*Одірвались від днів слова,
В'януть собі по книжках,
а у днях — мов у темному лісі!
Радість у мене нова —
Дощ осінній по стрісі...*

Петра Скунця привів у поезію вже інший період української історії. Нібито інший. Але це «нібито» поетами і не поетами збагнулося не відразу. Помер кривавий тиран. Розвінчано «культ особи». Хрущовська відлига. Оживають давні надії. Шістдесятники. Іван Драч, Борис Олійник, Микола Вінграновський, Дмитро Павличко, Василь Симоненко, Ліна Костенко... Ще і ще. Втім, не дуже багато — білих ворон серед чорних круків не буває багато... З ними, воїнами світла — відмолодлий фронтовик, поет і філософ Микола Руденко. Це все — Скунцеве коло. Мені багато розповідала Раїса Руденко, дружина видатного поета-дисидента, як любили Петра в національно свідомому Києві, як не раз Микола Данилович казав: «Петро Скунець — поет від Бога!».

Та уже з початком 1970-х українське небо стали заволювати антиукраїнські хмари.

Моє особисте знайомство зі Скунцем відбулося трохи раніше, — здається, у 1968 році. Я вже працював власним кореспондентом «Закарпатської правди» по двох гірських районах, Воловецькому і Міжгірському. А саме в Міжгір'ї й народився Петро Скунць. Там я мав чудову нагоду познайомитися з Петровою учителькою Марією Іванівною Опаленик і почути від неї багато-пребагато теплих слів про молодого поета.

Моя дружина з доньками проживали тоді в Мукачеві. Якогось понеділка, коли я був удома, раннім ранком заїхав за мною редакційним автом наш завідуючий відділом культури Юрій Васильович Шкробинець, щоб узяти мене в гори. Юрій Васильович був фантастичним знавцем української мови, а бездоганно володіючи угорською, став позаконкурентним в Україні перекладачем з угорської поетичної класики — Шандора Петефі, Яноша Араня, Мігая Бабіча та низки інших. В моїх очах він був рідкісною людиною — вперше у моєму житті я побачив зблизька вродженого інтелігента, надчутливого до світу і водночас зовні стриманого, завжди приязного і ніколи не багатослівного.

Так ось у тому авті я застав гарного легіня з темно-синіми очима і козацькими вусами. То був Петро Скунць — він їхав провідати родину. Дорога в Карпати стелилася довга, й ті дві-три години я був вдячним слухачем, хоч ніби розмова між ними двома не стосувалася чогось особливого. Але магнетизм ішов від обох, тому й сьогодні можу відтворити кожне їхнє слово.

А невдовзі почалося моє тісніше знайомство і частіше спілкування з Петром. Восени 1969 року головного редактора «Закарпатської правди» Якова Мироновича Лавренка забрали до Києва на вищу посаду, я відразу «осиротів» — втратив щирого прихильника моїх щонедільних нарисів. Закінчувався щастливий період мого вільного кореспондентського життя. Наприкінці вересня новий головний редактор Іван Олексійович Місевра наполіг на нашому переїзді до Ужгорода — з тим, щоб я працював у складі редакції. Як заохочення — брали на роботу в «Закарпатську правду» також і мою дружину Любу.

Але, повторю, вже йшло до недоброго. Згадаймо, що «хрущовська відлига» закінчилася ще у 1965-му першими арештами і тюр-

мами: брати Михайло і Богдан Горині, Іван Світличний, Валентин Мороз, Михайло Осадчий, Михайло Косів, усіх понад двадцять діяльних українських патріотів. Друга хвиля репресій була масштабнішою і системнішою. Москва звільнила компартійного очільника України Петра Шелеста — за «толерування українського буржуазного націоналізму». Десятки свідомих українців знову опинилися в тюрмах.

Певна річ, газети, а всі вони тоді від районної до республіканської значилися як органи партійних комітетів, зобов'язувалися «затавровувати ідейні відхилення» і втрачали рештки свого традиційного загальнокультурного впливу.

Залишив редакцію Юрій Васильович Шкробинець — лицемірство було не для нього.

Михайло Іванович Бабидорич, друга сильна і глибока особистість в «Закарпатській правді», якимсь дивом домігся мого призначення на посаду завідуючого відділом культури. За ті два роки відбулося моє тісніше знайомство з творчою інтелігенцією Закарпаття — артистами, художниками, прозаїками, поетами і, певно ж, із Петром. З цієї ж причини я потрапив під нагляд — газета, попри свою примусову заідеологізованість, залишалася бодай умовним інтелектуальним і культурним осередком.

Якогось-то дня запросив мене на «неформальне» побачення працівник обласного управління КДБ, — він здається, вже був полковником, Михайло Михайлович Дзямко. Я вже був знайомий з ним раніше: обидва, він — від своєї «контори», а я — від редакції, їздили на суди-судилища над непокірними єговістами. Михайло Михайлович справив на мене добре враження — спокоєм і відсутністю підозрілості та зверхності в очах. Тому у тій «спеціальній» розмові я не чувся загнаним у кут.

На запитання, чи міг би я написати для них рецензію на Скунцеві вірші, відповів чистою правдою: «Вірші люблю з дитинства, люблю дуже Петрові, але зовсім не маю таланту літературного критика, зовсім не володію літературознавчими категоріями і виглядав би дурним, якби взявся за це не моє діло».

Самозрозуміло, про цю зустріч я розповів Петрові, хоч його це ні трохи не здивувало — добре знав, що інакше бути не може і куди воно все йде. Коли в друкарні знищували тираж його «Розп'яття» і

свідомі друкарі встигли врятувати якусь невелику частину, Петро з цих надто дорогих примірників не пожалів один для мене.

А дуже скоро по тому прийшла й моя черга: «не так ті вороги, як добрі люди» покопирсались в моїй скромній біографії і знайшли там «серйозні ідейні відхилення» — «розповсюдження антирадянської, націоналістичної літератури». І вже навіть Михайло Бабидорич не зміг мене відстояти.

В дуже гарного поета Петра Засенка є такі рядки:

*Хто не лежав у коня під копитами,
той в небеса надивитись не міг.*

От і мені вони тоді відкрилися. Яюсь так мовби випадково все склалося — якщо у людському світі є щось випадкове. В горах, в добрій тещиній хаті за два тижні написався досить великий за обсягом цикл оповідань. Довго їх не передруковував, довго потім лежали вже видрукувані на машинці, а я все не міг зібратися з духом і комусь про них признатися. З моєї вічної невпевненості в собі й походить, мабуть, моя любов до сумного Плужника.

Але врешті хто міг бути першим читачем тих оповідань, як не Петро?

«Це треба видавати», — просто сказав він по прочитанні.

Коли це справді сталося, він рецензував моє «Високе село» в «Закарпатській правді» і у львівському журналі «Жовтень». Кожне слово з тих Петрових оцінок дуже дороге мені.

Ще ось який зв'язок між нами обома. Вже коли «Союз непорушний» став тріщати по швах і все національно живе в Україні стрепенулося в нових надіях, коли Народний рух залюднював вулиці і площі міст, і коли Петро Скунць був одним з його найпопулярніших лідерів на Закарпатті, тоді, знов волею «випадку-невипадку», я очолював редакцію нової газети «XXI вік» — демократичної, сміливої, цілком свободної у слові і думці. Й коли Петро вийшов з партії, я цій події присвятив велику публікацію у «моїй» газеті («Слід у Небі», число 7, травень 1990 року). Через якийсь тиждень телефонували мені друзі з Івано-Франківська, що бачили цю газетну сторінку на міській дошці оголошень.

Моє пояснення Петрового вчинку було просте і незаперечне, його ж сильною і гранично ясною строфою. Пішов він у партію, аби –

*За всіх відмовчати,
коли всі кричать,
за всіх прокричати,
коли всі мовчать.*

То був вчинок в душі Івана Франка, а Петро Скунець — достойний духовний син великого Каменяря з цією його мужньою настановою:

*Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить...*

Вже нехай Франко страждав від нерозумних і несправедливих нагінок, від заздрих боягузів, бо то були «темні часи». Але від таких же нагінок і заздрощів страждав Петро Скунець, наш сучасник. Чому такі люди не можуть не мати ворогів і вороженьків, не можуть не страждати, пояснення — в Кобзаря:

*Ми просто йшли, у нас нема
Зерна неправди за собою...*

Хто блукає манівцями, не любить того, хто йде просто.

*...Бути чистим — то нетрудно,
коли жити серед свят.
Бути чистим там, де брудно, —
то падлюки не простять.*

Мав красуню-дружину, люблячу і вірну, мав гарних і мудрих дітей, а в так званому «суспільстві» трагічно чувся Один:

*Даремне ревно нищите мене.
На цій Землі — усі ми діти смерті.
Мене також ця чаша не мине.
То не вбивайте, дайте просто вмерти.
Бо я ні з ким не стану на війну.
Як і не буду в когось на причалі.
Я ще сяйну, я ще колись сяйну
у чорнім небі вашої печалі.*

Він сяйнув. Усі його вірші за їхньою внутрішньою єдністю, за силою думки і почуття, за людяністю і глибоко національним світобаченням і світовідчужанням зливаються в ясний промінь — у чорнім небі нашої української печалі:

*...Моя Вкраїна в мене у крові!
Вона живе у смутку і надії,*

*вона ридає в кожній удові,
вона у кожній матері радіє!
Все найрідніше в неї перейму:
і мисль Тараса, й голос непокори...
Якщо планету вище підійму –
Вкраїна стане точкою опори...*

Колись Євген Євтушенко, один з найпопулярніших російських «шістдесятників», маючи на увазі незамінне значення надхненного Слова, котре пробивалося, проламувалося крізь мури московської імперії зла, сказав: «Поэт в России – // Больше, чем поэт ...».

України, з її немилосердною історією, це стосується передусім. Петро Скунць, поряд з навизначнішими українськими поетами-борцями ХХ сторіччя, був більш ніж поетом. Хоч і поет він – на правду від Бога.

*Джерсі-Сіті, Нью-Джерсі
США*

Павло Чучка

ПЕТРО НАРОДНИЙ

*...А де було шукати тверді,
коли в життєвій круговерті
сміття трималось на воді?
Петро Скунць*

Жоден закарпатський лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка ані Петро Скунць (1997), ані Іван Чендей (1994), ні Дмитро Кремінь (1999), ні Петро Мідянка (2012), ані Мирослав Дочинець (2014) не входять до шкільних навчальних програм з літератури і відповідно не включені до ЗНО Міносвіти України. Жодний! Мене це ображає. Чи Петро Скунць — не український поет? Чи Шевченківська премія не справжня? Чи Міністерство освіти є не українським?

Петро Скунць належить до великого міжгірського клану Скунців. По-нашому, файти. У XX столітті її найвідомішим представником став Василь Гренджа-Донський — український поет-громадянин.

Восени 1989 року Петра Скунця обрали головою щойноствореної закарпатської організації «Народного руху України за перебудову», а мене — головою виконкому НРУ. Фразу «За перебудову» сформулювали журналіст Вячеслав Чорновіл з поетом Іваном Драчем та поетом Дмитром Павличком для того, щоб приспати комуністів, бо ніби це рух на підтримку демократичної «перестройки» Горбачова. Але вже за кілька місяців назву спростили до просто НРУ або ж Рух.

В установчій конференції взяла участь мисляча публіка, серед якої багато комуністів, тобто «слугів Москви» за нинішніми мірками. Я повернув свій партквиток у міськком КПУ і похвалився Петрові, мовляв, дивися, як роблять справжні рухівці. На це одержав відповідь: «Ти не перший, бо після мене, але я також лише другий, бо першим в Ужгороді поклав свій «партбілет» професор

УЖДУ Михайло Тиводар, член Крайової ради НРУ, найвидатніший український етнограф-історик».

У 1990-х роках хвиля гуманітаризації накрила посткомуністичні країни. Лідерами своїх націй ставали творчі люди, мислителі, моральні авторитети. Наприклад, в Угорщині президентом обраний письменник-перекладач Арпад Ґонц, президентом Грузії стає письменник Звіад Ґамсахурдія, у Болгарії — філософ Желько Желев, у Чехії — драматург Вацлав Ґавел, музикознавець Вітаустас Ландсбергіс — у Литві, юрист Владимир Мечіар — у Словаччині, в Білорусі — юрист Шушкевич, а в Україні народним лідером стає журналіст Вячеслава Чорновіл в оточенні письменників та науковців з Академії наук...

На Закарпатті уособленням духу епохи чергового національного відродження стає Петро Скунць. Він це усвідомлював, але щиро зізнавався, що його покликання — це власна творчість, а тому хотів би за першої-ліпшої нагоди передати головування наступнику. Адже політика — не його справа: забагато бруду, інтриг і брехні. І несе він цей хрест, бо зобов'язаний, бо йому довірили. Але він мусить творити, бо написане — його спадок для всіх нас.

Через верховинську відвертість, ясність позиції і зрозумілість думок, як мухи біля меду навколо Петра крутилися підлабузники та заслані стукачі. Хотіли чути від Петра, що він робитиме на посаді голови закарпатського облвиконкому, якщо Чорновіл захопить владу в Києві. Петро всім обіцяв посади начальників і радників із надуманих гротескних проблем, аби лиш відчепилися.

Для тих, хто не застав Петра за життя, а знайомий з ним тільки за його творами, наголошу: Петро писав так, як говорив, а говорив те, що думав, не хитруючи і не приховуючи. Хоча його прізвище Скунць/Скундзь/Скундзя в апелятивній основі означає «прихований, таємничий», Петро ніколи не брехав.

Так і сталося, як гадалося: наступним головою закарпатського Руху став Віктор Бедь, на той час народний депутат України, а Петро редагував газету «Карпатська Україна».

У 1990-х роках на Закарпатті новою проблемою постало політичне русинство. Багатьох цікавило, наскільки ми є русинами і скільки в нас — українського. За цією дискусією ми проспали перекрашування червоних комуняк у синьо-жовтих та прихватува-

цію майна вчорашніми комсомольцями і новими бандитами-рекетирами.

Робилися гучні заяви, проводилися конференції, видавалися брошури, новинки, створювалися товариства й общества, приймалися звернення... Із нізвідки з'являлися «лідери громадської думки», котрі замість знань про генезу русинів-українців одержували агентурні завдання з гонорарами, їх виводили на телебачення, пропагували в газетах, організовували круглі столи на місцях.

Позиція Руху була однаковою тоді, як і тепер: русини — це бездержавні українці.

На пряме запитання до професора Павла Чучки, професора Михайла Тиводара, доцента Йосипа Баглая, виробничника Федора Вовканича, доцента Олексі Борця, інженера Федора Мишанича, економіста професора Івана Мешка, поета Петра Скунця «Ви русин?» відповідь була однакова: «Так, я русин, бо я — українець».

Чому ж тоді так нелегко пробивається ідея української незалежності на Закарпатті? Бо вона трималася на громадських засадах, у вільний від роботи час, власним коштом людей, в обстановці гіперінфляції, коли щоденне виживання відсувало на задній план стратегічну мету — національна незалежна Україна. Ми були на 100% праві, і тим уже заважали бюджетній номенклатурі з силовиками розхапувати, що погано лежить. Ідейні громадяни завжди незручні.

Вирізьблене на мармуровій дошці прізвище Петра Скунця ще за його життя вперше з'явилося у 2002 році. Дошка з прізвищами меценатів прикріплена на пам'ятнику Едмунду Егану, відкритому в тому році за участю Віктора Ющенка і «Нашої України».

Петро Скунець був співорганізатором перевидання праці Е. Егана «Меморандум...», автором передмови «Там, де Егана тінь...» і редактором перекладу, зробленого письменником Юрієм Керекешем. Збором коштів, друком і поширенням займався я разом із І. М. Свереняком, дипломатом, полковником міліції у відставці. Книжка вийшла самвидавом тиражем 45 тисяч і підготувала громадську думку до появи оригінального пам'ятника на трасі Київ-Чоп під Лазьким берегом.

Автори пам'ятника — скульптор В. Олашин та архітектор В. Ганзел. Петро Скунець неймовірно серйозно поставився до відродження пам'яті про Едмунда Егана серед закарпатців. Як верховинець із Між-

гірщини Петро з дитинства чув розповіді вдячних селян до рятівної «Верховинської акції», організованої цим австро-угорським урядовцем. Скунць пояснював усім, особливо ужгородцям, що означає наш запізнілий жест шани цьому великому чоловікові, котрий загинув за покращення умов життя бідних закарпатців. Нині думаю, що Еган і Скунць дуже схожі за відданістю справі, якою займалися.

Петро Скунць володів блискавичною реакцією, думки формувував афористично, а гострим гумором збивав з ніг. Ось мій найвеселіший спогад. Якось у редакції газети «Карпатська Україна» (а це було в будинку жупанату, в приміщенні обласної Спілки письменників поряд зі Спілкою художників) зайшла суперечка про давнє гасло патріотів «Борці за волю не вживають алкоголю!».

Розпочав тему фізик Олекса Борець. Зійшлися на тому, що серед інтелігенції ні медики, ні освітяни, а тільки творчі люди, художники разом із письменниками найбільше зловживають гостинками, фуршетами, презентаціями з продовженням у буфетах, у майстернях, за гаражами і на роботі. Було весело спостерігати, як нервово закурилися члени редколегії літератор Степан Пойда, журналіст Іван Мокрянин із Міжгір'я, поет Володимир Пішко з Волівця... І тут Петро випалив про свого начальника і тодішнього голову місцевої письменницької організації Василя Вовчка:

«Іде Вовчок повз кабачок.

Повз кабачок? То не Вовчок».

Дискусія на цьому вичерпався. Митці здалися.

Про життя таких рідкісних людей, як Петро Скунць, кажуть: «Важко плисти проти течії, особливо у сірчаній кислоті...» Але Петро доплив достойно.

І на завершення конкретизую цитату Петра Скунця у заголовку про сміття на воді, бо вона є світоглядним постулатом у спадщині нашого Петра Народного.

У морі життя зустрілися разом

Лайно паскудне із алмазом

Алмаз одразу впав на дно,

А зверху плавало лайно.

Тут запитаннячко одразу:

Ким хочеш стати –

Лайном або алмазом?

Василь Шершун

З БЛАГОСЛОВІННЯ ПЕТРА СКУНЦЯ Я СТАВ РЕЖИСЕРОМ

Життя наше складається з монотонних буднів. Яскраві події різнобарвляють цей плин і спонукають осмислювати буття, відшукувати власне місце у людському вирі. Ніхто не народився, щоб прожити сіромахою. Веселки у небі час від часу зринають для всіх. Та не всім вдається їх побачити, натішитись...

Я дякую долі, що з дитинства моє життя наповнилося особистостями — носіями саява, потужних величин різних напрямків діяльності. До них вабило магнітом! І список таких неординарників дуже великий.

Ужгородська середня школа № 6 по-материнськи мене пригорнула. І повела стежинами до магістралі з шаленим рухом. Не тільки уроки висококласних вчителів були цікавими, але й позашкільне життя насичене гуртками, секціями, читальнями бібліотек, походами на природу, конкурсами, виступами, олімпіадами і багаточисельними зустрічами в шкільній актовій залі з відомими людьми краю.

Я навчався, здається, у п'ятому класі, коли до нас завітали літератори Іван Чендей, Юрій Керекеш, Петро Скунць.

Директорка школи Єва Іллівна Іванова представила кожного, ми гаряче аплодували, бо чули про них, а от наживо бачити постатей з обласного Олімпу не доводилось.

Без поспіху всілися письменники за довгий стіл, з портфелів підіставали книжки, папери. Ми, затамувавши подих, пильно вдивлялися в їхні обличчя. Вивчали довге волосся Івана Чендея і пишні непокірні вуса, чорні, мов сажа, Петра Скунця. Важили і окуляри, що у всіх трьох опинилися на перенісці, щойно почали гортати свої книжки.

Петро Миколайович одягнув з такими товстими лінзами, що за ними й очі сховалися. Заворожувало перешіптування між трійцею. Додавало загадковості.

Першим тримав слово Юрій Керекеш. Говорив лагідно, інформував про письменницьку організацію, а потім перейшов і до книжок, які на той час побачили світ у друкованому варіанті. Виступ був не дуже тривалим, але до книжок хотілося вже підібратися і торкнутися рукою...

Другим виступав Іван Чендей. Склалося враження, що його погляд, мов крило чайки, плаває над нашими голівками. Це був погляд у далечінь, і, мабуть, у себе. Таке цікаве поєднання! Ми почули уривки з доробку автора, нам вони припали до серця. Це ж для нас такі відомі люди читають свої твори!

Останнім виступив Петро Скунць. Наймолодший, але по тембру голосу, по посилу, виглядало, що він — найпоказніший. Про себе багато не розповів, але прочитав таких віршів, що вони запам'яталися мені надовго.

Ми гаряче плескали в долоні. Так кортіло постояти поруч з великими, але директорка від нашого імені коротко подякувала, бо виявилось, що письменники в іншому місці мають наступну зустріч.

Збудженим прийшов додому і похвалився батькам, з ким ми зустрічалися. Навіть сусідам похвалився. Розказував, що це велика удача!

Хвалився і в театральному інституті, куди вступив на акторський факультет після школи. Хоч і до Київського театального інституту імені Карпенка-Карого столичні майстри пера навідувалися частенько, у своїй бібліотеці бережу книжку Олеса Гончара з його автографом. Алі те шкільне враження ніхто не перевершив.

Хіба я міг мріяти, що невдовзі з кожним із цих майстрів слова буду співпрацювати? А таке трапилося!

У 1981 році я став актором Закарпатського муздрамтеатру. По-заду був досвід роботи у Київському театрі драми і комедії, служба в армії, акторство у Житомирському драмтеатрі. Вийшов з репетиції на площу Театральну, а там... Петро Миколайович Скунць веде бесіду зі старшим за себе чоловіком. Обидва у капелюхах, з цигарками. Та коли я потрапив їм на очі, вони швидко розпрощалися, і Петро Скунць направився до мене.

Простягнув руку:

— Я — Скунць, поет. А ви — актор Шершун?

— Так, Василь Шершун.

— Хотілося з вами порозмовляти. Маєте час?

— Маю.

— То десь присядемо чи на ногах?

— Можна і на ногах. А я вас пам'ятаю ще зі школи!

— То я такий старий? — і потішно розреготався у свої вуса, а потім закашлявся. — Давній я лише на вигляд. А так ще ого-го! — Закурився.

— Та ні, ви не дуже змінилися... — почав я виправдовуватися.

— Я — не дівка. Що маю, з тим і гуляю!

— Так.

— Чого я тебе хотів бачити... Ми з Віталієм Дворциним (Знаєш його? Режисер) вже давно робимо спробу інсценізувати «Гордубала» Карела Чапека. І ніяк. Чув, що ти щось пишеш. Може, візьмешся зробити п'єсу? — і пильно-пильно вперся очима в мене. Таке враження, що розпочав сеанс гіпнозу.

Я здався відразу:

— Можна спробувати.

— Ми вже пробували з Дворциним. А ти візьми і напиши. Ще й постав на сцені!

Домовилися про перегляд їхніх спроб. Через кілька днів, освіживши у пам'яті сюжет роману, отримавши версії інсценізації, взявся за свою. Робота йшла хутко, через два дні вже звітував Петру Миколайовичу, що п'єса готова.

— Ого! Так швидко?

— Ось.

Забрав рукопис із собою, тримав тиждень, а зустрівшись, оцінив:

— Добре, суть «Гордубала» передав. Молодець! Коли приступаєш до постановки?

— Петре Миколайовичу, у театрі є три штатні режисери, у них плани на кілька років. Куди мені?

— Ти за те не турбуйся. Я з директором домовлюся.

— Але, якщо ставитиму, мені будуть потрібні пісні, що підсилюватимуть дію. А для пісень необхідні тексти. Ще й композитора треба...

— Тексти напишу я, а музику — Віктор Теличко. Подумай, хто оформить виставу.

Через кілька днів мене запросив до свого кабінету директор:

— Я чув, ти п'єсу написав?

— З подачі Скунця.

— То став.

— Але...

— Візьми художника Сергія Маслова, хай робить декорації. Наказ буде видано завтра. Тільки запропонуй ідею.

— Гаразд, — я щасливий вилетів із кабінету.

Робота закипіла. Вірші писалися на квартирі у Петра Миколайовича. Майже при всіх творчих моментах пощастило бути присутнім. Писалося, переписувалося, погоджувалося, викристалізовувалося... На старенькій машинці. А в один сонячний день Петро Миколайович спитав:

— Хочеш, поему «Рух» почитаю?

— Хочу!

Зібрався, зосередився і почав басити. І враз надворі здійнялася буря — вітер, блискавиці. З набережної прилетіли на проспект Свободи, під вікна будинку, в якому ми знаходились, гілля тополі... Поет ніби не помітив цього, рішуче читав. Поема не маленька, але як тільки останні слова тексту були вимовлені, колотнеча надворі припинилася. Я був приголомшений цим дійством — і тим, що відбувалося у кімнаті, і тим, що — назовні.

Музика Віктора Федоровича створювалася легко, як і декорації Сергієм Миколайовичем. Артисти репетирували заповзято, вистава пройшла на «ура».

Ось уже 30 років «Гордубал» тримається у репертуарі театру. Нині у третій версії під назвою «Білий нігер». Змінювалися виконавці, декорації, тексти, але суть залишилася. Благословенна Петром Миколайовичем невмируща праця!

Ми з цією виставою гастролювали у Києві і Львові. Грали її і на Мукачівщині, де розігралась трагедія, описана в романі Чапека.

Мені сподобалася співпраця з Петром Миколайовичем, і до постановки своєї п'єси «Сексуальні ігри під Чорним сонцем» я знову попросив поета написати вірші. Він погодився.

Тож у вибраному Петра Скунця «Один» є чимало віршів, які були створені для моїх вистав.

Дружба на творчій основі зародила в Петра Миколайовича бажання, щоб його 50-річний ювілей у театрі «Бавка» ми провели вдвох з моєю дружиною Тетяною, актрисою театру. Тетяна Григорівна читала поезію Петра Миколайовича зі сцени. І під час звітнього концерту мистецьких колективів Закарпаття на сцені столичного палацу «Україна», в якому брали участь понад тисячу виконавців, а зал вміщає близько п'яти тисяч глядачів, заворожила їх поемою «Гори в шинелях». Про це є згадки в тогочасній пресі.

Петра Миколайовича на білому світі немає, але творчість поета спонукає і далі бачити неординарність його мислення, красу письма. І Закарпатський академічний український музично-драматичний театр імені братів Шерегіїв в ювілейний рік його 80-ліття поставив першу виставу за поезією Петра Скунця, яка називається «Один». Автором і режисером постановки випало бути мені, і це для мене велика честь і вдячний обов'язок перед пам'яттю видатного українського поета і мого старшого побратима Петра Миколайовича Скунця.

*Фрагмент ілюстрації до книги П. Скуня «Один»
роботи В. Скакандія*

III. ІНТЕРВ'Ю З ПЕТРОМ СКУНЦЕМ

Василь Нитка

ПЕТРО СКУНЦЬ: «НЕ ЧЕКАТИ РАЙДУЖНИХ ЗМІН»¹

Вісімнадцятирічним, чверть століття тому, Петро Скунць писав у своїй першій збірці, яку тепло вітав Микола Бажан —

*Я мрію, щоб кожен рядок
Наснагу тайв і щедроту,
Як свіжого хліба шматок,
Присолений краплями поту.*

За двадцять п'ять років праці в красному письменстві автор залишається вірним собі і читачеві, для якого вихід у світ кожної з восьми Скунцевих збірок був подією і виявом високої духовності. А крім віршів, поем, балад, перекладів, мініатюр, гостро актуальної публіцистики, були й критичні статті, кіносценарії, участь у святах радянської поезії за кордоном, батьківська допомога початківцям... Була та висока напруга рядка, що піднесла П. Скунця до рівня сучасних відомих поетів України. Він — лауреат обласної премії ім. Дмитра Вакарова.

І ось нещодавно секретаріат ЦК ЛКСМ України затвердив рішення журі про присвоєння літературної премії ім. Андрія Малишка 1986 року Петрові Скунцю. За добірку поезій, опубліковану в журналі «Дніпро» (№ 2, 1986), а також за твори активної громадянської тематики попередніх літ.

Петро Миколайович, колишній працівник «Молоді Закарпаття», й нині залишається одним з найактивніших і жаданих авторів-письменників нашої газети.

— Найперше, Петре Миколайовичу, щиро вітаємо Вас із високою відзнакою й водночас прагнемо почути спростування того, що, мовляв, належите до малодрукованих поетів, а, може, шанувальники поезії хотіли б частішої з'яви Скунцевих книг!

¹ Скунць П. Не чекати райдужних змін / Інтерв'ю вів В. Нитка. *Молодь Закарпаття*. 1987. 15 січ. С. 3.

— Книжку треба робити так, щоб вона не була розпорошена на окремі вірші, а щоб мала свою лінію, сюжет, розвиток, щоб поезії разом становили спільний задум.

Книга для мене — продумана система. Я довгі роки працював редактором видавництва «Карпати». І можна спитати моїх авторів: вони завжди знали, що укладання книжки — теж робота. Я радий, що не без мене починали друкування своїх творів Віталій Колодій, Степан Пушик, Василь Вароді. Хоч успіх їхній — це заслуга не моя, а їхня.

А щодо мене... Маю завершений цикл віршів про природу, який з'явився паралельно з роботою над книгою «Зелені перлини» (у співавторстві з В. Комендарем та М. Гнатюком, «Карпати», 1986 р.). Це цикл, де стосунки людини й природи не просто оспівані, а показана залежність людини від природи і небезпечність того погляду, коли природа є начебто придатком для людини, її майстернею, як раніше вважалося.

У перспективі хотілося б завершити книгу притч, яку я задумав досить давно, — будуть переосмислені по-сучасному народні притчі, в першу чергу записані І. Сільваєм, письменником з минулого, але потрібним для сучасності. Там будуть і ті, які видумав я — свої, суто авторські, відшукані у нинішньому житті.

Продовжую роботу над книгою поем. Хоча за одним підходом написати її важко — нелегко уникнути самопереспівування, якщо інтенсивно працювати. Намагаюся розряджати цю роботу перекладами з інших мов. А найперше — завершити переклад закарпатських віршів відомого російського поета Семена Гудзенка.

А щодо малодрукованості погодитися не можу. Якщо так і було, то не з моєї тільки вини. Майже десять років (після поеми «Розп'яття») моє прізвище взагалі не згадувалося на території Української РСР.

Біди являться водночас. Протягом двох років померли батьки, і мені було зовсім не до того, щоб ублажати начальство обіцянками, ніби я виправлюся. І все ж таки у 1983-му році вийшла збірка вибраного у видавництві «Дніпро» «Сейсмічна зона», у 1986-му в харківському видавництві «Прапор» опублікована книга комі поета Ананія Розмислова в моїх перекладах «Зоряниця», побачила світ у «Карпатах» книга «Вітер з полонин», де я переклав збірки

чеських поетів Ярослава Затлоукала «Вітер з полонин» та Станіслава Костки Неймана «Карпатські мелодії».

Спільно з молодим режисером В. Дворциним підготував і здав до Закарпатського муздрамтеатру інсценізацію роману видатного чеського письменника Карела Чапека «Гордубал» з життя Закарпаття 1930-х років. Були публікації в журналах «Дніпро», «Київ», «Вітчизна», у багатьох літературних збірниках, зокрема, виходили мої твори багатьма мовами народів СРСР, угорською в будапештській антології світової поезії, друкувався в ЧССР, Болгарії, Німецькій Демократичній Республіці. Виступав на сторінках журналів та газет з публіцистичними творами, дослідженнями творів побратимів по перу. Немало сил було віддано підготовці альбому «Закарпаття», який має вийти у видавництві «Мистецтво».

— Ви завідуєте чи не єдиним при обласних організаціях Спілки письменників України кабінетом молодого автора і віддавна причетні до проведення зльотів творчої молоді...

— Зльоти проводилися в області регулярно раз у два роки. Останнім часом було пропущено якийсь період. Думається, за рахунок скорочення масовості таких заходів і на вивільнені кошти варто продовжити їхню тривалість. На зльотах майже не виявляємо нових творчих сил. Для цього знаходимо простіші шляхи. І сумніваємося, щоби були в області помітні молоді таланти, про які не знаємо. А якщо такі є, до їхніх послуг і кабінет молодого автора при нашій Спілці, і літературне об'єднання при «Молоді Закарпаття» ім. Д. Вакарова... Та й на перший раз не обов'язково їхати в Ужгород, можна скористатися звичайною поштою. Справді талановиті твори непоміченими не залишаються. Гадаю, доцільно, щоб обком комсомолу відряджав у райони досвідчених письменників, але щоб райкоми наперед знали і підготували людей.

— Ви давно входите в журі по присудженню обласної премії ім. Д. Вакарова. Останнім часом нею частіше відзначаються колективи, аніж окремі автори. Яка Ваша думка?

— Настав час, по-моєму, переглянути положення про обласну премію ім. Д. Вакарова, щоб нагороджувати нею конкретних людей за конкретні твори, а не цілі колективи, які часто бувають нестабільними, розпадаються або старіють, і вчорашнє досягнення зовсім не належить людям, які нині представляють колектив. Або

ж узаконити присудження двох премій — колективу і людині. Щоб творче змагання йшло не по різних напрямках, а на рівноцінних началах: колектив і окремий митець. Словом, треба узгодити положення про премію ім. Д. Вакарова з положеннями про інші премії в галузі літератури та мистецтва.

Нещодавній пленум Спілки письменників України, де звітувала Закарпатська організація, докоряв нам якраз за надмірну опіку молодих талантів і за надмірну масовість, яка в мистецтві себе ніколи не виправдовувала. Мусимо зважати на природний закон, що талант — це все-таки рідкість. У літературі теж є самодіяльні таланти, які не можуть претендувати на професійність. Але цього не хочемо помічати; і з кожного, хто пише, пробуємо виростити літератора. Недавно писала «Литературная газета», що в літературі вже час відділити аматорство від професійного мистецтва, як це зроблено а інших його видах, тоді й не будемо до любителя йти з найвищими вимогами, критикувати його з позицій професійної зрілості, залишимо йому цілковите право займатися улюбленою справою без претензій на всенародне визнання.

— Петре Миколайовичу, кожен митець створює свій духовний світ. Якщо можна, кілька слів про Ваш власний.

— Він створюється багатьма чинниками, часто незалежними від людини. Іноді може зіграти роль те, в якій сім'ї народився, де виріс, чи своїм трудом заробив собі біографію, чи біографію йому було організовано. В одному я певен: у мистецтві ніколи не досягне чогось значущого людина, якій біографію організували. Тут не тільки успіхи, а й зриви повинні бути своїми, а не зривами того середовища, яке викохувало «талант».

Часто говоримо: таланти потрібно плекати. Як на мене, вони переплекані — від них не можна відбирати ґрунт, на якому зростають, але й зайвих добрих підкидати нерозумно. Зростання можливе лише за рахунок внутрішніх ресурсів, бо надмірне підживлення дає той же результат, що й відсутність природних умов для зросту.

— Поет і сьогодення, перебудова і поет... Як би Ви охарактеризували це поняття?

— Нам потрібно позбутися насамперед усього наносного, а це тривалий процес — часто болочий, бо зачіпає звичні, роками набуті прив'язаності. І я не дуже вірю тим, хто враз перебудувався, бо най-

частіше це ті люди, які за моєї пам'яті вже не раз перебудовувалися. І все ж перебудова, коли до неї поставитися вдумливо, для поета також назріла найперше в тому, щоб вигнати із себе внутрішнього догідливого підспівувача, щоб розбудити приспане сумління, вирватися із заколисуючої лірики і нагадувати собі та людям: світ не стане добрішим і миролюбнішим від того, що ми його таким уявляємо. Живемо в епоху, коли масштаби добра і зла стали небувалі, коли зіткнення їх чи то в самих людях, чи то між людиною і природою може призвести до втрати найвищих завоювань і природи, і людства.

Не забуду, як головний редактор видавництва бунтував проти моїх рядків:

*Я залишить боюсь нащадкам світ
Таким, як ви мені його лишили.*

Це говорилося до предків. Але головний редактор думав, що світ найкращий той, що при ньому, і міняти його не треба.

Не тільки треба, а мусимо!

Хочу торкнутися і другого боку проблеми. Обкрадаючи себе духовно, поступаючись забаганкам міщанства і бюрократизму, байдужості і особистого самозбереження за будь-яку ціну, ми духовно обкрадаємо також своїх дітей та внуків, бо позбавляємо їх непромінальних цінностей, які людина завойовувала віками, часто великою кров'ю. Спитаймо себе: чи такими нас хотіли бачити люди, які в ім'я справедливості і гуманізму йшли на барикади, ставали на захист Вітчизни? Чи виправдуємо ми своїм життям їхні жертви? Адже на жертву першими йшли найкращі, найодухотвореніші люди.

Наше життя оплачене високою ціною ще до нас. І, певне, ми спроможні заплатити посильну ціну, відмовляючись від минулих цінностей, заради життя майбутніх поколінь. Кажу про це й тому, бо і в найбездуховніші часи література залишалася совістю народу. Кажу з вірою, що такою вона й залишиться у кращих своїх виявах, не піддаючись потокам сірості, які особливо буйно хлинули в мистецтво останнім часом.

Настільки буйно, що пора подбати про надійні загати цим потокам, які здатні скаламутити все чисте в людській душі. І такі загати будуть, вони зводяться в літературі так само, як і в усьому нашому житті. Тільки не треба чекати раптових райдужних перемін. Все це ми повинні зробити самі, кожен, хто прагне людського світу...

Василь Ільницький

НЕ СУДИ І НЕ СУДИМИЙ БУДЕШ¹

Ім'я закарпатського поета Петра Скунця добре знане в Україні. А завдяки перекладам його віршів різними мовами світу — і за рубежами нашої держави. Його віршами захоплюються як істинні поціновувачі красного письменства, так і ширший загал, адже у них — квінтесенція нашого буття. Поет від Бога, з вдачею бунтаря, він без спочинку, як той Франків «дух, що тіло рве до бою», не дає нам погрузнути у трясовину байдужості. Як йому працювалося раніше і як працюється нині — наша розмова з поетом, якою ми започатковуємо нашу «Фестгалерею» визначних осіб Закарпаття.

*Був у тебе поет-будитель,
аби ти розв'язав язик.*

Спів його у твою обитель

Не проник —

чи проник і зник?

Петро Скунець, «Духнович».

— Жити на зламі суспільних формацій усе одно, що мешкати у квартирі, де йде ремонт. Я аж ніяк не хочу принизити праці хлібороба чи комерсанта, але все ж на людей творчої праці такі метаморфози у суспільстві впливають найбільш відчутно. Вам особисто коли жилося і працювалося краще?

— Я вважаю, що у нашій спільній квартирі ремонт не закінчувався ніколи. Ремонт тривав вічно: то мінялися основи, то перефарбовувався фасад — і кінця-краю тому не було. Так, у комуністичні часи письменникам матеріально жилося краще. Але яким письменникам? Тим, котрі за свою творчість не пройшли крізь ГУЛАГи, не змушені були емігрувати, котрих репресивна машина не довела до самогубства чи морального надлому. Особисто мені легко не жилося ні тоді, ні тепер. Звичайно, якби сьогодні наша влада була справді народною, якби у державі панував порядок і не було матеріального і морального злодійства — нинішні часи були б набагато кращими.

¹ Скунець П. Не суди і не судимий будеш / Інтерв'ю вів В. Ільницький. *Срібна Земля-Фест*. 1996. 25 квіт.

— **Одвічна тема поета і громадянина. Що тут сьогодні первинне? Наскільки ці поняття намагаєтеся поєднувати у своєму житті?**

— Цю тему я б не застосовував щодо усього світу. Так, вона була актуальною для Росії, на жаль, є сьогодні актуальною в Україні. Я не можу тепер повністю віддаватися лише поезії. Якщо сьогодні справі національної ідеї не служитиме письменник, то хто інший стане на її оборону? Люди, які терплять нестатки і думають, як роздобути шматок хліба, на жаль, вищими проблемами не переймаються. Завтра, можливо, це їх хвилюватиме, але завтра може бути пізно. Саме тому кожен письменник мусить бути найперше громадянином. Маємо усвідомити, що для того, аби ліпше жити матеріально, Україна повинна стати цивілізованою європейською державою. Як хлібороб, котрий засіває ниву не через винагороду, а зі свого обов'язку перед землею-годувальницею, так і майстер слова мусить дбати про збереження духовного скарбу свого народу, не очікуючи при цьому на швидку віддачу. Звісно, не так би мало бути. Кожен за свою працю мав би одержувати чесно зароблені гроші для достойного життя. Але сьогодні у нас така спотворена дійсність. І не рахуватися з цим не можемо.

— **Коли ви особисто жили у ліпших статках?**

— Я ніколи не жив у достатку. Мав негаразди з партією і мене не друкували, тому доводилося вдовольнятися випадковими підробітками. На постійну роботу також не брали, бо був неблагонадійним з точки зору комуністичної ідеології. І в ті часи, які сьогодні дехто називає благополучними, я не міг дозволити собі купити костюм, холодильник чи телевізор без того, аби не вдаватися до методу поступової виплати. Тепер живу майже так само, лише на виплату уже нічого не купиш...

— **За останній час вдалося щось видати?**

— За роки незалежності України, за яку так активно боровся, я не видав жодної книжки! Останню збірку «Спитай себе» видав ще за часів СРСР. Це була одна з останніх книжок, що вийшли у світ за державним планом у видавництві «Карпати». Одержав за неї сміхотворні 100 тисяч. Після того я, чесно кажучи, і не намагався щось видати. Ходити з простягнутою рукою попід двері так званих спонсорів — для мене важка робота, якої я не подужаю.

— Даруйте, а за що ви живете?

— Свого часу я працював редактором «Карпатської України». І хоч зарплата там була слабенька, але щось та й було. Нині ж заробляю на оплату квартири, цигарки і хліб теж редакційною роботою, але вже не в рідній газеті — вона з фінансових причини поки не виходить і не знаю, чи буде колись виходити.

— Ви говорили про пильне око КДБ. Як ви відчували його погляд на собі?

— Коли я працював редактором у видавництві «Карпати», у поле зору цього недремного ока потрапив Тарас Мельничук. Оскільки я редагував його першу книжку, а потім він устругнув поему про чехословацькі події серпня 1968 року (щоправда, рукопис до мене не допустили), мене кілька разів викликали як свідка. Другий раз за мене взялися крутіше. Це було тоді, коли арештували Миколу Руденка. Ми дружили, і буваючи в Києві, я завше зупинявся у нього в Кончі-Озерній. Коли він був уже під арештом, його перша дружина кандидат медичних наук заявила, що Руденко психічно хворий. Від мене вимагали лише одного: підтвердити цей наклеп. Знаючи, що психлікарня у ті часи була гіршою, ніж тюрма, я відмовився зробити те, чого від мене вимагав КДБ.

Щоправда, я не приховував від слідчих, що ми часто зустрічалися втрьох — з Миколою Руденком і Олесем Бердником. «Про що ви говорили?» — допитувався «опер». «Про закони діяльності Сонця», — відповідав я. Руденко справді цю проблему вивчав згодом.

Коли Руденко приїздив в Україну зі США, з усіх письменників лише Микола Сом та я зустрічали його, хоча у Києві проходило перше Всесвітнє свято української поезії і всі столичні провідні письменники були на місці. Видно, не наважувалися глянути йому у вічі.

Під час роботи редактором у видавництві ми опрацьовували рукописи авторів, що творили у часи Карпатської України, були сподвижниками А. Волошина. Після мого редагування ці твори ще «проходили контроль» всемогутньої організації. А одного дня я прийшов на роботу і дізнався, що про мене щось написало одне західне видання, тож і працювати в ідеологічній установі я більше не можу. Це було після того, як підписаний до друку роман Ю. Мейгеша «Марш людей» всемогутня організація підписати відмовилася. Я подав заяву, і мене звільнили без права працювати на ідеологічній роботі.

— **Як вам, такому неблагодійному, вдалося уникнути арешту?**

— Сьогодні це добре відомо, що одна з найбільших хвиль арештів у середовищі інтелігенції прокотилася Україною вже в середині 1960-х років. Це був період, коли закінчилася так звана «хрущовська відлига» і тоталітарний режим почав знову вдаватися до репресій. Очевидно, що й мені навряд чи вдалося би уникнути арешту. Саме у той час по закінченні навчання в університеті я мав іти на службу в армію. В ужгородський міськвійськомат надійшов запит з Києва, аби мене направили проходити службу в газеті прикордонників. Але, наскільки я знаю, з подачі тодішнього керівника Закарпатського обкому партії Ю. Ільницького мене раптом відправили на службу подаль від України — на Далекий Схід. Думаю, він знав, яка доля вготована мені, тож і розпорядився запроторити мене подаль від сфери інтересів української філії КДБ, чим, по суті, уберіг мене від арешту. На Далекому Сході тоді українських націоналістів не дуже шукали, то й Бог милував, хоча я на той час уже встиг передрукувати на машинці у міжгірській районній газеті й зберігав у себе працю В. Чорновола, інші заборонені речі, зокрема давав багатом читати «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби.

— **Люди творчої натури є не лише надто вразливими, а й нерідко заздрісними до успіху свого колеги. Чи відчували заздрість до себе? Чи заздрите ви комусь із своїх колег?**

— Почну з другого запитання. Коли брав до рук нові твори моїх колег, збагачувався написаним ними, то й сам тягнувся до праці, бо бачив, що відстаю від інших. На жаль, відносно себе відчував інший тип заздрості. Справді, у письменницькому середовищі були й нині є різні люди. Зрештою, як і скрізь. Були й відверті, скажемо так, недоброзичливці, які, аби вибити з колії чи завадити виданню вже написаного, фабрикували на мене бридкі наклепи, після яких приїздили комісії, робилися «вливання» на зборах. Опісля переключитися на поезію було ой як не легко.

— **Цього року ви були у числі кандидатів на Шевченківську премію. Ви реально розраховували на неї? Взагалі, яка «кухня» присвоєння премій?**

— На Державну премію ім. Т. Шевченка цього року мене висунули вдруге. Вперше це було зроблено, коли після довгої перерви вийшла книжка «Розрив-трава». Згодом у Спільці письменників

України мені сказали, що книжку «Розрив-трава», як і попередню хотіли пустити під ніж. У видавництві «Карпати» вже була підготовлена мотивація, за які саме вірші треба було книжку знищити. Аби не допустити цього, саме «Розрив-траву» і висунули на здобуття премії. Я не знаю, чия саме це була ініціатива: П. Загребельного чи Б. Олійника. Але мені наперед сказали однозначно: це — тактичний маневр, щоб врятувати книжку. І справді, в пресі з'явилася маса позитивних рецензій...

Цього разу, побачивши список претендентів, я відразу зрозумів, що премії не одержу, тому до результатів преміювання був готовий. Тим паче, цю книжку висували не цього, а минулого року. Але торік наша обласна організація надіслала документи до Києва запізно. Може, і навмисне, аби я не був конкурентом І. Чендею. Можливо, це й правильно. Тепер мені зателефонували, що мою кандидатуру перенесли на новий рік, і аби я готував нову збірку. Вона практично вже готова, але готувалася не для премії — пора вже вийти в світ із книжкою.

— **Але як її видати?**

— Так, це проблема, бо я не можу ходити до 20-30 спонсорів і просити гроші. Та все ж таку можливість, здається, знайшов. А премія для мене — не самоціль. Буде — буде, ні — ні. Образливими для мене є те, що премії не одержав наш земляк Михайло Кречко. Цей чоловік заслуговував її однозначно, і він просто не зміг перенести нечесного виступу проти нього на засіданні комітету його колег-музикантів.

— **На інтелігенцію покладено місію бути інтелектуальним оборонцем нації. Вона повинна бити у дзвони сполоху, коли на суспільство суне орда бездуховності й винародовлення. Пам'ятає Шевченкове «...а на сторожі коло них поставлю слово»? Чому сьогодні голос інтелігенції звучить кон'юнктурно? А де ж той оголений нерв, совість народу?**

— Як на мене, то найінтелігентнішою публікою у суспільстві є селянство. Я ніколи не чув із уст свого батька брутальної лайки, хоча він ледве вмів читати. Найвідоміші представники нашої культури походять із села. Інтелігентність як світоглядна риса найкраще проглядається у вихованні дітей. Подивіться, чим займаються діти сучасної української елітної інтелігенції? Вони, в основному,

живуть уже за кордоном, інші прилаштовані на тепленькі місця. Або ж який я інтелігент, якщо, крім російської, жодної іншої іноземної мови не знаю? Інтелігент повинен знати декілька мов. Тут ми виграсмо хіба що в росіян, бо володіємо двома мовами, а вони лише однією. Інтелігент — це людина, що сильна своїм духом. Таких людей система нищила і ростила улесливих виконавців. Тому й маємо ту ситуацію, що б'ють на сполох одиниці.

— Кажуть, що яблуко від яблуні далеко не падає, а щойно ви порушили ще одну проблему — генетичного продовження роду інтелігенції. Ваші діти успадкували від вас любов до слова?

— Мої діти дуже різні. Син Микола — природжений «технар». Він змалку любив щось майструвати, паяти, порпатися в схемах. Працює він на телебаченні й своєю роботою вдоволений. Спільного в мене з ним дуже мало, бо для мене техніка — темний ліс.

Донька Наталка має сильний потяг до літератури, до слова. Учиться на французькій філології. Чому не на українській? Рідну мову вона опанувала в рідному колі, школі, а потрібно знати ще й інші мови. Я радий з того, що, Богу дякувати, не доводилося чути нарікання на моїх дітей, що вони десь учинили непорядно. Цим я щасливий.

Підуть вони моєю дорогою чи ні? Власне, я б їм цього й не бажав. Надто клопітна, невдячна й неприбуткова справа. Для людини ж бо основне — совість. Де б ти не застосовував свій талант — будь чесним перед самим собою і людьми. Бо колись за все спитається, навіть, якщо сам себе не спитаєш.

Свого часу мені запропонували написати статтю проти О. Солженіцина, а в обмін на це пропонували зняти заборону друкуватися. Я відмовився. Знайшлися в Ужгороді люди, які навіть не прочитавши його книжок, погодилися підписати своїм іменем чужі статті, що засуджували великого письменника. Судити їх, звичайно, не моя жура, але якось відвернулося від них серце. А як же почувуються вони самі?

Готуючи нову книжку, я віднайшов у власному архіві вірш про нашого суддю-поета з тих часів, коли цькували Івана Чендея. Хотів помістити його в новій збірці. Але передумав. Не хочу злість залишати в своїй творчості. То є недобрый порадник. Сказано ж: не суди, і не судимий будеш.

Наталія Скунець

НЕ ХИТРУЙ З ЖИТТЯМ, ВСЕ ОДНО ВОНО ЗА ВСЕ СПИТАЄ

Інтерв'ю з батьком

Нічого в житті не випадково. Так і я під час канікул потрапила на роботу до прекрасного колективу «Вістей Ужгородщини». Там і надихнула мене Марія Підгорна побесідувати з батьком. Сьогодні ця розмова цінна, як ніколи. Завдяки Василеві Вароді газета «Орбіта-логос» повторно подала інтерв'ю вже в повному обсязі.

Нелегко бути дочкою відомого українського поета. Нелегко, але дуже приємно, бо щодень, повсякчас спілкуєшся з людиною, закоханою в рідний край, в українське слово. Я горджуся, що я — дочка Петра Скунця.

З дитинства обожнювала свого тата. Він був для мене всім. Не усвідомлювала ще тоді, що він — талановитий поет, але завжди за порадою зверталася до нього. Для мене він — чи не найрозумніший.

Кажуть, що, дорослішаючи, ми віддаляємось від батьків. Але досі люблю поспілкуватися з татом. Єдині суперечки у нас через кросворди, до яких після нього я вже можу не братися. Тому й забираю спершу собі, а потім він дорішує до кінця.

Я вдячна татові й мамі за те, що вони мене виростили, за те, що шлях у житті дозволили дітям вибирати самим, допомагаючи тільки там, де потрібно. Вдячна батькові за те, що прищепив любов до слова, можливо, й сам того не усвідомлюючи. І перш за все хочу його спитати:

— Ким є для тебе ми, твої діти? Чи не розчарували в чомусь? Якими ти хотів би нас бачити і якими ми є?

— Ким ви є для мене? Та це ви, мабуть, знаєте самі: всім на світі. Після того, як я втратив батьків, я втратив і багато обов'язків. Подбав про те, щоб їм пам'ятник поставити довговічний, і тепер хіба

що можу на могилу прийти, та й це не їм потрібно, а мені. І от задумуюся іноді, як вони, люди від землі, без жодних шкіл, любили своїх дітей. Малими не знали ми навіть, що вони нас люблять. А, між іншим, як у мами померло п'ятеро дітей, вона все життя щопонеділка постилася за нас, котрі zostалися жити. Постилася навіть, коли тяжко злягла на довгі роки.

Фанатиками релігійними батьки мої не були, але навчили нас і молитися, і Божих заповідей. Здавалося, не шкодували, бо змалку до роботи прилучали. Спершу — маржину пасти, а потім — і до важкої: косити, ліс прочищати, каміння дробити для доріг. Тож і я сам намагався, щоб ви по можливості літо проводили на селі, пізнали бодай ази селянського труда. Але залишається в силі народна мудрість: «Малі діти — мала жура, великі діти — велика». Я свої найкращі літа прожив, хоч й не завжди вони були гарними, а для вас хочу одного: достойного людини життя. Слава Богу, ні тілом, ні розумом ми з мамою вас не зобидили, але й свободу вибору вам дали. Тепер ви дорослі, але кожна ваша невдача нас болить більше, ніж власна. Писав я колись замолоду: «Син хворіє, а матір болить...» Це, виявляється, стосується й батька.

— У вірші «Мій скарб» ти говориш про два скарби: для молодих — майбутнє, а для старших людей — минуле. Як ти думаєш, який скарб дорожчий?

— На мою теперішню думку, обидва скарби безцінні, а найважливіший — це нинішнє життя. З минулого знущатися не можна, яким би воно не було, бо це дорога людства, без якої нас би просто не було. Недарма сказано: «Хто в минуле вистрелить із рушниці, майбутнє в нього вистрелить із гармати». Та вже й не з гармати — зі страшнішої зброї, на знищення. Але тільки минулим жити може хіба що абстрактна історія, а не жива людина. Без віри в майбутнє людина також не може, інакше б ми не засівали землю, не вишукували нових ліків, не забиралися в космос, не творили книг і картин, не возносили, зрештою, молитву до Бога, коли нам тяжко. Але сьогодні, як ніколи, мабуть, слід нам замислитися над теперішнім своїм життям. І життям свого ближнього. Бо майбутньому як поганському божку ми завжди приносили величезні жертви, зовсім не дбаючи про кожную людську долю в цю мить, яка не повториться ніколи, під цим сонцем, яке не всім засвітить завтра.

Чим старшою стає людина, чим довше в неї минуле і коротше майбутнє, тим цінніший цей, саме цей день, дарований Богом, бо іншого не може бути.

Хоч і трудні тепер часи, я їх не проміняю на жодні, бо відчуваюся вільним.

— У твоєму вірші «Вікно у ніч» є такі слова:

*Які ж безглузді вигадки старинні
Про безтурботні молоді літа!*

Чи згоден ти і тепер з цими словами?

— Згоден. У молодих турбот не менше, як у старих, тільки старим вони не завжди зрозумілі.

— А ось у твоїй першій збірці, тату, є вірш «Встає світанок». Мою увагу привернув такий вираз:

*Встає над рідним краєм
Світанок майбуття.*

Яким ти тоді уявляв своє майбутнє? Яким уявляєш його зараз? Що змінилось у твоїх поглядах на життя?

— Тоді я уявляв майбутнє мало не безхмарним. І на це були підстави. По війні все-таки життя після перших жорстоких ударів колективізації почало входити в більш-менш рівне річище. Припинилися повальні репресії, черги за хлібом не тільки зникли, а й кожен міг собі купити шмат хліба насущного, настільки він був дешевий. За моє навчання у восьмому класі мої батьки ще платили доступну суму, а в дев'ятому я вже вчився безплатно. Та що там казати: ніхто з моєї родини не міг за жодного з режимів здобути пристойної освіти, а я, наймолодший у сім'ї, міг собі дозволити навіть вступ до університету. До речі, у всіх їдальнях міста хліб був задаремний. Не вистачає стипендії — береш дві склянки чаю, сідаєш за стіл і, як ми казали, «беруєш хлібом». Здавалося, й далі життя буде йти по висхідній. А як живуть при капіталізмі — ми сном-духом не відали. Та не буває щось із нічого. Соціалістична система господарювання виявилась затратною. Розкрадання держави (що триває й тепер) стало також нормою життя. Одні робили, інші розподіляли, і розподіляли часто те, що існувало тільки на папері. За все треба платити. За безглузду віру теж. От і платимо. І ми цього заслужили сповна.

— Колись ти уявляв своє життя безхмарним. І саме в такий час у нас з'являються різні мрії. Чи була вона в тебе і чи досягнув ти її?

— Я більше досягнув, як хотів. У дитячі роки верхом моєї мрії було стати вчителем, а я став письменником. У зрілому віці мрія моя зовсім здавалася недосяжною — своя українська держава. От і маю її. Тепер з'явилася мета нова — щоб ця держава зажила гідним життям серед цивілізованих вільних народів. Доживу чи ні, але вірю, що діти мої доживуть.

— Мрії мріями, але всі знають, що життя — важкий урок, який ми учимо всі свої літа. Чому воно навчило тебе?

— Життя мене навчило одного: не хитрити з ним, бо все одно воно з тебе за все спитає. Де сьогодні дуті генерали від літератури типу Марковича, Корнійчука? «Брехнею світ пройде, а назад не вернешся» — не сьогодні це сказано, а дійсно на всі часи. Спочатку збрешеш людям, а потім не зчуєшся, як почнеш брехати собі. І все — тебе нема. Ні в минулому, ні тепер, ні в майбутньому.

— А скажи мені, будь добрий, яка подія була найяскравішою у твоєму житті?

— Дві: день народження сина і твій.

— У тебе багато віршів про кохання. Яку ж роль у твоєму житті відіграли жінки, зокрема наша мама?

— Багато з моїх ранніх віршів про кохання були скоріше його чеканням, аніж щасливою реальністю. Був я не в міру соромливим, тож ініціативи не виявляв, та й крутився завжди серед старших людей, у тому числі й жінок. То в університет прийшов шістнадцятирічним, коли 80% студентів набирали зі стажем, то на видавничій роботі працював, де молодих майже не було, а вже про Спілку письменників нічого говорити: то була організація, як Запорізька Січ: у нас на Закарпатті жінок-письменників взагалі не було. І все-таки жінки, з якими мене зводила доля, були до мене надзвичайно прихильні.

Бували й такі, що полювали за мною. Професійним письменником я став рано, ще студентом, у 20 років, тож деякі жінки гадали, особливо перед розподілом студентів по робочих місцях, що життя з поетом — суцільна пісня. Знали б вони!

Одружився я не у «вищому світі», де було багато фальші і зневаги до селяків, а в гірському селі Верхньому Бистрому. І не помилився. Звичайно, були в нас із твоєю мамою конфлікти, без цього в сім'ї не буває, але в найтрудніші хвилини життя, навіть коли мене

витурили з роботи без будь-яких перспектив на професійний заробіток, твоя мати старалася згладити мій конфлікт із властями своїм показним оптимізмом. Ніколи мене не штовхала на зраду своїх принципів заради заробітку. Та й сьогодні вона така: фактично тягне на собі сімейну ношу, а я хіба що підсобник.

— У вірші «Найдорожче» ти пишеш:

Справжні друзі в негоді мені

Простягали з готовністю руки.

Розкажи мені, хто тобі справді допомагав у житті, крім мамі?

— Тут я буду коротким. У житті часто приходиться допомога звідти, звідки її не ждеш, як і удар дістаєш звідти, звідки не чекав. Але я нікому не можу виставити рахунок за те, що не виправдав моїх сподівань. Що ж, водився я з людьми, які потім пішли «вгору» — дороги наші розійшлися. Були серед моїх однодумців і такі, що злякалися, — до них теж не маю претензій, у наших умовах не просто було zostатися при своїх переконаннях. Було й просто затюкане начальство — їм тільки поспівчувати можна. Але мав і маю людей, із котрими, може, й зустрічаюся не часто, але відчуваю їхнє схвалення чи осуд моїх вчинків. Найчастіше це люди, з котрими не маєш дрібних побутових стосунків.

Врешті я над цим не задумуюся, більше караюся, що сам не вмів допомогти тим, хто вважав мене за друга.

— А як ти взагалі став поетом? Що послужило для написання першого вірша?

— Наскільки пам'ятаю, спонукала мене сама література. Здається, то була балада Лесі Українки «Русалка». Мені чомусь уявилося, що можу написати не гірше. Написав щось про любов — зі стріляниною, трупами. Словом, щось несусвітнє, про що не мав зеленого поняття. Відповідальність за слово й саме почуття слова прийшли пізніше. Для цього довелося багато прочитати, а читав я все підряд, що міг знайти в бібліотеці в Міжгір'ї, без жодного вибору. Звичайно, траплялися серед того читива й справжні книги: твори Шевченка, Федьковича, тої ж Лесі Українки. Але більше було того, що нині я називаю макулатурою. Я ще не вмів співвідносити літературу з живим життям, мені був цікавий сам процес читання.

Своїх віршів я нікому не показував (соромився), однак надіслав цілий зшиток моїх писань у Закарпатське обласне книжково-газетне видавництво з надією на свою збірку. Збірки, звичайно, не вийшло, але одного вірша надрукували в альманасі «Карпати». То був «Старий дідусь посивілий». Мова в нім була про дідуса, якому допомагають піонери. Теж вигадка, бо ніхто з наших піонерів дідусям не допомагав, у кожній родині вистачало роботи для дітей, і навіть у школу відпускали, особливо восени й навесні, з тяжким серцем, часто не без погроз батькам з боку вчителів.

— Ти маєш кілька віршів про Тараса Григоровича Шевченка — великого генія людства. Ким він є для тебе? Чого ти навчився від нього?

— Шевченко для мене не просто поет, а й совість нації, її дух, а коли задуматися — то й творець української державності, якої не було ще наяву, але вона вже існувала духовно.

Не знаю, що я навчився від Шевченка, але вчився завжди і вчуся досі. Хоча головна його наука — жити, як писати, а писати, як жити — що мало кому з письменників вдавалося.

— Найулюбленіший мій вірш із твоїх поезій — «Краса». Але невже доля краси така гірка?

— Краса людська — як і краса квітів: поки ніхто її не бачить, квіти цвітуть, скільки їм на це дано часу, та коли побачить їхню красу людина, захоче перенести у домашню вазу, щоб тільки її тішила.

Люди ж самі прагнуть винести свою красу на люди, і це часто закінчується сумно.

— У своїх віршах ти пишеш і про військову службу. Що для тебе було найважчим в армії? Можливо, туга за рідними Карпатами?

— Я служив в армії вже після університету, і найважчим для мене було терпіти самодурство нижчих чинів і показну турботу офіцерів про своїх підлеглих. Служив я в авіаційному полку. Відслужив тільки рік — курсантом, і в нас не було того розгулу самочинства, що є в армії тепер: всі офіцери мали вищу або середню технічну освіту. Та все ж армія єсть армія: перетворення людей у безсловесну покірну скотину. Я це тяжко переживав і не без конфліктів з начальством. З деякими офіцерами до кінця служби здружився, навіть гостював у них дома. А з солдатами-однокашниками я жив безконфліктно.

А туга за Карпатами теж була немала, бо служив я аж на Далекому Сході — у Приморському краї. З сумом проводжав сонце вранці додому, на Закарпаття, куди воно прийде через 8-9 годин.

— **Татку, читаючи твою поему «Розп'яття», я ніяк не могла і не можу збагнути, як так сталося, що книга була пущена під ніж?**

— Щоб це зрозуміти, треба знати тодішню ситуацію. Після певного підйому державні діла знову пішли на спад, тож почали шукати ворогів, а точніше тих, хто все бачив і не боявся сказати. Заарештували за книгу «Інтернаціоналізм чи русифікація» Івана Дзюбу, а на Закарпатті власті зчинили шабаш навколо повісті Івана Чендея «Іван».

Я працював тоді у видавництві, і наша редакція художньої літератури дозволяла собі більше, як на той час було можна. Аж до того, що в московській «Літературной газеті», де тоді було найбільше демократії, ми всією редакцією виступили проти директора, що своїм ідейним переполохом створював у колективі просто-таки психозну обстановку. Директор пішов, а друзі його в Києві zostалися. І от вийшли книги «Розп'яття» П.Скунця та «Подражание театру» Ф.Кривіна, де П.Скунць редактор. Мене викликали в Київ у Комітет преси, по-батьківськи розцілювали і почали засідання. Набір звинувачень був неоригінальний на той час: не-класовий підхід, пацифізм (заперечення всякої війни, проекція в сучасність). Особливо налягали на слова:

*Та й яка та війна без Івана,
без Івана не може війна.*

Треба зважити, що то було після введення радянських військ у Чехословаччину.

Поему я присвятив закарпатцеві-добровольцю Іванові Кубинцю, розп'ятому фашистами на території Чехословаччини. Але, крім присвяти, прізвище ніде в поемі не звучало, діяв просто Іван — нас же, східних слов'ян, часто в світі називають Іванами. Та у верхах прочитали це конкретніше: розпинають Івана — Дзюбу, Чендея? От і видали з благословення ЦК КПУ пустити тираж моєї книжки під ніж. Кривінової — теж.

— **І все ж, погодься, творчим людям жити дедалі важче, хоч і відсвяткували ми п'яту річницю незалежності України. Тому, можливо, той час кращий, ніж цей?**

— Той був гидкий, бо для того, щоб пройти всі видавничі рогатки, доводилося обдерти душу до самого дна. Доходило до того, що правки в авторський текст вносилися без відома автора, і то не завжди невинні стилістичні, а й такі, що суперечать твоїм переконанням. І самоцензура діяла: ти вже знав наперед, що це не пройде, і сам себе згладжував.

І все-таки такої маси халтурної літератури або так званої чорнухи на читача не обрушувалося ніколи. Тепер вийшли на кін масові і звичайні графомани, котрих раніше якщо й не друкували, то зовсім не з ідейних пересторог. Як не парадоксально, але цензура привчала письменників до художньої мови — не говорити істину в лоб, а доносити її через образ. Але я за цим не тужу.

Сумно з іншого приводу: українська держава віддала культуру на поталу дикому ринку. Під економічним пресом вона опинилася на грані загибелі. Хоч вихід є: оподаткувати належним чином завізну літературу і здешевити свою.

— Видно, що надія на краще в тебе не згасає. Отже, які в тебе плани на майбутнє? Чи не побачить світ якась нова збірка?

— Збірку я підготував, і тираж її вийде ще в першій половині лютого. Спасибі видавництву «Гражда». Художник Василь Скакандій зробив їй художнє лице. Це прекрасна робота митця, яка, безперечно, не просто художнє оформлення — вона має самостійну цінність, а сам художник — повноправний співавтор цього небуденного видання. Як і видавництво, котре доклало до нього справді немало творчих зусиль.

Я включив до збірки ті вірші, які, гадалося, ніколи за життя не видам. Довів я до пуття і деякі свої чернетки, до яких уже не думав повертатися. Нові, вже писані на свободі вірші, теж склали солідний розділ. Але про видання говорити боюся. Хто знає, чи кошти, потрібні для такого об'ємного видання, знайдуться в тих, хто мені несподівано прийшов на поміч. Але надію мені подали. *(Мова йде про збірку «Один», видану мізерним тиражем у 1997 році без художнього оформлення; вдруге ця збірка видана видавництвом «Два кольори» у 2000 році — авт.).*

А про всяк випадок готую і невелику збірку, яка може знадобитися освітянам. Будуть там поезії про Шевченка, Франка, але головне — про наших закарпатських подвижників культури, аж до сучасних. Хоча й не знаю, кого таке видання зацікавить.

— Усіх цікавить: чому замовкла «Карпатська Україна»? Чи є надія на її відродження?

— З «Карпатською Україною» мусило статися те, що сталося. Це була незалежна газета в повному розумінні цього слова — ні від владних, ні від комерційних структур. Кориستуючись фразеологією Леніна, ми були вільні від «грошового мішка». І хоч обходились мінімальним числом працівників, мінімальними матеріальними затратами, настав час, коли ми влізли в борги, яких досі остаточно не повернули і вже навряд чи повернемо, бо виросла пеня. Та й, чесно кажучи, неспромога вже було ходити з простягнутою рукою по підприємствах, просячи на газету, коли ті й самі ледь зводять кінці з кінцями. Щодо комерційних структур, які могли взяти на себе матеріальне забезпечення газети, то й тут залишається в силі народна мудрість: «На чиему возі їдеш, того пісню співай».

Питання про відновлення «Карпатської України» поки що висить у повітрі. У кожному разі газети попереднього профілю не буде, бо на Закарпатті вже вистачає громадсько-політичних видань. Можливо, «Карпатську Україну» відновимо як літературно-мистецьке видання. А можливо, то буде видання з іншою назвою. Бо «Карпатська Україна», як на мене, свою місію виконала, а конкурувати їй нині з матеріально-, інформаційно- та кадровозабезпеченими виданнями, мабуть, недоцільно.

— Що ж, незважаючи ні на що, ти прожив життя, яке дай Боже кожному. В одному з інтерв'ю з Іваном Чендеєм дізналася, що письменник вважає тебе одним із трьох закарпатських поетів загальноукраїнського значення. Кого б назвав ти? І чи вважаєш себе метром поезії на Закарпатті?

— Я не згоден з оцінкою дуже шанованого мною прозаїка. З того, що я написав, далеко не все гідне сучасного читача, а час відбере ще менше, а, може, нічого з моєї творчості не залишиться. Та й ніколи я не задавався питанням, яке місце мені належить в українській поезії. Сам я перше місце відводжу поки що Ліні Костенко (із сучасних). Але все це умовно: поезія — не спорт, не змагання, хто кого переможе. Великий талант чи менший — це від Бога дано. Важливо, аби даний Богом талант чесно відробити, не використати на догоду злим силам. Шкода тільки, що й дане мені Богом я

сповна не відробив, часто заради сякого-такого заробітку брався за роботу, яка б обійшлася без мене.

А щодо метра — де-де, а в поезії метри просто зайві. Навіть перед геніями не можна ставати струнко, бо тоді станеш тільки тінню когось великого. А я просто робив те, що міг, і молодшим бажаю використати світ талант ошадніше. І в сприятливіших умовах, де не обов'язково бути ще й борцем.

— Що ж, дякую за те, що провів зі мною ще одну бесіду. Тим більше, що говоримо останнім часом дуже мало. Бо вдома обговорюємо здебільшого сімейні проблеми. Ми задихаємось деколи в побуті, але й далі не звертаємо уваги на оточуючих. А якщо придивитися, то навколо дуже багато цікавого, яке просто можна втратити. Тож бережімо кожен день, кожную хвилинку хоча б заради того, щоб прожити життя з гідністю і бути гідними своїх батьків.

1996 рік

Василь Вароді

ЧОМУ ЗАПЛАКАВ ПРЕЗИДЕНТ?¹

Розмова лауреата Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, поета Петра Скунця з кореспондентом газети «Орбіта-логос» Василем Вароді.

— Для доброго початку, Петре, почнімо з кінця. Не встиг ти зійти з поїзда, як містом поширилася чутка, буцім поважний державний лауреат, якому сам Президент 18 травня у Каневі на Чернечій горі руку тиснув, до ужгородської домівки, вибач, заїщем добирався.

— Я міг би заперечити, але це означало б збрехати. Оскільки з неправдою я завжди не ладив — скажу правду: чутки ці небезпідставні. Більше того, за те, що був на цілу ніч добровільно уярмлений у провідниковому купе (ні води попоти, ні попі...) ще й ціну подвійну заплатив. Як мовиться, дав на лапу...

— З цього роблю висновок, що на залізниці з радянських часів все без змін.

— Так, тут традиції живучі.

— Невже серед організаторів святкування та й твоїх київських друзів не знайшлося доброї душі, яка б і прихисток на одну ніч дала, і на зворотю дорогу людського квитка допомогла придбати?

— Скажу в риму. Були в лауреата і прихисток, і хата. Але, по-перше, не звик набридати людям (та й клунків із книжками та подарунками мав багато), а, по-друге, так додому закортіло після всіх тих пишнот і гучностей.

— Тобто до нашої вже звичної бідності і рідних волячих буднів. Але почекай: ти ж сьогодні мовби вже й не бідний чоловік. Як писав один наш ще живий класик: «У поета гроші за-

¹ Скунець П. Чому заплакав Президент? / Інтерв'ю вів В. Вароді. *Орбіта-логос*. 1997. 5 черв. С. 13.

велись». То не зроби, будь ласка, секрету з того, чи великі, бо й колеги, і читачів газет бере нетерплячка полічити копійку в чужій кишені.

— Який там секрет! Про це писалося в Президентському Указі: 10 тисяч гривень. Але на них у хаті стільки дірок знайшлося, що не завадили б ще одна-дві премії. Словом, багатієм не став, але в той час, коли інші люди копійчини на хліб не мають, гроші ці мене добряче допомогли.

— Щодо дірок. Вони є в бюджеті кожної чесної сім'ї. Це вже не дірки, а цілі амбразури, які й Олександр Матросов своїм тілом не затулив би, хіба гривнями, а ще краще — доларами.

— На жаль, не кожному на них таланить. Та тут все залежить, може, й не від розуму, а швидше — спритності та енергійних ліктів.

— Як і в літературі, коли серед письменників йшов поділ на колоритних та колокоритних. Проте ближче до справи: у нас є спільний знайомий, який після здоровкання з першим секретарем обкому партії тиждень не вмивав правої руки. У тебе не виникло подібного бажання?

— Я ніколи перед начальством не гнувся і не тремтів настільки, аби руку не мити, але дійсно Президент уперше вручав відзнаки лауреатів у такій урочистій обстановці і при такій великій кількості народу. Природно, це не могло не збентежити до глибини душі.

Я навіть сказав, між іншим, у своєму виступі: у нас є стільки національно свідомого народу, що його завжди вистачить на нормальну європейську державу.

— Однак, що тут переважало: урочистість моменту чи все ж наша, від радянщини залишкова, нездорова любов до вождів? Адже писав Василь Симоненко про стандартизовану стихійність, організовану любов.

— Щось, звичайно, завважив і від цього. Пригадую приїзди Хрущова. Тоді народ розсіявся довкруг і тільки клумби витоптав. А тут, я думав, не доповзу до гори, коли натовп прорвав міліцейський кордон у пориванні за президентською свитою. Можна було й під ногами залишитись. Справжня друга Ходинка. Нікому б і ту премію вручати.

— Кийків вистачало?

— Чого не було, того не було. М'язисті хлопці стояли пліч-о-пліч, а от кийків я не бачив.

— **Хвала Богу. Певно, Президента посоромились.**

— Сумніваюсь. Я вже око маю натреноване і впізнаю охоронців на віддалі. З радянських часів їх прийоми і звички не змінилися. Просто тепер у цю гвардію набирають таких хвацьких костоломів, яким всіляке гумове причандалля вже ні до чого. Приміром, підійшов до мене чоловік — всі груди в орденах і медалях — з проханням сфотографуватись з його хором українських ветеранів. Не дали. Чоловік мало не плакав з досади.

— **А чому заплакав Президент?**

— Не шатуй, Василю, не підганяй. Так-от, протиснувся я на один з майданчиків, дивлюсь. — Кравчук стоїть.

— **Гуморист?**

— Та ні, Леонід Макарович.

— **Ну, ти даєш! Уявляю собі: приїжджає до стольного Києва поет Петро Скунець з провінційного Закарпаття, а йому аж два президенти руку тиснуть.**

— Не іронізуй. Але Кравчука я справді чомусь пожалів, бо стояв такий самотній у цьому гаморі, мовби нікому не потрібний.

— **Не те, що на Іршавському стадіоні перед останніми тамтешніми виборами.**

— ... Мовби ніколи нашим Президентом не був і кришталевою булавою від московських генералів не відмахувався. Все розпитував, де ж то буде? Та ніхто на його слова уваги не звертав. На жаль, я теж нічим не міг допомогти. Мені внизу сказали: «Ви йдіть за Президентом». А тут, поруч, такий же, як і я, безпомічний у колот-нечі експрезидент.

— **Їй-бо, пригода — із життя великих.**

— Потім я розповів про неї у веселій поетичній компанії. Один колишній комсомольський лауреатик реготнув самовдоволено: «Так воно ж не дивно: президенти відходять, а поети залишаються». Між іншим, Кравчуків висуванець.

— **А крім Леоніда Макаровича, що найбільше тебе вразило?**

— Грандіозність, гучність, непомірний розмах цього заходу. Все відбувалося, як у добрі старі часи. У нас завжди традиції переходили у святість. Гості з інших країн, своїх з усіх-усюд понакли-

кали. Та коли б то з жиру казились? При страхітливій бідності в культурі, літературі, побутовій нужденності подібна помпезність викликає і небажані зворотні думки.

У своєму слові я прочитав вірш «Шевченківська мати», де є такі рядки:

Живе й не вмирає Шевченківська мати,
Колгоспна кріпачка, забута не раз.
Синове-поети пішли в дипломати.
А в неї zostався єдиний Тарас.

Підходили канівські жінки, прості селянки з навколишніх сіл, дякували із сльозами на очах, як ви про нас добре сказали, ми такі й далі ті ж кріпачки, тепер уже, здається, і Богом забуті. Це мене дуже зворушило.

— **І теж до сліз?**

— Чому ж, був і гумор. Можна лише приблизно прикинути, скільки коштувало це шоу, скільки книжок можна було видати, конкретної роботи зробити. В одному певний: американці б собі такого не дозволили. Коли я продирався крізь людське стовпотворіння до місця вручення, Микола Негода смикнув мене за плече: «Ото ти, Петре, у всьому винен. Що ж ти наробив?» «Не я, — кажу, — Миколо, а той, що попереду мене пішов».

— **Я вивчив напам'ять «Шевченківську матір». Ось послухай:**

*В парламенті нашім — веселі фортелі,
Та все це, між іншим, веселий парад,
бо підуть ділити шкарпетки й портфелі
Старий партократ і новий демократ.
І що їм до того при ситнім кориті,
Що десь на краєчку сумного села
В шевченківській хаті, сто років не критій,
Шевченківська мати дитя привела.*

Ці строфи нагадують мені Руденкове: «Вам треба пісню про колгоспні руки?» Тоді партократи упекли Миколу на сім років, а затим вигнали з країни. Як ти думаєш, скільки б, при можливості, відважили тобі нові демократи за цю відвертість, та ще й у присутності Президента?

— Важко сказати, бо часи не ті. Що подумали, приблизно уявляю собі. Так чи інакше, — другої премії все одно не дадуть.

— Я дивився телепередачу про святкування на Чернечій горі. Коли Президент тиснув тобі руку, ви про щось перемовлялись. Це були обов'язкові в таких випадках фрази, скажімо, про здоров'я, творчі задуми, чи?..

— Ні, Президент запитав мене: «Чому ви, Петре Миколайовичу, такий сердитий?» Там же у всіх на обличчях — артистичні усмішки, а я був серйозний і, чесно кажучи, злий після важкого підйому, ну й бовкнув: «Таке життя, Леоніде Даниловичу».

— А він що?

— А нічого. Далі все йшло за сценарієм. Президент, до речі, виголосив чудову промову. Відзначився красномовством і Володимир Яворівський.

— А ти з папірця читав?

— Василю, я ж все-таки — якийсь лауреат. Чому-чому, а говорінню ми навчені всі.

— Такі події прийнято, як правило, обмивати. Ти там вуса замочив?

— Звичайно. Може, то мені лише здалося після стількох років бідності, але на банкеті столи вгиналися. І я їв, чаркувався, проте й крамольна думка голови не покидала: аби ж то так — з ікрою і осетриною, буженинами і сирами, ковбасами і галушками, кручениками і варениками, із соусами на коньяках і тонких винах — на всій Україні, у кожній хаті, то і в урядові й лауреатські горла легше і веселіше б той шматок проходив. Бо як ти бенкетуєш, а десь голод бешкетує — й подавитись недовго.

— Благородна ти людина, Петре, але, мабуть, твої високопоставлені сотрапезники подібними сумнівами не проймалися.

— Там були різні люди.

— Леонід Данилович часом не на банкеті заплакав?

— Ні, на таких гостинах не плачуть. Та й на банкеті його не було. Там здорові, тости і таке інше. Президент не те, щоб ридма заридав, але рясну сльозу змахнув на Тарасовій могилі. Ти знаєш, що була й мала Державна премія імені Т. Г. Шевченка. Отримав її прозаїк Олесь Ульяненко. Про нього я почув дуже суперечливі думки, ніби він — божж, тобто людина, як кажуть на Україні, без кола і двора.

— То це ж справжня бомба, коли чоловік із бомжа раптом перетворюється в лауреата, хоч і малого, а все ж...

— Він вийшов на трибуну в мішкуватому костюмі, мов із чужого плеча, й так боязко і схвильовано почав говорити, що в Леоніда Даниловича аж сльози проступили.

— **Я переконаний, Президентіві боляче стало не тільки за цього чоловіка, він плакав над нашою спільною долею, над усією Україною. Ось ти, уже в літах, з досвідом, лауреат кількох премій і найвищої, бачиш — і таланти у нас є, і працювати вміємо, але чому впродовж століть нам так не таланить?**

— Мабуть, правду маєш, Василю. І хоч кажуть, що король «грає» оточення, нарешті прийшло найголовніше: державу очолює розумна, душевна людина. Упаси Боже, не для порівняння, але Брежнев рюмса, коли йому сірі московські кардинали чіпляли чергову золоту зірку. Кучма пустив скупу чоловічу сльозу над нашим побратимом і, як ти кажеш, не тільки над ним.

Мені, наприклад, це багато про що говорить. Я певен, що з висоти президентського крісла і знано, і видно так далеко, куди нашим простим смертним оком не сягнути. Так, є страхітливий чиновницький апарат, до кісток корумпована вертикаль і горизонталь, є шолудивий бандитський бізнес, непомірне злочинство, але є й надія: на Бога, на наш народ, на безсмертного Тараса. Не повважай за образу, але це його сльоза пробилась із глибин Чернечої гори і засвітилась на очах Президента.

— **Дякую, Петре, за гарне слово. Від колективу «Орбіти-логос» дозволь тебе ще раз привітати із заслуженою нагородою. В гонитві поінформувати читача про найцікавіше із свята у Каневі, ми не встигли охопити дуже важливі теми нинішнього бідкування Спілки письменників, книгодрукування, журналів, газет, ставлення до творчої громади владних структур, а тому й нашу бесіду не вважаймо закінченою.**

Сподіваюсь, рубрика «Діалоги» стане постійною відкритою трибуною для всіх, хто має що сказати нашим читачам, і насамкінець щиро зізнайся: грав на пероні духовий оркестр, коли ти зайцем вискочив із провідникового купе?

— Все було, як у вірші Василя Вароді: «На пероні зустрів захололу торішню грозу і вона ні про кого мене не спитала».

Людмила Кудрявська

ПЕТРО СКУНЦЬ: «ПРОГОЛОСИТИ БАЖАННЯ – НЕ ОЗНАЧАЄ ЙОГО ЗДІЙСНИТИ...»¹

У новому навчальному році перший урок з української мови на сторінках «Орбіти-логос» дає лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка Петро Скунець.

– Петре Миколайовичу, візьмемо, як кажуть, бика за роги. Статус української мови як державної закріплений у Конституції України, прийнятий Закон «Про мови в Україні...» Як, на Ваш погляд, виконуються ці документи?

– З цього приводу я хотів би пригадати твір Екзюпері «Маленький принц», де чоловік керував усіма планетами, сонцем і таким іншим, і коли йому запропонували: ти попроси сонце, щоб воно зійшло раніше, він відповів: «Розумний правитель від своїх підлеглих не може вимагати того, чого вони не можуть здійснити». Я думаю, так вийшло з багатьма нашими законами, і законом про мови також. Вони не підкріплені нашими можливостями.

Справа в тому, що у таких умовах, у яких перебуває тепер українська мова, без коштів, здійснити на практиці цей закон неможливо. Не мається на увазі, щоб робити якісь тепличні умови. Треба створити таку обстановку, щоб виходили нові видання, щоб з'являлися в достатній кількості і за доступною ціною нові підручники, бо в нас і досі вчать за підручниками, виданими ще в радянські часи. Крім того, їх не вистачає, навіть тих, що тоді видавалися, а нові підручники видаються погано, я вже не кажу про методичну або просто ілюстративну літературу, ту, що діти мають читати. А в школах зараз, якщо вчитель не збирав власну

¹ Скунець П. «Проголосити бажання – не означає його здійснити...» / Інтерв'ю вела Л. Кудрявська. *Орбіта-логос*. 1998. 3 верес. С. 4.

бібліотеку, часто навіть «Кобзаря» Шевченка немає. У сільських школах з цим ще гірше. А вже така література, як журнали чи видання, які ніби виходять, взагалі недоступні не тільки школам, а й усім нам. Приміром, жоден київський або харківський журнал не поступає зараз у торгівлю, в кіоски. Хіба що комерційну літературу завозять, бо хочуть заробити... З ліквідацією книготоргу, з чим наші власті явно поспішили, обірвалася давно і добре налагоджена система розповсюдження літератури, а нового, взамін цього, не придумали нічого.

Тепер, коли відкритий цілий пласт літератури, напівзабутої або забороненої в радянські часи, як твори Винниченка, Лепкого, Грушевського та інших, разом з тим залишається не відкритою для українського читача література, яка творилася за кордоном. Щось видається, але до нас не доходить. Немає системи видання, а тим більше — розповсюдження цієї літератури.

Словом, сидимо на голодному духовному пайку. А як можна говорити про досконале знання мови, коли ми не читаємо найвищих літературних здобутків? Адже мова по-справжньому засвоюється не через граматику, а через начитаність людини, коли вона не думає, як передати думку, а коли це переходить у звичку. Більше того, не тільки українська література, а навіть російська класика, яка ще недавно збирала черги передплатників та й просто покупців, опинилася на задвірках. Нам доступне тільки російськомовне читиво, яке отуплює людину.

Такими видатними перекладачами, як Микола Лукаш, Борис Тен, Григорій Кочур, Максим Рильський, Микола Бажан та іншими, давно перекладено найвищі здобутки світової літератури. Але ж викладачі навіть в університетах не мають можливості донести світову класику в її найповніших перекладах. Справа у тому, що кожна епоха повинна мати свої переклади світової класики, оскільки вони старіють набагато раніше, ніж оригінальні твори, практично з кожним поколінням. Ця думка свого часу прозвучала на всесоюзній нараді перекладачів з української літератури і, здається, висловив її Дмитро Павличко, який теж багато займається перекладами.

Хочу особливо наголосити на тому, що навіть у радянські часи розпочату добру справу ми не в змозі завершити. Так, вийшли

три томи «Етимологічного словника української мови», і на цьому справа обірвалася, хоч, наскільки я знаю, рукописи були готові. Не закінчено й видання «Української літературної енциклопедії», а вже про нові енциклопедичні видання і говорити годі... Словом, немає навіть того напрацьованого довідкового матеріалу, який так потрібен учителям. А коли до цього додати, що нема грошей на утримання шкіл і що зі скороченням педколективів кількісно збільшуються класи, то зовсім стає сумно.

Я хотів би згадати ще й таку деталь. Пішов я в перший клас у 1948 році, тобто після війни, коли в хаті не водилося копійчини. Але навіть найбідніша людина могла послати свою дитину до школи і навіть забезпечити її підручниками, настільки дешево це коштувало. Я веду до того, що і в найтрудніші часи власті, котрі хотіли забезпечити собі владу надовго, не шкодували коштів на освіту й культуру, бо без цього жодна держава протриматися довго не може.

Я вже не кажу про самих діячів науки й культури, які працюють на голому ентузіазмі і тільки тому не зараховують себе до упосліджених, як сказав би Павло Загребельний, верств суспільства, що їм соромно за державу і за себе в державі.

— **Петре Миколайовичу, а як з українською у нашому місті?**

— Не обходьмо увагою і таку нібито побутову подробицю з життя наших міст і сіл, коли ми йдемо по рідному місту і не можемо зорієнтуватися, якщо не закінчували романо-германської філології, де що продається і де що відбувається...

Колись я прожив кілька місяців у столиці ще тоді радянської республіки Латвії Ризі і, завдяки вивіскам, досі пам'ятаю, що магазин «Зівіс» — то рибний магазин, а кінотеатр «Гайсма» — «Світанок». До речі, чував я, що в Латвії навчилися завдяки чужим мовам наповнювати бюджет: за іноземні вивіски на власників закладу, установи, фірми накладається штраф. Не змінив вивіски — повторний штраф, аж поки власник не підрахує, що дешевше йому змінити вивіску...

Щось нібито подібне починалося і в Ужгороді, але ряснота іноземних вивісок переконує, що з того нічого не вийшло. Щодо ужгородських вивісок, то я ніколи не підозрював, що наші бізнесмени, найчастіше вчорашні двієчники, настільки освоїли латину,

давніогрецьку міфологію та англійський правопис, де, як відомо, пишеться «кінь», а читається «коза»...

Хочу сказати ще й про таке. Колись із здивуванням я прочитав, що після революції у військових навчальних закладах України вивчалися українська література і мова. Звичайно, в сталінські часи, а тим паче під час війни всі ці набутки були спочатку потроху, а потім зовсім ліквідовані і вже ніколи не відновлювалися. Тепер хоч і пробують ввести в армії українську мову, та витяги з військових статутів, які мені доводилося читати, не приживуться ніколи, тому що розроблені на дуже локальному матеріалі і цілком відірвані від живої народної мови, яка, хочемо ми того чи не хочемо, розвивається і з кожним поколінням в якійсь своїй частині старіє.

Коли до всього додати, що питання мови і культури загалом у суспільстві, де беруть за горло весь народ економічні біди, якось навіть соромно виставляти на першорядне місце, то цілком зрозуміло, що становище української мови як державної дуже плачевне, а щодо державності — дуже умовне.

— Петре Миколайовичу, Ви багато виступаєте у школах, вузах нашої краю, Вас запрошують на творчі зустрічі. Ви спілкуєтеся з молоддю. Як, на Ваш погляд, виховується молоде покоління, чи вміє воно користуватися рідною (або нерідною) українською? Що для цього потрібно?

— Я частково відповів на це питання. Але хотів би додати, що ми забуваємо про ще одну велику школу, яку проходить кожен, особливо в містах, — це вулиця. Не тільки про рівень викладання мови у вузах чи школах доцільно говорити, а й про культуру мови на вулиці, бо це віддзеркалює загальний рівень нашої культури.

Я народився в родині, де батько вмів лише розписатися, а мати взагалі ні дня не ходила до школи, бо змалку наймитувала. Проте я ніколи ні від батька, ні від старшого брата не чув жодного вульгарного слова, хоча і не певен, що між ровесниками вони таких слів не вживали. Зате сьогодні йду по вулиці і чую від роззяцькованих дівиць такий багатоповверховий мат, що аж вуха в'януть. Наші зусилля виховати інтелігенцію для народу, що втратив усі ознаки природної інтелігентності, тобто духовності, тепер приречені — поки людськими пріоритетами будуть не поняття честі й моралі, а пухкий гаманець.

— Петре Миколайовичу, Ви — лауреат Державної премії імені Шевченка, маєте багато книг. Ваша поетична мова базується на гарній літературній мові. Що сприяло такій досконалості?

— Те, що я лауреат премії імені Шевченка, для мене ніколи не було ознакою, що визначає рівень літератури. Цю премію отримували такі люди, що Шевченко б у труні перевернувся, якби знав. Знаємо й такі випадки, коли спеціально писалися твори на премію, наприклад, роман «Ульянови». Отже, премію я отримав тоді вже, коли вона не могла вплинути на те, добре чи погано я буду після неї писати... Але з того, що я написав, сьогодні я все-таки дещо залишив би і для тих людей, що тільки виростають. Та вернемося все-таки до самої мови...

Я виріс у середовищі живої мовної стихії, до речі, в силу історичних обставин, досить далекої від літературної норми. І те, що оволодів літературною мовою на пристойному рівні, можна пояснити тільки тим, що дуже багато читав. Читав усе, що потрапляло під руку, навіть твори Сталіна у третьому чи четвертому класі, бо інших книжок, крім тритомника Шевченка і однотомника Федьковича, у шкільній бібліотеці нашого присілка Прохідного не було. То була, власне, не школа, а найнята державою однокімнатна хатка з сіньми, де ми діставали початкову освіту всі разом — від першого до четвертого класу, і я, звичайно, міг відповідати, що і робив часто, у другому класі за четвертокласника. Неймовірно важко було слухати чотири роки одне і те ж. А коли мене хотіли серед року перевести з другого у третій клас — то сільські баби підняли рейвах, що хлопець здуріє з науки, і геть залякали нещасну вчительку. Та це так, ліричний відступ... Але справді, тільки читанням можна настільки оволодіти літературною мовою, що відчуваєшся в ній вільно.

Однак народна мова мені завжди приходила на виручку, коли я стикався з якимось сумнівом у природності сказаного. Я завжди ставив себе на місце чоловіка від плуга і питав себе, чи міг би він так сказати. Маю на увазі, насамперед, саму побудову фрази, яка часто під впливом вивчення іноземних мов звучала дещо не природно. Крім того, оскільки наші закарпатські говірки законсервували в собі багато давньослов'янських і висловів, і самих слів, які

просто гріх не ввести в літературну мову, то я, хоч і недостатньо, але цим іноді користувався.

— **Наприклад?**

— Прикладів можна назвати багато. От хоча б слово «трепета» (літературне «осика»). Для поета було б гріхом таке слово оминуті. До речі, в закарпатських говірках є ще немало слів, які без жодних пояснень можуть стати літературною нормою, і для письменника це надзвичайно вигідно, якщо до мистецтва слово «вигода» можна якось прилаштувати. І хотів би ще одне згадати. З розвитком цивілізації (хоч про таку нам говорити рано) мова, і не тільки українська, дуже збідніла.

— **Чому?**

— Очевидно, людина при теперішніх швидкостях і розпорошенні уваги просто нехтує багатьма відтінками навколишнього життя, а значить — і слова. Нічого гріха таїти, ми тепер у своїй більшості не є творцями мови, а споживаємо її частіше в готовому вигляді з екранів та динаміків. Все рідше наше спілкування проходить віч-на-віч, спілкуємося ми найчастіше навіть не листовно, в через телефони, газети, факси. Навіть дружину або чоловіка шукаємо через газетні оголошення...

— **Що дає на Ваш погляд статус української мови як державної?**

— Поки що він нічого не дає. Проголосити якесь бажання — ще не означає його здійснити. Колись Микита Сергійович Хрущов виголосив історичну фразу: «Диктатура пролетаріату перестала бути необхідною». Тобто диктатура прямо не відмінялася, але вже визнавалася такою, що відійшла у минуле. В тоталітарні часи до панування на Україні дуєту Брежньєв — Щербицький відвертої русифікації майже не проводилося. Проте українська мова з розвитком промисловості, а, значить, і міст, з постійною міграцією народів, поступово відходила на задвірки, ставала, так би мовити, сільською мовою. А оскільки село вже не визначало обличчя країни, то й мова, використовуючи хрущовську тезу, перестала бути необхідною. Чи стала необхідною вона тепер? У державному житті поки що — ні.

Недавно мені потрапила до рук книжка одного єврея з України, точніше — з Прикарпаття, з якої я довідався, що свого часу

іврит був майже мертвою мовою, його знали хіба що окремі найосвіченіші рабини. Але відродилася єврейська держава, і вже майже зниклий іврит був не просто проголошений державною мовою, а введений в обов'язкову практику. Словом, потрібна всього-на-всього державна воля. Я не тому наполягаю на утвердженні української мови як державної, що своє — найкраще. Зникнення кожної мови — то зникнення цілого світу. Адже мова — то не просто система слів і засіб спілкування. В ній закодовані віки і символи, потаємний зміст котрих загублено, бо він відомий був із часом все меншій кількості людей.

Коли ми через рідну мову докопаємося до глибини свого походження, то неминуче переконаємося, що всіх людей на землі об'єднує спільне походження, а значить, необхідність жити в мирі. Нівелювати народи якоюсь видуманою мовою — це означає жити в штучному кліматі. Може, в деяких галузях знань штучна або одна з нині побутуючих мов і можлива, як латина, наприклад, у систематиці рослин чи в медицині. Але людина — не робот. Потрібні не тільки та чи інша мова, а й люди, які нею говорять.

Олександр Гаврош

ПЕТРО СКУНЦЬ: «ПОЕЗІЯ – ЦЕ ТЕЖ СЕРІОЗНО»¹

Розмова з поетом напередодні 60-річчя

Енциклопедія «Шевченківські лауреати» пише про Петра Скунця таке: «Публіцист, поет, громадський діяч... Кричуща невідповідність між словом і ділом, між офіційною пропагандою і реальною дійсністю викликала в душі Скунця гнівний протест, який знаходив відображення в поетичній творчості...

Національна премія імені Тараса Шевченка 1997 року за збірку поезій «Спитай себе». Від себе додамо: Петро Скунць є одним із трьох закарпатських письменників, які за сорокарічну історію Шевченківської премії отримали цю найвищу державну відзнаку. За своєю природою він є поетом-трибуном. Саме безкомпромісна позиція Петра Скунця привела його на посаду першого голови Народного руху України на Закарпатті.

І це було в часи, коли тоталітарна система мала ще достатньо сили, і як розвиватиметься ситуація далі, ніхто не відав. Після великих суспільних революцій Петро Скунць поступово відходить від політики, аби знову зайнятися творчістю.

– Пане Петре, якою входить українська література у XXI століття?

– Набагато слабшою, ніж вона є насправді. І тільки тому, що ми не вміємо себе подавати світові. А література у нас нічим не гірша за європейську.

– Нас не знають. А чи знаємо ми самі себе?

– На жаль, себе ми знаємо ще гірше, ніж нас знає світ. Бо там нас хоч шпигуни вивчають...

– Яким постає Закарпаття в українському літературному процесі?

– Скажу так: Закарпаття добре починало і погано закінчило.

¹ Скунць П. «Поезія – це теж серйозно» / Інтерв'ю вів О. Гаврош. *Ужгород*. 2002. 18 трав. С. 12.

— **Як це розуміти?**

— Ще до Шевченка ми мали сильного поета — Василя Довговича. Він писав по-мадярськи і латиною. Але писав і народною мовою. Вважаю, що наші літературознавці цю постать не помітили, а може, й «не могли» помітити. Але після Довговича прийшла попівська хвиля: почали писати церковнослов'янською з різними домішками. І це в той час, коли на світі вже існувала нова українська література! Тому Духнович зі своїм «язичієм», на мою думку, був відступом назад. На жаль, так минуло ціле ХІХ століття.

— **Але і в Духновича є вірші, писані народною мовою.**

— Я пам'ятаю: «Ой, дитята-соколята, змагайтеся на крилята, бо я уже сокіл старий, уж мні крила поламані». Але знову-таки: де в нас говорять «уж»? Шевченко остаточно довів, що з народом треба говорити так, як говорить народ. Це саме зробив Пушкін у Росії. А перед Пушкіним, пригадаймо, був Тредьяковський зі своїми штучними словесами. Адже «язичіє» було і в Галичині, яка традиційно вважається найукраїнськішим регіоном. Але там з'явилися три хлопці — Шашкевич, Вагилевич і Головацький, які своєю «Русалкою Дністровою» зламали цю мертвонароджену традицію. А вони, між іншим, теж були священиками.

— **А якими постаємо ми у ХХ столітті?**

— У ХХ столітті настали рішучі зміни. Ще до возз'єднання проявилися такі могутні постаті, як Гренджа-Донський, Зореслав, Боршош-Кум'ятський. З'явилися прозаїки: Потушняк, Станинець, Маркуш. Українська література почала воскресати. І це тоді, коли на Закарпатті за «Кобзар» Шевченка чи «Сонячні кларнети» Тичини можна було потрапити у в'язницю, а, до прикладу, за «Как закалялась сталь» Островського — ні. Це було справжнє навернення, бо попри всі політичні труднощі література в нашому краї почала творитися загальнонаціональною літературною мовою.

— **А післявоєнний період?**

— Після війни багатьом зламали спину. Я працював у видавництві «Карпати», коли в ньому ще панував кадебістський дух, і знаю, як ламали людей цієї старшої генерації. Наприклад, прикро було читати, як каявся той же Боршош-Кум'ятський. Потім ламали і нас.

Як тоді різали книжки? Якщо комусь в останній момент не сподобався вірш, то вручну вирізали сторінку і весь колектив на те

місце вклеював іншу. Це смішний труд. Якось вийшла в нас книжка про Буковину, і художник забув на обкладинці намалювати державний кордон між Чернівецькою областю і Румунією. То цей кордон нас примусили малювати вручну на всіх двадцяти тисяч примірниках!

— **Які би назвали їм вершини в крайовому письменстві?**

— Вважаю, що першим нашим знаковим письменником був Василь Довгович. У нашому столітті обов'язково треба згадати Василя Гренджу-Донського, першого, хто перейшов на українську літературну мову. Думаю, що прозові твори Федора Потушняка не меншої ваги, ніж Василя Стефаника. Просто його ще належно не подали. Не можна обійти і самобутній талант Михайла Томчанина.

З радістю хотів би назвати сучасників. Хоча нині видається багато макулатури, маємо і чим похвалитися. Серед поетів виділив би Дмитра Кременя і Петра Мідянку, а серед прозаїків — Івана Чендея і Дмитра Кешелю.

— **Чому Закарпаття все-таки не дало жодного загальнонаціонального класика?**

— А коли воно могло дати? Адже всі наші таланти мусили кудись тікати, аби реалізуватися.

— **Але ж закарпатець Євген Станкович став обличчям української музики!**

— Але де — у Києві! Тут би він захирів так, як хирію я. Після армії мене запрошували в Київ на телестудію, де тоді працював, наприклад, Іван Драч. Якби там залишився, то би зробив більше. Тому що в Києві — більші можливості.

— **Чи не суджена нам через нашу географію вічна окраїність?**

— Ми — не окраїна. Бо маємо набагато більше в собі України, ніж Київ. Тож ми не збоку, а попереду.

— **Що привнесли закарпатські письменники в українську літературу?**

— По-перше, ми зберегли багато чого з давньоруської мови, ще не зіпсованої російськими та польськими впливами. У наших словах можна прослідкувати всю історію слов'янства.

— **А що ще, крім духу старовини?**

— Закарпатські письменники не могли нічого привнести в українську літературу, бо влилися в неї тільки після війни — через сто років після Шевченка. Але якщо ми вже дали такі постаті, як Чендей чи Потушняк, то це свідчить, що потужність нашого народного таланту — велика. У всякому разі, закарпатські поети на середньому рівні пишуть не гірше середнього українського.

— **А коли все-таки з'явиться наш крайнин у шкільній хрестоматії української літератури?**

— Коли мої земляки, які тисячоліття жили під різними владами, нарешті усвідомлять себе народом. Адже за тисячу років іноземного панування ми — єдиний народ у світі, який зберіг свою мову, культуру, мораль. Такого народу в світі більше нема. Інші розчинювалися вже за триста років. Колись Івана Чендея критикували за роман «Птахи полишають гнізда», бо він оспівував патріархальне селянство. А, власне, це патріархальне селянство і зберегло Україну. Інтелігенція не зберегла. Бо була вимушена перекидатися на бік сильнішого. Ті ж перший ректор Петербурзького університету Михайло Балудянський чи вихователь Гоголя Іван Орлай, чи болгарський будитель Юрій Гуца-Венелін. Вони мусили виїхати. Бо тут не мали можливості працювати. Тож геніїв ми мали. Але всі наші генії попропадали по світах.

— **Чого не вистачає закарпатським письменникам?**

— Це питання дуже вчасне. І відповідь для мене легка: загальної освіти.

— **Але ж усі мають за плечима університети!**

— Я теж вчився в університеті п'ять років, де більше слухав лекцій з історичного матеріалізму та історії партії. Мені університет дав те, чого б я не отримав у Міжгір'ї: зустрівся з людьми, які мене вивели на ширші горизонти. Через Ужгород я вже міг дістатися Києва і там познайомитися з молодим Дзюбою. Адже я виріс у селянській родині. В нашій хаті була всього одна книжка.

— **Що ви маєте на увазі під виразом: «бракує освіти»? Ерудованість, начитаність?**

— Під «освітою» я розумію не спеціальні знання. Тому що письменник — це не спеціальність. Письменник має осягати світ філософським поглядом. Лікуючись у ленінградській лікарні, я попросив принести мені книжки, які популярно викладають

теорію Ейнштейна. Ми повинні цікавитися усім, а не тільки тим, хто що написав. Той зробив так, а я напишу ліпше. Дурниці! Це ніколи не дає результату. Треба шукати своє призначення на землі. Якщо ти його не шукаєш, то чим тоді кращий за свого kota?

— **Для вас письменство це тільки творчість чи щось більше?**

— Це тільки спроба. Спроба сказати людям те, про що ми говорили — про самоусвідомлення себе як нації.

— **Тобто ви ставите перед собою мету...**

— Я не можу ставити мету, бо знаю, що мистецтво має набагато менший вплив, ніж доллар. Але розумію, що треба робити цю роботу. Для мене література — це чорна праця. Бо хочу нагадувати людям, що вони ще є людьми.

— **Головна ваша книжка попереду чи позаду?**

— Позаду.

— **Яка?**

— Думаю, що вибране «Один».

— **Відчуваєте себе класиком хоча б місцевого рівня?**

— Класиків місцевого рівня не буває. Це по-перше. А по-друге, класиком себе ніколи не відчував, бо завжди знав, що є кращі від мене. Просто у той тяжкий час переслідувань я повівся більш-менш чесно. Хоча тепер вже боюся того, що тоді — робив.

— **Як це розуміти?**

— Став розсудливішим. Тепер би поміркував, чим це мені загрожує. А тоді про це не думав. І якби мене не вислали у військо на Далекий Схід, то, напевне, заарештували б. Класиків, як і геніїв, в один період не може бути багато. Із наших сучасників до таких можу віднести Ліну Костенко чи Миколу Вінграновського.

— **А кого би ви ще виділили?**

— Я не знаю сучасної української літератури. В Ужгород не потрапляє і дешиця того, що нині видається. Тому читаю тільки те, що мені доступно. Стараюся більше дивитися на молодь, бо старших я більш-менш знаю. Дуже шаную за чесний талант Юрія Мушкетика. Незмінно читаю Романа Іваничука. Павло Загребельний, на мою думку, письменник вище європейського рівня. Дуже люблю Валерія Шевчука, шаную Степана Пушика.

— **Але це старша генерація...**

— Оці «дев'яностики», чи як вони себе називають, хотіли заперечити все попереднє. Ці підбивання під європейську літературу є вторинними. Це тільки наслідування. А в нас є така літературна традиція, якої світ не має. Бо в нас ще не зовсім усох народний корінь.

— **А коли ми зможемо заявити про себе у світі?**

— Я поставлю питання у відповідь: кого ми знаємо із нідерландських письменників? Ми знаємо літературу тих країн, які проявилися чи то історично, чи культурно, чи промислово. Доки Україна не утвердиться у світі як велика держава, доти й не будуть знати наших письменників.

— **Письменник на порозі шістдесятиріччя...**

— На цю тему важко говорити. Бо 60-річчя — це вже старість. Думати про те, що буде краще, вже не доводиться. В такі роки на запитання: «Як ся маєш?», відповідають: «Гірше, ніж учора, але краще, ніж завтра». Тож ілюзій нема. Треба дякувати Богові, що дожив до цього ювілею. Бо багато талановитих хлопців помирало раніше. Я вже більше живу, як Ленін. А він скільки томів написав! Творчість залежить від здоров'я. Що таке геній? Це талант, який має воляче здоров'я. Павло Загребельний міг писати відразу три романи. На одному столі — історичний, на другому — виробничий, на третьому — пригодницький. Але він спав усього три години. Я теж міг запросто три доби не спати. Зараз фізично не зможу стільки працювати, як колись. Видно, треба вже тікати від поезії у щось інше.

— **Братися за серйозніші речі?**

— Поезія — це теж серйозно. (Усміхається). Але хочеться чогось фундаментальнішого.

— **Мемуари?**

— Маю дуже багато нереалізованих задумів. Може, молодість мені завадила. Я, наприклад, люблю фантастику, але наукову. Колись мав намір написати роман, як люди зробили собі двійників. А тепер, через тридцять років, це стало реальністю. Тоді навіть цього слова не було — клони. У мене ці двійники мали замінити людей. Всі будуть відпочивати, гуляти, а ті повинні працювати. Зрештою, це їм набридне, і вони погублять людей, а самі стануть господарями. Я часом думаю, а може, і ми — чийсь клони. Хтось десь сидить, а

ми за них діємо. От бачиш, не написав вчасно, а тепер це робиться вже на рівні науки.

— **І на завершення розмови...**

— Що там завершувати! Ще живемо! Останнім часом, на жаль, написав дуже багато некрологів. Зробив шість рядків і собі під назвою: «А хто мені некролога напише?» Закінчується воно так: «Той вже помер, а той — авторитет. Пожду. Аж доки зродиться Поет». (Сміється).

Олександр Гаврош

ПОЕТИ І ПОЕТ: ДІАЛОГ НА ВЕРШИНІ¹

Творити інтерв'ю з оригінальними людьми треба також оригінально. Тож ми вирішили завершити нашу розмову у формі діалогу поета з поетами. Хай рівні говорять між собою, тим паче, що їм є про що поговорити. Для розмови ми обрали вічні теми, які, певно, ніколи не втратять своєї актуальності. Кожен поет на ці запитання дає свою відповідь. Петро Скунець має свою.

ПОЕТ І МОВА

Годую голодне тіло словами, наче плодами.

Юліан Тувіма

Не знаю, наскільки точно перекладено рядки Юліана Тувіма, але зразу хочеться відповісти своїм напіврядком: «Слово хліба не дасть». Та ні, то не буде відповіддю на загадку поетичних рядків Тувіма. Чому загадку? Все було б зрозуміло, коли б мовилося про голодну душу. Але ж ідеться про голодне тіло, яке словами не нагодувати.

І все-таки слово через душу дає снагу й тілові. Згадаймо, скільки людей уже в наші часи ішло на голодну дієту або й смерть, аби тільки відстояти слово своєї правди, не зрадити його.

Прийнято говорити: спочатку було Слово. Наскільки я знаю, це дуже неточний переклад із Біблії, просто в нашій, та й не тільки в нашій, мові не знайшлося відповідника. Але що людина почалася зі слова — в цьому я ніколи не сумнівався. Коли ж підрастає людство розсіялося на племена, що згодом об'єдналися в народи, — ми не можемо знайти в їхніх мовах спільні корені. Ніби й не було в нас ніколи спільних предків. Може, й не було, може, й справді життя зародилося і дало людину не в одній точці і навіть не в один час. Але саме слово виводить людину із тваринного світу, хоч своя мова є, звичайно, й у тварин. І саме в мові ми можемо відшукати, яку гілку древа життя визначив нам Господь.

Поезію мало хто читає, але нема народу, навіть найменшого, який би не мав своїх поетів. Мабуть, тому, що саме в поезії, хай

¹ Скунець П. Поети і поет: діалог на вершині / Інтерв'ю вів О. Гаврош. *Старий Замок*. 2002. 31 січ. С. 12.

то буде безіменна народна творчість, слово викристалізовується, набуває нових відтінків і смислових навантажень.

А для поета мова — то ще й тонкий інструмент. Без неї він — як скрипаль без скрипки. На жаль, в Україні витворену віками народну мову, глибинну, ніби призначену для молитви, безпощадно огрублено. І поетові не перекидати змішані оркестри. Але рідна мова тримає мене на світі. Годуючи нею душу, а через неї — тіло, я відчуваю, що не розчинився в голодному натовпі. А втім, давно сказано: не хлібом єдиним...

Отож приймаю біблійну істину в неточному перекладі: спочатку було Слово.

СУТЬ ПОЕЗІЇ

*Поезіє, сонце моє оранжеве!
Щомиті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником.*

Іван Драч

Нинішнє життя не потребує поетів, а вони ж народжуються. Це ранній вірш Драча, але дуже точний, якщо так можна говорити про поезію. Соняшник завжди повертається лицем до сонця. Цікаво б проекспериментувати, чи повертався б він на світло могутніх прожекторів?

Суть поезії, мабуть, у тому, щоб люди у людстві знаходили собі рідню. Тобто споріднені душі, які можуть поговорити між собою сам на сам, без публічного ока й вуха. Поговорити в природній обстановці, де можна оголити душу. Скажете, є поезія, розрахована на публіку? Так, але чують її тільки ті, кого печуть одні болі.

ПОЕТ І ПРОЗА ЖИТТЯ

*Ви думали — поет
ні за холодну воду.
Сидить собі поет
пописує «стишка».
Поети — це біографи народу.
А в нього біографія тяжка.*

Ліна Костенко

Коли ці афористичні рядки перекласти на прозу життя, то все одно вийде лише так, як сказала велика поетеса. Звичайно, мова тут не про віршобаїв. Але Бог дарує тоді народові геніального поета, коли народ того потребує. Я навіть переінакшив би третій рядок: «Поет — це біографія народу». Біографія Шевченка — це якраз істинна біографія українського народу. Ми й тепер, мабуть, переживаємо один із моментів біографії Шевченка: кріпацтво нібито ліквідовано, а душа бурлакує, не маючи надійного пристанища, під диктатом тлінного тіла.

Пам'ятаю, в якогось класика, ага, в Панаса Мирного, була повість «Голодна воля». Все діється за класичним зразком: на зміну мужикові-правдошукачеві приходить мужик-«пропаща сила». В таких умовах поетові гратися в слова, як то заведено на Заході, — не досить. Доводиться перекладати прозу життя на поезію, але — болючу, а відтак — і гнівну, бо ж наші страждання від стихії незрівнянно менші, ніж рукотворні, завдані самими людьми.

ПОЕТ І НАРОД

*Ридаю і кричу, гилю себе у груди,
Волосся патраю з сідої голови:
Що можу я, коли дрімають люди?
Що можу я, коли заснули ви?*

Василь Симоненко

Знов теж повернуся в минуле, тепер у наше закарпатське. Були в нас у XIX віці поети-будителі. Чи збудили сонний народ? Де там! Поет мусить вдовольнятися тим, що його почує хоч одна душа. Згадаймо Шевченкове: «Одну сльозу з очей карих...».

Але ж саме він, поет, — біографія народу. Я читав про одного дзвонаря, який видобував зі дзвонів стільки тонів, що нічیه вухо їх не могло сприйняти. І він це знав — але щоразу грав на дзвонах на весь свій талант. І цим самим вивищував свій народ до його Божої сутності.

ПОЕТ І КОХАННЯ

*Я не скажу і в пам'яті — коханий.
І все-таки, згадай мене колись.
Ішли дві долі різними шляхами.
На роздоріжжі долі обнялись.*

Ліна Костенко

Говорячи грубою прозою, на сучасний кшталт, кохання — діло минуле, але й — наживне. Без кохання поет — це щось антиприродне. І добре, коли те кохання нещасливе. Тоді й народжується дивовижна поезія, яка перетворює жінку з усіма вадами, властивими жінці загалом, в ідеал.

Ми знаємо, що ідеал недосяжний, але якщо його не мати, — можна заживо поховати душу.

Одне мене бентежить: коли поети в розквіті життя починають нарікати у віршах, що їх мало люблять. Та не те важливо, що тебе люблять. Важливо, щоб любив ти.

ПОЕТ І ОТОЧЕННЯ

*Іде по брукові, закутана в пальто.
Обвислі плечі і непевні кроки.
І не пізнає вже у ній ніхто
Ні батька, ні звиязця, ні пророка.*

Леонід Полтава

А так і варто, по-моєму, жити: не звертати увагу, хто і що про тебе подумає. Здається, Маркс висловився: іди своєю дорогою, і хай люди говорять що завгодно. Тим паче, не слід вважати себе чи то батьком народу, чи звиязцем, чи пророком. Просто треба чесно використати талант, дарований тобі Богом, і не чекати за це віддяки. А що «обвислі плечі і непевні кроки», — так старіємо, куди від цього подінешся! Поети — лише люди, і лише тоді стають поетами, коли перебувають на самоті (навіть серед натовпу). А коли купують пучок петрушки, вони просто покупці, як і всі довкола на всесвітньому базарі.

СЕНС ПОЕЗІЇ

*Яка нудьга мережити рядки...
Дарма, що жар думок у них розлитий!..
Поетів дар (як всі дари, гіркий!) –
Всю недоцільність віршів розуміти.*

Євген Плужник

Але ж за Маяковським, «Поэзия существует, и ни в зуб ногой...». А для чого ми вступаємо в статеві стосунки не тільки тоді, коли прагнемо продовжити рід? А для чого підкоряємо Єверести,

піки Леніна, зимуємо влітку в Антарктиді? Для чого сіємо не тільки жито, а й чорнобривці?

Я люблю поета Глужника, та категорично не згоден, що «мережити рядки» — нудьга. Якщо нудьга, не мереж, ніхто не змушує.

По-моєму, поет має не знане для багатьох щастя — перетворитися у слово. А хто це слово почує — не його проблема. Він виконує присуд долі, своє призначення на землі.

ПОЕТ І ДРУЗИ

*Я за все заплачу,
Я за всіх заплачу.
Лиш не треба плачу,
Ой, не треба плачу!..*

Василь Вароді

Поет Василь Вароді належав до моїх друзів, і то, мабуть, у першу чергу тому, що був безкорисливим. Його напускна грубість, напускна до бравадності, була тільки укриттям, гніздом для пухнастого пташеняти поезії.

Але коли обзаводимося родинами, друзів меншає. Виною тому не тільки сім'я, а й неминуче соціальне розшарування. От я і взяв до вірша «Пам'яті Василя Вароді» епіграфом слова російського барда. В моєму перекладі звучать вони так: «І друзі відходять сльоза по сльозі, одні — в нікуди, а другі — в князі».

ПОЕТ І ВОРОГИ

*Отих, від кого йде наруга,
Три категорії всього:
Мій ворог, ворог мого друга
Та ще друг ворога мого.*

Дмитро Білоус

Кохання — діло наживне, а вороги — тим паче. Досить людині досягти якогось успіху — і їй вороги забезпечені. Це стосується не лише поезії, а життя загалом. Чи маю ворогів я? Звісно, маю і чиню з ними жорстоко: не мучуся. Тим самим прирікаючи їх на відчуття свого безсилля.

Але головний мій ворог — це я сам. Є вірш у Бориса Олійника такого змісту: подивись у дзеркало — отам і побачиш свого ворога. І я з ним категорично згоден.

ПОЕТ І СПОКУСИ

*Червона ружа трояка,
Мала я мужа, мала я мужа,
Мала я мужа тияка.*

Народна пісня

Колись поезія була прерогативою духовенства. Вона зі спокусами боролася і стала нецікавою, як монашка. Поет — не схимник, він живе серед спокусливого світу і, як людина довірлива, спокусам піддається. А щодо рядків із народної пісні, покличу на поміч Івана Франка: «Я з п'ющими за пліт не виливаю». Якщо Франка не досить, скажу скромно, по-ленінськи: «Я такий же, як усі».

ПОЕТ І НАТХНЕННЯ

*Хай нерви збуджено, хай скутий
Ти весь натхнення холодком, —
Умій спокійно позіхнути
Над недокінченим рядком.*

Євген Плужник

Натхнення, по-моєму, — це щось таке, що поети вигадали собі самі. Як і в людини будь-якої професії, в поета є робочий настрій, коли діло ладиться. В такі години я можу вивести перший рядок, навіть позбавлений поетичного сенсу, — і чіпляється думка за думку, слово за слово. Той перший випадковий рядок може взагалі з вірша випасти. Є години чи й дні, тижні, коли не працюється, — тоді краще й не братися до роботи, а піти назустріч спокусам, що дадуть заряд для подальшої творчості.

Але робочий настрій можна собі й створювати, вивівши на папір той же випадковий рядок. Тобто втягнутися в роботу. Для професіонала це не важко. Звичайно, якщо твоє самопочуття нормальне. На жаль, із роками працездатність падає. От і йдеш у безсоння зі словами: «Якби молодість знала, якби старість могла».

ПОЕТ І ПОБУТ

*Штани мої всі в заплатах,
Давно черевики прочовгав.
Кому б його дулю дати?
Бо більше нема нічого.*

Микола Сом

У молодому віці побутові умови мало значать для поета. Тоді багато друзів і багато нахабства. Пам'ятаю, в Києві з білоруським бездомником-поетом Василем Сидоренком опинилися перед фактом, що ночувати ніде. Зайшли до Ліни Костенко. Вона простелила на підлозі матрац — спить, хлопці.

Але з часом, коли обростаєш сім'єю, все-таки хочеться мати якусь певне гніздо, де можна усамітнитися і поговорити із самим собою.

Квартира, в якій живу, замолоду мене вдовольняла. Я не хочу якихось особливих благ, не хочу себе підносити над іншими, однак мушу із сумом нагадати рідним закарпатським властям: жоден лауреат Національної премії імені Шевченка в Україні не живе на п'ятому поверсі без ліфта з подачею води тричі на день по дві години. Жоден не тулиться зі своєю бібліотекою в кімнатці, де можна поставити тільки один стілець, а коли хтось зайде, — господар пересідає на ліжко.

Та не будемо нарікати. Поки що родина з цим мириться, та дорослі діти неминуче обростуть своїми сім'ями, і я наперед шулюся від безсилля, коли в моїй квартирі почнеться дільба території. Адже квартира приватизована на всіх чотирьох.

Але ходимо під Богом. Як казав великий Швейк, ще ніколи так не було, аби якось не було.

ПОЕТ І АЛЬТЕР ЕГО

*Я це не я. Я той,
Що поруч мене йде, та я його не бачу,
Що з ним я зустрічаюсь часом,
А іноді і забуваю.
Це він, що приязно мовчить, як я говорю;
Що з великодушністю прощає, як я серджусь;
Той, що й туди ступає, де мене нема,
Що прямо і тоді стоятиме,
коли мене не стане.*

Хуан Рамон Хіменес

Звичайно, життєве і творче «я» в поета не завжди збігаються. І це не дивно: в поезії поет самоочищається, а тому вивищується над самим собою. І в тому теж нічого дивного нема, що поет під час творчості стоїть набагато вище від, приміром, службовця з тим

же прізвищем, тим же обличчям, котрий має поетичний дар, але заробляє на прожиток так, як більшість людей, — під чиймсь керівництвом. Поет створює не тільки поезію, а ще й себе. І той Скунець із життя не завжди полубовно зустрічається із собою-поетом, а часом навіть вороже. Добре, що другий прощає, бо відчуває свою правоту, а може, й любов до свого неприкаяного творця.

ПОЕТ І ПРИЗНАЧЕННЯ

*Коли вже, Господи, буде мені однако
На цім камінні рідної землі?*

Петро Мідянка

Є для цього два способи: збайдужіти до всіх і до всього, в тому числі до себе самого, тобто поховати в собі поета. Або — померти.

ПОЕТ І ВІЧНІСТЬ

*О, коли б себе пережити,
Щоби все зрозуміти!*

Євген Плужник

Пережити себе? Все зрозуміти? Пережити себе можна тільки в людській пам'яті, але то вже будеш зовсім не ти, — станеш таким, яким тебе сприймали. Все зрозуміти? А навіщо? Не був би цей світ загадковим — не було б і стимулу до його пізнання, тобто — до життя.

А щодо вічності — це є загадка вічна, яку людським розумом не осягнути. Вона — сам Бог, і втішаймось, якщо нам перепала Божа іскра.

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

В основному подано матеріали, які вийшли після видання бібліографічних покажчиків:

Ігнатович, О. Петро Скунць : бібліогр. покажч. / О. Ігнатович ; Ужгород. держ. ун-т, Наук. б-ка Ужгород. держ. ун-ту. — Ужгород : Патент, 1997. — 164 с.

Петро Скунць — поет, публіцист, громадський діяч : до 70-річчя від дня народження : бібліогр. покажч. / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; уклад. : М. Б. Бадида, О. А. Канюка ; передм. І. Надвornoї ; ред. Л. О. Ільченко ; відп. за вип. Л. З. Григаш. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. — 112 с. : кольор. іл. — («Корифеї Закарпаття: бібліографія»).

Окремі видання творів Петра Скунця

1961

1. **Сонце в росі** : поезії / П. М. Скунць ; ред. Ф. Д. Кривін ; худож. О. Голіцин. — Ужгород : Закарпат. обл. кн.-газ. вид-во, 1961. — 43 с.

1962

2. **Верховинська пісня** : лірика / П. М. Скунць ; ред. В. Я. Грінчак ; худож. Р. Масаутова. — К. : Молодь, 1962. — 75 с.

1964

3. **Полюси землі** : поезії / П. М. Скунць ; ред. Ф. Д. Кривін ; худож. Е. Ф. Медвецька. — Ужгород : Карпати, 1964. — 72 с.

1967

4. **Погляд** : [вірші] / П. М. Скунць ; ред. Ф. Д. Кривін ; худож. В. Ю. Скакандій. — Ужгород : Карпати, 1967. — 28 с.

1968

5. **На границі епох** : поема / П. М. Скунць ; ред. Ф. Д. Кривін ; худож. В. Ю. Скакандій. — Ужгород : Карпати, 1968. — 86 с.

1970

6. **Всесвіт, гори і я** : поезії / П. М. Скунць ; худож. оформл. В. Д. Гринько ; ред. Д. Г. Давидюк. — К. : Молодь, 1970. — 38 с.

1971

7. **Розп'яття** : поема / П. М. Скунць ; худож. В. Ю. Скакандій. — Ужгород : Карпати, 1971. — 48 с.

1979

8. **Розрив-трава** : вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри / П. М. Скунць ; худож. В. Ю. Скакандій ; ред. В. Т. Дзьоба. — Ужгород : Карпати, 1979. — 312 с. : портр.

1983

9. **Сейсмічна зона** : поезії / П. М. Скунць ; ред. Н. В. Мельник ; худож. оформл. Ю. Г. Новикова. — К. : Дніпро, 1983. — 126 с. : іл. : портр.

1989

10. **Над моею непогодою** : стихи / П. Н. Скунц ; пер. с укр. : Ф. Кривина, В. Латынина, Н. Котенко ; худож. М. Эльконина ; ред. П. Кошель. — М. : Совет. писатель, 1989. — 287 с. : портр. — Текст рос. мовою.

1992

11. **Спитай себе** : поезії / П. М. Скунць ; худож. оформ. Н. Пономаренко ; ред. І. М. Ребрик. — Ужгород : Карпати, 1992. — 206 с. : іл.

2000

12. **Колись я був на світі Травнем** : [поезії] / П. М. Скунць ; підгот. текстів : М. Басараб, Б. Досяк. — Ужгород : Два кольори, 2000. — 16 с. : портр.

13. **Один** : вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри / П. М. Скунць ; передм. О. Ігнатович ; худож. : О. Громовий, С. Усик ; ред. : М. Басараб, Б. Досяк. — Ужгород : Два кольори, 2000. — 536 с.

2001

14. **Скунць Петро Миколайович** : лауреат Національної премії ім. Тараса Шевченка 1997 року : поезія / П. М. Скунць ; упоряд. О. Д. Скунць ; вступ. ст. С. Пойди ; іл. В. Ю. Скакандія. — Ужгород : Гражда, 2001. — 18 с. — Буклет.

2003

15. **Нічні портрети** : [поезії] / П. М. Скунць ; худож. оформл. М. Еней ; графіка Н. Вулшинської ; ред. Б. Кушнір. — Ужгород : Карпати, 2003. — 152 с. : іл.

2007

16. **Твори. Кн. 1** / П. М. Скунць ; упоряд. та підгот. текстів Н. Скунць ; передм. Т. Салиги ; худож. оформл. Н. Пономаренко ; ред. І. Ребрик. — Ужгород : Гражда, 2007. — 272 с. : фот.

2008

17. **Твори. Кн. 2** / П. М. Скунць ; упоряд. та підгот. текстів Н. Скунць ; ред. І. Ребрик. — Ужгород : Гражда, 2008. — 248 с. : фот., портр.

2009

18. **Твори. Кн. 3** / П. М. Скунць ; упоряд. та підгот. текстів Н. Скунць ; худож. оформл. Н. Пономаренко ; ред. І. Ребрик. — Ужгород : Гражда, 2009. — 272 с. : іл., фот.

2011

19. **Твори. Відпустка від життя. Кн. 4** / П. М. Скунць ; упоряд. та підгот. текстів Н. Скунць ; передм. С. Федаки ; худож. оформл. Г. Пономаренко. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2011. — 216 с. : фот.

2012

20. **Моя азбука** : дитячі поезія та переклади Петра Скунця / П. М. Скунць ; упоряд. Н. Скунць ; післямова Х. Керити ; дизайн К. Рибалко. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. — 200 с. : іл.

**Публікації у збірниках та
періодичних виданнях**

2011

21. **Пропавших поколінь не буває** : [передм. до першого вид.] / П. М. Скунць // Ребрик, Н. Люби своє: Апологія чину : літературозн. ст. / Н. Ребрик. — Ужгород : Гражда, 2011. — С. 22-26.

2012

22. **Коли дійсність химерніша від химер** : [передмова] / П. М. Скунць // Товтин, В. Півень-фахівець : гуморист.-казк. памфлет-феєрія : тільки для дорослих і дітей / В. Товтин. — Ужгород : TIMPANI, 2012. — С. 5-6.

23. **Між Карпатами і Татрами. — Вип. 18 : Сучасна словацька поезія в перекладі Петра Скунця** / упоряд., вступ. ст. Т. Ліхтей ; худож. оформ. А. Ковач ; ред. Н. Скунць. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. — 72 с.

Рец.: Džoganík, Jaroslav. Petro Skunc medzi ukrajinskými Karpatmi a slovenskými Tatrami = Джоганик, Ярослав. Петро Скунць між українськими Карпатами та словацькими Татрами / J. Džoganík // Слов'янські взаємини = Slovanská vzájomnosť. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. — С. 170-170. — (Studia Slavistica ; Вип. 12). — Текст словац. мовою. — Бібліогр. наприкінці ст.

24. **Текст промови на урочистому вечорі, присвяченому 175-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка** / П. М. Скунць ; підгот. до друку О. Д. Скунць // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УЖНУ «Говерла», 2012. — С. 226-228.

2017

25. **Між Карпатами і Татрами. — Вип. 26 : Поезія Петра Скунця у словацькому перекладі Валерії Юричкової** / упоряд., вступ. ст. Т. Ліхтей ; післямова Д. Креміня ; пер. словац. В. Юричкова. — Ужгород : TIMPANI, 2017. — 60 с. — Текст укр. та словац. мовами.

Рец.: Поезії Петра Скунця присвятили збірку «Між Карпатами і Татрами» // Новини Закарпаття. — 2017. — 13 трав. — С. 16 : фот. кольор.

2018

26. **Гімн Ужгородського національного університету ; Федір Потушняк ; Йосипові Баглаю: просвітянину, на 70-ліття ; Пам'яті Василя Вароди** : [вірші] / П. М. Скунць // Екзиль. — 2018. — № 6. — С. 8-9 : фот.

27. **Пам'яті Олеса Гончара** : [вірш] / П. М. Скунць // Дукля. — 2018. — № 3. — С. 48-49 : портр.

2019

28. **Карпатська Вкраїна** : диптих / П. М. Скунць // *Голос України*. — 2019. — 14 берез. — С. 17.

2021

29. **Духнович** : [вірш] / П. М. Скунць // Гаврош, О. Д. Загадковий Духнович / О. Д. Гаврош. — Тернопіль : Навч. кн. — Богдан, 2021. — С. 205-207.

30. **Приємна звістка** : [про присудження Д. Кременю Шевченк. премії] / П. М. Скунць // *Кремінь*, Д. 3 днів шалених : кн. ранньої лірики та віршів «закарпат. циклу» / Д. Кремінь. — Миколаїв : Іліон, 2021. — С. 231-233.

Матеріали про життя і творчу діяльність Петра Скунця

31. **Україна. Президент (1994-2005 ; Л. Д. Кучма). Про присудження Державних премій України імені Тараса Шевченка 1997 року** : [в т. ч. на підставі подання Комітету із Державних премій України імені Тараса Шевченка присуджено Державну премію України ім. Тараса Шевченка 1997 р. : Скунцю П. М., поетові, — за зб. поезій «Спитай себе»] : указ від 07. 03. 1997 р. № 211/97 // *Уряд. кур'єр*. — 1997. — 13 берез. — С. 2.

31а. **Україна. Верховна Рада. Про відзначення ювілеїв закарпатських письменників Івана Чендея та Петра Скунця** : пост. від 22.03.2012 р. № 4615-VI // *Голос України*. — 2012. — 31 берез. — С. 4.; *Уряд. кур'єр*. — 2012. — 11 квіт. — С. 12.; *Відомості Верховної Ради України*. — 2013. — 11 січ. — С. 62-63.

31б. **Україна. Верховна Рада. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках** : [в. т. ч. 20 трав. 2022 р. — 80 років із дня народж. Петра Скунця (1942-2007), поета, фольклориста, краєзнавця, громад. діяча] : постанова від 17.12.2021 р. № 1982-IX // *Голос України*. — 2021. — 29 груд. — С. 10-12.; *Уряд. кур'єр*. — 2021. — 31 груд. — С. 6-8. *Відомості Верховної Ради України*. — 2022. — № 4. — С. 5-6. — Режим доступу : <https://bit.ly/3P8I9Ft>. — Назва з екрана.

Окремі праці про творчість Петра Скунця

1997

32. Ігнатович, Олександра. **Петро Скунець** : бібліогр. покажч. / О. Ігнатович ; Ужгород. держ. ун-т, Наук. б-ка Ужгород. держ. ун-ту. — Ужгород : Патент, 1997. — 164 с. : портр., іл.

1999

33. Іванишин, Петро. **Петро Скунець. Силует митця на тлі епохи** / П. Іванишин. — Дрогобич : Відродження, 1999. — 215 с.

2000

34. Іванишин, Петро Васильович. **Поезія Петра Скунця (художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя)** : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.06 / П. В. Іванишин ; Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. — Дрогобич, 2000. — 232 арк.

35. Іванишин, Петро Васильович. **Поезія Петра Скунця (художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя)** : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.06 / П. В. Іванишин. — Л., 2000. — 20 с.

36. Ігнатович, Олександра. **Петро Скунець** : літ.-крит. нарис / О. Ігнатович ; М-во освіти і науки України, Ужгород. держ. ун-т. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2000. — 140 с. : портр. — Бібліогр. у підрядк. прим.

2001

37. Ігнатович, Олександра Степанівна. **Творчість Петра Скунця: проблематика та художня еволюція** : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01 : захищена 23.10.01 / О. С. Ігнатович ; Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород, 2001. — 220 арк.

38. Ігнатович, Олександра Степанівна. **Творчість Петра Скунця: проблематика та художня еволюція** : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01 / О. С. Ігнатович ; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. — К., 2001. — 20 с.

2003

39. Іванишин, Петро. **Поезія Петра Скунця: художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя** / П. Іванишин. — Дрогобич : Відродження ; Львів, 2003. — 296 с.

2007

40. Салига, Тарас. Всесвіт, гори і він. Петро Скунць / Т. Салига. — Ужгород : Гражда, 2007. — 121 с. : портр.

2012

41. Ігнатович, Олександра. Поетична творчість Петра Скунця : метод. посіб. зі спецдисц. для студ. філолог. ф-ту укр. від-ня / О. Ігнатович ; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Філолог. ф-т, Каф. укр. літ. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. — 84 с. — Бібліогр.: с. 80-83.

42. Петро Скунць — поет, публіцист, громадський діяч : до 70-річчя від дня народження : бібліогр. покажч. / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; уклад. : М. Б. Бадида, О. А. Канюка ; передм. І. В. Надворної ; ред. Л. О. Ільченко ; відп. за вип. Л. З. Григаш. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. — 112 с. : кольор. іл. — («Корифеї Закарпаття: бібліографія»).

2017

43. «За всіх скажу, за всіх переболію...» : метод.-бібліогр. та літ. матеріали до 75-річчя від дня народж. П. Скунця (1942-2007) / Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; Наук.-метод. від. ; уклад. : М. Б. Бадида, Н. М. Панчук, Г. М. Ростецька ; відп. за вип. О. А. Канюка. — Ужгород, 2017. — 60 с. : іл. + ноти.

*Статті в збірниках, періодичних та довідкових виданнях,
а також з інтернет-мережі*

2011

44. Бідзіля, Юрій. Громадянська позиція журналіста і проблема «Політичного браконьєрства» в публіцистиці Петра Скунця / Ю. Бідзіля, І. Надворна // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 25 / М-во освіти і науки, молоді і науки, молоді та спорту України ; Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород, 2011. — С. 141-149. — Бібліогр. наприкінці ст.

45. Візантій, Світлана. Зареєстровано перший на Закарпатті музей Петра Скунця : [в Міжгір. ЗОШ І-ІІ ст.] / С. Візантій // Трибуна. — 2011. — 19 берез. — С. 2.

46. **Кремінь, Дмитро.** Ніч Галілея, або Каторжне довголіття генія. **Іван Дзюба очима мого покоління** : [в т. ч. про поета П. Скунця] / Д. Кремінь // Київ. — 2011. — № 7-8. — С. 25-36.

47. **Мадрига, Ірина.** Про розмарію Петра Скунця [Електронний ресурс] : [в т. ч. вірш П. Скунця «Розмарія»] : [блог] / І. Мадрига. — Режим доступу : <https://bit.ly/3RmgINr>. — Назва з екрана.

48. **Міжгірці вшановували піснями Петра Скунця** : [в 2009 р. на фасаді Міжгір. ЗОШ I-III ст. № 1 було встановлено меморіальну дошку видатному земляку, згодом у його стінах відкрито музей П. Скунця]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3q910o5>. — Назва з екрана.

49. **Ребрик, Наталія.** «...У великому, і в найменшому...» : [про закарпат. письменника П. Скунця] / Н. Ребрик // Ребрик, Н. Люби своє: Апологія чину : літературозн. ст. — Ужгород : Гражда, 2011. — С. 28-32.

50. **Скунць, О. Д.** Яким був Петро Скунць, нині згадує його дружина **Олена** [Електронний ресурс] : [розмова / вела М. Нейметі] / О. Д. Скунць. — Режим доступу : <https://bit.ly/3wtu2SY>. — Назва з екрана.

51. **Товтин, Володимир.** Один, але з нами... : саме сьогодні, 30 квіт., виповнюється чотири роки з того часу, як від нас пішов у вічність П. Скунць / В. Товтин // Новини Закарпаття. — 2011. — 30 квіт. — С. 21.

52. **У музеї Петра Скунця оселився МАЛІЖ** : [в Міжгір. р-ні на базі музею засновано від-ня громад. орг.] // Новини Закарпаття. — 2011. — 28 трав. — С. 20.

53. **Федака, Сергій.** Проза поета : [передмова] / С. Федака // Скунць, П. М. Твори. Відпустка від життя. Кн. 4 / П. М. Скунць ; упоряд. та підгот. текстів Н. Скунць ; дизайн Г. Пономаренко. — Ужгород : Поліграф-центр «Ліра», 2011. — С. 3-7.

54. **Чикут, Віта.** Різновиди синтаксичних конструкцій у поезії П. Скунця [Електронний ресурс] / В. Чикут // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. — Вип. 22 / М-во освіти і науки України, Донецьк. нац. ун-т. — Донецьк : ДонДУ, 2011. — С. 225-229. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_47. — Назва з екрана.

55. **Юрій Керекеш** : до 90-річчя від дня народження : бібліогр. покажч. / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ; уклад. : М. Б. Бадида, О. А. Канюка. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2011. — 76 с. : іл. — («Корифеї Закарпаття: бібліографія»).

Див. Імен. покажч.: Скунць П. 12, 350, 363

2012

56. **Баган, Олег.** Історичні трени і катрени Петра Скунця [Електронний ресурс] / О. Баган. — Режим доступу : <https://bit.ly/3Uc1O8U>. — Назва з екрана.

57. **Баган, Олег.** Історіософські акценти Петра Скунця / О. Баган // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 25-28. — Бібліогр. наприкінці ст.

58. **Барчан, Валентина.** Антеїзм як домінанта художньо-світоглядної концепції в ліриці П. Скунця / В. Барчан // Там само. — С. 16-22. — Бібліогр. наприкінці ст.

59. **Белоброва, Тетяна.** Використання творів П. Скунця як навчального й виховного потенціалу на уроках української літератури: методологічний аспект / Т. Белоброва, О. Борисова // Там само. — С. 29-31. — Бібліогр. наприкінці ст.

60. **Бідзіля, Юрій.** Творчі горизонти Петра Скунця-публіциста / Ю. Бідзіля, І. Надворна // Там само. — С. 202-210. — Бібліогр. наприкінці ст.

61. **Біляцька, Валентина.** Фольклорна парадигма балад Петра Скунця / В. Біляцька // Там само. — С. 44-47. — Бібліогр. наприкінці ст.

62. **Венжинович, Наталія.** Національно-культурна специфіка фразем у творах Петра Скунця / Н. Венжинович // Там само. — С. 177-179. — Бібліогр. наприкінці ст.

63. **Вигодованець, Наталія.** Петро Скунць про поетичний дар Надії Панчук / Н. Вигодованець // Там само. — С. 58-60. — Бібліогр. наприкінці ст.

64. **Витвицький, Володимир.** Розп'ятий на хресті совісті : 20 трав. минуло 70 р. з дня народж. письменника П. Скунця / В. Витвицький // Голос України. — 2012. — 22 трав. — С. 21.

65. **Гаврош, Олександр.** Вийшли переклади Петра Скунця сучасної словацької поезії : [про 18-те вид. у відомій серії «Між Карпатами і Татарами», яке присвяч. словац.-укр. літ. зв'язкам] / О. Гаврош // Старий Замок. Паланок. — 2012. — 9-15 серп. — С. 11 : портр.

66. **Гаврош, Олександр.** На вечір пам'яті Петра Скунця приїдуть гості зі Львова : у понеділок Закарпаття вшануватиме одного з найбільших своїх поетів : [приїзд дослідника творчості П. Скунця з Дрогобича д-ра

філолог. наук П. Іванишина та нар. арт. України С. Максимчука; 21 трав. творч. вечір присвяч. 70-річчю від дня народж. П. Скунця в ляльк. театрі, книжк. вист. про життя і творчість (Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка)] / О. Гаврош // Старий Замок. Паланок. — 2012. — 19-25 трав. — С. 2.

67. **Галаговець, Марина. Поезія Скунця — це крик душі :** [в Ужгород. міськ. б-ці відбувся літ. вечір до 70-річчя від дня народж. лауреата Нац. премії України ім. Т. Г. Шевченка П. Скунця] / М. Галаговець // Ужгород. — 2012. — 19 трав. — С. 14 : фот.

68. **Голембовська, Тетяна. Поетика ідентичності в ліриці Олени Теліги і Петра Скунця: літературні паралелі в контексті культурної традиції /** Т. Голембовська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 61-66. — Бібліогр. в кінці ст.

69. **Голомб, Лідія. Поетична концепція рідної мови в ліриці Петра Скунця /** Л. Голомб // Там само. — С. 13-15. — Бібліогр. наприкінці ст.

70. **Закарпаття вшанує пам'ять Івана Чендея та Петра Скунця :** [пам'ятні дати: 20 трав. — 90-річчя від дня народж. І. Чендея — відкриття мемор. дошки на вул. Високий, 15, прем'єра вистави «Що залишаємо людям?» за повістю І. Чендея «Іван» в драмтеатрі, книжк. вист. про життєвий творч. шлях ювіляра (Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка), 21 трав. творч. вечір присвяч. 70-річчю від дня народж. П. Скунця в ляльк. театрі, книжк. вист. відкріє його життєві і творч. сторінки (Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка)] // Закарпат. правда. — 2012. — 19-25 трав. — С. 2.

71. **Іванишин, Петро. Актуалізація націєцентричної традиції в поезії Петра Скунця /** П. Іванишин // Іванишин, П. Критика і метакритика як осмислення літературності : монографія. — К. : Академія, 2012. — С. 75-95.

72. **Іванишин, Петро. Переклади Петра Скунця: біографічно-герменевтичні аспекти /** П. Іванишин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 70-75. — Бібліогр. наприкінці ст.

73. Іванишин, Петро. **Петро Скунець — поет традиції Шевченка** : з нагоди 70-річчя / П. Іванишин // Укр. літ. газ. — 2012. — 15 черв. — С. 4.

74. **Ігнатович, Олександра. Художні виміри поезії Петра Скунця** / О. Ігнатович // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 8-12. — Бібліогр. наприкінці ст.

75. **Ігнатович, Олександра. «... Я в землю впав. Воскресну. Як горіх»** : пам'яті П. Скунця (1942-2007) — у день 70-ліття поета, яке відзначаємо у травні без нього / О. Ігнатович // Дзвін. — 2012. — № 5-6 (трав.-черв.). — С. 130-133 : портр. — Бібліогр. наприкінці ст.

76. **Керита, Христина. Сонце Петра Скунця** : [післямова] / Х. Керита // Моя азбука : дитячі поезія та переклади Петра Скунця / П. М. Скунець ; упоряд. Н. Скунець ; дизайн К. Рибалко. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. — С. 199.

77. **Кляшторна, Наталя. Петро Скунець** : поет / Н. Кляшторна // Кляшторна, Н. О. Бойківське сузір'я : слов. персоналій Бойківщини : народилися бойками, мешкали на Бойківщині, прислужилися бойкам. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. — С. 60 : фот.

78. **«Колись я був на світі Травнем»** [Електронний ресурс] : [творчий літ. вечір пам'яті укр. поета П. Скунця відбувся в Ужгороді] / ЗОДТРК «Тиса-1» // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3EbuR70>. — Назва з екрана.

79. **Кузьма, Оксана. Екзистенційні мотиви лірики П. Скунця (збірка «Один»)** / О. Кузьма // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 99-103. — Бібліогр. наприкінці ст.

80. **Ліхтей, Тетяна. Древо дідизни** : [вступ. ст. про П. Скунця як перекладача] / Т. Ліхтей // Між Карпатами і Татрами. — Вип. 18 : Сучасна словацька поезія в перекладі Петра Скунця / упоряд. Т. Ліхтей ; ред. Н. Скунець ; худож. оформ. А. Ковач. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. — С. 3-6 : портр.

81. **Опаленик, Марія Федорівна.** «У моїй хаті найдорожчим надбанням є всі збірки мого дорогого учня» [Електронний ресурс] : [розмова з вчителькою П. Скунця / записала М. Нейметі] / М. Ф. Опаленик // Новини Закарпаття. — 2012. — 8 верес. — С. 21 : фот. — Режим доступу : <https://bit.ly/3FiFPJ2>. — Назва з екрана.

82. **Папіш, Віталія.** Душа поетового слова (до 70-річчя Петра Скунця) / В. Папіш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. — Вип. 17 / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 42-44. — Бібліогр. наприкінці ст.

83. **Петро Скунць — поет від Бога** : [жит. та творчий шлях] // Карпат. Україна. — 2012. — 26 трав. — С. 1.

84. **Пискач, Ольга.** Структурно-семантичні та стилістичні особливості епітетів у поезії Петра Скунця (на матеріалі збірки «Один») / О. Пискач // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 188-190. — Бібліогр. наприкінці ст.

85. **Ребрик, Іван.** Петро Скунць в «Екзилі». IV [Електронний ресурс] : [блог] / І. Ребрик. — Режим доступу : <https://bit.ly/3fB7YjY>. — Назва з екрана.

86. **Ребрик, Іван.** Петро Скунць в «Екзилі». V [Електронний ресурс] : [блог] / І. Ребрик. — Режим доступу : <https://bit.ly/3D8e5VL>. — Назва з екрана.

87. **Ребрик, Іван.** Петро Скунць в «Екзилі». VI [Електронний ресурс] : [блог] / І. Ребрик. — Режим доступу : <https://bit.ly/3CFgq9o>. — Назва з екрана.

88. **Ребрик, Наталія.** «...У великому, і в найменшому...» : [жит. та творч. шлях поета П. Скунця] / Н. Ребрик // Слово вчителя. — 2012. — 20 квіт. — С. 4.; Те саме. — Режим доступу : <https://bit.ly/3U84mVv>. — Назва з екрана.

89. **Ребрик, Олеся.** Міфологема смерті у поезії Петра Скунця / О. Ребрик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 135-137. — Бібліогр. наприкінці ст.

90. **Роль, Людмила.** Поезія Петра Скунця і вісниківська традиція / Л. Роль // Там само. — С. 138-141. — Бібліогр. наприкінці ст.

91. **Сенько, Іван. Фольклористична діяльність П. В. Лінтура в оцінці Івана Чендея та Петра Скунця** / І. Сенько // Там само. — С. 146-150. — Бібліогр. наприкінці ст.

92. **Скунць Петро Миколайович** : [персоналія] // Шевченківські лауреати 1962-2012 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський ; вступ. сл. Б. І. Олійника. — Вид. 3-є, змін. і допов. — К. : Криниця, 2012. — С. 622 : портр.

93. **Скунць, Олена. «Він ніколи нічого не боявся»** : яким був П. Скунць, нині згадує його дружина Олена : [розмова / вела М. Нейметі] / О. Скунць // Новини Закарпаття. — 2012. — 26 трав. — С. 6.

94. **Скунць, Олена. Слово про Тараса Шевченка** : [про підгот. виступу П. Скунця на Шевченків. святі згадує його дружина] / О. Скунць // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 225.

95. **Сьогодні презентували нові видання серії «Між Карпатами і Татрами»** [Електронний ресурс] : [серед авт. проекту — П. Скунць]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3RGhE9>. — Назва з екрана.

96. **Сюсько, Микола. Син Верховини** : 20 трав. П. Скунцю виповнилося 6 70 р. / М. Сюсько // Новини Закарпаття. — 2012. — 15 трав. — С. 5.

97. **Тарасюк, Володимир. Аналітичні жанри в публіцистиці Петра Скунця (на основі текстів часопису «Срібна земля»)** / В. Тарасюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 211-218. — Бібліогр. в кінці ст.

98. **Товтин, Володимир. Чому Петро Скунць потрапив у міліцію і «сидів» у тюрмі?** : [маловідомі розповіді про письменника] / В. Товтин // Новини Закарпаття. — 2012. — 24 берез. — С. 21.

99. **Федака, Дмитро. Два витязі українського красеного письменства** : [про творчість письменників І. Чендея та П. Скунця] / Д. Федака // Дукля. — 2012. — № 3. — С. 43-50 : фот.

100. **Федака, Дмитро. Найновіші книжкові видання до ювілеїв Івана Чендея та Петра Скунця** / Д. Федака // Науковий вісник Ужгород-

ського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 27 / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород, 2012. — С. 202-203.

101. **Федака, Дмитро.** Про життєвий і творчий шлях Петра Скунця з відстані п'ятиріччя, відколи його не стало : до 70-річчя від дня народження / Д. Федака // Календар «Просвіти» на 2012 рік / Закарпат. крайове культ.-освітнє т-во «Просвіта» ; уклад. : П. М. Федака, П. П. Федака. — Ужгород, 2012. — С. 63-69.

102. **Ференц, Надія.** В Ужгороді вшанували Івана Чендея та Петра Скунця : [Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» в УжНУ] / Н. Ференц // Літ. Україна. — 2012. — 10 трав. — С. 5.

103. **Ференц, Надія.** Петро Скунць як літературний критик / Н. Ференц // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 159-165. — Бібліогр. наприкінці ст.

104. **Чендея та Скунця вшанують на державному рівні** : [Верховна Рада України прийняла постанову «Про відзначення ювілеїв закарпатських письменників Івана Чендея та Петра Скунця» від 22.03.2012 р. № 4615-VI] // Фест. — 2012. — 23-29 берез. — С. 2.

105. **Чикут, Віта.** Стилистичне використання семантичних груп слів у поезії Петра Скунця / В. Чикут // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 199-201. — Бібліогр. наприкінці ст.

106. **Чорногор, Василь.** Дві горді вершини — два невичерпні джерела : [відзнач. дат від дня народж І. Чендея та П. Скунця] / В. Чорногор // Літ. Україна. — 2012. — 21 черв. — С. 9.

107. **Шетеля, Віктор.** Ідея пробудження національної свідомості закарпатців у поетичній творчості В. Гренджі-Донського та П. Скунця / В. Шетеля // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — Вип. 28 : [зб. за матеріалами Всеукр. наук.

конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород)] / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. — С. 169-173. — Бібліогр. наприкінці ст.

108. **Шкурда, Євгенія. Ювілеї Чендея і Скунця відзначали в 6-й школі** : [чит. конф. в ужгород. шк.] / Є. Шкурда // Ужгород. — 2012. — 28 квіт. — С. 12.

2013

109. **Біляк, Степан. Петро Скунць** : [відкриття мемор. дошки письменнику П. Скунцю на фасаді Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка] / С. Біляк // Карпат. Україна. — 2013. — 8 черв. — С. 1 : фот.

110. **В УжНУ видано Науковий вісник, присвячений творчості Івана Чендея та Петра Скунця** : [28 вип. Наук. вісн. УжНУ (серія : Філологія. Соціальні комунікації)] // Карпат. Україна. — 2013. — 16 лют. — С. 3.

111. **В УжНУ створили літстудію імені Петра Скунця** : відтепер літераторів-початківців зможуть оцінити їхні досвіч. колеги // Ужгород. — 2013. — 20 лип. — С. 13.

112. **Володимир Фединишинець** : біобібліогр. покажч. : до 70-річчя від дня народж. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Наук. б-ка УжНУ ; уклад. : Л. О. Мельник, Н. С. Лехман, О. В. Бряник ; передм. О. Ігнатович ; відп за вип. М. М. Медведь. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2013. — 240 с. : іл.

Див. Імен. покажч.: Скунць П.М. (Скунць П., Скунць Петро) 1, 42, 81, 237, 239, 244, 297, 319, 333, 340, 345, 367, 392, 437, 543, 549, 563, 567, 571, 588, 1007, 1010, 1070, 1087, 1159

113. **Дудаш, Оксана. Петру Скунцю та Федору Потушняку на «Книзі-фест» встановили меморіальні дошки** : [на фасаді Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка ; фест.-ярмарок «Книга-фест»] / О. Дудаш // Фест. — 2013. — 24-30 трав. — С. 2 : фот.

114. **Іванишин, Петро. Перекладацький світ Петра Скунця** / П. Іванишин // Всесвіт. — 2013. — № 5-6. — С. 238-247 : портр. — Бібліогр. : 9 назв.

115. **Ігнатович, Олександра. Петро Скунць** : (1942-2007) / О. Ігнатович // Ігнатович, О. С. Літературні портрети. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2013. — С. 45-53 : фот. — Бібліогр. наприкінці ст.

116. **Кашуба, Тетяна. Відтепер будівлю обласної бібліотеки в Ужгороді прикрашатимуть меморіальні дошки П. Скунцю та Ф. Потуш-**

няку [Електронний ресурс] / Т. Кашуба. — Режим доступу : <https://bit.ly/3E6FvMI>. — Назва з екрана.

117. **In memoria** [Електронний ресурс] : [відкриття пам'ятних дошок, що вшанують закарпат. письменників — Ф. Потушняка та П. Скунця] / Тиса-1 // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3EaVwRB>. — Назва з екрана.

118. **Меморіальні дошки Федору Потушняку та Петру Скунцю відкрили в Ужгороді** : [на фасаді Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка] // Закарпат. правда. — 2013. — 25-31 трав. — С. 2 : фот.; Ужгород. — 2013. — 25 трав. — С. 3. ; Новини Закарпаття. — 2013. — 25 трав. — С. 2 : фот.

119. **Науковий вісник УжНУ присвятили творчості Чендея та Скунця** [Електронний ресурс] : [у вид-ві «Говерла» вийшов 28 вип. Наук. вісн. Ужгород. ун-ту, який містить матеріали Всеукр. наук. конф. «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квіт. 2012 р., Ужгород), присвяч. 90-літтю І. Чендея та 70-літтю П. Скунця]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3Te5TsS>. — Назва з екрана.

120. **Науковий вісник Ужгородського університету. Серія** : Філологія. Соціальні комунікації : бібліогр. покажч. змісту. Вип. 1–28 (1995–2012) / уклад. Н. С. Лехман ; ред. Л. О. Мельник ; М-во освіти і науки, молоді і спорту України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Наук. б-ка, Довідк.-бібліогр. від. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2013. — 128 с.

Див. Імен. покажч.: Скунць П. (21), (269), (547), (901), (184), (1023), (1025-1027), (1029), (1030), (1032), (1036), (1037), (1039), (1044), (1050), (1052), (1054), (1057), (1059), (1061), (1064), (1067-1069), 1073

121. **Нейметі, Мар'яна. Родина поета презентувала «Мою азбуку» Петра Скунця** [Електронний ресурс] : [дружина Олена Дмитрівна та дочка Наталія презентували кн. віршів для дітей «Моя азбука», яка вийшла у вид-ві «Ліра»] / М. Нейметі // Новини Закарпаття. — 2013. — 18 черв. — С. 7. — Режим доступу : <https://bit.ly/3D9uDNp>. — Назва з екрана.

122. **Нитка, Василь. Відкрили меморіальні дошки Федору Потушняку та Петрові Скунцю** : [на фасаді Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка] / В. Нитка // Голос України. — 2013. — 4 черв. — С. 19.

123. **Ребрик, Олеся. Петро Скунць і Василь Скакандій: творчий танDEM** / О. Ребрик // «Ерделівські читання» : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 13-14 трав. 2013) / М-во освіти і науки України, Закарпат. худож. ін-т. — Ужгород : Гражда, 2013. — С. 31.

124. **Свято книги** : [вист.-ярмарок «Книга-фест — 2013» ; у рамках книжк. свята — урочисте відкр. мемор. дошок Ф. Потушняку та П. Скунцю

на фасаді Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка] // Неділя. — 2013. — 17-23 трав. — С. 2 : фот.

125. **Ужгородські науковці переклали твори для нової книги Петра Скунця** [Електронний ресурс] : [кн. «Моя азбука» П. Скунця презентували на філолог. ф-ті УжНУ]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3Td2rib>. — Назва з екрана.

126. **Азбука Петра Скунця** [Електронний ресурс] : [розмова про кн. «Моя азбука» з авт. післямови Х. Керитою та донькою поета Наталією / вела Т. Вашаргелі] / оператор М. Скунець ; Тиса-1 // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UfsoOs>. — Назва з екрана.

2014

127. **Олександр Гаврош: між журналістикою та літературою** : бібліогр. покажч. 1992-2014 років / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. обл. універ. б-ка ім. Ф. Потушняка ; уклад. О. В. Шмайда ; передм. С. Д. Федаки ; відп. за вип. О. А. Канюка. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014. — 184 с. : іл. — (Закарпатська публіцистика в іменах: бібліографія)

Див. Імен. покажч.: Скунець П. 375, 427, 464, 498, 729, 764, 826, 977, 1122, 1136, 1152, 1296, 1351, 1379

128. **Ліхтей, Т. В. Словацька поезія крізь призму науково-мистецької еліти Закарпаття** [Електронний ресурс] : [в т. ч. серед дослідників та перекладачів — П. Скунець] / Т. В. Ліхтей // *Studia Slavistica* : Словакістика в часовій рефлексії і контактах : зб. наук. ст. — Вип. 14. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2014. — С. 152-162. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3gj6082>. — Назва з екрана.

129. **Націософська інтенціональність та її естетичні вияви в українській літературі XIX-XX століть** : колект. монографія : [актуалізовано націоцентричні концепти в естетичній тканині тв. укр. письменників, в т. ч. П. Скунця] / О. Баган, О. Вовк, І. Дмитрів, М. Іванишин, П. Іванишин ; ред. : П. Іванишин ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. — Дрогобич : Вид. від. ДДПУ ім. І. Франка, 2014. — 272 с.

130. **Ребрик, Олеся. «Болю мого не вгамовано...»** [Електронний ресурс] : [роздуми про місце П. Скунця в поезії, публіцистиці, літературознавстві] / О. Ребрик. — Режим доступу : <https://bit.ly/3q2FWQd>. — Назва з екрана.

2015

131. **Іванишин, Петро. Над томом Скунця** : [життя і творчість укр. поета розглядаються інтегрально у герменевтичному ракурсі як єдиний смисловий том] / П. Іванишин // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. — Вип. 142 / М-во освіти і науки України, Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. — С. 34-37. ; Укр. літ. газ. — 2015. — 17 лип. — С. 6 : фот.

132. **Іванишин, Петро. Поезія Петра Скунця як перегук із традицією Шевченка** / П. Іванишин // Дивослово. — 2015. — № 5. — С. 38-43. — Бібліогр. наприкінці ст.

133. **Іванишин, Петро. Скунць Петро Миколайович** : [персоналія] / П. Іванишин // Шевченківська енциклопедія : у 6 т. Т. 5 : Пе-С / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; гол. ред. М. Г. Жулинський. — К., 2015. — С. 802-803.

134. **Когутич, Іванна. Закарпатці вшанували пам'ять Петра Скунця** : [в т. ч. згадка про бронз. барель'єф на фасаді Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка] / І. Когутич // Карпат. Україна. — 2015. — 8 трав. — С. 3.; Те саме. — Режим доступу : <https://bit.ly/3CMNH2j>. — Назва з екрана.

135. **Ребрик, Наталія. Війна як злочин і війна як чин: поеми Петра Скунця «Розп'яття», Дмитра Кременя «Меморандум Герштейна» та «Вірші з війни» Бориса Гуменюка** / Н. Ребрик // Вісник Закарпатського художнього інституту. — Вип. 7 / М-во освіти і науки України, Закарпат. худож. ін-т. — Ужгород, 2015. — С. 175-182. — Бібліогр. наприкінці ст.

136. **Пеленка, Олена. Даруємо квіти митцям, які народились навесні** : літературне свято : [сценарій позакласного заходу з укр. літ., також присвяч. П. Скунцю; в т. ч. його вірш «Тарасова мати»] / О. Пеленка // Українська мова і література в школах України. — 2015. — № 4. — С. 55-62. — Бібліогр. наприкінці ст.

2016

137. **Василь Густі** : бібліогр. покажч. : до 65-річчя від дня народж. / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; уклад. О. В. Шмайда ; передм. О. Ігнатович ; відп. за вип. О. А. Канюка. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2016. — 164 с. : іл. — (Серія «Культура краю в особах»).

Див. Імен. покажч.: Скунць П.М. 398, 504, 526, 527, 681, 693, 871, 912, 913, 932, 1022. 1096

138. Основні праці науковців Ужгородського національного університету (1991-2015) : бібліогр. покажч. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Наук. б-ка уклад.: О. В. Бряник [та ін.] ; передм. В. І. Смоланки ; відп. за вип. М. М. Медведь. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2016. — 696 с.

Див. Імен. покажч.: Скунець П. М. 22, 248, 829, (1240), (1431), (3666), (4286), 4403, 4420, 4421, 4451, 4453, (5201)

139. Ребрик, Наталія. Семикнижжя Петра Скунця в інтерпретації Василя Скакандія. Незавершений проект / Н. Ребрик // Вісник Закарпатської академії мистецтв. — Вип. 8 : зб. наук. пр. / Закарпат. академія мистецтв. — Ужгород, 2016. — С. 11-14. — Бібліогр. наприкінці ст.

140. Чорногор, Василь. Крайни пам'ятають і вшановують поета Петра Скунця / В. Чорногор // Новини Закарпаття. — 2016. — 30 квіт. — С. 15.

2017

141. Вечір пам'яті закарпатського поета Петра Скунця [Електронний ресурс] : [у ньому взяли участь відомі крайові письменники, науковці, культурно-громадські діячі, а також родина П. Скунця] / Суспільне Ужгород // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3FWXzKa>. — Назва з екрана.

142. Вірші Петра Скунця переклали словацькою мовою [Електронний ресурс] : [у вид-ві «TIMPANI» вийшов 26 вип. серії укр.-словац. перекладів «Між Карпатами і Татрами», присвяч. поезії П. Скунця у пер. В. Юричкової]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3eb3mjs>. — Назва з екрана.

143. Греба, Василь. Тернова епоха письменника / В. Греба // Панорама. — 2017. — 18 трав. — С. 9 : фот.

144. Густі, Василь. Весняний цвіт із відтінком печалі : [про творчість П. Скунця] / В. Густі // Густі, В. Вклоняюсь колосу й зернині. — Ужгород : ТОВ «ІВА», 2017. — С. 141-142.

145. Густі, Василь. Горді вершини — невичерпні джерела : [про письменника І. Чендея та поета, публіциста П. Скунця] / В. Густі // Там само. — С. 14-16.

146. Двох Шевченківських лауреатів-земляків вшанували на Закарпатті [Електронний ресурс] : [в УЖНУ відбулася наук.-практ. конф. студентів філолог. ф-ту, присвяч. 95-річчю від дня народж. І. Чендея та 75-річчю від дня народж. П. Скунця]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3q6ufnr>. — Назва з екрана.

147. **Іван Сенько** : біобібліогр. покажч. : до 80-річчя від дня народж. / уклад. : О. В. Бряник, Н. С. Лехман, Л. О. Мельник ; передм. : Н. П. Бездір, М. І. Демчик ; відп. за вип. М. М. Медведь ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Філол. ф-т., Каф. слов'ян. філол. та світової л-ри, Наук. б-ка. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2017. — 196 с. : іл.

Див. Імен. покажч.: Скунць П. М. 20, 36, 46, 124, (173), (301), (332), (539), (577), (579), (632), (791), 886, 984, (1085)

148. **Іванишин, Петро. Тракткування характеру карпатського верховинця в поезії Петра Скунця: герменевтично-компаративні аспекти** / П. Іванишин // Слово і час. — 2017. — № 12. — С. 21-27. — Бібліогр. в кінці ст.

149. **Кремій, Дмитро. In memoriam. Всесвіт, гори і поет** : [післямова] / Д. Кремій // Між Карпатами і Татрами. — Вип. 26 : Поезія Петра Скунця у словацькому перекладі Валерії Юричкової / упоряд., вступ. ст. Т. В. Ліхтей ; пер. словац. В. Юричкова. — Ужгород : TIMPANI, 2017. — С. 52-56. ; Те саме [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3NLOBTS>. — Назва з екрана.

150. **Кришинець, Галина. На філфаку влаштували літературний вечір до ювілеїв Івана Чендея та Петра Скунця** [Електронний ресурс] / Г. Кришинець ; Медіацентр УжНУ. — Режим доступу : <https://bit.ly/3FRYprB>. — Назва з екрана.

151. **Ліхтей, Тетяна. «...І хлопець Травень у смerek полоні...»** : [вступ. ст.] / Т. Ліхтей // Між Карпатами і Татрами. — Вип. 26 : Поезія Петра Скунця у словацькому перекладі Валерії Юричкової / упоряд. Т. В. Ліхтей ; післямова Д. Кремія ; пер. словац. В. Юричкова. — Ужгород : TIMPANI, 2017. — С. 3-6.

152. **Наталія Скунць в програмі «Ранок на Тисі»** [Електронний ресурс] : [донька Петра Скунця розповіла про батька в ефірі] / Суспільне Ужгород // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3E7BWpa>. — Назва з екрана.

153. **Незабутній** : (до 75-річчя від дня народж. П. Скунця) ; [укр. письменник та поет] // Календар «Просвіти» на 2017 рік / Закарпат. крайове культ.-освітнє т-во «Просвіта» ; уклад. П. М. Федака ; П. П. Федака. — Ужгород, 2017. — С. 64 : портр.

154. **Петро Скунць до своєї річниці заговорив чоловічими голосами філфаку** [Електронний ресурс] : викладачі і студенти озвучили один із ранніх віршів поета «Студентське», що його автор написав ще першо-

курсником / Медіацентр УжНУ // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UdVYEc>. — Назва з екрана.

155. **Петро Часто : між Україною та Америкою** : бібліогр. покажч. : до 40-річчя літературної діяльності / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : І. В. Когутич, О. В. Шмайда ; передм. О. Гавроша ; відп. за вип. О. А. Канюка. — Ужгород : ТІМРАНІ, 2017. — 184 с. : фот. — (Закарпатська публіцистика в іменах: бібліографія)

Див. Імен. покажч.: Скунець П. М. 3, 126, 133, 1297, 1300

156. **Скунець Петро Миколайович** : поет, перекладач, журналіст, громад. діяч, лауреат Нац. премії ім. Т. Г. Шевченка // Верховина. Волівщина—Міжгірщина. — Ужгород : ТІМРАНІ, 2017. — С. 374-375 : портр., фот.

157. **Скунець, Олена. Після «Розп'яття» його нищили і переслідували** : [інтерв'ю з дружиною письменника П. Скунця до його 75-річчя / від О. Гаврош] / О. Скунець // Неділя. — 2017. — 19-25 трав. — С. 4 : портр., фот. ; Неділя. — 2017. — 26 трав.-1 черв. — С. 13 : портр., фот.

158. **Федака, Д. Петро Скунець** : (1942-2007) : [про творчість укр. поета] / Д. Федака. // Федака, Д. Українське красне письменство Закарпаття : літ. портрети й ескізи. — Ужгород : ТІМРАНІ, 2017. — С. 424-437 : портр.

159. **Чендей, Іван. Петро Скунець — поет з Верховини** / І. Чендей // Іван Чендей у колі сучасників: зб. спогадів, ст., есе, худож. творів. бібліогр. джерел. — Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. — С. 72-74.

160. **Шутко, Маріанна. «Я так хотів потрібний бути всім...»** : виповнилися 75-ті роковини від дня народж. П. Скунця / М. Шутко // Новини Закарпаття. — 2017. — 23 трав. — С. 2.

2018

161. **Поезія серця Дмитра Кременія** [Електронний ресурс] : (до 65-річчя від дня народження) : біобібліогр. покажч. / Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка ; уклад. М. В. Тасинкевич ; ред. Л. М. Голубенко. — Миколаїв, 2018. — 396 с. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UbV9vq>. — Назва з екрана.

Див. Імен. покажч.: Скунець П. 77, (843), 1721, 1756, 1758, 1813, 1855, 1870, (2001), 2054

162. **Покликання** : біобібліогр. покажч. : до 90-річчя від дня народж. Павла Павловича Чучки / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Філолог. ф-т, Каф. словац. філолог., Наук. б-ка уклад. : Л. О. Мельник, Н. С. Лехман, О. В. Бряник ; передм. : С. М. Пахомова ;

відп. за вип. М. М. Медведь. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2018. — 224 с. : іл.

Див. Імен. покажч.: Скунець П. 367, 378, 399, 437

163. **Хланта, Іван. Петро Скунець** : поет, перекладач / І. Хланта // Хланта, І. Народний літературно-мистецький музей Копашнівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Хустського району : путівник. — Ужгород : ТДВ «Патент», 2018. — С. 113-116 : фот.

164. **Зьмотуга, І. Die phraseologismen im schaffen von Olga Rischawy** : [крізь призму аналізу інтерпретацій, що належать перу П. Скунця, розглянуто роль фразеологічних одиниць у віршах О. Рішаві] / І. Зьмотуга, О. Нвоздуак // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. — Вип. 23 / відп. ред. І. В. Сабадош. — Ужгород, 2018. — С. 404-409. — Бібліогр. наприкінці ст. — Текст нім. мовою.

2019

165. **Іванишин, Петро. Образ “країни Франкіани” в поезії Петра Скунця: герменевтичний розмисл** [Електронний ресурс] / П. Іванишин. — Режим доступу : <https://bit.ly/3E9HfU5>. — Назва з екрана.

166. **Ігнатович, Олександра. Один не означає — сам** : [про творчість П. Скунця] / О. Ігнатович // Ігнатович, О. Синхромія : нариси, літературознавчі статті. — Ужгород : TIMPANI, 2019. — С. 63-79 : фот.

2020

167. **«Лекторій. Поезія». Вип. 6** : Петро Скунець : [Електронний ресурс] : [В. Герасим'юк та М. Лаюк аналізують поезію П. Скунця] / Суспільне Культура // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3PXWNqg>. — Назва з екрана.

168. **Федака, Павло. Петро Скунець** : [письменник] / П. Федака // Федака, П. М. Закарпатська «Просвіта» у постатях її діячів (1920-2020). — Ужгород : TIMPANI, 2020. — С. 238-239 : фот.

169. **Чендей, Іван. Петро Скунець — поет з Верховини** / І. Чендей // Іван Чендей у колі сучасників : зб. спогадів, ст., есе, худож. творів, бібліогр. джерел. — Вид. 2, допов. — Ужгород : PIK-Y, 2020. — С. 74-76.

2021

170. **Баган, О. Художнє слово і національна ідентичність** : ст. про методiku навч. літ. в школі : [в т. ч. зазначено історіософські акценти в поезії П. Скунця] / О. Баган ; Дрогобиц. держ. пед. ун-т імені Івана Франка. —

Дрогобич : Ред.-вид. від. ДДПУ ім. Івана Франка, 2021. — 332 с. — Бібліогр. в кінці ст.

171. **Венжинович, Наталія. Національно-культурна специфіка фразем у творах Петра Скунця** / Н. Венжинович // Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень : навч.-метод. посіб. до спецкурсу для студентів філолог. ф-ту. — 2-ге вид., допов. і перероб. — Ужгород : ФОП Сабов А. М., 2021. — С. 68-72.

172. **Іванишин, Петро. Поезія Петра Скунця: актуалізація націоцентричної традиції Тараса Шевченка** [Електронний ресурс] / П. Іванишин. — Режим доступу : <https://bit.ly/3surz8v>. — Назва з екрана.

173. **Ребрик, Наталія. Війна як злочин і війна як чин** : поеми Петра Скунця «Розп'яття», Дмитра Кременя «Меморандум Герштейна» та «Вірші з війни» Бориса Гуменюка / Н. Ребрик // Ребрик, Н. Невичерпальність духу : літературознав. портрети, ст., рецензії. — Ужгород : Гражда, 2021. — С. 580-612. — Бібліогр. наприкінці ст.

174. **Ребрик, Наталія. Петро Скунць і Василь Скакандій: творчий тандем** / Н. Ребрик // Там само. — С. 509-519. — Бібліогр. наприкінці ст.

175. **У царині художнього слова** : біобібліогр. покажч. праць Надії Ференц / М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т», Філолог. ф-т ; уклад. : О. М. Чижмар, О. В. Бряник, О. В. Хаван ; відп. за вип. М. М. Медведь. — Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2021. — 172 с. : іл., портр.

Див. Імен. покажч.: Скунць П. М. 15, 25, 61, 117, 173, 236, 311, 322, 407, 422, 440, 445

2022

176. **В Ужгороді вшанували пам'ять поета Петра Скунця** [Електронний ресурс] : [на міському кладовищі Кальварія відбулося поминальне молитовне вшанування Петра Скунця]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3qeTqYZ>. — Назва з екрана.

177. **В Ужгороді провели творчу зустріч з нагоди ювілеїв Івана Чендея та Петра Скунця** [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3NO4nL6>. — Назва з екрана.

178. **В Ужгороді пройшла творча зустріч до ювілейних дат видатних закарпатських письменників Івана Чендея та Петра Скунця** [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3CIPBmf>. — Назва з екрана.

179. **Виставу-перформанс за творами українського поета Петра Скунця зіграють в Ужгороді** [Електронний ресурс] / Суспільне Ужгород // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3WD1D8l>. — Назва з екрана.

180. **Гаврилюк, Надія. Планета поезії Петра Скунця** [Електронний ресурс] / Н. Гаврилюк. — Режим доступу : <https://bit.ly/3dRxEu>. — Назва з екрана.

181. **Гаврош, Олександр. Ювілеї в час війни** [Електронний ресурс] : [ювілейні дати письменників І. Чендея та П. Скунця] : [блог] / О. Гаврош. — Режим доступу : <https://bit.ly/3R2DCnP>. — Назва з екрана.

182. **Гараздій, Мирослава. Конференція... під обстріли** [Електронний ресурс] : до 80-річчя Петра Скунця : [організатори конф. — каф. укр. літ. ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» у співпраці з Ін-том літ. ім. Т. Г. Шевченка] / М. Гараздій // Погляд. — 2022. — 30 берез. — С. 6 : фот. кольор. — Режим доступу : <https://bit.ly/3T4BJrv>. — Назва з екрана.

183. **Гараздій, Мирослава. Якщо Ви або ваші рідні знали Петра Скунця...** : [підготовка вид. “Петро Скунць у колі сучасників” працівниками Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка] / М. Гараздій // Погляд. — 2022. — 31 серп. — С. 6 : фот.

184. **Дві горді вершини — два невичерпні джерела** : [книжк.-документ. вист. під одноймен. назвою, присвячена 100-річчю від дня народж. І. Чендея та 80-річчю від дня народж. П. Скунця у Закарпат. обл. худож. музеї ім. Й. Бокшая] / Департамент культури, національностей та релігій Закарпат. ОДА // Слово Просвіти. — 2022. — 2-8 черв. — С. 13 : фот. ; Ужгород. — 2022. — 28 трав. — С. 9 : фот.

185. **До 80-річчя Петра Скунця: онлайн-конференція в УЖНУ** [Електронний ресурс] / Tv21 Унгвар // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UhDy5i>. — Назва з екрана.

186. **Закарпатська бібліотека готує книжку споминів «Петро Скунць у колі сучасників»** [Електронний ресурс] / Tv21 Унгвар // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3t5vcBX>. — Назва з екрана.

187. **Закарпатський муздрамтеатр готується вшанувати 80-річчя Петра Скунця** [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3eUjiHL>. — Назва з екрана.

188. **Ігнатович, Олександра. «Воно гряде — тисячоліття Віри...»** [Електронний ресурс] : [розмова про худ. виміри та відлуння Альма-матер у творчості І. Чендея і П. Скунця / записала Н. Толочко] / О. Ігнатович ; Медіа-центр УЖНУ. — Режим доступу : <https://bit.ly/3EqwT3N>. — Назва з екрана.

189. **Лавер, О. В. Граматичне вираження епітетів у творах Петра Скунця** [Електронний ресурс] / О. В. Лавер. — Режим доступу : <https://bit.ly/3DkmlRF>. — Назва з екрана.

190. **Максимчук, Святослав. Оповідки про Петра Скунця** [Електронний ресурс] / С. Максимчук // Укр. літ. газ. — 2022. — № 7-8. — С. 20-21 : фот. — Режим доступу : <https://bit.ly/3zppUWc>. — Назва з екрана.

191. **Моя Україна в мене в крові...** [Електронний ресурс] : [віртуальна виставка до 80-річчя від дня народж. поета і перекладача, лауреата Нац. премії України ім. Т. Г. Шевченка П. М. Скунця (1942-2007)] / Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка. — Режим доступу : <https://bit.ly/3wo1NFj>. — Назва з екрана.

192. **Нитка, Василь. Дві горді вершини — два невичерпні джерела** [Електронний ресурс] : [творча зустріч до ювілейн. дат письменників, лауреатів Шевченків. премії І. Чендея та П. Скунця відбулася у Закарпат. обл. худ. музеї ім. Йосипа Бокшая] / В. Нитка. — Режим доступу : <https://bit.ly/3N4Vesj>. — Назва з екрана.

193. **Петро Скунець. Афоризми** [Електронний ресурс] / підгот. О. Ігнатович, В. Шаркань. — Режим доступу : <https://bit.ly/3QQMzQe>. — Назва з екрана.

194. **Пітра, Петро. Петро Скунець — палкий патріот Закарпаття і всієї України** [Електронний ресурс] : [розмова про письменника / вів В. Шкіря] / П. Пітра // Нове життя. — 2022. — 5 трав. — С. 3 : фот. — Режим доступу : <https://bit.ly/3Bv0yqG>. — Назва з екрана.

195. **Прем'єру поетичної вистави до 80-річчя Петра Скунця у Закарпатському облмуздрамтеатрі представлять вже цієї неділі** [Електронний ресурс] : [літ.-театр. перфоманс «Один»]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3ftTUIX>. — Назва з екрана.

196. **Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Всесвіт, гори і поет»** [Електронний ресурс] : [до 80-річчя від дня народж. письменника і громад. діяча П. М. Скунця]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3eiDcvi>. — Назва з екрана.

197. **Садовий, Василь. «Всесвіт, гори і поет»** : П. Скунцю присвятили всеукр. конф. : [з нагоди 80-річчя від дня народж. поета] / В. Садовий // Новини Закарпаття. — 2022. — 7 трав. — С. 3.

198. **Садовий, Василь. Письменники з Києва та Ужгорода приїхали у Виноградів, щоб відзначити ювілеї Чендея і Скунця** : [у залі Виноградів. центр. б-ки] / В. Садовий // Новини Закарпаття. — 2022. — 2 лип. — С. 3.

199. Салига, Т. **Тріумф війни у міфопоетиці Петра Скунця** / Т. Салига // Укр. літ. газ. — 2022. — 16 верес. — С. 14.

200. **Скунць Петро Миколайович** [Електронний ресурс] : матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. — Режим доступу : <https://bit.ly/3q2Q2QM>. — Назва з екрана.

201. **У Виноградові на Закарпатті відзначили ювілеї Івана Чендея і Петра Скунця** // Укр. літ. газ. — 2022. — 8 лип. — С. 2.

202. **Федака, Сергій. Більше, як натовп** [Електронний ресурс] : [у театрі ім. Шерегіїв відбулася прем'єра перформансу В. Шершуна «Один» за віршами П. Скунця. Роботу присвяч. ювілеєві поета] : [блог] / С. Федака. — Режим доступу : <https://bit.ly/3FyoRWI>. — Назва з екрана.

203. **Шануємо, любимо, пам'ятаємо тебе, поета та громадянина!** : до 80-річчя від дня народж. П. Скунця // Календар «Просвіти» на 2022 рік / ГО «Закарпат. крайове культ.-освіт. т-во «Просвіта»» ; уклад. : П. М. Федака, П. П. Федака. — Ужгород, 2022. — С. 97-98 : портр.

204. **Personalities in the Cultural and Educational space of Zakarpattia region: Ivan Chendey. Petro Skunts** = [«Особистості в культурно-освітньому просторі Закарпаття: Іван Чендей. Петро Скунць»] [Електронний ресурс] / Y. Syvokhop, M. Zhulynskyi [and et. al.] ; ed.: Y. Syvokhop, T. Nestorenko. — Katowice : Publishing House of University of Technology, 2022. — 340 р. : табл. — Текст англ., укр. мовами. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

Рец.: Чергова міжнародна монографія колективу Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3GiuSaL>. — Назва з екрана.

205. **Bayanovska, Maria. [Баяновська, Марія]. Система цінностей у творчості Петра Скунця** [Електронний ресурс] / М. Bayanovska // Там само. — С. 294-304. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

206. **Chendey-Treshchak, Maria. [Чендей-Трещак, Марія]. Суголосся творчих доль Івана Чендея та Петра Скунця (за матеріалами «Щоденника» Івана Чендея)** [Електронний ресурс] / М. Chendey-Treshchak // Там само. — С. 252-264. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

207. **Doboni, Maria. [Добоні, Марія]. Музей Петра Скунця — культурно-освітній осередок навчального закладу** [Електронний ресурс] / М. Doboni // Там само. — С. 317-323. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

208. **Ivanyshyn, Petro.** [Іванишин, Петро]. **Націоцентричний логос Петра Скунця** [Електронний ресурс] / P. Ivanyshyn // Там само. — С. 208-222. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

209. **Khodanych, Lidia.** [Ходанич, Лідія]. **Школа та вчитель у творчості Петра Скунця** [Електронний ресурс] / L. Khodanych // Там само. — С. 265-275. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

210. **Kovaliv, Yurii.** [Ковалів, Юрій]. **Алгоритми лірики Петра Скунця** [Електронний ресурс] / Y. Kovaliv // Там само. — С. 199-207. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

211. **Marfynets, Nadia.** [Марфинець, Надія]. **Вивчення творчості Петра Скунця в закладах загальної середньої освіти** [Електронний ресурс] / N. Marfynets // Там само. — С. 305-316. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

212. **Mushynka, Mykola.** [Мушинка, Микола]. **Роман Карела Чапека «Гордубал» та п'єса «Гордубал» Петра Скунця** [Електронний ресурс] / M. Mushynka // Там само. — С. 179-186. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

213. **Ofitsynskyy Roman.** [Офіцинський, Роман]. **Політичний заповіт Петра Скунця** [Електронний ресурс] / R. Ofitsynskyy // Там само. — С. 245-251. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

214. **Rebryk, Natalia.** [Ребрик, Наталія]. **«Утилітарна» поезія Петра Скунця** [Електронний ресурс] / N. Rebryk // Там само. — С. 276-284. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

215. **Salyga, Taras.** [Салига, Тарас]. **Тріумф війни у міфопоетиці Петра Скунця** [Електронний ресурс] / T. Salyga // Там само. — С. 187-198. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

216. **Sopko, Odarka.** [Сопко, Одарка]. **Творчий перетин Петра Скунця, Василя Скакандія, Надії Пономаренко. До 80-річчя від дня народження письменника та громадського діяча Петра Миколайовича Скунця** [Електронний ресурс] / O. Sopko // Там само. — С. 285-293. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

217. **Syvokhop, Yaroslav.** [Сивохоп, Ярослав]. **Commeration of Ivan Chendey AND Petro Skunts** [Електронний ресурс] : [у ст. автор порушує питання збереження та увічнення пам'яті І. Чендея І П. Скунця] /

Y. Syvokhor // Там само. — С. 7-18. — Текст. англ. мовою. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

218. Vas'kiv, Mykola. [Васьків, Микола]. Друга світова війна в поемах П. Скунця й Д. Кременя: синтез закарпатського «кута зору» й «абстрактного» гуманізму [Електронний ресурс] / M. Vas'kiv // Там само. — С. 223-244. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

219. Zhulynskyi, Mykola. [Жулинський, Микола]. Слово про поета і про поетове слово. До 80-річчя Петра Скунця [Електронний ресурс] / M. Zhulynskyi // Там само. — С. 170-178. — Бібліогр. наприкінці ст. — Режим доступу : <https://bit.ly/3UYF5xj>. — Назва з екрана.

Літературна премія імені Петра Скунця

2016

220. Про міську премію імені Петра Скунця в галузі літератури і краєзнавства : [заснована Ужгородською міською радою] [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3ERINTZ>. — Назва з екрана.

221. Когутич, Іванка. Ім'ям визначного випускника УжНУ назвали нову літературну премію [Електронний ресурс] / І. Когутич ; Медіацентр УжНУ. — Режим доступу : <https://bit.ly/3G1OaAZ>. — Назва з екрана.

2017

222. В Ужгороді вперше вручатимуть премію імені Петра Скунця : [премія в галузі літ. і краєзнавства] // Ужгород. — 2017. — 10 черв. — С. 8.

223. Визначили переможців премії імені Петра Скунця : [у номінації «Краєзнавство» премію присвоїли М. Тиводару за монографію «Етнографія Закарпаття» та В. Шостаку за кн. «Тисячолітнє дерево»] // Наш Ужгород. — 2017. — 18-31 серп. — С. 8 : фот.; РІО. — 2017. — 19 серп. — С. 7 : фот.

224. Когутич, Іванка. Четверо викладачів УжНУ увійшли до складу журі літературної премії імені Петра Скунця [Електронний ресурс] / І. Когутич ; Медіацентр УжНУ. — Режим доступу : <https://bit.ly/3EiqKq0>. — Назва з екрана.

225. Конкурсна комісія визначилася з присвоєнням першої міської премії імені Петра Скунця // Ужгород. — 2017. — 19 серп. — С. 3 : фот.

226. **На День Ужгорода урочисто вручать першу премію імені Петра Скунця** [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3da4eET>. — Назва з екрана.

227. **Олександр Гаврош про премію ім. П. Скунця** [Електронний ресурс] : [розмова в студії «Ранку на Тисі»] / Суспільне Ужгород // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3TouuJL>. — Назва з екрана.

228. **Першу премію імені Петра Скунця вручать до Дня Ужгорода** : [премія в галузі літ. і краєзнавства] // РІО. — 2017. — 10 черв. — С. 8.

229. **Присвоїли премію [Електронний ресурс]** : [літ. премія ім. Петра Скунця] / телекомпанія М-студіо // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3FNQEmC>. — Назва з екрана.

230. **Тросницький, В. Премія імені Петра Скунця та навколо неї** [Електронний ресурс] / В. Тросницький. — Режим доступу : <https://bit.ly/3eKzYB3>. — Назва з екрана.

2018

231. **Визначено переможців міської літературної премії** : [у номінації «Краєзнавство» — кн. Т. Літераті «Ужгород. Невигадані історії»; у номінації «Художня література» — зб. дит. віршів Л. Повх «Наше місто превеселе»; у номінації «Альбомне видання» — кн. «Адальберт Ерделі. Шаржі» (упоряд. О. Гаркуша, М. Мейсарош) // Ужгород. — 2018. — 28 лип. — С. 4 : фот.

232. **У місті вдруге визначають лауреатів премії імені Петра Скунця** : [міська премія в галузі літ. і краєзнавства] // Ужгород. — 2018. — 2 черв. — С. 4 : фот.

233. **Шість авторів та книг виборюють міську премію імені Петра Скунця** [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3zmqPJ>. — Назва з екрана.

2019

234. **В Ужгороді втретє присуджуватимуть літературну премію імені Петра Скунця** // Ужгород. — 2019. — 1 черв. — С. 4 : фот.

235. **Вже втретє в Ужгороді краєзнавцям та літераторам присуджуватимуть премію імені Петра Скунця** [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3E4yyLJ>. — Назва з екрана.

236. **Про присвоєння звання «Лауреат міської премії імені Петра Скунця»** : рішення Ужгород. міськради XXXIX сесії VII скликання від

5.09.2019 р. № 1660 м. Ужгород : [лауреатами у номінації «Художня література» стали — О. Пекар за кн. «Мереживо осені» і В. Товтин за кн. «Ріка травневої пори»] // Ужгород. — 2019. — 21 верес. — С. 9.

237. Стартує прийом творів на здобуття премії імені Петра Скунця для літераторів та краєзнавців [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3T4r0gd>. — Назва з екрана.

2020

238. В Ужгороді визначено цьогорічних лауреатів літературної премії імені Петра Скунця : [кн. В. Густі «Притча про щастя» та І. Ребрика «Переднівок. Зібрані тексти»] // Ужгород. — 2020. — 1 серп. — С. 7 : фот.

239. На премію імені Петра Скунця претендують три книжки : до участі в конкурсі на здобуття міської премії допущено зб. віршів: В. Густі «Притча про щастя», І. Ребрика «Переднівок. Зібрані тексти», М. Попович-Павлік «Коні мої нековані» // Ужгород. — 2020. — 18 лип. — С. 7 : фот.

240. На присвоєння премії ім. Скунця в Ужгороді рекомендують книги Василя Густі та Івана Ребрика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3hg2VWu>. — Назва з екрана.

2021

241. В Ужгороді вп'яте вручатимуть премію імені Петра Скунця : [творча відзнака, якою нагороджують літераторів і краєзнавців] // Ужгород. — 2021. — 20 берез. — С. 4 : фот.

242. Визначено лауреатів міської премії імені Петра Скунця : [перемогу у номінації «Альбомне видання» здобула Л. Приймич із «Живописом», у номінації «Художня література» — В. Кузан із зб. віршів «Три посто», а у номінації «Краєзнавча література» — Л. Філіп із кн. «Ужгород. Рідне місто моє»] // Ужгород. — 2021. — 17 лип. — С. 2 : фот.

243. На здобуття міської премії імені Петра Скунця — до участі в конкурсі допущено 7 видань // Ужгород. — 2021. — 10 лип. — С. 4 : фот.

2022

244. В Ужгороді визначили лауреатів премії імені Петра Скунця [Електронний ресурс] : [М. Сирохману за кн. «Втрачені церкви Закарпаття» ; П. Федаці за кн. «Закарпатська «Просвіта» у постатях її діячів»; у номінації «Альбомне видання» — І. Панейку за кн. «Малярство. Театр»]. — Режим доступу : <https://bit.ly/3ec2yeu>. — Назва з екрана.

245. Видання на відзначення цього року премією імені Петра Скунця визначила в Ужгородській міській раді конкурсна комісія // Ужгород. — 2022. — 13 серп. — С. 3 : фот.

246. Конкурсна комісія визначатиме видання, що цьогоріч стануть лауреатами премії імені Петра Скунця // Ужгород. — 2022. — 23 лип. — С. 4 : фот.

247. Стартує конкурс на здобуття міської премії ім. Петра Скунця [Електронний ресурс] : [творча відзнака, якою нагороджують літераторів і краєзнавців] // РІО. — 2022. — 4 черв. — С. 4. — Режим доступу : <https://bit.ly/3tvRSM2>. — Назва з екрана.

Архівні відео з письменником

248. Іван Чендей на 50-річчя Петра Скунця [Електронний ресурс] : [виступ на ювілейному вечорі] // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3t9LZUs>. — Назва з екрана.

249. Петро Скунець [Електронний ресурс] : [розмова з поетом у програмі «Станція АРТ» / вели Л. Кешеля, П. Онисько] / Закарпат. держ. телерадіокомпанія // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3hqmjjG>. — Назва з екрана.

250. Петро Скунець. Втеча в літературу [Електронний ресурс] : [розмова з поетом у програмі «Гаряча лінія» / вела Н. Ребрик] / ЗОДТРК «Тиса-1» // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3FSMjP8>. — Назва з екрана.

251. Пам'яті Петра Скунця [Електронний ресурс] : [програма «Срібна вежа»] / ЗОДТРК «Тиса-1» // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3zZbnjH>. — Назва з екрана.

252. Відкриття меморіальної дошки Петру Скунцю [Електронний ресурс] / ЗОДТРК «Тиса-1» // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3FYEEig>. — Назва з екрана.

253. Пам'яті Петра Скунця [Електронний ресурс] / ЗОДТРК «Тиса-1» // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3NLPvOI>. — Назва з екрана.

254. Пам'яті П. Скунця [Електронний ресурс] : [2 програма] / ЗОДТРК «Тиса-1» // YouTube. — Режим доступу : <https://bit.ly/3tf0PZY>. — Назва з екрана.

Вірші, присвячені Петру Скунцю

255. **Кремінь, Дмитро.** **Із досьє** : [вірш] / Д. Кремінь // Закарпатці — лауреати Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка / упоряд. та передм. О. Д. Скунць. — Ужгород : Гражда, 2003. — С. 131.

256. **Коршунова, Ольга.** **Петру Скунцю** : [вірш] / О. Коршунова // Трибуна. — 2006. — 15 лип. — С. 10.

257. **Кобаль, Василь.** **Прометей духу** : [вірш] / В. Кобаль // Трибуна. — 2007. — 5 трав. — С. 3. ; Культурол. джерела. — 2007. — № 2. — С. 109 : портр.

258. **Ребрик, Іван.** **Реколекція** : [вірш] / І. Ребрик // Трибуна. — 2008. — 20 трав. — С. 3.

259. **Фесенко, Віра.** **Недоспівана пісня (пам'яті Петра Скунця)** : [вірш] / В. Фесенко // Фест. — 2008. — 21 трав. — С. 14.

260. **Гармасій, Ірина.** **В музеї Петра Скунця** [Електронний ресурс] : [вірш] : блог / І. Гармасій. — Режим доступу : <https://bit.ly/3wtu2SY>. — Назва з екрана.

261. **Шип, Юрій.** **Міжгірський велет слова** : вірш : [пам'яті П. Скунця] / Ю. Шип // Фест. — 2012. — 18-24 трав. — С. 14.

262. **Белень, Михайло.** **[Вірш]** : присвячується Петру Скунцю / М. Белень // Срібна Земля. — 2016. — 21 квіт. — С. 12.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК ¹

А

Адї Е. 33
Азаров А. 103
Айтматов Ч. 178, 181
Андієвська Е. 235
Андрелла М. 86
Арань Я. 32, 34, 360
Ариповський В. 316
Астаф'єв Д. 178, 181

Б

Бабидорич М. 361, 362
Бабіч М. 33, 360
Баглай Й. 264, 299, 343,
345, 367
Бажан М. 42, 194, 376,
404
Баконій З. С. 14, 285
Балега Ю. 153, 163, 300,
344
Балла Е. 328
Балла Л. 34, 295, 344
Балудянський М. 413
Банацький *див.* Звірич І.
Бандусяк М. 266
Бараболя Марко (Роз-
нійчук І.) 43, 103, 193
Баран Є. 292
Барант А. 103
Барбіл Б. 347
Барка В. 91
Басараб В. 10, 76, 108,
141-142, 171, 202-208,
238, 246, 252, 257, 261,
262, 291, 318, 323, 341,
343, 344

Бача Ю. 111-114
Бачинський І. 210, 212,
216
Бегеш І. 210, 212
Бедзір П. 17, 108, 155,
252, 287, 297
Бедрик Ю. 336
Бедь В. 265, 266, 366
Безруч П. 119
Белень М. 46
Бердник О. 10, 125, 126-
127, 149, 288, 342, 383
Берега І. 58
Берець 97
Белов 182
Биков В. 178
Бігарі К. 34
Бідерман Г. 86
Білі Я. 86, 87
Білоус Д. 421
Біляк С. 334
Бобинець С. 119, 120
Божук М. 42
Бокшай Й. Й. 18, 22, 23,
47, 48, 87, 89, 298, 352
Борець О. 367, 368
Борецький 87
Боржава О. 219
Борканюк О. 15, 17
Боршош-Кум'ятський Ю.
193, 252, 286, 352, 411
Брежнев 74, 75, 171, 402,
408
Бровді І. 47
Бродський Й. 288
Будулай 331

В

Вагилевич І. 411
Вакаров Д. 15, 17, 180,
196, 203, 204, 245, 322,
351
Вароді В. (мол.) 82, 84,
283
Вароді В. 10, 76, 82-84,
143, 211, 230, 231, 244,
246, 252, 257, 268, 281-
284, 291, 295, 311, 377,
387, 397, 402, 421
Вароді О. 84
Вароді Т. 84
Василина, сестра П. Скуп-
ця 268
Василиндра О. 280
Вегеш М. 294
Веласкес 18, 88
Верді 231, 283
Вереш Ш. 33
Вернадський В. 158
Винниченко В. 404
Війон Ф. 336
Вінграновський М. 9, 66,
157, 187, 195, 226, 256,
287, 288, 289, 296, 359,
414
Вовканич Ф. 367
Вовчок В. 10, 136-140,
143-145, 226, 244, 246,
260, 261, 268, 269, 296,
311, 323, 341, 349, 368
Вовчок Ю. 145
Волошин А. 86, 87, 294,
322, 327-329, 352, 383

¹ Цифра після прізвища вказує на сторінку

Воскресенський 130
Востал О. *див.* Рішаві О.

Г

Гавел В. 366
Гаврилів І. 232
Гаврош О. Д. 11, 259, 269,
278-280, 295, 410, 417
Гаджега 86
Галан Я. 102
Галас К. 92, 165
Гамзатов Р. 215
Ганзел В. 367
Ганна, сестра О. Скунець
259
Гарагонич А. 103
Гарагонич Д. Т. 103
Гарагонич Т. 102-103
Гарапко 48, 89
Герман Ю. 103
Геродот 222
Гете 68, 318
Гідаш А. 80
Гітлер 112, 274
Глібов Л. 39, 68, 135
Глюк 97
Гнатюк М. 377
Гоголь М. 70, 413
Годований Л. 237-239
Гойда Ю. 34, 41
Головацький Я. 411
Головчак Д. 260
Голомб Л. 168
Гончар О. 43, 66, 109, 141,
183, 188, 189, 195, 275,
370
Горбачов 105, 365
Горват В. 235-236
Горинь Б. 361
Горинь М. 300, 361
Гоя Ф. 18, 88
Грабар І. 20, 86, 89
Грабовський О. 18, 33
Гранчак І. 320, 321

Гребя В. 55
Грицак М. 321
Гриць А. *див.* Ерделі А.
Гриць, брат Ерделі А. 85,
86
Грушас Ю. 103
Грушевський М. 404
Гудзенко С. 258, 331, 377
Гужва В. Ф. 287
Гурницький К. 353
Гусак 111
Густі В. П. 228-234, 295,
327, 353
Гуца-Венелін Ю. 413
Гуцало Є. 9, 66, 67, 141,
195
Гюго В. 51
Гюнтер 119

Г

Гамсахурдія З. 366
Гете 68, 318
Гренджа-Донський В. 91,
103, 193, 195, 201, 294,
296, 322, 325, 327, 329,
352, 365, 411, 412
Гьонц А. 366

Д

Данканич М. 243
Данченко О. Г. 15
Дворцин В. 371, 378
Декусаров 274
Дем'ян Л. 42, 189, 193
Демченко В. 230
Джаліль М. 323
Джанда М. 212, 345
Дзержинський 322
Дзюба І. 111, 125, 263,
384, 393, 413
Дзямко М. 361
Дітріх-Толстой 70
Діянич В. 286
Добош 87

Довбуш О. 257, 317
Довганич О. 109, 170-172
Довгович В. 411, 412
Довженко О. 183, 288
Долгош І. 257, 261, 295
Дочинець М. 295, 365
Драгомирецький А. 165
Драй-Хмара 109
Драч І. 9, 66, 157, 187,
195, 200, 226, 228, 256,
291, 296, 300, 359, 365,
412, 418
Дрогальчук В. 11, 294-301
Дрозд В. 195
Дупка Д. 295
Дурунда А. 294, 295, 327
Духнович О. 92, 113, 201,
322, 327, 352, 411

Е

Еган Е. 367, 368
Езоп 68
Ерделі А. (Гриць А.) 18,
22, 45, 47, 48, 74, 76,
77, 85, 87, 89, 352

Є

Євтушенко Є. 66, 178,
252, 364
Егізарян 72
Ельцин 105
Есенін С. 258, 264, 280,
318, 319, 320

Ж

Желев Ж. 366
Жиденко Н. 155
Жупан А. 58
Жупан В. 129
Жупан В., брат Жупан Й. В.
57
Жупан Войтех 57
Жупан Й. В. 55-60, 134,
261, 323

Жупан С. 327, 323

Жур П. 120

З

Загребельний П. 94, 104,
106, 156-159, 175, 178,
197, 275, 385, 405, 414,
415

Задор Д. 298, 341

Запорожець В. 150

Засенко П. 362

Затлоукал Я. 378

Звірич І. (Банацький) 313

Земан І. *див. Ольбрахт І.*

Зеров М. 109

Зимомря М. 119, 120

Зореслав 103, 250, 411

Зубанич М. 179

Зубанич Ф. 177-179

Зубач В. 221-225

І

Іваничук І. 414

Іванишин П. 10, 233

Іванова Є. І. 369

Івасюк М. 230

Ігнат В. 10, 84, 163-164,
246, 257, 311

Ігнатович Г. 238

Ігнатович О. 10, 11, 328

Ігор, князь 147

Ійеш Д. 33, 34

Ільницький В. 11, 294,
302-307, 381

Ільницький І. 226, 304

Ільницький М. 10, 78, 182

Ільницький Ю. 187, 188,
189, 273, 274, 384Ірлявський І. (Рошко І.)
324

Й

Йожеф А. 33

Йокаї М. 183

К

Кавалерідзе І. 178

Каламар І. 290

Калин А. 325

Каліка В. 233

Карабельников Г. 182

Карім М. 178

Карім М. 178

Карінті Ф. 34

Катерина 336

Качан В. 147

Кашшай А. 97, 342

Квітка-Основ'яненко Г. 39

Кент Р. 47

Керекеш Ю. 109, 163, 249,
261, 268, 286, 343, 344,
367, 369, 370Керита Х. *див. Керита-Ва-*
*роді Х.*Керита-Вароді Х. (Керита Х.)
11, 27, 82, 281-284,

Кешеля Д. 326, 412

Кічковський М. М. 232, 233

Кобилянська О. 15

Ковач В. 210, 212, 2113,
214, 216Ковач Вільмош 34, 69-72,
109, 155, 175,

Когутич-Гаврош І. В. 12

Козаченко В. 274

Колодій В. 377

Колонін 74

Комендар В. 203, 298, 377

Контратович А. 85, 90

Контратович Е. Р. 10, 15,
18-24, 85-90, 298

Контратович М. 85

Контратович С. 85

Копча І. 357

Корж Б. 45, 47

Корнійчук О. 110, 390

Коробко О. 76

Коротич В. 291

Косів М. 361

Костенко Л. 103, 159, 256,
291, 349, 356, 359, 395,
414, 418, 419, 423Кохан В. 10, 160-162, 246,
252, 257, 260, 283, 311,
327, 357Коцка А. А. 15, 18, 22, 79,
87, 97

Кочур Г. 404

Кравчук Л. М. 200, 399

Кремінь Д. 91, 107-108,
155, 256-258, 285-293,
365, 412

Кремінь Т. Д. 258, 285-293

Кремницька Є. 155, 287

Кречко М. 385

Кривін Н. С. 261

Кривін О. 70

Кривін Ф. (Кривин Ф.) 10,
36-40, 68-73, 108, 109,
133-135, 150, 155, 163,
166, 171, 175, 199,
226-227, 237, 248, 250,
260-262, 268, 287, 296,
342, 393

Крижанівський С. 292

Крилов 39, 68, 135

Кубинець І. 197, 205, 227,
243, 262, 301, 393

Кудлик Р. 230, 233, 276, 277

Кудлик С. 276

Кудрявська Л. 11, 250, 403

Куліш П. 321

Курбас Л. 238

Курбе Г. 18, 88

Кухта В. 109, 295, 326, 327

Кучма Л. 401, 402

Кушнір Б. 247

Л

Лавренко Я. М. 360

Ладижець В. 49-54, 286,
344

Ладижець О. 53

Лазоришин І. 328
 Ландсбергіс В. 366
 Лафонтен 68
 Ленін В. 170, 171, 207,
 275, 317, 395, 415, 421
 Лепкий Б. 404
 Лермонтов 187
 Леся Українка 110, 320,
 391
 Лечинський І. *див.* Сень-
 ко І.
 Лешко А. 209-218
 Лешко О. 209
 Лишега О. 290
 Ліптур П. 76, 78, 130, 180,
 189, 322, 324-326
 Лісовий П. 144, 349
 Лісун Т. 76
 Ломоносов М. 139
 Лубківський Р. 230, 233
 Лужков В. 158
 Лук'яненко Л. 300
 Лукаш М. 404
 Лялько 87
 Ляпін 74

М

Майтинська К. 80
 Максимчук С. 270-277, 288
 Макушин О. 285
 Маланюк Є. 235
 Малик Г. М. 249-250
 Малишко А. 42
 Мальованик 207
 Манайло Ф. Ф. 15, 16, 18,
 20, 22, 23, 47, 48
 Маргітич І. 250
 Маркович 390
 Маркс К. 420
 Маркуш О. 42, 43, 189,
 193, 352, 411
 Мартин М. 233
 Мартон С. 342
 Маршак С. 39

Маслов С. М. 372
 Матіїв В. М. 29-30, 311, 353
 Матола М. (Микола-Діо-
 низій) 10, 122-125,
 229, 246, 288, 292, 353
 Матросов О. 398
 Маяковський 420
 Медвецька Е. Ф. 15, 17
 Мейгеш Ю. 10, 55, 94-95,
 163, 173-176, 197, 264,
 290-291, 343, 344, 383

Мельничук Т. 10, 61-63,
 125, 381, 383
 Мечіар В. 366
 Мешко І. 367
 Микита В. В. 15
 Мирний П. 419
 Митрик М. 17, 340
 Михайлюк І. *див.* Сенько І.
 Михайлюк М. 47, 322
 Мишанич О. 10, 230, 327,
 329, 349
 Мишанич Ф. 367
 Мідянка П. 243-245, 336,
 365, 412, 424
 Місєвра І. О. 360
 Мозолєвський Б. 107
 Мокрянин І. 210, 211,
 212, 368
 Мопассан 68
 Моргаєнко П. 175
 Моргун 275
 Моринець В. 10
 Моріс Ж. 34, 183
 Мороз В. 361
 Мункачі М. 18, 88
 Мураній І. 86
 Мушкетик Ю. 414

Н

Нагнибіда М. 187, 288
 Наполеон 170
 Натолія 218
 Неборак В. 245

Неврлий М. 353
 Негода М. 400
 Неймана С. К. 378
 Нейметі М. 11, 246, 308-
 311, 353, 354
 Нечуй-Левицький І. 321
 Неізнаний 155
 Немцова Б. 92, 165
 Низовий І. 257
 Нитка В. 11, 293, 376

О

Олашин М. 367
 Олесь О. 103, 235, 359
 Олійник Б. 171, 178, 187,
 228, 256, 359, 385, 421
 Олійник М. 150
 Ольбрахт І. (Земан І.) 294
 Ольжич 235
 Опаленик М. Ф. 194, 360
 Орлай І. 413
 Островський 411

П

П'янов В. А. 228, 270, 283
 Павличко Д. 178, 187,
 256, 296, 300, 345, 359,
 365, 404
 Павличко Д. 35
 Панч П. 43
 Панчук Н. М. 248-249,
 250, 353, 354
 Панько С. 27, 238, 286
 Параджанов С. 102, 155,
 183, 288
 Патакі Ф. 15, 17, 171
 Патрус-Карпатська Л. 110
 Патрус-Карпатський А. 27,
 92, 109-110, 249
 Пачовський В. 327
 Пекар І. 286
 Пекар О. 352
 Первомайський Л. 33,
 72, 336

Перебийніс П. 230
 Петефі Ш. 31-33, 71, 319,
 320, 360
 Петкі Ш. 18, 48, 88, 89
 Петровці І. 327
 Пилат 321
 Пискач О. 328
 Підгорна М. 387
 Підгорний М. 155
 Піпаш В. 212
 Піпаш-Косівський В. 27
 Пішко В. 368
 Плеша О. 303
 Плужник Є. 235, 362, 357-
 359, 420-422, 424
 Пойда М. 338
 Пойда П. М. 25-28, 321
 Пойда С. П. 193-208, 246,
 266, 304, 310, 311, 328,
 368
 Поліщук В. 344
 Полтава Л. 420
 Пономаренко Н. 17
 Пономарьов П. П. 350
 Поп В. 10, 41-44, 176, 328,
 344
 Попадинець П. 295
 Попов О. 2
 Потушняк Ф. 10, 42
 Потушняк Ф. 92-93, 165-
 169, 189, 193, 327, 411,
 412, 413
 Пронін 74
 Пронін 74
 Прудков К. 37
 Пулюй І. 321
 Пупчак М. 75
 Пушик С. 146-147, 230,
 257, 377, 414
 Пушкін О. 187, 411

Р

Раб Ж. 33
 Рак П. 298, 341

Распутін В. 178, 182
 Ребрик І. 250, 266, 287, 335
 Рембрандт 18, 88
 Рижов Б. 72
 Рильський М. 35, 80, 109,
 237, 358, 404
 Римарук І. 279
 Різак І. 170
 Рішаві О. (Востал О.) 119-
 121
 Розмислов А. 377
 Рознічук І. *див.* Бараболя
 Марко
 Роксолана 158
 Роман В. 335, 348
 Рошко І. *див.* Ірлявський І.
 Рошко М. 233, 294, 312-
 314
 Рубчак 235
 Руденко М. Д. 10, 70, 125,
 126, 148-150, 196, 199,
 243, 359, 383, 400
 Руденко Р. 359
 Рудловчак О. 327
 Рябчук М. 290
 Ряшко М. 211, 353

С

Салаї Б. 34
 Салига Т. 10, 230, 352
 Саломея 168
 Сахаров 105
 Свереняк І. М. 367
 Сверстюк Є. 107
 Свіда В. І. 10, 45-48, 298
 Свідзинський 35
 Світличний І. 361
 Свобода Л. 26 86, 87, 110,
 260
 Селіванов І. М. 15
 Семан Ф. (Семен, Ічі) 10,
 108, 154-155, 252, 287,
 288
 Сенченко І. 27

Сенько І. (Лечинський І.,
 Михайлюк І.) 294, 315-
 329, 322
 Сердюк Ю. 288, 289
 Сидоренко В. 61, 62, 331,
 423
 Симоненко В. 141, 228,
 248, 256, 288, 296, 359,
 398, 419
 Симонов К. 178
 Сингаївський М. 9, 66, 195
 Сирохман М. В. 240-242,
 285
 Сільвай І. 377
 Скакандій А. 16
 Скакандій В. 10, 14, 16, 248,
 251, 308, 341, 374, 394
 Скакандій І. 14
 Скакандій М. 16
 Скакандій Ю. 16
 Сковорода Г. С. 275
 Скунець В. 115
 Скунець І. М. 259
 Скунець М. Г. (мати
 П. Скунця) 219, 337
 Скунець М. П. (батько
 П. Скунця) 115-118,
 219, 337
 Скунець М. П. 115, 245,
 261, 267, 269, 293, 314,
 336, 339, 386
 Скунець Н. 11, 258, 262,
 267, 293, 335, 336, 339,
 386, 387
 Скунець О. Д. 232, 258,
 259-269, 280, 282, 283,
 289, 292, 313, 336, 347
 Сливка В. 333
 Снегіна 319
 Снігурський Д. 126, 298
 Сова П. П. 74-81, 298
 Солдатенко 274
 Солженіцин О. 288, 386
 Сом М. 150, 383, 422

Сосюра В. 35, 42, 215
 Сталін 88, 149, 151, 223,
 317, 407
 Станинець Ю. 182, 250,
 352, 411
 Станкович Є. 268, 412
 Старовийт Л. 285
 Стефанік В. 15, 68, 168, 412
 Стойка 86
 Страх 77
 Стус В. 197, 243
 Суворов О. 170
 Сухан І. 285
 Сюч І. 357
 Сятиня І. І. 136

Т

Табачник Д. 170
 Таран А. 61, 62
 Тевельов М. 92
 Теличко В. Ф. 372
 Теліга 264
 Теліга О. 235
 Тен Б. 404
 Тиводар М. 264, 366, 367
 Тисянська М. 42
 Тичина П. 35, 42, 63, 157,
 235, 358, 411
 Тканко 77
 Товтин В. 253-255, 353
 Толстой 70
 Томчаний М. І. 10, 42, 151-
 153, 189, 193, 412
 Томчаний М. М. 17
 Тредьяковський 411
 Третьяков Р. 9, 66, 195
 Тувім Ю. 417
 Турияница І. 78
 Тютюнник Григорій 141, 278
 Тютюнник Григорій 141

У

Угляренко П. 109, 110,
 238, 249, 344

Улинець О. 42, 401
 Упеник М. 350
 Усик А. Г. 96
 Усик Г. 96
 Усик С. 10
 Усик С. Г. 96-99, 184, 298
 Усик Т. С. 96

Ф

Фазекош Х. 357
 Фатула М. 303
 Федак В. 250
 Федака Д. М. 64, 246, 291,
 331
 Федака М. 64
 Федака П. 64-65, 264, 343,
 332
 Федака С. Д. 11, 279,
 330-336
 Фединець 83
 Фединець О. 71
 Фединашинець В. 109,
 182, 252, 294
 Федорів Р. 78
 Федькович Ю. 391, 407
 Фенич В. 42, 43
 Ференц Н. 145, 328, 349-
 356
 Фесенко В. В. 226, 237
 Фінцицький М. 34
 Франко І. Я. 33, 34, 112,
 230, 244, 247, 270, 271,
 276, 296, 323, 352, 363,
 381, 394, 422
 Фучик Ю. 323

Х

Хемінгуей 84
 Хімініс Х. Р. 423
 Хланта І. 145
 Хлистова А. 257
 Хмельницький Б. 158
 Ходанич П. 232, 233, 248,
 327

Холодний 252
 Хорунжий О. І. 8
 Хрущов 148, 155, 171,
 398, 408

Ц

Цифряк В. 317
 Цубина І. 348

Ч

Чайковський 88
 Чайковський, вчитель
 87, 88
 Чапек К. 371, 378
 Часто Л. 295, 360
 Часто П. І. 11, 76, 204,
 211, 252, 295, 357-364
 Чендей І. 9, 10, 43, 70,
 108, 109, 126, 163, 175,
 180-183, 186-193, 197,
 203, 236, 238, 246, 249,
 285-288, 290, 292, 293,
 295, 296, 311, 323, 324,
 327, 336, 341-344, 365,
 369, 370, 385, 386, 393,
 395, 412, 413
 Чендей М. І. 264, 292
 Чендей М. М. 292
 Чендей-Трещак М. І. 186,
 293
 Чепелик В. 321, 322
 Черемшина М. 39, 68
 Чичибабін 70
 Чорі В. 129
 Чорі С. 129
 Чорі Ю. С. 103, 128-132
 Чорний Й. 17
 Чорновіл В. 125, 211, 266,
 300, 304, 307, 345, 365,
 366
 Чубай Г. 290
 Чучка П. П. (мол.) 11, 264,
 365-368
 Чучка П. П. 191, 264, 345, 367

ІІІ

Шамовський 130, 155

Шандор В. 250

Шашкевич М. 411

Шевченко Т. Г. 23, 34,
88, 106, 200, 201, 247,
258, 270, 271, 296, 319,
321-324, 327, 333, 334,
363, 364, 352, 391, 392,
394, 402, 404, 407, 411,
413, 419

Шевчук В. 9, 66, 414

Шекспір 219

Шелест 361

Шерегій 300

Шершун В. 10, 11, 369-37

Шершун Т. Г. 373

Шип Ю. 163, 327

Шкляр В. 279

Шкробинець Ю. В. 10,
31-35, 63, 100-101, 252,
321, 344, 360, 361

Шолтес З. 18, 89, 97

Шопляк-Козак М. 315

Штаєр 294

Шугай 294

Шукшин 182, 189, 278

Шушкевич 366

ІІІІ

Щербак Ю. 300

Щербицький В. 158, 175

Щурат В. 33

ІІІІІ

Югас Д. 33

Юричкова В. 258

Юрченко 74

Ющенко В. 367

ІІІІІІЯворівський Ю. 10, 104-
106, 300, 401

Якубовська М. 233

Якутович Г. В. 15,

Яновський Ю. 42, 141, 229

Янчик О. 353

Ярцева Г. 336

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК ДО БІБЛІОГРАФІЇ¹

Б

Баган О. 56, 57, 129, 170
Баглай Й. 26
Бадида М. Б. 42, 43, 55
Барчан В. В. 58
Басараб М. 12, 13
Баяновська М. *див.*
Bayanovska M.
Бедзір Н. П. 147
Белень М. 262
Белоброва Т. 59
Бідзіля Ю. 44, 60
Біляк С. 109
Біляцка В. 61
Борисова О. 59
Брянник О. В. 112, 138.
147, 162, 175

В

Вароді В. 26
Васьків М. *див.* Vas'kiv M.
Вашаргелі Т. 126
Венжинович Н. 62, 171
Вигодованець Н. 63
Витвицький В. 64
Візантій С. 45
Вовк О. 129
Вульшинська Н. 15

Г

Гаврилюк Н. 180
Гаврош О. Д. 29, 65, 66,
127, 155, 157, 181, 227
Галаговець М. 67

Гараздій М. 182, 183
Гаркуша О. 231
Гармасій І. 260
Гвоздяк О. *див.*
Hvozdyak O.
Герасим'юк В. 167
Голембовська Т. 68
Голіцин О. 1
Голомб Л. 69
Голубенко Л. М. 161
Гончар О. 27
Греба В. 143
Григаш Л. З. 42
Гринько В. Д. 6
Грінчак В. Я. 2
Громовий О. 13
Гуменюк Б. 135, 173

Ґ

Ґренджа-Донський В. 107

Д

Давидюк В. Д. 6
Давидюк Д. Г. 6
Джоганик Я. *див.*
Džoganík J.
Дмитрів І. 129
Добоні М. *див.* Doboni M.
Досяк Б. 12, 13
Демчик М. І. 147
Дзьоба В. Т. 8
Дудаш О. 113
Духнович О. 29

Е

Еней М. 15
Ерделі А. 231

Ж

Жулинський М. *див.*
Zhulynskiy M.

З

Зимомря І. *див.*
Zymotrya I.

І

Іванишин М. 129
Іванишин П. В. 33-35, 39,
66, 71-73, 114, 129,
131-133, 148, 165, 172,
208
Ігнатович О. С. 13, 32, 36-
38, 41, 74, 75, 112, 115,
137, 166, 188, 193
Ільченко Л. О. 42

К

Канюка О. А. 42, 43, 55,
127, 137, 155
Кашуба Т. 116
Керекеш Ю. 55
Керита Х. 20, 76, 126
Кешеля Л. 249
Кляшторна Н. 77
Кобаль В. 257
Ковач А. 23, 80
Ковалыч Ю. *див.* Kovaliv Y.

¹ Цифра після прізвища вказує на номер позиції

Когутич І. 134, 155, 221, 224
 Коршунова О. 256
 Котенко Н. 10
 Кошель П. А. 10
 Кремінь Д. 25, 46, 135, 149, 151, 161, 173, 255
 Кривін Ф. Д. 1, 3-5, 10
 Кришинець Г. 150
 Кузан В. 242
 Кузьма О. 79
 Кучма Л. Д. 31
 Кушнір Б. 15

Л

Лабінський М. Г. 92
 Лавер О. В. 189
 Латынина В. 10
 Лаюк М. 167
 Лехман Н. С. 112, 120, 147, 162
 Лінтур П. В. 91
 Літераті Т. 231
 Ліхтей Т. 23, 25, 80, 128, 149, 151

М

Мадрига І. 47
 Максимчук С. 66, 190
 Марфинець Н. *див.*
 Marfynets N.
 Масаутова Р. 2
 Медведь М. М. 112, 138, 147, 162, 175
 Медвецька Е. Ф. 3
 Мейсарош М. 231
 Мельник Л. О. 112, 120, 147, 162
 Мельник Н. В. 9
 Мушинка М. *див.*
 Mushynka M.

Н

Надворна І. 42, 44, 60

Нейметі М. 50, 81, 93, 121
 Нитка В. 122, 192
 Новиков Ю. Г. 9

О

Олійник Б. І. 92
 Онисько П. 249
 Опаленик М. Ф. 81
 Офіцинський Р. *див.*
 Ofitsynskyy R.

П

Панейко І. 244
 Панчук Н. М. 43, 63
 Папіш В. 82
 Пахомова С. М. 162
 Пекар О. В. 236
 Пеленка О. 136
 Пискач О. 84
 Пітра П. 194
 Повх Л. П. 231
 Пойда С. 14
 Пономаренко Г. 19, 53
 Пономаренко Н. 11, 16, 18
 Попович-Павлік М. 239
 Потушняк Ф. 26, 113, 116-118, 122, 124, 250
 Приймич Л. 242

Р

Ребрик І. М. 11, 16, 17, 85-87, 238-240, 258
 Ребрик Н. 21, 49, 88, 135, 139, 173, 174, 214, 250
 Ребрик О. 89, 123, 130
 Рибалко К. 20, 76
 Рішаві О. 164
 Роль Л. 90
 Ростецька Г. М. 43

С

Сабадош І. В. 164
 Садовий В. 197, 198

Салига Т. Ю. 16, 40, 199, 215
 Сенько І. 91, 147
 Сивохоп Я. *див.*
 Syvokhop Y.
 Сирохман М. 244
 Скакандій В. Ю. 4, 5, 7, 8, 14, 123, 139, 174
 Скунець М. 126
 Скунець Н. 16, 18-20, 23, 53, 76, 80, 121, 126, 152
 Скунець О. Д. 14, 27, 50, 93, 94, 121, 157, 255
 Скунець, *родина* 141
 Смоланка В. І. 138
 Сопко О. *див.* Sopko O.
 Сюсько М. 96

Т

Тарасюк В. 97
 Тасинкевич М. В. 161
 Теліга О. 68
 Тиводар М. 223
 Товтин В. 22, 51, 98, 236
 Толочко Н. 188
 Тросницький В. 230

У

Усик С. 13

Ф

Федака Д. 99-101, 158
 Федака П. М. 101, 153, 168, 203, 244
 Федака П. П. 101, 153, 203
 Федака С. 19, 53, 127
 Феденишинець В. 112
 Ференц Н. 102, 103, 175
 Фесенко В. 259
 Філіп Л. 242

Х

Хаван О. В. 175
 Хланта І. 163

Ходанич Л. *див.*

Khodanych L.

Ч

Чапек К. 212

Часто П. 155

Чендей І. 24, 31а, 57, 68,
70, 72, 74, 79, 84, 89,
91, 94, 97, 99, 103-108,
110, 119, 145, 146,
150, 159, 169, 177, 178,
181, 184, 188, 192. 201,
204, 217, 248

Чендей-Трещак М. *див.*

Chendey-Treshchak M.

Чижмар О. М. 175

Чикут В. Й. 54, 105

Чорногор В. 106, 140

Чучка П. П. 162

Ш

Шаркань В. 193

Шевченко Т. Г. 24, 73, 94,
172

Шетеля В. 107

Шип Ю. 261

Шкіря В. 194

Шкурда Є. 108

Шмайда О. В. 127, 137,
155

Шостак В. 223

Шутко М. 160

Э

Эльконина М. 10

Ю

Юричкова В. 25, 142, 149,
151

Bayanovska M. 205

Chendey-Treshchak M. 206

Doboni M. 207

Džoganík J. 23

Hvozdyak O. 124

Ivanyshyn P. 208

Khodanych L. 209

Kovaliv Y. 210

Marfynets N. 211

Mushynka M. 212

Ofitsynskyy R. 213

Rebryk N. 214

Salyga T. 215

Sopko O. 216

Syvokhop Y. 217

Vas'kiv M. 218

Zhulynskiy M. 219

Zymomrya I. 164

СПИСОК АВТОРІВ, ТВОРИ ЯКИХ УВІЙШЛИ ДО ЗБІРНИКА

Басараб Василь Степанович (1932-2003) – письменник.

Вароді Василь Іванович (1943-1998) – поет, журналіст.

Гаврош Олександр Дюлович – письменник, журналіст, драматург, завідувач літературно-драматургічною частиною Закарпатського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені братів Шерегіїв.

Годований Леонід Дмитрович (1936-2016) – редактор видавництва «Карпати».

Горват Василь Васильович – письменник, журналіст.

Густі Василь Петрович – письменник, завідувач філії художнього музею імені Й. Бокшая «Народного літературного музею Закарпаття».

Дрогальчук Віктор Кузьмич – журналіст, головний редактор газети «Вісті Ужгородщини».

Зубач Василь Васильович – журналіст.

Ільницький Василь Іванович – заслужений журналіст України.

Керита-Вароді Христина Василівна – поетеса, вчителька української мови та літератури ЗОШ № 6 м. Ужгород.

Кремінь Дмитро Дмитрович (1953-2019) – поет, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Кремінь Тарас Дмитрович – доктор філологічних наук, політик, народний депутат України VIII скликання, Уповноважений із захисту державної мови.

Кривін Фелікс Давидович (1928-2016) – письменник.

Кудрявська Людмила Борисівна – поетеса, журналістка.

Лешко Андрій Панасович (1930-2003) – журналіст.

Максимчук Святослав Васильович – народний артист України, актор Львівського драматичного театру ім. Марії Заньковецької.

Мідянка Петро Миколайович – письменник, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Нейметі Мар'яна Іванівна – письменниця, журналістка.

Нитка Василь Іванович – заслужений журналіст України.

Пойда Степан Петрович (1948-2006) – літературознавець, журналіст, фольклорист.

Рошко Михайло Михайлович – кандидат філологічних наук, письменник, декан факультету іноземної філології ДВНЗ «УжНУ».

Сенько Іван Михайлович – кандидат філологічних наук.

Сирохман Михайло Васильович – мистецтвознавець, дослідник дерев'яних церков Закарпаття, викладач Закарпатської академії мистецтв.

Скунць Наталія Петрівна – донька Петра Скунця.

Скунць Олена Дмитрівна – дружина Петра Скунця.

Товтин Володимир Юрійович – письменник, журналіст, підполковник міліції у запасі.

Федака Сергій Дмитрович – письменник, публіцист, доктор історичних наук, професор кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби ДВНЗ «УжНУ».

Ференц Надія Станіславівна – кандидат філологічних наук.

Часто Петро Іванович – письменник, журналіст, редактор газети «Свобода» (Нью-Джерсі, США).

Чендей Іван Михайлович (1922-2005) – письменник, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Чендей-Трещак Марія Іванівна – донька І. Чендея, вчителька української мови та літератури ЗОШ № 5 м. Ужгород, співзасновниця БО «Міжнародний благодійний фонд імені Івана Чендея».

Чучка Павло Павлович – кандидат філологічних наук, письменник, ресторатор.

Шершун Василь Васильович – актор Закарпатського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені братів Шерегіїв, режисер, заслужений артист України.

[illegible]

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Науково-популярне видання

ПЕТРО СКУНЦЬ У КОЛІ СУЧАСНИКІВ

**Збірник спогадів, статей,
бібліографічних джерел**

До 80-річчя від дня народження письменника

В авторській редакції

Верстка та дизайн • Кокіна Рената

Здано у роботу 30.11.2022. Підписано до друку 26.09.2023.
Формат 60х84/16. Гарнітура Book Antiqua. Ум. друк. арк. 27,4.
Замовлення № 118К. Тираж 150 шт.

Оригінал-макет виготовлено та видруковано у ТОВ «РІК-У»:
88006, м. Ужгород, вул. Карпатської України, 36
Свідоцтво Серія ДК № 5040 від 21 січня 2016 року

С 46 **Петро Скунць у колі сучасників** : зб. спогадів, ст., бібліогр. джерел : до 80-річчя від дня народж. письменника / Упр. у справах культури, молоді та спорту Ужгород. міськради, КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош ; відп. за вип. О. А. Канюка. — Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2023. — 472 с. : фот.

ISBN 978-617-8046-87-3 (електронне видання)

ISBN 978-617-8276-46-1 (паперове видання)

Збірник матеріалів «Петро Скунць у колі сучасників», підготований до 80-річчя від дня народження відомого поета, публіциста, громадсько-політичного діяча Петра Миколайовича Скунця (1942-2007), — спроба зафіксувати постать письменника у контексті доби, в якій він жив і творив. Книжка свідчить, що в особі Петра Скунця українська література має не тільки самобутнього поета, але й яскравого публіциста. А живі враження, спомины сучасників спільно творять виразний портрет цієї вже хрестоматійної постаті.

Видання розраховане на широкий загал, передусім — літературознавців, краєзнавців, викладачів, студентів, бібліотечних працівників.

УДК 821.161.2.09Скунць(477.87)(092)